

valóság

A TARTALOMBÓL

Tóth I. János: Strukturális sokféleség
vagy globalizáció

Csajághy György: A hun-magyarok
33 ezer éves boszniai piramisa

Udvarvölgyi Zsolt: Támogatás és hála.
Források Antall József és Germanus Gyula
kapcsolatáról

N. Szabó József: A Magyar Kommunista Párt
felfogása a népi demokratikus útra „lépett”
szomszédos országokkal kiépítendő kulturális
kapcsolatokról (1946 ősze – 1948)

Erdős Márton: Gróf Teleki Pál és a második
világháború kirobbanása (1939)

Makkos Nándor – Grebelyné Kiss Evelin:
Fenntartható fejlődés

Törő László Dávid: Eckhart Ferenc
jobbágysággal kapcsolatos kutatásairól

Faragó Péter: A felsőoktatásban résztvevő
hallgatók általános kulturális háttérismereteiről...
– A gép okul, az ember butul

Kapronczay Károly: Francia menekültek
Magyarországon a második
világháború éveiben

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOKBÓL

2
0
1
8

9

valóság

A Tudományos Ismeretterjesztő
Társulat havi folyóirata

2018. szeptember LXI. évfolyam 9. szám

Szerkesztőség
1088 Budapest,
Bródy Sándor u. 16.
Postacím:
1431 Budapest, Pf. 176
Telefon: +36-1-327-8965
+36-1-327-8950
Fax: +36-1-327-8969
E-mail: valosag@titnet.hu
Internet: www.valosagonline.hu

Kiadja
a Tudományos Ismeretterjesztő
Társulat
Felelős kiadó
Piróth Eszter igazgató
1088 Budapest,
Bródy Sándor u. 16.

Nyomás
Pauker Nyomda
Felelős vezető
Vértes Gábor

Index: 25 865

ISSN 0324-7228

Támogatóink:
Nemzeti Kulturális Alap, Nemzeti Tehetség Program,
Emberi Erőforrások Minisztériuma, Emberi Erőforrás
Támogatáskezelő, Magyar Művészeti Akadémia

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Nemzeti
Tehetség Program

EMBERI ERŐFORRÁS
TÁMOGATÁSKEZELŐ

Szerkesztőbizottság

Benkő Samu
Bogár László
D. Molnár István
Harmati István
Kapronczay Károly
Pomogáts Béla
Simon Tamás
Tardy János
Tellér Gyula

Főszerkesztő

Kucsera Tamás Gergely

Tőkéczkői László (1994–2018)

Szerkesztők

Cseresnyés Márk
Kengyel Péter

Szerkesztőségi irodavezető

Deme Lívია

Strukturális sokféleség vagy globalizáció

(*Bevezetés*) Korunkban a baloldal és a jobboldal közötti szembenállás jelentősége csökken, miközben a globalizmus és a nemzeti szuverenizmus közötti vita erősödik.¹ Abban szinte konszenzus van, hogy a globalizáció növeli, míg a szuverenizmus korlátozza a sokféleséget. Tekintve, hogy a sokféleség lényegében a jó, míg annak hiánya a rossz szinonimája, így ez a vita voltaképpen a jó és a rossz közötti harcként is értelmezhető. Azonban a globalizáció csak látszólag növeli a sokszínűséget, valójában csökkenti azt. A nemzeti szuverenizmus csak látszólag korlátozza, valójában konzerválja a történetileg adott sokféleséget. A tanulmány mondanivalója a következő három tézisben összegezhető. A globalizáció *sükségképpen* csökkenti az emberiség sokféleségét. Az emberiség homogén létállapota előreláthatólag (nagy valószínűséggel) rosszabb, mint a heterogén állapota. Tehát a globalizáció eredményeképpen nagy valószínűséggel romlik az emberiség helyzete.

(*A sokféleség fogalmáról*) Egy értelmező szótár szerint sokféleség a dolgoknak, élőlényeknek sokféle volta, például madarak sokfélesége.² Tehát a sokféleség egy entitás (osztály, kategória, faj) különböző változataira utal. A szó szinonimái: különféleség, változatosság, diverzitás, heterogenitás, tarkaság, sokszínűség, míg ellentéte: egyneműség, egyformaság, homogenitás. A sokféleség az azonosság és a különbözőség egysége. Az egyik végpontot az azonos dolgok sokasága, míg a másik végpontot a különböző dolgok sokasága jelenti. A sokféleségen belül érdemes különbséget tenni az egyedi és a strukturális sokféleség között. Az egyedi sokféleségre jó példa az ujjlenyomat, hivatalosan az ujjnyom. Egyrészt minden ujjnyom meghatározható ujjnyomként, ebben az értelemben fennáll az azonosság, másrészt minden ujjlenyomat egyedi, vagyis különbözik a többitől.

A strukturális sokféleségre jó példa a kutyaajták sokfélesége. Természetesen minden kutya fajta kutya (*Canis lupus familiaris*), ebben az értelemben fennáll az azonosság, másrészt minden kutyaajtá egymástól különböző tulajdonságokkal (vézenjegyekkel) rendelkezik. Ráadásul az adott fajtán belül is vannak egyedi különbségek. Egy fajtiszta kutya hasonlít fajtájának más egyedeihez, és különbözik más kutyaajták egyedeitől. Azaz a fajtiszta kutyák populációja viszonylag homogén. Tehát a kutya mint faj sokfélesége a viszonylag homogén kutyaajták sokféleségéből származik. Ha a tenyésztők abbahagyják a munkájukat, akkor az utódok elveszítik a fajtabeli sajátosságait, ugyanakkor érdekes egyedi variánsok jelennek meg. Összességében ez a folyamat nem növeli, hanem csökkenti a kutya mint olyan sokféleségét. Régen a labdarúgó világbajnokságban résztvevő futballcsapatok homogén nemzeti csapatok voltak, éppen ezért a csapatok élesen elkülönültek egymástól, hiszen pl. a német válogatottban csak németek, míg a török csapatban csak törökök játszottak. A labdarúgás globalizációjával párhuzamosan az európai országok csapatai egyre színesebbek lettek. Ezt mindenki a sokféleség növekedéseként ünnepli. Azonban ezek a színes csapatok egyre jobban hasonlítanak a többi szinten színes európai válogatotthoz, illetve más kontinensek válogatott csapataihoz. Mesut Özil Németországban született török szülőktől és egyidejűleg német és török állampolgár. Ő saját magát egyidejűleg tekinti töröknek és németnek.³ A jelenlegi szituációt lehet úgy interpretálni, hogy nemcsak a török, hanem a német válogatottban is játszanak törökök. Tehát összességében a játékosok és a csapatok sokfélesége nem nőtt, hanem csökkent.

Általánosságban azt mondhatjuk, hogy a strukturálisan különböző típusok (fajták) önmagukon belül viszonylag homogének, miközben más strukturálisan különböző típusoktól erősen különböznek. Az elkülönült struktúrák keveredése feloldja a strukturális sokféleséget, miközben növeli az egyedi sokféleséget a kategórián (fajon) belül. Tehát ebben az esetben, ahogy sok más esetben is a strukturális és az egyedi sokféleségnek érdekes dialektikája van, ami a következő tézisekben foglalható össze.

Egy kategória strukturális sokfélesége a viszonylag homogén típusok (strukturális egységek) változatos sokféleségéből áll. Ekkor a sokféleség elsődleges forrása a struktúrák sokfélesége. A strukturális egységek felbomlása csökkenti az adott kategória sokféleségét, miközben növeli az egyedi sokféleséget. A strukturális sokféleség csökkenését sohasem tudja ellensúlyozni az egyedi sokféleség növekedése. Ilyenkor *de facto* csökken a kategória sokfélesége, azaz homogenizáció történik; az egy másik kérdés, hogy az egyedi sokféleség növekedése miatt látszólag nő a sokféleség.

(*Biológiai kitekintés*) A bioszféra fontos sajátossága a biológiai sokféleség. A biodiverzitás az élőlények öröklött változatosságát jelenti, az ökoszisztémák közti különbségektől az őket alkotó fajokon át az egyes fajokon belüli genetikai variációkésztől. A biológiai sokféleség tehát minden organizációs szintet jellemez a genetikai szinttől az ökoszisztémáig. A nagyobb genetikai változatossággal rendelkező faj nagyobb eséllyel képes alkalmazkodni az állandóan változó környezeti viszonyokhoz. Ugyanis ezekben nagyobb eséllyel található meg az alkalmazkodást lehetővé tevő gének és tulajdonságok, mint a kisebb genetikai változatossággal rendelkező fajokban.⁴

Ebben az összetett rendszerben esetenként vitatható lehet, hogy egy folyamat növeli vagy csökkenti a biodiverzitást. Legyen egy endemikus faj, amelynek az élőhelyére (habitat) bejut egy invazív faj. Ez a folyamat növeli vagy csökkenti a biodiverzitást? Formálisan növeli, hiszen ekkor az adott területen több faj található, a valóságban (és hosszútávon) azonban csökkenti a biodiverzitást, hiszen a széles körben elterjedt invazív faj kiszorítja az endemikus fajt, amely csak az adott területen élhet.

Az endemikusság és az invazivitás problémája nemcsak fajok között, hanem egy fajon belül is megfigyelhető. Például a bánáti bazsarózsa (*Paeonia officinalis* subsp. *banatica*) a piros vagy kerti bazsarózsa (*Paeonia officinalis*) egy alfaja. A kerti bazsarózsa rendkívül elterjedt faj Európában és öt alfaja létezik.⁵ A bánáti bazsarózsanak a legfontosabb élőhelye a Keleti-Mecsek területe. Szakmai becslések szerint ebben a régióban mintegy 15 000 virágzó tő él, a meddő tövek száma pedig ennek kb. tízszerese lehet. Így több mint 150 000 bazsarózsa tő él Magyarországon.⁶ Az alfaj védelme ennek a homogén állománynak a védelmét jelenti. A piros bazsarózsa (*Paeonia officinalis*) más alfajainak a betelepülése vagy éppen betelepítése erre a területre, veszélyezteti a bánáti bazsarózsa fennmaradását, tehát nem növeli, hanem csökkenti a faj sokszínűségét. S ez még akkor is igaz, ha a folyamat kezdetén a piros bazsarózsa egyedi változatossága jelentősen megnő a területen.

Ahogy a fenti példa is mutatja, egy fajon belül számtalan rendszertanilag is értelmezhető taxonómiai egység létezik, úgymint alfaj, rassz, fajta. Az egy másik kérdés, hogy minden taxonómiai egységen belül létezik még az egyedek változatossága is, amelynek mértéke szintén különböző lehet. Esetenként elfordulhat egy olyan invazív folyamat, hogy egy endemikus rassz beolvad az invazív rasszba. E folyamat eredményeképpen csökken az adott faj strukturális sokszínűsége, hiszen megszűnik egy rassz, ugyanakkor nő az invazív rasszon belül az egyedek közötti változatosság. Az ökológia szerint ekkor

egyértelműen csökken a faj biológiai sokszínűsége, mivel a faj taxonómiai sokszínűségében bekövetkező csökkenést nem helyettesíti az egyedek sokszínűségében bekövetkező növekedés.

Még általánosabban fogalmazva, különbséget kell tenni a strukturális (taxonómiai) és az egyedi változatosság között. Egy faj strukturális sokszínűsége a lokális és homogén jellegű taxonok (strukturák) változatosságára épül, nem csak az egyedek változatosságára. Az előbbi minősített és magasabb szintű, míg az utóbbi csak egyszerű és alacsonyabb szintű változatosságot jelent. Ezzel párhuzamosan nagy különbség van aközött, hogy egy faj számtalan önmagában homogén, de egymástól különböző populációból áll, vagy pedig egy faj számtalan önmagában heterogén, de egymáshoz hasonló populációból áll. Az előbbi egy minősített, magasabb szintű és strukturális, míg az utóbbi csak egy egyszerű, alacsonyabb szintű és egyedi változatosságot jelent.

(Sokféleség a társadalomban) Az emberiség sokfélesége a történetileg kialakult strukturális sokféleségre épül, amely magába foglalja a nemzetek sokféleségét is. Ennek evolúciós alapját a nagycsaládra épülő, durván 30-50 fős zárt rokonsági csoportok jelentik. „Az emberi csoportkultúrákban a csoportszerkezet nagyon szoros, a csoport zárt, általában állandó vagy hosszabb időre szóló települési helye van. ... A csoport tagjai az erőforrások megszerzése és a konstrukciós tevékenység közben folyamatosan és magas szinten együttműködnek. A csoporton belüli agresszió minimális. A csoportok közötti kapcsolat a kooperációtól a totális agresszióig terjedhet.”⁷⁷ Kezdetben a csoportot a rokoni és a személyes kapcsolat tart össze, illetve választ el más csoportoktól. A nagyobb társadalmi egységek: nemzetség, törzs, nemzet kialakulásával a közös leszármazás mellett a közös nyelv, vallás és kultúra is fontos differenciáló tényezővé válik. Az elkülönült államhatalom kialakulásával párhuzamosan az államok intézményesen is védik az egyre pontosabban kijelölt határaikat és szabályozzák más nemzetek tagjainak a belépését és kiutazását. Mivel az állam területi alapon szerveződik, így a lakóhely egyre fontosabb szerepet kap abban, hogy egy illető az adott nemzethez tartozik-e vagy sem.

A sokféleség megismerése során háromféle álláspont lehetséges: különbözőség, azonoság, illetve a kettő egyése. Ezzel párhuzamosan a humán sokféleséggel kapcsolatban is három alapvető politikai reláció lehetséges, úgymint a sokféleségre épülő hierarchia, a sokféleség tagadása vagy a sokféleségben realizálódó egyenlőség.

Az első reláció felerősíti a sokféleségben meglévő különbséget, különös tekintettel a strukturális különbségekre majd ezekre egy hierarchikus viszonyt épít. Ezen felfogás szerint a saját nemzet (nyelv, kultúra, társadalmi berendezkedés, rassz) nemcsak különbözik más nemzetektől (nyelvektől, kultúráktól, társadalmi berendezkedésektől, rasszoktól) hanem azoknál értékesebb is. Ez a viszony elsősorban a tradicionális társadalmakat jellemezte, de még a 20. században is megjelentek azok az elméletek, náciizmus, fasizmus, amely a saját nemzet magasabbrendűségét és más nemzetek alacsonyabbrendűségét hangsúlyozták. Ennek a viszonynak a mélyén gyakran xenofóbia található, vagyis az idegentől, mint mástól, mint különbözőtől való félelem. Az archaikus korban a xenofóbiának még volt evolúciós alapja, hiszen a nagycsaládra épülő csoport tagjai között nagyon erős volt az összetartás. A saját csoport jelentette az önzetlen segítség és a szolidaritás világát, és ez biztosította a túlélést. Ezzel szemben az idegen csoport és annak tagjai a különbséget, a másságot és az ellenségeskedés világát jelentette. Tehát az idegenek gyűlölete mögött evolúciós készletések voltak. Az idegen az ellenség, akivel harcolni kell és akit gyűlölni kell. A xenofóbia azonban túlélte az archaikus kort. Nyilvánvaló, hogy a vallási fundamentalizmus és intolerancia, rasszizmus

illetve a nemzeti-etnikai sovinizmus is hordoz xenofób jegyeket. A különbség pusztán annyi, hogy kezdetben a „mi” fogalom csak kis létszámú társadalmi egységekre (nagy-család, nemzetség, törzs) vonatkozott, később viszont már nagyobb társadalmi és kulturális egységekre is, úgymint nemzet, nép, állam, vallás, rassz. A korábbi rossz tapasztalatok alapján az emberiség egyre inkább megtanulja, hogy a hierarchikus viszony rossz, a nemzetek, kultúrák, rasszok közötti különbség nem alapoz meg értékkülönbséget.

A második reláció a sokféleségben meglevő azonosságot hangsúlyozza, majd erre az azonosságra építi az egalitáriánus viszonyt. Feltehetően a hierarchikus reláció rosszassága is szerepet játszik abban, hogy a modernitás ingája ilyen gyorsan halad az egyfésülés irányába. A történetileg adott strukturális sokféleség elutasítása különösen jellemző a kortárs neoliberalizmusra és emberjogi fundamentalizmusra. Ezen felfogások szerint az egyes ember és az emberiség között nem létezhetnek strukturális (pl. nemzeti-etnikai) különbségek, és ebből következően nem szabad különbséget tenni a nemzethez tartozó őshonos vagy bennszülött és a nemzethez nem tartozó idegen ember között. Ezen álláspont szerint minden megkülönböztetés az őshonos és az idegen emberek között xenofóbia, rasszizmus vagy legalábbis kulturális rasszizmus, azaz „rasszok nélküli rasszizmus”.⁸ Tehát a neoliberalis ideológia azt hangsúlyozza, hogy a nemzetek között egyáltalán nincs különbség, vagy ha mégis, akkor az csak másodlagos jelentőségű és megszüntetendő.

A liberalizmus nemcsak a nemzetek, hanem minden történetileg kialakult strukturális és kollektív jellegű különbséget tagad. Így például támadja a férfi és a nő közötti biológiailag adott dichotómiát is. Erre egy friss példa az iskolai egyenruha kérdése. Régebben nem okozott problémát, hogy a lányok egyenruhája szoknyát, míg a fiúk egyenruhája nadrágot tartalmazott. Napjainkban, azonban ez a ruhakód már problémát jelent. Eddig 40 angol középiskolában tiltották be a szoknyaviselést annak érdekében, hogy gendersemleges egyenruhákat viseljenek a gyerekek.⁹ A hivatkozási alapot az jelenti, hogy a fiú és lány egyenruha közötti választás nehéz helyzetbe hozza azokat, akik bizonytalanok a saját nemi identitásukban. Szerintem a nemi dichotómiának, mint természetből adott strukturális dichotómiának a fellazítása sokkal nagyobb rosszat jelent a társadalom számára, mint a gendersemleges opció. Összességében tehát elmondható, hogy az azonosság hangsúlyozása felszámolja a humán világban még meglevő strukturális sokféleséget.

A harmadik reláció a két szélsőség közötti szintézist jelenti. Ez egyszerre törekszik a történetileg adott strukturális sokféleség megőrzésére és azok egyenrangúságára. E felfogás elutasítja a neoliberalis választ és azt hangsúlyozza, hogy a strukturális és kollektív sokféleség nem megszüntetendő rossz, hanem fenntartandó jó, másrészt elutasítja a hierarchikus felfogást is. Az emberiség strukturális (genetikai, nyelvi, etnikai, kulturális, gazdasági és politikai) különbségei fontos és megőrzendő értéket jelentenek, mert gazdagítják az emberiséget.

Sajnos a közgondolkodás, de még inkább a liberalizmus, összekeveri a strukturális (vagyis lényegi) sokféleséget, az egyedi (vagyis látszat) sokféleséggel. Az emberiség strukturális sokféleségének a lényegét elsősorban a különböző nyelvű népek kulturális sokfélesége jelenti, miközben egy-egy etnikumon, illetve kultúrkörön belül a népesség viszonylag homogén. A fordított helyzet csak a sokféleség látszatát biztosítja. Ebben az esetben a térben egymástól elkülönülő társadalmak egymáshoz nagyon hasonlóak, miközben az egyes társadalmakon belül a népesség folklorisztikusan színes.

(*A globalizációról*) „A globalizáció a világot átfogó társadalmi kapcsolatok intenzitásának a növekedése” – írja Anthony Giddens.¹⁰ Egy másik meghatározás szerint a globalizáció „azoknak a folyamatoknak az összessége, amelyek eredményeképpen a világ

népei egyetlen világtársadalomban egyesülnek”.¹¹ Tehát a globalizáció az emberiség szintjén bekövetkező egységesedési folyamat. A globalizáció folyamatát elemezve általában különbséget tesznek gazdasági, kulturális és politikai globalizáció között.

A gazdasági globalizáció, összhangban a nagytőke érdekeivel, a tőke szabadságát és a nemzetállami korlátok lebontását követeli. Ezt a programot mind a mai napig a washingtoni konszenzus reprezentálja. Ez a neoliberális gazdaságpolitika a liberalizáció, dereguláció, privatizáció hármasságát hirdeti. Eredetileg a válságba sodródott latin-amerikai országok számára fogalmazták meg egy Washingtonban rendezett konferencián 1989-ben. A kommunizmus összeomlását követően azonban Kelet-Európában is ezt alkalmazták, s így a neoliberális irányzat univerzális programjává nőtte ki magát. A politikai globalizáció elsődleges célja szintén a (nemzet)állami keretek lebontása. Emellett pozitív célként megjelenik a nemzetközi és a nem kormányzati szervezetek (NGO-k) megerősítése, a nagyobb politikai uniók, sőt végső soron az egységes világtársadalom, illetve világállam megteremtése. A fejlett világ politikai és gazdasági elitje úgy véli, hogy a haladás csak a globalizáció útján realizálható. Ennek a koncepciónak azonban több gyenge pontja is van.

A baloldali kritikusok (Korten, Stiglitz, Chomsky) különbséget tesznek az általában vett globalizáció és a globalizáció jelenlegi formája között. Az előbbit üdvözlik, míg az utóbbit – amit a nagytőke érdekei határoznak meg – elutasítják. A neoliberális alapokon álló globalizálódási folyamatban meghatározó szerepet játszanak a szabadkereskedelmi egyezmények, a választott bíróságok és a multinacionális vállalatok érdekei. A világ vagyónának meghatározó részével rendelkező nagytőkések kis csoportja rendkívüli befolyással bír és arra törekszik, hogy megszabaduljon az utolsó korláttól, a többség érdekeit képviselő demokratikus államtól. Elvileg a többség (99%) érdekeit képviselő demokratikus államforma, illetve a nagytőkés elit és a helyi komprádor réteg (1%) érdekei között éles ellentét van. Ez az érdekellentét már régóta nemcsak a munkabér nagyságáról szól. Természetesen a nagytőke a közvélemény előtt nem a speciális érdekeit – dereguláció, tőke szabadsága, olcsó munkaerő bevándorlása – hangsúlyozza, hanem olyan univerzálisnak feltüntetett értékeket népszerűsít, mint a diszkriminációmentesség, nyílt társadalom, átjárható határok. Fontos kérdés, hogy ebben a küzdelemben a média, a politikai elit és az államhatalom a nép vagy a nagytőke oldalára áll. A baloldali globalizációkritika a neoliberális globalizációt ellenzi, de az államok szuverenitására épülő rendszert is elutasítja.¹² Tehát a globalizáció baloldali kritikusai, akik korántsem antiglobalisták, egy politikailag dominált globalizációt akarnak, amelynek a centrumában a világtársadalom, esetleg egy demokratikus világállam áll.

Véleményem szerint nemcsak a globalizáció jelenlegi formája, hanem általában a globalizáció is problematikus folyamat. Ugyanis a globalizáció az emberiség homogenizációját, s azon belül a nyelvek, kultúrák és életformák sokszínűségének a csökkenését eredményezi. A strukturális különbségek lebontása és átalakítása egyedi sokféleségé biztos jele az emberiség homogenizálódási folyamatnak. Sajnos a globalizáció pont ezt teszi; az egyedi és unikális lokalitásokat felszámolja és azokból átlagos, közönséges és tipikus lokalitásokat gyárt. Vegyük például a Nyugat-Európa nagyvárosaira jellemző tömeges bevándorlást, mint a globalizáció egyik fontos elemét. A tömeges bevándorlás természetesen nem növeli, hanem csökkenti a világ nagyvárosainak a sokféleségét, hiszen felszámolja ezeknek a tereknek a speciálisan európai jellegét. Tehát ez lényegében egy homogenizációs folyamat, az egy másik kérdés, hogy kezdetben és átmenetileg ezek az európai városok – az emberek közötti különbségek növekedésével párhuzamosan – egyre sokszínűbbek lesznek.

A globalisták egyszerre állítják azt, hogy a globalizáció egy egységesedési, azaz homogenizálódási folyamat, illetve azt, hogy a globalizáció növeli a sokszínűséget. Tehát a globalisták tézise a következő: *a globalizáció úgy homogenizál, hogy közben növeli a sokféleséget*. Ez a tézis azonban fogalmilag nem lehet igaz, tehát inkonzisztens és hamis. Az egységesedési folyamat, vagyis a homogenizáció *a priori* azt jelenti, hogy csökken a diverzitás. Paradox, hogy a globalizáció hívei magukat a sokféleség élharcosaiként tüntetik fel, és ezzel a tudatos vagy ösztönös nyelvi leleménnyel összezavarják a globalisták (többnyire neoliberaisok) és a szuverenisták (többnyire nemzeti konzervatívok) között folyó ideológiai vitát.

(Egyféle vagy sokféle emberiség) Mivel a globalizmus felszámolja a strukturális (minőségi, lényegi, magasabb szintű) sokféleséget, ezért nincs olyan kimenet, hogy „globalizáció és valódi sokféleség”, hanem csak olyan lehetőségek vannak, hogy „globalizáció és egyfésülés”, illetve a „globalizáció korlátozása és strukturális sokféleség”. Mielőtt értékelnénk ezt a két folyamatot (homogenizáció és annak korlátozása), illetve ezt a két absztrakt végállapotot (az emberiség homogén és heterogén létállapota) mindenképpen hangsúlyozni kell az értékelés nehézségét. Ez elsősorban abból fakad, hogy a jövőre vonatkozó előnyöket, hátrányokat és kockázatokat kell értékelni. Ennek ellenére a kérdéssel mégis kell foglalkozni, hiszen a politikának mindennap döntést kell hozni arról, hogy a globalizáció útján haladjon a homogenizáció felé, vagy pedig globalizáció korlátozásával próbálja megőrizni a meglévő strukturális sokféleséget, beleértve a nemzetek sokféleségét is. Tehát ennek tudatában vizsgáljuk meg a homogenizációhoz, illetve a két végállapothoz kapcsolódó pro és kontra érveket.

Nem vitás, hogy az emberiség genetikai, nyelvi, etnikai és kulturális sokféleségének is vannak veszélyei és kockázatai. Továbbá az is igaz, hogy egy homogén emberiség, amely egynyelvű, egykultúrájú és egyetlen világtársadalmat alkot, továbbá, amely egyetlen politikai rendszerben – ún. világállamban – él, az nemcsak elkerüli a megosztottságból származó problémákat, hanem az együttműködés terén is magasabb szintre tud jutni, mint a strukturálisan tagolt emberiség. Tagadhatatlan tehát, hogy az emberiség homogenitásának vannak előnyei.

Ugyanakkor az emberiség egyfésülésének súlyos hátrányai és kockázatai is vannak. Egyrészt a homogén emberiség esetében a társadalmi változások sokkal lassabban következnek be, mint a nemzeti egységekben. Ráadásul az önálló emberi közösségek különböző fejlődési utakat követhetnek, tehát a strukturálisan sokféle emberiség egyidejűleg különböző tapasztalatra tehet szert. Másodsorban már most láthatjuk, hogy az Európai Unióban fennáll egy demokratikus deficit. Ez „abban áll, hogy nincs európai politika: az uniós szavazók nem érzik úgy, hogy módjukban állna ténylegesen elutasítani azt a »kormányt«, amelyiket nem szeretik, és valamilyen módon megváltoztathatják a politika és a szakpolitikák irányát. Az európai kormányzás jelenlegi formájában nem létezik »kormány« mint olyan.”¹³ Ha az egész emberiség egyetlen átfogó politikai rendszerré válna, akkor a politikai deficit még nagyobb lenne és az egyszerű embereket még inkább kizárná a politikából.

A legsúlyosabb problémát azonban az jelenti, hogy a homogén emberiség könnyen beleszorulhat egy népszerű, de hamis ideológia csapdájába. Hogyan alakult volna az emberiség sorsa, ha nemcsak Németországban, hanem a világállamban jut hatalomra a nemzetiszocializmus? Tudjuk, hogy a náci Németországot nem belső folyamat, hanem külső államok szövetsége győzte le. Csak ez tudta felszámolni a nemzetiszocialista ideológiát, politikát és államot. Ha az emberiség egységes, akkor eleve nem lett

volna külső erő és hatalom, ezért a náci rendszer lehet, hogy évszázadokig vagy még tovább fennmaradt volna. Mi történt volna akkor, ha nemcsak Oroszországban, hanem a világtársadalomban győz a kommunista forradalom? A politikai elemzők még ma is vitatkoznak azon, hogy a kommunizmus kelet-európai összeomlásában milyen szerepet játszottak a külső tényezők: Ronald Reagan csillagháborús tervei, a jóléti kapitalizmus sikere és vonzereje. Nem vitás, hogy ezek a külső tényezők is jelentős szerepet játszottak a kommunizmus összeomlásában.

Ha az egységes emberiség egy rossz ideológia, illetve politikai struktúra mellett kötelezi el magát, akkor szinte megdönthetlenné válik. Kívülről *a priori* megdönthetetlen, hiszen ha az egész emberiség egységes társadalmat és politikai rendszert alkot, akkor nincs külső nézőpont és hatalom. Belülről, választásokkal vagy éppen forradalommal pedig szintén nagyon nehéz egy masszív ideológiát, illetve politikai rendszert megdönteni. Itt van például Észak-Korea esete, semmi jele nem látszik egy belülről fakadó változásnak, pedig a világpolitikai fejlemények a rendszer ellen dolgoznak.

A népszerű, de hamis ideológiák csábítása szükségszerű, mert a politikai rendszerek fejlődésében meghatározó szerepet játszanak az ideológiák, amelyek tényleges hatása kiszámíthatatlan. Nem tudhatjuk előre, hogy egy ideológia a jólét felvirágzásához vezet, mint például a felvilágosodás, vagy az országok hanyatlásához, mint a kommunizmus. Ha az emberiség egyetlen politikai közösséggé válik, akkor az emberiség minden döntésével a saját létezését és fejlődését teszi kockára. Ezzel szemben a népek a saját útjukat járva, csak a saját jólétüket kockáztatják, miközben sorsukkal az egész emberiség számára biztosítanak tapasztalatot és tudást.

A fentebb említett szempontokat mérlegelve úgy gondolom, hogy a sokféle emberiség fejlődőképesebb és jobb létállapotot tud biztosítani, mint az egyféle és homogén emberiség. Ez a konklúzió összhangban van azzal az ökológiai felismeréssel, hogy az élet sokfélesége egy fejlődőképes és ígéretes, röviden jó, míg azok egyformasága egy beszűkült és kockázatos, röviden rossz állapotot jelent. Humánökológiai szempontból a homogenizációt eredményező globalizáció lényegében egy degenerálódási, sőt entrópiikus folyamat, mert csökkenti az emberiség strukturális sokféleségét és változatoságát. Ebből pedig az következik, hogy az emberiség homogenizálódását eredményező globalizáció veszélyes és káros folyamat. Ezért az emberiségnek a globalizáció korlátozására kell törekednie, hiszen csak így őrizhető meg az emberiség strukturális sokfélesége.

Mivel a jelenlegi globalizációnak, azaz homogenizációnak vannak elkerülhetetlen – technikai, kommunikációs és nyelvi – vonatkozásai, amelyek szinte természeti szükségzerűséggel következnek be, ezért szükséges, hogy az erkölcs, a kultúra és a politika mindent megtegyen a globalizáció fékezéséért és az emberiség strukturális sokféleségének a fennmaradásáért.

(Európai kitekintés) Alkalmazzuk a fenti megfontolásokat arra az aktuális kérdésre, hogy az Európai Uniónak a politikai globalizáció vagy a nemzeti szuverenitás irányába kell-e haladnia. Tehát több Európa és kevesebb nemzetállam, végső soron az Egyesült Európai Államok vagy éppen fordítva, kevesebb Európa és több nemzetállam, vagyis a nemzetek Európája felé kell haladni?

Az előbbi út a már említett problémákat eredményezi: az európai diverzitás elvesztése, demokratikus deficit növekedése, az egyformaság bürokratikus kikényszerítése, kisebb európai országok gyarmatosítása stb. Ezeket a problémákat csak az utóbbi megoldást alkalmazva kerülhetjük el. Európában óriási különbségek vannak az egyes nemzetek között. A történetileg adott kulturális, gazdasági és környezeti feltételekhez igazodó

legjobb technikai, gazdasági és társadalmi gyakorlatot csak nemzeti, illetve még annál is alacsonyabb szinten (helyi, regionális) lehet megtalálni. Az Európai Unió csak úgy fejlődhet a maga sokféleségében, illetve gyarmatosításmentes módon, ha minden egyes nemzete megőrzi, sőt növeli a még meglévő önállóságát, szabadságát és szuverenitását.

Az Európai Unió jelmondata: *Egység a sokféleségben*; ideje, hogy ne csak a jelszavakban, hanem a gyakorlatban is védelmet kapjon a sokféleség, beleértve a nemzeti sokféleséget is.

JEGYZETEK

- 1 Mellár Tamás (2017): Globalizmus vagy nemzeti szuverenitás. *Élet és Irodalom*, LXI. évfolyam, 18. szám, 2017. május 5.
- 2 Magyar Értelmező Kéziszótár L–Z. (1992): Sokféle. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1214. o.
- 3 Mesut Özil (2018): Meeting President Erdogan. Twitter, 2018. júl. 22. „I have two hearts, one German and one Turkish” – írja angolul. <https://twitter.com/MesutOzil1088/status/1020984884431638528>
- 4 Szaktudás Kiadó Ház (2008): *Természetvédelem*. Digitális Tankönyvtár. A diverzitás formái: genetikai, taxon és ökológiai diverzitás c. fejezet. https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0032_termeszetvedelem/ch03s02.html
- 5 *Paeonia officinalis*. Wikispecies. https://species.wikimedia.org/wiki/Paeonia_officinalis
- 6 KvVM Természetvédelmi Hivatal Fajmegőrzési tervek (2005): *Bánáti bazsarózsa (Peonia banatica)* 13. o. http://www.termeszetvedelem.hu/_user/downloads/fajmegorzesi%20tervek/BanatiBazsarozsa.pdf
- 7 Csányi Vilmos (2002): Az egyszemélyes csoportok és a globalizáció. *Magyar Tudomány*, 2002/6.
- 8 Étienne Balibar and Immanuel Wallerstein (1991): *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities* (London & New York: Verso). Trans. Chris Turner.
- 9 Dozens of schools ban girls from wearing skirts in move towards gender neutral uniform policy. *Mirror*, 2018. július 1. 13:54. <https://www.mirror.co.uk/news/uk-news/dozens-schools-ban-girls-wearing-12829898>
- 10 Anthony Giddens (1991): *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press. p. 64.
- 11 Martin Albrow and Elizabeth King (eds.) (1990): *Globalization, Knowledge and Society*. London: Sage.
- 12 Mohamed El-Kamel Bakari (2013): *Globalisation and Sustainable Development: False Twins?* *New Global Studies VII* (2013) 3. szám.
- 13 Demokratikus deficit. EUR-Lex. https://eur-lex.europa.eu/summary/glossary/democratic_deficit.html?locale=hu

A hun-magyarok 33 ezer éves boszniai piramisa

Jelen összefoglaló munkám a legújabb magyar őstörténeti ábrándok egyikére kíván rávilágítani. Áttételes és különböző zavaros variánsokban szárnyaló képzelgések ötvözete ez, melynek az eredeti felvetés keletkezésekor és az azt követő kezdeti időszakban még semmi köze sem volt a magyarsághoz. A „piramisként” elhíresült boszniai hegyek közül csak egy került be a hazai álmodozó köztudatba. Ennek a magyar őstörténetbe való bevonása is egy későbbi történet. Megkísérlem tényszerűen vázolni a folyamatot.

(*A kezdetek és egyéb tények*) A délszláv háborúnak nevezett események után (az utórezgéseket leszámítva 1991–1995) Boszniában – a mai bonyolult elrendezésű Bosznia-hercegovinai Föderáció területén –, a Sarajevo (Szarajevó) közelében fekvő, többezer éves régészeti múlttal bíró Visoko (továbbiakban Viszokó) város melletti Visočica (továbbiakban Viszocsica) hegyen 2005 táján ásatások kezdődtek. A munkálatokat a háború óta részben Amerikában, Houstonban élő *Semir Osmanagić* (Sam Osmanagich) építő- és fémiparban érdekelt vállalkozó-üzletember és emellett amatőr régész vezette. Ennek előzménye, hogy a hegy bizonyos látószögből piramisra emlékeztető alakjára *dr. Senad Jusuf Hodović* múzeumigazgató hívta fel Osmanagić figyelmét. A közelben még további négy hegyről feltételezték, hogy mesterséges, piramisszerű építmények. Fontos megjegyezni, hogy *Osmanagićnak esze ágában sem volt ezeket a magyarokkal kapcsolatba hozni*.¹ Azt hangoztatta ugyanis, hogy az állítólagos „Nap piramist” – vélhetően a többivel együtt – a tízezer évvel ezelőtt élt elő-illírek építették.² Ez azonban maga a képtelenség, hiszen abból az időből sem illír, sem más nevű népeket nem ismerünk, csupán őskori kultúrákat. A „Nap piramis” korának meghatározása egyébként meglehetősen változatos, mert a különböző megállapítások, hivatkozások, illetve az internetes források eltérő tudósítása szerint részben 8–12 000, másutt pedig 27–33 000 év közt említődik.

A magyarok ugyan nem, de egyéb érdekes dolgok azonban már korábban eszébe jutottak az egyiptomi és mexikói piramisok iránt régóta módfelett érdeklődő és kiváló képzelőtehetséggel megáldott Osmanagićnak. Mi több, könyveket is írt. Köztük a *The World of the Maya* (A maják világa) c. munkáját, mellyel felhívta magára a figyelmet, s egyben megalapozta népszerűségét. A maja műveltség tanulmányozása során utóbb doktori tudományos fokozatot is szerzett a szarajevói egyetemen. Csak az a meglepő, hogy komoly, sokoldalú tanultság (közgazdaságtan, politológia, szociológia stb.) birtokában azt állította, hogy a *maják elődei a Plejádokról* (Messier 45, régi magyar nevén Fiastyúk) *érkeztek a Földre*. S hogy ez még cifrább legyen, megfejtette azzal, hogy a maják Plejádok-béli úrlény-ősei az Atlantiszon és Lemurián telepedtek meg. E gondolatokban „visszaköszönnek” az emberiség bölcsőjeként emlegetett Atlantisz-, Mu- stb. elméletek (melyeket csak később „magyarítottak” a hazai őstörténetet álmodók). Arról azonban már nem szól a fáma, hogy az ős-illíreknek vajon mi közük van a majákhoz? A maja érintettség tekintetében viszont már érthető, hogy a Viszocsica miért is kapta a „Nap piramis” (piramida Sunca) titulust, ahogy a közeli Krizo (?) hegy pedig a Hold (piramida Mjeseca) elnevezést. A többi három hegy a Četnica, melynek kapcsán a Földanya Temploma említődik (Hram majke Zemljo), valamint a Bučki, a Szeretet „piramissal” (Bosanska piramida Ljubavi), végül pedig a Plješeвица, amely a Sárkány (Piramida bosansko Zmaja) hangzatos nevet viseli.³

Osmanagic szerint a „Nap piramis” építői – az elő-illírek – mesterséges hegyet hoztak létre, ezt betonnal terítették be, melyet – a környék más „piramisaihoz hasonlóan” – ma földréteg és növényzet borít. Osmanagic úgy véli, hogy az építmény tetején templom állott. Egy környéken lévő alagútszerű barlangban ősi írásjelekre leltek, melyről azt állítja, hogy azok az északi, germán rúnákhoz hasonlítanak.

Az már egy járulékos érdekesség, hogy a boszniai „piramisokat” később mások kapcsolatba hozták még a mezopotámiai ókor zikkuratjaival, majd ezt követően még a buddhista sztúpák lépcsős építményeivel⁴ is, annak ellenére, hogy ez utóbbiak eleinte csak egyszerű földhalmok voltak. Sokkal lényegesebb ennél, hogy a magyar őstörténet képzelgői összefüggést látnak a különböző piramiskultúrák közt, mert ezzel is megkísérlik erősíteni a maja, egyiptomi és a boszniai „hun-ősmagyarok” egységének már-már egymázos lázalomnak is beillő látomását.

(A Kárpát-medencei, illetve magyar műveltséget érintő megállapítások és vélelmek) A boszniai „Nap piramist” érintő magyar vonatkozások kezdetei Szakács Gábornak (újságíró, műkedvelő zenész, rovásírás-kutató) és Friedrich Klárának (tanár, rovásírás-kutató) a témához való kapcsolódásához, továbbá a később megjelent írásaikhoz és előadásaihoz nyúlnak vissza.⁵ Ezeket követték az utóbbi mások által kibővített változatok. Előrebocsátom, hogy az általam is tisztelt Friedrich–Szakács házaspárnak (Forrai Sándor nyomán) *elévülhetetlen érdemei vannak a magyar rovásírás napjainkban történő újjáélesztésében és széles körű elterjesztésében*. Nevük méltán a kiváló szaktekintélyek közt ismert. A boszniai „piramisok” tekintetében, illetve az ott talált írásjelek, valamint azok minősítése kapcsán azonban fenntartások és komoly ellenvélemények fogalmazódtak meg.

Szakács és Friedrich terepmunkát végezve többször jártak a helyszínen. Szerintük az ún. „Nap piramistól” távolabbi alagútban és környékén található köveken a *székely-magyar rovásíráshoz* hasonló jelek találhatók.⁶ A Friedrich–Szakács házaspár megállapításait később – ahogy az ma már szinte törvényszerű – a magyar lelkesedés tovább burjánzottatta. Széltében-hosszában elterjedt az interneten, hogy ezeket a „piramisokat” *33 000 évvel ezelőtt a hun-magyarok építették*, annak ellenére, hogy Szakács és Friedrich ezt soha nem állították. Nem is állíthatták, mert akkor még csak az őskörök (paleolitikum) ősemberei léteztek, akik azonban nem minősíthetők sem (elő)illírnek, sem hunnak vagy magyarnak. Nos, eddig a legfontosabb tények szikár vázolója, melyek után néhány más részletre kitérve, a rovásírás-problémára is visszatérek. Előbb azonban pillantsunk bele a másfajta nézetből adódó megoldás lehetőségébe.

(A hihető valóság tudományos megközelítése) Osmanagic állításaival szemben számos ellenérv fogalmazódott meg. E tekintetben a tudományos világ jeles képviselői közül egyiptológusok és más nemzetközi szakértők véleményét lehetne idézni. Talán nincs is erre szükség. Elegendő egy hiteles magyar tudós nézetét ismertetnem. Orbán József betontechnológus szakmérnöknek, a PTE Műszaki és Informatikai Kar professzor emeritusának, a boszniai „piramisokról” és az ottani körülményekről szintén eltérő a véleménye. Pécsen többször elhangzott előadásában⁷ és ennek internetes változatában⁸ a megkérdőjelezhetetlen hozzáértéssel felvértezett szakember higgadt, megalapozott tudományos szakszerűségével tételesen cáfolta az egész piramis-elméletet. Orbán előadása és az ebből következő álláspontja nyomán kibontakozik a meggyőző, hihető igazság. A professzor engedélyével és a megfelelő hivatkozásokkal ezt kísérlem meg vázolni.

(*Mesterséges vagy természetes képződményekről van szó?*) A pécsi betontechnológus szakmérnök 2015-ben Viszokóba utazott, hogy a helyszínen behatóan tanulmányozza a kérdést. Közlése szerint, a boszniai piramis alakú hegyekről már az 1600-as évek végén készültek rajzok, később festmények és fényképek. Ezekben leginkább tájba illő hegyek látszanak, s a piramisra emlékeztető alakzat első látásra kevéssé feltűnő.

A piramis-forma kialakulásának létezik a fantáziát nélkülöző, tudományos magyarázata is, melynek háttérében Orbán meglátása szerint hidrogeológiai, geomorfológiai és földtani-földtörténeti okok állnak. Ezekkel azonban sajnos – de érthetően – nincs tisztában a szenzációkra éhes közönség, s közülük főképp a piramisok ősmagyarjai iránt lelkesedők tábora. Orbán magyarázata a földtörténeti kezdetekhez visz vissza bennünket, s onnan kiindulva, mindenki számára jól követhető a piramisnak kikiáltott hegyek jellegzetes alakjának létrejöttét.

A tudomány általánosan elfogadott álláspontja szerint a földtörténet nagyjából 500 millió évvel ezelőtti a paleozoikum és az ezt követő a mezozoikum 250 millió évvel később kezdődő idején, az akkor még más képet mutató földrészeket a Tethys-óceán ölelte körül, illetve választotta el egymástól. Kezdetben egy őskontinens, a Pangea létezett, mely kétfelé szakadt: északon Laurasia, délen Gondwana jött létre. A csaknem 70 millió évvel ezelőtt kezdődött paleocén korszak folyamán, illetve a földrészek lassú vándorlása során a Gondwanához tartozó, ma Afrikának nevezett földrész lemeze a mai Európának ütközött. Ennek következtében a mától számított, kb. 30 millió évvel korábbi eocén időszakban Európa déli peremét a tektonikus folyamatok erőhatásai lassan felgyűrtek. Cca. 20 millió éve, a miocén idején kialakult a Dinári-hegység, felemelkedtek a Kárpátok és az Alpok.

Ezzel együtt, a Dinári-hegység külső és belső vonulatai közt kisebb-nagyobb tavak jöttek létre, melyeket a körülöttük lévő, már a *jura* (kb. 200-150 millió évvel ezelőtt) és *kréta* korban (kb. 150-70 millió évvel ezelőtt) keletkezett hegyek mállásából létrejött törmelékek a miocén időszakban lassan feltöltötték. Számunkra a Zenica és Szarajevó közti medence hajdani nagy tavának a feltöltött helye a fontos, melynek helyén ma Viszokó város található. E medence mintegy 17-7 millió év távlatában, rétegekben töltődött fel. A rétegek: a./ mészkő, márga és dolomit, b./ homokból szilárdult kőzet, c./ agyag, d./ cementálódott kőtörmelék (breccsa), e./ agyagba cementálódott kavics (konglomerátum). A hatalmas természeti erők nyomása folytán a rétegek közzé váltak.

A mindmáig tartó földtani mozgások során, a feltöltődött medencéből további kisebb hegyek emelkedtek ki, melyeket a folyók felszabdaltak. A feltöltődött medencékből később felgyűrődött hegyek megkövült réteges üledékei jól látszanak a bevágott utak melletti oldalon és a „piramisok” belső üregeiben, járataiban. Különösen feltűnő, hogy a Viszocsica és a Krizo (másutt Plješevica) hegyek „Nap” és „Hold piramisaiban” eltérően helyezkednek el a rétegek. Míg az előbbi alagútjában a kőzetrétegek nagyjából a „piramis” oldalfalával párhuzamosak, addig az utóbbinál már vízszintesen helyezkednek el. Az évmilliók folyamán a kőzet egyre inkább elvesztette nedvességtartalmát, és a keletkező feszültség hatására megrepedezett. A repedezett kőzet a felszínen néhol szabályosnak tűnő négyzet- és téglalapformát mutat.⁹ A vázolt földtörténeti és geológiai folyamatok már eleve sejtetni engedik, hogy sokak számára tetszetős piramis-elmélet tekintetében kétségek vetődnek fel.

A további problémák egyike maga a szabályos négyzet alapú piramis alakzat több-kevesebb hiánya. A kívánatos formához a legközelebb áll az alapkérdést képező Viszocsica hegy „Nap piramisa”. Látképének az egyik, kevéssé ismert nyugati oldala azonban nem vág egybe a szabályos háromszög alakzattal. Ez ugyanis egy hosszú nyúlványként csatlakozik

hozzá. Amennyiben a másik három oldal némiképp hasonló lenne, úgy senki nem gondolna piramisra. Még inkább látványos a hosszú gerinccel elnyúló Četnica hegy (az ún. „Földanya Temploma”), melynek csak egy háromszög oldala van. A „Hold piramisnak” is csak a szembenézeti képe mutat vitathatatlan háromszöget, egyébként pedig ez szintén kissé megnyúlt, a tájba illő hegy. A „Szeretet” és a „Sárkány” „piramis” oldalai még kevésbé felelnek meg az elvárásnak. Emellett egyik sem rendelkezik szabályos négyzet alappal. Azt ugyan rá lehet fogni, hogy a háromszög oldalakat és a négyszög alapot elfedi a ráakódott földréteg stb., ám ezt bizonyítani is kellene, melyhez monumentális földmunkálatok lennének szükségesek, viszont az érdekelték számára óhajtott „pozitív” eredmény már erősen kétséges.

A piramis alakzattal összefüggésben megemlíthető még egy nem elvetendő tény is. Jelesül, hogy Osmanagic elméletét megelőzően a helybeli bosnyák lakosság mit sem tudott valamiféle ősi építményekről. Így aztán, a „piramisok” létezésére vonatkozó, vagy más jellegű, de legalább a szokatlannak tűnő formát figyelembe vevő népi magyarázat, vagy erre utaló legenda nem is maradt fenn. Már az eddig ismertetett különböző, egymást erősítő körülmények is megingatják Osmanagicnak a mesterséges építményekre vonatkozó állításait.

(A „piramisok” tájolása) A különféle piramisok égtájukhoz való kötődése közismert. Az egyiptomi gízai piramisok kis eltéréssel észak-déli irányúak. Ez vonatkozik a mexikói maja és tolték építészet jegyeit magán viselő hajdani Chitzén Itzá város piramistemplomára is. Ha e tájolást általánosnak tekintjük, úgy vélhetnénk, hogy ez illik az állítólag őskori boszniai „piramisokra” is. Ez azonban már korántsem egyértelmű. Az ún. „Nap piramis” és a „Földanya Temploma” nagyjából megfelel az észak-déli iránynak, ám a „Hold”, a „Szeretet” és a „Sárkány” már különböző mértékben eltér ettől. Az eltérés a „Hold” és a „Szeretet” „piramisok” esetében a „Nap piramishoz” képest jól látható szögben észlelhető, de a „Sárkánynál” ez már egyenesen látványos. Megállapítható tehát, hogy szó sincs itt egyöntetűen megtervezett építési irányról. Az eltérések abból adódnak, hogy az állítólagos „piramisok” oldalfalai nem mesterséges tájolásúak, hanem éppenséggel – s talán nem véletlenül – a hegyek kialakításában résztvevő folyók irányát követik.

Ugyanakkor a „Nap piramisnak” nevezett hegy észak-déli tájolása sem egyértelmű. Az Északi Sarkcsillag (Polaris)¹⁰ állásához viszonyított észak-déli irány ugyanis csak a jelenre és a múlt egy szakaszára érvényes. Az egyiptomi Kheopsz (Hufu, Szűfisz) fáraó által, a Kr. e. 2500-as évek második felében épített piramis idején az észak-déli irány nagyjából még megfelelt a mainak. Ha abból indulnánk ki, hogy a boszniai „Nap piramis” valóban emberi létesítmény, úgy ennek az állítólagos, több mint 30 000 évvel ezelőtt történt építések az északi-déli irány már nem esett egybe a jelenlegivel, illetve az elmúlt 4-5000 év tájolásával. A Föld ugyanis nemcsak a saját tengelye körül forog, hanem maga a tengely is kört ír le (precessziós mozgás). Így az észak-dél irány lassan változik, és kb. 26 000 év alatt tesz meg egy kört. Ha ragaszkodunk az észak-dél építési tájoláshoz, úgy az állítólag több tízezer évvel épített „Nap piramisnak” más irányba kellene mutatnia, mert akkor a Föld viszonylatában észak máshol helyezkedett el. Ezt a tényt Osmanagic figyelmen kívül hagyta, s a boszniai „piramisok” esetében is az Északi Sarkcsillaghoz való igazodást tartja helyesnek. Ez olyan súlyos tévedés, mely már önmagában is elegendő ahhoz, hogy eleve romba döntse az egész piramis-elméletet.

(A boszniai „piramisok” építőanyagának kérdése) Az egyik legfontosabb – ha ugyan nem a legalapvetőbb – kérdés, az állítólagos „piramisok” építőanyagának tisztázása. A témában jártasak számára jól ismert Osmanagic meggyőződése, miszerint ez nem

más, mint beton. Természetesen Orbán előadása is kitért erre a rendkívül lényeges problémára, mégpedig a komoly, meggyőző szakmai hozzáértés részletességével.

Az kétségekívül igaz, hogy már az ókorban ismerték a beton elődeit. Egyiptomban Kr. e. 2570 táján gipsz és márga megkötő keverékét használták. A föníciaiak pedig a Földközi-tenger partvidékén Kr. e. 1000 körül a víz alatt is kötni képes, mész és vulkáni kőzetek örleményeit, míg a görögök mész és téglapor elegyét alkalmazták. Az első módozatot a (jórészt föníciai-leszármazott) punok ismertették meg a rómaiakkal, akik Augustus (Caius Octavius [Iulius] Kr. e. 63. – Kr. u. 14.) császár idején szintén képesek voltak vízálló szilárd betont előállítani mészből és összezúzott vulkáni tufából.¹¹ De vajon 30 000 évvel ezelőtt létezett-e mesterséges beton?

Orbán a szakirodalom tanulmányozása során találkozott Joseph Davidovits francia vegyészmérnök állításával is, miszerint az egyiptomiak kaolinit („porcelánföldnek” is nevezett agyagásvány) és mészkő felhasználásával ún. geopolimer betont állítottak elő a piramisok építéséhez. Nézetét az egyiptológusok többsége nem fogadta el. Mindez azért érdekes, mert Davidovits úgy gondolja, hogy ezzel az anyaggal dolgoztak mintegy 30 000 évvel ezelőtt a vélt boszniai „piramisok” esetében is. Davidovits állítása nyomán Orbán a szakkarai piramisból vett mintát, majd vegelemezette, s kiderült, hogy az dolomitot tartalmazó mészkő, de kaolinit lényegében nem található benne. A boszniai „piramisok” betonnak tartott anyagával is ebből adódik az egyik komoly probléma.

A „Nap piramist” geológiai szempontból a tuzlai, zenicai és szarajevói egyetemek szakemberei vizsgálták. A tizenhét méterre lehatoló fúrás mintái agyagot, iszapos-homokos agyagot és közettörmelékcs üledéket hoztak a felszínre. A törmelékcs üledék az építészeti szaknyelven „breccsának” mondott anyagra emlékeztet. A mélyebb rétegekben szerves anyagot is kimutattak. Orbán véleménye szerint mindezekből inkább téglát lehetne készíteni, de a Davidovits elgondolásának megfelelő geopolimer beton gyártására nem alkalmasak.¹²

Fentebb említődött, hogy a piramisnak tartott hegyek oldalait borító, cementálódott kötőanyagba ágyazódott törmelékből álló, repedezett kőtömböket Osmanagic és követői betonnak tartják. Elképzelhető, hogy e véleményt osztja a Friedrich–Szakács kutató házaspár is (?). Talán – mint sokan mások –, ők is hisznek Osmanagicnak. Így, köztük egyetértés lehet abban, hogy a puha állapotú építőanyagot mesterségesen állították elő. Ugy tűnik ugyanis, hogy erre utal Friedrich, mikor – a rovas jelek kapcsán – valamely *később szilárduló anyagot* említ.¹³

Osmanagic a kőzet agyagtartalmát a boszniai egyetemek vizsgálataira hivatkozva olyan kötőanyagként tartja, melyet szerinte a beton előállításához magas, 5-700 °C fokra hevítés után meglágyítva (?) használtak fel, a kötőanyagokhoz adagolva.¹⁴ Ez a hevítési eljárás azonban nem világos. Általában úgy tudjuk, hogy az agyag hevítve nem lágyul, hanem cseréppé ég. Rosszul tudjuk? Osmanagic, mint fémipari vállalkozó és történész biztosan helyesen értelmezte ezt? Annál is inkább aggályos a hozzáértés, mert kijelentette, hogy a világ eddig legelső és leghíresebb betonjáról van szó, mely keményebb 100 megapondnál. Orbán szerint ennél sokkal szilárdabb is létezik. A beton keménység nyomásértékét pedig *nem pondban, hanem pascalban* mérik, ez esetben pedig megapascalokról lehet szó.¹⁵ Ez csak mellékes apróság. Bárhogy is érti Osmanagic az eljárást, s akármit állítottak elő laboratóriumi körülmények közt, az eredmény nem vetíthető át a „piramisokra”. Ebben a vonatkozásban semmi nem bizonyítható, mert a hevített agyag ilyen mennyiségben való állítólagos lágyított, vagy égetett előállítását az adott korban lehetetlen lett volna. Emellett Orbán arra is rámutatott, hogy az állítólagos boszniai „piramisbetonhoz” hasonló természetes breccsa és konglomerátum-kőzet számos más

helyütt megtalálható. Így Grúziában is, ahol a hegyet fedő repedezett kőtáblákról senki sem gondolja, hogy az valamely ősi beton lenne. Hasonló szerkezetű a Pécs melletti Jakab-hegy konglomerátum kőzete is, mely csupán a vöröses színében tér el, a benne található ásványi anyagok miatt. A Mecsekhez tartozó Jakab-hegynek azonban semmi köze a piramisokhoz.

Orbán, az általa bejárt terepen a boszniai „betonban” – valójában konglomerátumban – kristályosodással létrejött, több centiméter vastag mészréteget is felfedezett, mely szintén kizárja a mesterséges betonozást. A budapesti, geokémiai kutatóintézeti elemzés eredménye kalcitot, dolomitot, kevés kvarcot és agyagásványt tartalmazó kőzetet mutatott, mely ellentétes a Davidovits-féle kaolinites geopolimer beton feltételezéssel. Azt is megállapította, hogy a betonnak nevezett, lecsupaszított és repedezett kőzet állapota – melyről a vékony termő talajréteget a feltárás során eltávolították – a 2005-ös ásatási állapotokhoz képest tovább romlott. Ha ez ilyen rövid idő alatt bekövetkezett, akkor miféle szilárd beton ez? Hogy állhatta volna ki több tízezer év viszontagságait? Ugyanez áll fenn az ún. „Hold piramis” esetében is, ahol a hegy teraszait viszonylag szabályos kőlapok borítják. Ezeket Osmanagić emberi kéz alkotásainak véli, noha itt már nem geopolimer betonról beszél, hanem homokkövet, folyóból származó kavicsot, agyagot és cementet említ.

Nos, akkor polimer beton, vagy egyéb az építőanyag? Az Orbán által vett minták alapján ezek a kőlapok is utólagos repedésű, természetes homokkő és márgás mészkő képződmények, melyeket ilyen domborult felszínű fugaillesztéssel előállítani és lerakni nem lehetséges. Ráadásul a kőlapok közt agyagrétegek vannak, s ilyen alapra időtálló, mesterséges kőlapokat több mint 30 000 évvel ezelőtt aligha helyezhettek. Viszonylag szabályosan repedezett kőlapok másutt, „piramismentes” környezetben is feltalálhatók, Ausztráliában Tasmániában, Bouddi Peninsula tengerpartján, vagy Angliában Somerset megye vidékén, Kilve, illetve Doniford Bay települések környékén. Mint említődött, mára a „Hold piramis” földtakarótól megszabadított kőlapjai is széthullásnak indultak, vélhető, hogy néhány évtized múlva végképp elaprózódnak.

A boszniai „piramisok” mesterséges betonozásáról tehát szó sem lehet. Ha a beton előállítása ilyen irdatlan mennyiségben lehetséges lett volna, úgy – az összes boszniai „piramist” figyelembe véve – ennek bedolgozása a hatalmas és ráadásul meredek felületeken, az adott őskőkori körülmények közt maga a képtelenség. A józan ész ennek teljesen ellentmond. Ez a mai technikai szinten is két évtizedet, vagy még több időt igényelne.¹⁶ Arról nem is szólva, hogy a szállítási feladatokat vajon miképp oldották meg? Még a szállítóeszköz sem tisztázott. Egyáltalán, mi lehetett az? Az biztos, hogy a feltételezett építési időben a kereket nem ismerték. De lett-légyen bármi a szállítás eszköze, azt mivel vontatták, mikor a háziasított igavonó állatokkal sem rendelkezhetek? Hiszen a lovat Ázsiában és a szamarat Észak-Afrikában – az eltérő vélemények szerint – valamikor a Kr. e. VI–IV. évezred folyamán háziasították. Esetleg ölben vitték a (hevített kötőanyaggal előállított) betont a hegyekre? Ugyan, kérem...

A problémát fokozza, hogy Bosznián kívül szerte a világban számos, piramisra emlékeztető hegy létezik. *Csakhogy korábban ezekről – Hodović sejtése és Osmanagić elhíresült felismerése előtt – senki nem tételezte fel, hogy piramisok lennének.* Ilyenek a mai Magyarországon a Pilisben (Árpád-vár, Magas-hegy, Rám-hegy), Erdélyben (Kalotaszeg, Temesváralja, Brassó környékén) s több más helyütt találhatók. Némelyek a Felvidéken is piramist látnak, valamint a mai Szlovéniában Maribor mellett. Olaszországban pedig piramis alakúak a Sant’Agata de’ Goti település és a Piediluco tó (Lago di’ Piediluco) melletti hegyek, vagy akár a távoli Gunung-Padang Nyugat-Jáván, s másutt. Ha mindezeket piramisnak tekintjük, újabb kérdések vetődnek fel.

Mikor keletkeztek? Ha emberek alkották volna ezeket, mikor építették? Azonos kultúrával állunk szemben, vagy sem? Továbbá, hogy a rengeteg „hegypiramis” építésére hogyan, mely körülmények közt került sor? Ezeket is betonozták? S a Kárpát-medencétől távoli „piramisok” miképp viszonyulnak az őshonos-ősmagyar elméletekhez? A válaszokat az álmodozókra bízom.

A sivár valóság azonban igen makacs dolog. Ez pedig – a magyar őstörténetet is érintő álmok ellenére – nem más, mint a természetben lejátszódott hosszú fizikai és kémiai folyamatok eredményeként létrejött, a kaolinitet nélkülöző, de kőzetdarabokat cementálódással magába foglaló breccsa és konglomerátum, mely egyesek számára mesterséges betonnak tűnik.

(*A boszniai „piramisok” korának meghatározásáról*) A piramisok korának meghatározásában komoly szerepe volt a „Nap piramishoz” kötődő Ravne alagútrendszerben talált, kőzetbe ágyazódott, az évmilliók során elszenesedett, majd megkövesedett fadarabnak is. Ennek korát a különböző egyetemek erre illetékes munkatársai vizsgálták, s ebből vonta le Osmanagić a végső következtetést, melyet átvetített az általa elnevezett „Nap piramisra” is. A vizsgálatok kapcsán a szénizotópos (^{14}C) vizsgálatot alkalmazták. Az eredmények azonban nem egyértelműek. Osmanagić közlése alapján annyit tudhatunk, hogy egy német és egy lengyel intézetnek küldték el az ebből vett mintát. A német vizsgálat (Universität Kiel) eredménye 30–31 000 év körüli időt jelzett, a lengyel (Gliwicei Műszaki Egyetem, Szilézia) pedig nagyjából 34 000 (33–35 000 közti) évet határozott meg.¹⁷ Vélhető, hogy a kővé vált fadarab korának meghatározása nyomán véglegesen a „piramis” nagyjából 30 000 évvel ezelőtre datált építési idejének valószínűleg téves megállapítása.

Orbán előadásából viszont megtudjuk, hogy Angliában (University of Oxford) volt egy *harmadik vizsgálat* is. Érdekes, hogy ezt Osmanagić nem említi. Ez az ő szempontjából teljesen érthető. Oxfordból ugyanis az a válasz érkezett, hogy a minta *alkalmatlan szénizotópos vizsgálatra*, mert az egy kővület, s nem alapvetően szerves anyag. Orbán előadása részletesen ismerteti a lelet megkövülésének folyamatát. Hihető magyarázata alapján, a német és lengyel vizsgálatok téves eredményét egy fontos és valószínű körülmény befolyásolta. Jelesül, hogy az alagút az idők folyamán minden bizonnyal többször elárasztódhatott vízzel, mely szerves hordalékkal szennyezte a kővületet. Mindent összevetve, a megkövült fadarab nem 30 000 éves, hanem évmilliókkal régebbi, *miocén-kori*. Ebből adódik, hogy az alagút kormeghatározásának biztosabb alapját képezi a „Nap piramishoz” hasonló kőzete (melyet Osmanagić és a vele egyetértők szintén mesterséges betonnak tartanak). Orbán vizsgálata szerint egy kifejezetten laza állagú, kötőanyag nélküli, homokos-kavicsos konglomerátumról van szó, melyből könnyedén, egyszerű kaparással lehetett mintát venni.¹⁸ Elképzelhető, hogy az anyag lazaságát részben az alagút párák levegője segítette elő, hiszen annak több szakaszában ma is víz áll.

(*A boszniai írásjelek és a magyar rovásbetűk*) Osmanagić boszniai kövek jeleit érintő, germán rúnákra hajazó véleménye nyomán felvetődik a kérdés, hogy ő maga ért-e a rovászerű írásokhoz? Megkockáztatható, hogy aligha. Vajon mire alapozta álláspontját? S egyáltalán: germán sajátosság-e a rovásírás? A részletességet mellőzve annyi bizonyon állítható, hogy ez nagy valószínűséggel kizárható. A germán népek közül kevesnél található ez meg. A boszniai jelek tekintetében jóval érdekesebb a Friedrich–Szakács kutató házaspár véleménye. Azt állapították meg, hogy az újkőkori, kb. Kr. e. V–III. évezred közt virágzó Tordos-Vinča (Bánáti) műveltség jeleinek és a székely-magyar rovásírás

betűinek alaki hasonlósága kiterjeszthető déli irányban, a boszniai leletekre is. Ezzel együtt Friedrich és Szakács előadásain többször elhangzott és könyvükben is leíródott, hogy a „*Kárpát-medencei birtoklevelünk, a rovásírás.*”¹⁹ Ezt sokan a ma oly divatos Kárpát-medencei magyar őshonosság sugallataként értelmezték. Érthető, mert – bár-hogy csűrjük-csavarjuk – csakis erre lehet gondolni.

Az igaz, hogy a Tordos-Vinča (Bánáti) műveltség a Kárpát-medencétől a Balkánon át, nyomaiban Kisázsiaig húzódik. Az már más dolog, hogy a szenzációra éhes érdeklődők ezt közvetlenül összehozták az őskőkori 30 000 éves hun-magyar „piramisok” képzetével. Pontosan ezért, feltétlen tisztázni kellene, hogy mikor is készítették a jeleket? 30 000 éve az őskőkorban, vagy több mint 20 000 évvel később? Ez bizony már egy fogas kérdés, hiszen a Szakács házaspár megállapítása szöges ellentétben áll az Osmanagic és mások által eleinte 10-12 000, majd pedig a 30 000 év körüli építési datálással.

Itt állunk immáron, a hatalmasan tétovázó időrendi szakadék partjain tanácstalanul toporogva. Mármost, kinek is higgyünk? A fennálló nézetkülönbséget aligha lehet vállrándítással elintézni, mert az egyik felfogás aláássa a másikat. Persze a hazai, mindenkiben ősmagyarokat látó közönség számára ez nagyjából mindegy. A datálás óriási különbsége számukra „csekélység” csupán, s a legkevésbé sem zavarja őket. Érdekes, hogy a nyitott kérdés tekintetében Osmanagic és a Szakácsék között *komoly* vitának nincs leírt nyoma, noha az írásjelek megítélése és az eltérő datálás okán ez elvárható lenne. Ehelyett inkább együttműködés tapasztalható köztük, hiszen Osmanagic meghívása folytán a magyar kutatók 2008-ban részt vettek egy szarajevói piramis-konferencián. Ezt követően 2009-ben Szakács hívta meg Osmanagicot Budapestre.²⁰ A nézetkülönbséget mélyíti, hogy Friedrich szerint a „Nap piramishoz” vezető alagútban lévő hatalmas kövön (és egy másik megaliton is) található írás nem véséssel, hanem – mint már említődött – az egykor puha anyagba történt benyomkodással készült, s ezek az építők névjeljei.²¹

Fontosabb ennél az, hogy – bár a különböző internetes tudósítások összemossák a „piramist” és az alagutat –, úgy tűnik: a „piramisból” nem is került elő „írás”, csak a környékről. Vajon miért *csak a környéken* róttak jeleket a kövekbe? Ha ezek valóban jelek, úgy érthetetlen, hogy mi okból hiányzanak ezek a „piramisból”? Mi ebben a logika? Számomra kissé zavaros az egész. Már szinte halloom a várható választ: azért, mert nem jártam a helyszínen és nem ismerem a teljes szakirodalmat. Tényleg nem jártam ott, de Orbán igen. A *lényeg* viszont Osmanagic és Orbán előadásából (utóbbi személyes közléseiből), a Friedrich–Szakács házaspár írásainak és előadásainak hozzáférhető anyagából nagyon is jól ismerem.

Az „írásjelekkel” kapcsolatos elmékedést az alagút és a „piramis” közti összefüggéssel és az alagútban található „rovásírásos” kő kormeghatározásával lenne érdemes kezdeni. Az alagút bejárata a piramistól távol, kb. 3 kilométerre található, köztük jelenleg bizonyosra vehető összeköttetés nincs. Az, hogy valaha lett volna, kétséges, ezt csak feltételezik. Osmanagic elmondása szerint a bejáratnál eddig csupán 500 méternyire hatoltak be. Ha így van, akkor honnan tudható, hogy a további járat milyen hosszú, s hova vezet? Az ismeretek hiánya okán, az alagút további szakaszának létezése – a piramis szempontjából – egyáltalán figyelembe vehető-e? Már ennyi kétség is aggályossá teszi az „írás” és a „piramis” kapcsolatát.

Az alagút kormeghatározása egyben fényt deríthet az „írásos” kő (kövek) korára is. Miután a legvalószínűbb a miocénkori kialakulása (kialakulásuk), így lehetséges, hogy egyidejű(ek) az alagúttal. Mivel a miocén idején még ember nem létezett, így jeleket sem alkothattak. De akkor, miképp lehet megállapítani, hogy a jelek mikor készültek? Az csak egy üres állítás, hogy több tízezer évvel ezelőtt. Az sem lehetetlen, hogy a jelek

jóval későbbiek, vagy nagyon is újkeletűek.²² Ez a jelek vésetének mélységéből vagy egyebekből aligha deríthető ki. Meggyőző válasz nincs, de nem is várható. Ha azonban az írás mégis 30 000 éves lenne, úgy az továbbra is fennállna, hogy ennek mi köze a magyarsághoz és a székely-magyar rováshoz? Az ősemlék és a későbbi különböző (föníciai, görög-előd krétai, etruszk, kelta, egyes germán stb.) műveltségek is hasonló, *gyakorlatias célszerűséggel* előállítható, véshető-karcolható jeleket használtak. A kőkori jelek hangértékei soha nem fognak kiderülni. A sok-sok ezer évvel későbbi kultúrák részben, vagy teljesen megfejtett jeleinek ismert értelme pedig nagyjából teljesen eltér a magyar nyelvű írások alakilag hasonló betűinek hangértékeitől.²³

Ezt jól tudja Friedrich is: *„A jelek [...] párhuzamai azt mutatják, hogy a boszniai piramisok jeleinek a kárpát-medencei ősi írás műveltségéből fejlődött szkíta-hun-avar-magyar rovásírás a legközelebbi rokona, mind időben, mind alaki hasonlóságban. Hangérték azonosságról csak akkor beszélhetnénk, ha ismernénk a boszniai jelek hangértékeit.”*²⁴

Az utolsó mondatban van a bökkenő. Ettől bizonyíthatatlan Friedrichnek (és Szakácsnak) a szkíta, hun, avar és magyar rovásbetűk Kárpát-medencei eredetére vonatkozó állítása. Mégpedig azért, mert *nem lehet több tudományág oldaláról alátámasztani azt, hogy e népek elődei a Kárpát-medencéből vándoroltak volna Ázsiába.* De arra számos bizonyíték van, hogy a szkíták, hunok, avarok és magyarok Keletről jöttek. Ha igaz lenne, hogy a cca. 30 000 évvel ezelőtti, vagy még régebbi Kárpát-medence lenne az őshaza, úgy e népek Keletről való „újbolí” megjelenése közt eltelt évtizedredek hiányával mit kezdünk? Miért erőltetik hát egyesek a több 10 000 éves őshonosságot? (Hitelt adva a régi magyar és külföldi forrásokban leírt, lehetséges szkíta-magyar összefüggéseknek, beérhetnénk a szkíták Kr. e. VII. századi megjelenésével is.)

Az úgyszintén kiváló rovásszakértő, Szekeres István terjedelmes tanulmányában kimerítő részletességgel cáfolja a Tordos-Vinča–Visoko elmélet jeltörténeti összefüggéseit. Munkájából e helyütt csak az összefoglaló gondolatok kiemelésére van mód. *„A Tordos–Vincsa és Viszoko kultúra jeleinek egymás közt, valamint a székely betűalkotások és írásemlékek között is olyan több évezredek, folyamatosságot nem bizonyító, írásemlékek nélküli időszakok [...] vannak, amikor használatuk folyamatossága a székely betűképzésig és feliratokig, még a jelek egy jelentős részének azonosságával sem igazolható. E kultúrák jeleinek nem ismerjük [...] jelentésüket, így összefüggésük történeti összehasonlító bizonyítása, a jól feldolgozott piktográfiák piktogramjaival sem megoldható. A folyamatosság [...] évezredek átívelő hiányai pedig [...] sziget-szerű leletcsoporttá nyilvánítják magányos előfordulásukat. [...] Ezért tudományosság igényével létüket, időrendben és földrajzi helyszíneikben, csupán [...] helyi [...] íráskezdeményeknek nevezhetjük, amelyek folytatás híján nagyobb jelentőségre nem tettek [...] szert, mert akkor [...] folyamatos használatukat legalább egy ideig (évszázadokig) igazoló emlékek maradtak volna utánuk. Ilyen emlékek pedig nem léteznek.”*²⁵

Bárdi László (orientalista-sinológus) is így látja az őshonosság kérdését. *„Újabb terjednek azok a vélemények, amelyek szerint a magyarság [...] eredeti ősházája a Kárpát-medence volt. 25-30 ezer éves szórványleletek [...] jelentik ennek alapját, de népünk hitelesen igazolható jelenléte és az előbbi hipotézisből fennmaradó köztés 23-28 ezer év [...] aggasztóan hiányzik.”*²⁶

Mellékesen hozom szóba az újabb napvilágot látott „felfedezést”: a „Nap piramis” alagútja kapcsán említett, megkövült fadarabon is *ősmagyar „rovásírás”* van, de Friedrich és Szakács kinyilvánították, hogy ez nem igaz.²⁷ A szenzáció azonban szívósan tovább kering az interneten.

Összegezve: a valóban tudományos érvek alapján megállapítható, hogy a kérdéses boszniai (és más, hasonló alakú) hegyek nem ember által létrehozott építmények, hanem természetes képződmények. A boszniai piramiskutatás fordulata, hogy egyes források szerint az állítólag érintett és felsorolt személyek részben nem is jártak a helyszínen, vagy nem piramisszakértők.²⁸

A „piramisok” ősmagyar vonatkozásai pedig a bizonytalan eredetű és ismeretlen értelmű jelek alapján nem fogadhatók el. Különösen akkor, ha ezt a Friedrich–Szakács házaspár megállapítását jócskán túlhaladó, mások által kibővített és mostanság divatos őstörténeti „álmódosások” gerjesztik tovább. Ezekben már elő sem bukkan Osmanagić neve, s az eredeti elméletének morzsái sem ködlenek fel, az elő-illírekről és egyebekről. A fő dolog a 33 000 éves „hun-magyar rovás”. Ha pedig ez hun-magyar, akkor a „piramist” is nyilván ők építették. Ez a dolog érdemi része, *mely növeli a magyar őstörténet káoszáét*. Jól tudom, hogy a „hívők” erre rosszállóan legyintenek. Esetleg valaki mégis felfigyel? Akkor nem volt hiábavaló erről írni.

(*A 33 ezer éves hun-magyar boszniai piramis újdonsült rokonai*) Rövid függelék gyanánt emlékezem meg, a leginkább bosnyák turistaüzletnek tűnő ötleten nyugvó újabb, hazai piramis-túlburjánzásokról. Az őstörténet partvonalán ödögő, ám sasszemmel és jó üzleti szimattal megáldott, élelmes egyének néhány év óta már az erdélyi hegyekhez is szerveznek látogatásokat a jóindulatú, nemzeti érzelmű és nyitott lelkületű, de sajnos kritikátlanul hiszékeny magyar embereknek. Mégpedig *jó pénzért*, mert hát ugye, semmi sincs ingyen. Így aztán az ügyeskedők szépen keresnek ezen. Persze erről szemérmesen elterelik a figyelmet, s a „tudók” visszafogott, „beavatott-bennfentes” félmosolyával sejtetik, hogy ők aztán tisztában vannak az igazsággal. Tán még hálával is tartozunk nekik, hiszen újabb, magyarrá igazított csodát sikerítettek: számos erdélyi hegy immáron őshonos-ősmagyar piramissá lépett elő. Annak ellenére, hogy ennek szakmai alapja nincs, ott semmiféle régészeti feltárás nem volt, s ilyesmi korábban, a „*nagy boszniai ötlet*” előtt eszébe sem jutott senkinek.

Végül egy személyes élményemet szeretném megosztani. Pár éve, a Balaton-parton úszáshoz készülődve, megszólított egy ismeretlen úr, aki valamelyik előadásomról ismert engem. Sejtelmesen mutatott át a túlparti hegyekre. Némi hatásszünetet követően, nekem szegezte a kérdést: tudom-e, hogy mik azok? Megrökönyödve, de gyanútlanul válaszoltam, hogy azok a Balaton-felvidéki hegyek, de hát, ezt Ön és én is tudjuk. Mi ebben a különleges? – kérdeztem vissza. *Hohó* – kiáltott fel hunyorítva az újdonsült ismerős –, *nem akármilyen hegyek azok, tanár úr! Magának aztán illene ezt tudni... Azok piramisok, és alattuk vannak az ősmagyarok.*

IRODALOM ÉS FORRÁSOK

- Bárdi László: Keleti kötődéseink (Kőrösi Csoma Sándor Közművelődési Egyesület, Kovászna, 2018)
 Csajághy György: A magyar őstörténet káosza (Eleink, IX. évf. 2010/4. 4–35. Bővített, helyesbített változat: Valóság, 2011/5. 68–86.)
 Csajághy György: Magyar ősiség a Kárpát-medencében? (Valóság, 2014/1. 56–83.)
 Dunning, Brian: The Bosnian Pyramids (2009, forrás: <https://skeptoid.com/episodes/4140>)
 Friedrich Klára: Roga Koronája (a szerző magánkiadása, Bp., 1997)
 Friedrich Klára – Szakács Gábor: Kárpát-medencei birtoklevélünk a rovásírás (Szakács Gábor kiadása, Bp., 2003)

- Friedrich Klára: Angolszász runák a boszniai piramisok területén? (Magyar Megmaradásért, 2011. dec., forrás: <http://magyarmegmaradasert.hu/szerzok/d-f/friedrich-klara/item/3136-angolsz%C3%A1l-sz-run%C3%A1k-a-boszniai-piramisok-ter%C3%Bcllet%C3%A9n>)
- Friedrich Klára: És mi a helyzet a „szencziós” boszniai piramisokkal? (Forrai Sándor Rovásíró Kör honlap, 2016, forrás: www.rovasirasforrai.hu/Kitekinto/Es-mi-a-helyzet-a-szenzacios-boszniai-piramisokkal.htm)
- Friedrich Klára: Régi kapcsolatok – Lepenski Vir és Vinca (Forrai Sándor Rovásíró Kör honlap, 2012. jan., forrás: <http://www.rovasirasforrai.hu/Rovasiras/Regi-kapcsolatok.htm>)
- Orbán József: A boszniai piramisokról mérnöki tárgyilagossággal (előadás, 2016, forrás: www.orbanjosef.hu)
- Osmanagić, Semir: A bosnyák piramisok völgye (budapesti előadás, 2009. február 27., forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=bXwP8Igmt5I>)
- Szakács Gábor: A boszniai piramisok írásjelei (2012)
- Szekeres István: Miért nem lehetnek a székely írás előzményei a Tordos–Vincsa–Viszoko kultúra jelei. Az írástörténeti kutatás további lehetőségei (Zürichi Magyar Történelmi Egyesület, Acta Historica Hungarica Tuirciensia, 28. évf. 2013/1. 131–155. [web:] http://epa.oszk.hu/01400/01445/00008/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2013_1_131-155.pdf)

JEGYZETEK

- 1 Jóval később, egy budapesti előadásán a feltételezett írásjelek kapcsán megemlítette a magyar rovást is. Forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=bXwP8Igmt5I>
- 2 Vö. https://hu.wikipedia.org/wiki/Semir_Osmanagic. Továbbá: A boszniai piramisjátékok. Forrás: https://ujramegujraarchiv.blog.hu/2016/03/14/a_boszniai_piramisjatek Továbbá: Orbán, 2016. Forrás: www.orbanjosef.hu
- 3 A „piramisok” és hegyek neveinek párosítása kapcsán Orbánt követem. Más leírásokban ezek eltérők: Visočica-Nap, Plješevica-Hold, Bučki gaj-Sárkány, Četnica-Szeretet, Krstac-Földanya temploma. Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/Boszniai_piramisok_völgye Ezek helyes voltának megállapítása nem feladatomban.
- 4 Négyszögletes alapú kultikus építmény, melynek újabb változataihoz gyakran lépcsők vezetnek.
- 5 Ezek összefoglalása: Friedrich 2016.
- 6 Vö. Friedrich, uo. Szakács, <https://rejtelyekszigete.com/a-boszniai-piramisok-es-a-rovasiras-szakacs-gabor-eloadasa/>
- 7 Köztük Csajághy György szervezésében Pécs, Vasutas Művelődési Ház, 2016. szeptember 20.
- 8 Vö. Orbán 2016-ban elhangzott előadásainak anyagával. Forrás: Orbán, mint fentebb, uo.
- 9 Vö. Orbán, uo.
- 10 A Kis Göncöl, vagy más néven Ursula minor (Kis Medve) csillagkép legfényesebb csillaga.
- 11 Vö. Orbán, uo.
- 12 Vö. Orbán, uo.
- 13 Vö. Friedrich, 2011; 2016.
- 14 Vö. Orbán, uo., ill. az oda illesztett Osmanagić-nyilatkozat videórészletével.
- 15 Vö. Orbán, uo. A pascal (Pa) nyomásértéke 1 newton/m².
- 16 Vö. Orbán, uo.
- 17 Vö. Osmanagić előadása, forrás: <https://www.youtube.com/watch?v=bXwP8Igmt5I>. Továbbá: Orbán, <https://youtu.be/3eBg-j3f79w>.
- 18 Vö. Orbán, uo.
- 19 Friedrich–Szakács, 2003. Friedrich, a Kárpát-medencei, több 10 000 évre visszanyúló magyar őshonos meggyőződésére már korábban is utalt. Vö. 1997. 1–2.
- 20 Vö. Friedrich, 2016.
- 21 Vö. Friedrich, uo., ill. 13. jelzet.
- 22 Többen úgy vélik, hogy utólagos vésetekről van szó, amit Orbán (vö. uo.) és magam is lehetségesnek tartunk. Mások szerint Szakács véste volna a jeleket. Vö. Friedrich, uo. Utóbbi vélemények megalapozatlanok. Tévedni és vitakozni is lehet megfelelő érvek mentén. Annak ellenére, hogy Friedrich és Szakács, ill. mások őshonos nézeteivel szemben komoly fenntartásaim vannak, biztos vagyok abban: ők feddhetetlen, becsületes emberek, tőlük a hamisítás távol áll. Másokról azonban feltételezhető, erre több példát ismerünk. Személy szerint sajnálatosnak tartom, hogy a két kiváló rováskutató belekeveredett a boszniai „piramis-ügybe”.
- 23 Erről és az „őshonos” problémáról többször írtam. Csajághy, in. 2010. 18–21., in. 2011. 77–79., in. 2014. 59–60.
- 24 Friedrich, in. 2011., in. 2012.
- 25 Szekeres, in. 2013. 150–151.
- 26 Bárdi, in. 2018. 119.
- 27 Vö. Friedrich, 2016.
- 28 Vö. Dunning, 2009. Vö. továbbá: a „Boszniai piramisok völgye” internetes Wikipédia-cikk. Forrás: https://hu.wikipedia.org/wiki/Boszniai_piramisok_völgye.

Támogatás és hála Források Antall József és Germanus Gyula kapcsolatáról

Antall József (1932–1993) tanár, könyvtáros, orvostörténész, múzeumigazgató, politikus, a Magyar Köztársaság miniszterelnöke (1990–1993) és Germanus Gyula (1884–1979) orientalista, utazó, író, nyelvész, irodalomtörténész, egyetemi tanár példaértékű mester-tanítvány viszonyt ápoltak egymással, majd – az évek, évtizedek múlásával – mély, baráti kapcsolatba kerültek. Jelen írásunkban pár – eddig publikálatlan – forrás felidézésével is igyekszünk megvilágítani kettejük nexusát.

Antall József életútjának felvázolásához az Antall József Tudásközpont honlapján „Antall 25” néven található összefoglaló részleteit vettük alapul: „Antall József 1932. április 8-án született Budapesten, id. Antall József és Szücs Irén második gyermekeként, kismemesi családban. A Budapesti Piarista Gimnázium tanulója volt 1942 és 1950 között. Tizenhat éves korában döntötte el, hogy publicista és politikus lesz, és ezen a kommunista hatalomátvétel sem változtatott. Már fiatalon az volt a meggyőződése, hogy az embertelen rendszer nem tartható fenn és készült az azt követő szerepvállalásra. Gimnáziumi éveit után az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának magyar nyelv és irodalom–történelem–levéltár szakos hallgatója lett. Diplomamunkáját egy, a korban nem sokra becsült témáról, Eötvös József politikájáról írta. A nappali szakos tanári diploma mellett kiegészítő szakon megszerezte a könyvtárosi és muzeológusi diplomát is, majd később a doktori címet. A diploma megszerzése után Antall József rövid ideig a Magyar Országos Levéltárban, majd a Pedagógiai Tudományos Intézetben dolgozott. Tanári pályáját az Eötvös Gimnáziumban kezdte 1955-ben. 1956. október 23-án a tüntetésen, az Országház és a Rádió körüli eseményekben diákjait vezette, maga is jelen volt. A 24 éves Antall József részt vett a Keresztény Ifjú Szövetség megalakításában és a Független Kisgazdapárt újjászervezésében. 1957-ben a Toldy Gimnáziumba került, ahol pár hónap alatt szintén maga köré gyűjtötte a fiatalokat. 1957. október 23-án néma tüntetést tartottak a forradalom emlékére. 1959-ben politikai magatartása miatt eltiltották a pedagógusi pálya gyakorlásától. A tanári állásból történő elparancsolás után Antall József két évig könyvtárosként dolgozott. Tudományos pályáját egy váratlan publikációs lehetőség indította el. 1963-ban ő írta meg a Magyar Életrajzi Lexikonba nyolcvan orvos életrajzát. Felismerte, hogy a gyógyítás története az a fontos tudományos téma, amelyet még sem az orvosok, sem a történészek nem kutattak megfelelő részletességgel, és emellett lehetőséget nyújt számára a politikai befolyástól mentes munkavégzésre. Miközben több száz orvostörténeti témájú tanulmányt és számos könyvet is publikált, 1964-ben a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyv- és Levéltár tudományos főmunkatárssá, majd igazgató-helyettesé, később főigazgatóvá nevezték ki. Ebben az időszakban azonban Antall József nemcsak a múzeum megszervezésében szerzett döntő érdemeket, hanem szenedélyesen foglalkozott a politikával és a 19. századi magyar nemzeti liberalizmussal is.

A rendszerváltoztatás idején Antall József stabil politikai nézetrendszerrel és kialakult elképzelésekkel rendelkezett, és ehhez kereste azt a politikai jobbközép formációt, amelyhez szemléletmódja a legközelebb állt. 1988 elején kapcsolódott be az ellenzéki mozgalomba: megalakította – többek között Göncz Árpáddal együtt – az Emberi Jogok

Magyar Ligája Párizsi Szervezetének Budapesti Tagozatát. A Magyar Demokrata Fórum rendezvényein 1988 elejétől vett részt, beleértve a tüntetéseket is. Más pártnak nem volt tagja, csak az MDF-nek. 1988-tól állandó meghívott tagja volt az elnökségnek és a választmányának. Párttisztiséget csak akkor vállalt, amikor a tárgyalások sikeres befejezése után sor került az MDF II. országos gyűlésére. 1989. október 21-én választották meg a küldöttek az MDF elnökévé. Ezzel egyértelművé vált, hogy ő lesz a párt miniszterelnökjelöltje. A rendszerváltoztatás utáni első szabad választások után, az országgyűlés 1990. május 23-án választotta meg miniszterelnöknek. [...] Kabinetje megteremtette az átalakulás politikai, gazdasági, illetve itthoni és külföldi feltételeit. Kormányfői időszaka alatt szűnt meg a KGST és bomlott fel a Varsói Szerződés, a megszálló szovjet csapatok pedig végleg kivonultak Magyarországról. Antall József és kormánya jelentős mértékben járult hozzá Magyarország euro-atlanti orientációjához. Antall József kormányfőként állandó támadások kereszttüzében állt, és az egyre súlyosbodó betegségével is meg kellett küzdenie. [...] Fülepp Klárával kötött házasságából két fia született, György és Péter. Hosszú betegsége után, 1993. december 12-én hunyt el Budapesten.²¹

Antall az egyetemen került kapcsolatba az akkor már idős, nemzetközi hírű arabista professzorral, Germanus Gyulával, és kapcsolatuk egyre inkább bensőségessé, az évek előre haladtával a tanítvány-mester nexusból barátvá teljesedett. A széles látókörű Antall bölcsészhallgatóként nemzetközi kitekintésre, orientalisztikai tájékozottságra is törekedett, ezért is vette fel és hallgatta lelkesen – többek közt – Germanus rendkívül népszerű iszlám művelődéstörténeti, arab irodalommal foglalkozó stúdiumait, speciálkollégiumait. Germanus élete végéig óvó gondoskodással és szeretettel fordult hű tanítványai felé, mindent megtett szakmai karrierjük kibontakoztatása érdekében, sokszor közbenjárta a politikai okok miatt parkoló pályára tett, a hatalom által végzált-üldözött volt diákjai érdekében. Így tett Antall esetében is az ötvenes évek végén. Egy korábbi írásunkban megvizsgáltuk Germanus 1956-os szerepvállalását:² Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése után a vészterhes időkben a professzor – már hajlott korában – komoly közvetítő szerepet vállalt az indiai diplomaták (K. P. S. Menon, M. A. Rahman) és a Nagy Imre-kormányhoz hű erők között. Ha a szükség úgy hozta, tolmácsolt a felek közt, ha kellett, három évtizedes múltra visszatekintő indiai kapcsolatrendszerét mozgatva állt a demokratikus erők utóvédharca mellé. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL) talált dokumentumok közül különösen az ifj. Antall Józsefhez és Göncz Árpádhoz köthető anyagokat közöltük írásunkban.³ Ezek alapján megállapítható, hogy Antall és Germanus 1956–1957 fordulóján aktív kapcsolatban voltak egymással, többször találkoztak is. Germanus kezdeti lelkesedése és közvetítő lendülete 1957 elejére alábbhagyott. A kezdődő letartóztatások és megtorlások óvatosságra készítettek. Tanítványai később részben cinikus és rendszerkritikus megjegyzéseiről, részben lelkiismereti problémát is okozó opportunizmusáról számoltak be.

A forradalom leverése után Antallt eltiltották a tanári pályától és továbbra is az állambiztonsági hatóságok célkeresztjében volt. Az ÁBTL-ben őrzött számos, rá vonatkozó iratanyagban a Germanussal való kapcsolatát vizsgáltuk meg: Elsőként egy érdekes ügynökjelentést idézhetünk, amelyben Antall kerekpérc „angol kémnek” aposztrofálja tanítómesterét: „[...] Felhívta Antall a figyelmemet arra is, hogy angol kémeket nemigen szoktak leleplezni, hiszen csak német és amerikai kémek futkároznak mindig le és fel, de angolok alaposan dolgoznak a munka közben, igazán ritkán fedezik fel őket. Itt utalt Golland Arturra [sic!], aki az angol tanszék vezetőjeként a háború alatt töltötte be ezen tisztségét, és Germán [sic!] Gyuláról, aki szerinte szintén kém. »Ez a cég komoly emberekkel dolgozik« – állapította meg meglegedve.²⁴

Az „Egri Gyula” fedőnevű ügynök termékenyebbnek bizonyult. Az Antallra vonatkozó jelentései több dossziét is megtöltöttek: „[...] Szerinte a Nyugat most igyekszik a kommunizmust mindenütt lejáratni. Mesélt arról, hogy volt Germanus professzornál. Germanus egyiptomi úttjáról mesélt neki. Elmondta, hogy [...] minden pénzt, anyagi és katonai támogatást kicsikar a Szovjetuniótól, most pedig a beosztott kommunistákat kínozza és nyílt kommunista ellenes politikát folytat.⁵ Elbeszélése szerint Egyiptomban beásták a kommunistákat nyakig a földbe és lovas katonák halálra gázolták őket. Elmondta, hogy Germanuszt a múlt évben, mikor Indiában volt, próbálták kicsalni Nyugatra és az amerikai követ felajánlotta neki, hogy annyi pénzt kap, amennyit csak kér, ha elvállalja kint valamelyik egyetemen a munkát.”⁶

A hatvanas–hetvenes években folyamatos volt a kapcsolattartás a muzeológus majd múzeumigazgató Antall és a nyugdíjas professzor Germanus között. A Germanushagyatékban talált források közül elsőként dr. Antall József születésnapjára gratuláló levelét idézhetjük, amely Budapesten, 1974. november 4-én kelt: „Mire leveletem kézhez veszi, már nem leszek Budapesten. Hivatalos kiküldetéssel Nyugat-Németországba repültem és csak három hét múlva térek vissza. Előtte nem akartam zavarni, ezért ez úton kívánok mindnyájunk nevében a legjobbakat ehhez a csodálatos eseményhez, Professzor Úr 90. születésnapján. Isten éltesse sokáig! Számunkra a találkozások mindig ünnepnek számítottak, amelyek sajnos az utóbbi időszakban ritkábbakká váltak. Ez persze természetes, hiszen az egészségi állapotának a megőrzése a legfontosabb és kerülni kell minden terhet, ami felesleges.”⁷

Germanus Gyula matuzsálemi kort megélve, egy nappal 95. születésnapja után, 1979. november 7-én hunyt el Budapesten. A professzor búcsúztatására a Farkasréti temetőben került sor, 1979. november 19-én 15:00 órakor. Érdemes felidézni Antall búcsúztatóját is („Emlékezés Germanus Gyula professzorra” címmel), aki ekkor Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár mb. főigazgatója, a Magyar Orvostörténeti Társaság főtítkára, az Orvostörténeti Közlemények főszerkesztője volt:⁸ „A haza és az emberiség szolgálatába vetett hit adott erőt a munkához éppen úgy, ahogy a családok elviseléséhez. Szent hittel hirdette a tudomány tisztességét, néha – szembeesítve eszméit a valósággal – keményen megütöközött, kiállt elveiért, szenvedélyesen hirdette meggyőződését, s mégis csalódott. Ellentmondásokat minden ember életében és életművében felfedezhetnek a kortársak és az utókor egyaránt. De az utókor szigorú ítélete is úgy fogja találni: e széles sodrású, vérbő élet végül is egyensúlyban lévő, egyenes vonalú nem mindennapi etikai alapokon nyugvó ember pályája volt. Ellentmondás volt a naivitásig menő gyanútlan emberhit, gyermeki kíváncsiság és a tapasztalt, sokat látott ember bölcsessége különös egysége. Hatalmas műveltsége az ókori klasszikusoktól vezetett az európai civilizáción keresztül a Kelet csodálatos világáig. Élete maga volt a történelem, mindenütt ott volt, ahol történt valami és tehetett valamit. Meghatározó volt egész életére a századelő török politikai mozgalmában való részvétele éppen úgy, ahogy az első világháború sokat vitatott Dardanella-expedíciójának közvetlen szemlélése a Vörös Félhold Társaság fegyvertelen katonájaként. Közvetlen részesen és ismerője volt a történelem számos nagy egyéniségének itthon és külföldön egyaránt. Az egész emberiséget, minden nemzet fiait szerette. De hűsége hazájához és a magyar néphez tántoríthatatlan volt. Tanúként vallhatják sokan, valljuk és vallom magam is, a magyar nemzet nehéz óráiban mindig mellette volt és szerény eszközeivel mindig annak szolgálatára törekedett. Olyan feladatokat vállalt és olyan tetteket hajtott végre, amit az utókor kegyelettel fog a mérlegre helyezni és ezekkel együtt fogja méltatni a magyar tudomány és irodalom e különös, megismételhetetlen nagy alakját. [...] De néhány gondolatát

idézzük: *»Életem útjai göröngyösek voltak. Számos nehézséget és akadályt kellett leküzdenem. Eredetileg csekély szellemi képességemet becsületos, kitartó szorgalommal kellett kipótolni, hogy lelkem mélyén szüleim és hazám iránt érzett kötelességemet a tudomány terén teljesíthessem. Ebben az igyekezetemben segítségemre voltak tanárain, akiknek emlékét kegyelettel őrzöm... a sok küzdelmet, kitartást végül siker koronázta, magam is professzor lettem és igyekeztem tudásomat önzetlenül és teljes terjedelmében tanítványaimnak átadni. Boldognak éreztem magamat, ha tudásban túlszárnyaltak, hiszen a tudást, a tudományt sohasem tartottam saját egyéni tulajdonomnak, érvényesítési eszköznek, hanem az emberiség hasznára való szellemi munkának., az igazság, a teljes igazság kiderítésére szolgáló közérdekű, emberiességi küzdelemnek... A magyar és minden népnek szolgáltam és a nép legszélesebb rétege, amely könyveimet olvasta és olvasni fogja, megértette igyekezetemet...«*

[...] Elzárt világban, nehéz esztendőkből nyitott ablakot nekünk a világra. Megláttatta velünk Kelet feltámadó népeit, plasztikus képet festett a megújuló Iszlám világról, történeti és szellemi problémáiról. Európa és a világ csak később ismeri fel ezeket a mélyben feszülő erőket, mint annyiszor és annyi másban, megkésve és rosszul fog reagálni a nagy kérdésekre. Tudta és hirdette, hogy az Iszlám megújuló szellemi forrást fog jelenteni és az arab népek különböző történelmi tényezők együtthatásában újra meghatározó szerepet fognak játszani a ma és holnap történetében. Még megérte jóslata valóra válását, drámai megvalósulását, amiben tanítványai a megértés előnyével indulhattak mások előtt. Germanus Gyula, aki »tudományos célzattal, hogy az iszlám kultúrtörténetébe teljes tudással behatolhasson« mohamedán hitre⁹ térve, mohamedán tudósként, mohamedán hadzsiként kívánt leszállni az irodalomtörténetbe. A mekkai zarándoklat és a medinai sírlátogatás örökre meghatározta pályáját. Háromszor vett részt hosszú élete során a zarándoklaton, harmadszor feleségével, aki nemcsak élete utolsó évtizedeit, hanem hitét is megosztani kívánta vele és maga is mohamedán hitre tért. [...] Végző búcsújaként idézzük nemcsak egyik tanítványának, hanem mindenkinek szóló üzenetét: *»...mindig az igazságot szolgálád, nem a magad, hanem a köz érdekében, még akkor is, ha a változó légkörben más szeleket fújnak. Az igazi élet a benső lelkiismeret és ez elűzi a külső ellenséges, összeomló hatásokat...«*»

Germanus halála után a hű tanítványok nem feledkeztek el egykori mesterükről és az özvegyről, Kajári Katalin írónőről, Aisháról (1903–1991) sem. Ápolták szellemi örökségét, gondoskodtak könyvei újra kiadásáról, rendszeresen megemlékeztek róla, tudták, hogy sokat köszönhetnek neki: karrierük beindítása, kiküldetések, előléptetések-kinevezések, kitüntetések, lakáskiutalások, útlevelekérelmek, egyetemi felvételik egyengetése terén a „Prof.” nem ismert lehetetlent. Kontinenseken és több rendszeren átívelő kapcsolatrendszerét mozgatva segített az arra érdemeseknek és sokszor az érdemteleneknek is. Érdekérvényesítő képességéről – melyet sokszor ugyan saját maga és felesége érdekében kamatoztatott – legendákat meséltek/mesélnek.

Antall József *„Tervezet Germanus Gyula tanulmányainak kiadása tárgyában”* c., 1981. január 5-én kelt feljegyzését szintén a hagyatékban találtuk:¹⁰ „Néhai dr. Germanus Gyula egyetemi tanár (1884–1979), világhírű orientalista irodalmi munkássága itthon és külföldön közismert. Több kiadást megért munkái mindig könyvsikert jelentettek, így az »Allah Akbar« (1936), a »Félhold fakó fényében« (1957), a »Kelet fényei felé« (1966), illetve az utóbbi kettőt egy kötetben, a »Kelet varázsa«, valamint »Az arab irodalom története« (1962). E helyen nem foglalkozunk Germanusné Hajnóczky Rózsa¹¹ »Bengáli tűz« című művének problémakörével. A közismert könyvek mellett – 1906 és 1979 között – tanulmányok, essay-k, újságcikkek, előadások százait írta és közölte Germanus

Gyula a hazai és külföldi periodikákban. Ezeknek a kitűnő dolgozatoknak nagy része ma már hozzáférhetetlen vagy nehezen megszerezhető folyóiratokban (a régi Századok és Történelmi Szemle, a Keleti Szemle, a Budapesti Szemle, a Theológiai Szaklap stb.) jelent meg magyarul is, nem szólva a külföldiekről. Éppen ezért feltétlenül indokolt lenne a ma már lezárt életmű e darabjait is közkinccsé tenni. Bár a megjelent tanulmányok időhatára több mint hét évtizedet fog át, különböző időkben íródtak, mégis a keletkutatás, az iszlám történelem, művelődés és irodalom egységes keretbe foglalható írásai. E válogatott tanulmánykötetben – Germanus Gyula tudományos kutató tevékenységével összefüggésben, tanulmányútjainak részeként is – a következő főbb témakörökben jelölénk meg tartalmát:

- a keletkutatással összefüggő általános történelmi problémák, történetfilozófiai kérdések;
- az iszlám általános történeti, eszmetörténeti problémaköre;
- az iszlám és a törökök;
- az iszlám és az arabok;
- India világának problémái.

Az összegyűjtött, válogatott tanulmánykötet több alkalommal is foglalkoztatta Germanus Gyulát, azonban az új és új alkotások iránti vágy, az idő hiánya megakadályozta e munka elvégzésében. Úgy véljük, hogy akkor vagyunk hűek Germanus Gyula életművéhez, ha a javasolt tanulmánykötet címének, illetve gyűjtő fejezeteinek is műveiből választunk címadót (a közölt tanulmányok alapján). Így – figyelembe véve G. Dávid (»A Bibliography of Prof. Julius Germanus« c. irodalomjegyzékét, kiegészítve az egyéb ismert munkákkal – a fenti megjelölt témakörök alapján az alábbi szerkezetet javasoljuk a sajtó alá rendezésnél. A tanulmánykötet címe: »Gondolatok Gül Baba sírjánál« – válogatott tanulmányok –. [...] A kötet szerkesztését és sajtó alá rendezését dr. Antall József történész, mb. főigazgató (Simmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár. Budapest, I. Apród u. 1–3.), Germanus Gyula volt növendéke (iszlám művelődéstörténeti) vállalja. A szerző örököse dr. Germanus Gyulané szül. Kajári Katalin (Budapest, V. Petőfi tér 3.), akit a jogszabályilag meghatározott jogok illetnek meg, és segítséget nyújt a kéziratokban maradt tanulmányok felderítéséhez is. [...] A mű sajtó alá rendezése előreláthatólag egy esztendő vesz igénybe.»

Szintén a hagyatékban található Antall József régi barátjához, a művészettörténész, régész, orientalista, majd a rendszerváltás utáni nagykövet Fehérvári Gézához (1926–2012) intézett levele, aki Germanus egyik legodaadóbb tanítványa volt. A „*Germanus Gyula Központról*” szülő, 1988. május 21-én kelt levél – tekintettel a Gül Baba türbe jelenlegi grandiózus, közös török–magyar, állami szinten kezelt felújítási-átépítési munkálataira¹² – igazán figyelemre méltó, ambiciózus elgondolást vetett fel már harminc évvel ezelőtt is:¹³ „A türbe érintetlen megőrzésével, körülötte kell kialakítani egy iszlám centrumot. [...] Budapest egy keresztény város, ahol iszlám-ellenes hagyományok is élnek, továbbá az arabokkal szemben ma rendkívül ellenséges a közvélemény (terroristák, stb.), utálja az itt tanuló diákokat a lakosság egy része, stb. Ha ehhez még beiktatjuk a budapesti zsidó közvéleményt, az Izrael melletti rokonszenvet (szemben az Új-Lipótvárossal), akkor kétsége támadhat az embernek. [...] Nem lehet ilyen hivalkodó épületet, ilyen kiemelkedő módon felépíteni, mintegy uralva a keresztény Budapestet. [...] Tehát marad a kompromisszum: a Gül Baba közelében, de nem »reá« építve, hanem a mellette lévő »mélyedésben«, a Mecset-utca végében (behajtás a Mecset-utcába a Margit utca felől. [...] Továbbá – éppen, mert ez eddig mindig török emlék volt (török felirat is van), a törökök számon tartják – különösen fontos a törökök bekapcsolása az első perctől kezdve. [...]”

Fehérvári Géza élete végéig jó barátságban volt Antallal és mentorként tekintett egykori professzorára. Így írt kapcsolatokról: „Még egy dolog tartozik a Germanus Gyulával kapcsolatos történeteimhez. Amikor 1992 elején, Antall József miniszterelnöksége idején kinevezést kaptam a Külügyminisztériumba, ezt közvetve Germanus Gyulának köszönhettem. Annak, hogy Antall József szintén Germanus-tanítvány volt. Sokat hallott rólam Germanuséktól és idővel fel is vette velem a kapcsolatot. Az Édesapjával, id. Antall Józseffel egyszer még találkoztam is Germanuséknál. Akkor tudtam meg, hogy ki is volt tulajdonképpen id. Antall József és, hogy micsoda érdemeket szerzett a német megszállás alatt emberek százainak, ha nem ezreinek a megmentésében. Amikor 1992 őszén, ifj. Antall József miniszterelnök javaslatára kineveztek Kuvaitba és más Öböl-országokba nagykövetnek, tisztában voltam vele, hogy ezt a tiszteletreméltó kinevezést Germanusnak köszönhetem, annak ellenére, hogy akkor ő már tizenhárom éve halott volt. Amikor Kuvaitba érkezésem utáni negyedik napon készültem átadni a megbízólevélem az Emírnek, az ottani Külügyminisztérium feltette nekem a kérdést: arabul, vagy angolul fogom elmondani a bemutatkozó beszédem? Szégyenszemre be kell vallanom, akkor nem mertem rá vállalkozni, hogy diplomáciai nyelven arabul beszéljek. Angolul mondtam el a bemutatkozást. Pár hónappal később már Ománban kellett mennem, hogy bemutakozzam Szultán Qábúznak. Elhatároztam, hogy ez alkalommal arabul fogok beszélni. Megírtam a bemutatkozó beszédem és megmutattam az arab titkárnőmnek. Nagyon büszke voltam, amikor kijelentette, hogy a beszéd kitűnő és nem kell rajta változtatni. Amikor a bemutatkozásnak eljött az ideje és elkezdtem a beszédem, éreztem, hogy Germanus Gyula szelleme velem van.”⁷¹⁴

A szintén Germanus-tanítvány Katona Tamás (1932–2013) történész, arabista, tanár, politikus, országgyűlési képviselő, politikai államtitkár, nagykövet így emlékezett vissza a kezdetekre: „A véletlenül múlt, hogy Germanus-tanítványok lettünk. 1952 szeptemberében, a magyar történelemnek ezen a szomorú mélypontján az egyetem meglepő határozatot hozott: előírta, hogy a harmadéves könyvtár- és levéltárszakos hallgatók a kötelező orosz mellé még egy élő modern nyelvet vegyenek fel. (Katona Tamás megjegyzése: Másodéves korunkban, 1951-ben lett az orosz nyelv kötelezővé.) Néhányan elhatároztuk, hogy bosszantani fogjuk az egyetemet, és törökül fogunk tanulni az anyagi Németh Gyula professzornál. Ő az óráit a Puskin (azelőtt Esterházy) utca 3. számú épületében, a második emeleten tartotta. Hárman vágtunk neki a kényelmes öreg lépcsőknek. Az első emeleten egy kézzel írt cédula fityegett: arab óráimat ekkor és ekkor tartom, Dr. Germanus Gyula egyetemi tanár. Antall József évfolyamtársam szokásos nagy valóságérzékével szinte azon nyomban kijelentette: »Botorság volna egy emelettel feljebb menni.« Így aztán a török helyett az arab nyelv és a mohamedán művelődéstörténet került bele az indexünkbe – Antalléba, az enyémbé, Molnár Imre kitűnő barátoméba, sőt az alattunk levő évfolyamra járó Petrovay Istvánéba is. Igen, Germanus élvezte, ha az előadásai belilincselték a tanítványait, nem is állt távol tőle némi jó értelemben vett hatásadás. Mégsem állt szobrot magának. Képes és hajlandó volt nyers őszinteséggel beszélni életének drámai pillanatairól. [...] Az utolsó Germanus-kötet, a Gondolatok Gül Baba sírjánál anyagát 1984-ben aztán Antall József állította össze, ő írta hozzá a tanulmányt is. Tiszteletből hajdani mesterünk iránt.”⁷¹⁵

Végezetül szeretnénk röviden kitérni arra is, hogy szintén Antallnak köszönhető a Germanus-hagyatéknak a lehető legjobb helyre, az érdi Magyar Földrajzi Múzeumba kerülése is, ahol dr. Kubassek János igazgató úr vezetésével professzionális és elhivatott kis közösség ápolja értő módon, évtizedek óta Germanusnak és szinte az összes jelentős magyar utazónak, keletkutatónak, földrajtudósnak az emlékét. A gyermektelen

Germanus házaspár végrendeletileg Antallt jelölte meg az irodalmi hagyatékuk örököséül. Minden bizonnyal megbízták benne és tudták, hogy a legjobb döntést fogja hozni a rá bízott eszmei értékekkel kapcsolatban. Így is lett. Antall – már, mint miniszterelnök – 1993. január 12-én adományozta a szerzői jogokat a Magyar Földrajzi Múzeumnak. Korábban Antallnak a tárgyi hagyatékok és az iratanyag múzeumba kerülésében is jelentős szerepe volt.¹⁶

Két huszadik századi magyar sors, két nagyformátumú, nem mindennapi életpálya: véleményünk szerint példa értékű, ahogy évtizedekre összekapcsolódtak és segítették egymást. Germanus Gyula 39, Antall József 25 éve hunyt el, jelen írásunkban rájuk emlékeztünk.

JEGYZETEK

- 1 Antall József életútja. in: <http://antall25.hu/antall-jozsef-eletutja> (Letöltés ideje: 2018. július 16.)
- 2 Udvarvölgyi Zsolt: Germanus Gyula és az 1956-os forradalom: az indiai kapcsolatok. (Források, visszaemlékezések). in: Századok 150. évf. 2016/1. sz. 197–207. o.
- 3 Részletesebben lásd a fenti írásunkat itt: http://szazadok.hu/doc/Sz%C3%A1zadok2016_1.pdf (Letöltés: 2018. július 18.)
- 4 ÁBTL 3.1.2. M-18729. „Kátai György” MNK BM BRFK PNYO Munka dosszié. Ügynök Kátai György H-26130, 82/1961. Adta: „Kátai” fm. ügynök, Vette: K. Nagy r. fhdgy. Idő: 1960. szept. 30. Tárgy: Antall József. Jelentés: Budapest, 1961. január 30.
- 5 Minden bizonnyal Gamal Abnen-Nasszerről, Egyiptom 2. elnökéről (1956–1970) volt szó.
- 6 ÁBTL 3.1.2. M-25787/2. „Egri Gyula” MNK BM BRFK PNYO Munka dosszié. Ügynök Egri Gyula H-13111, Adta: „Egri” Vette: Kállai r. szds. Idő: 1960. II. 18. Tárgy: Antall Józsefről. Jelentés: Budapest, 1960. február 25.
- 7 Magyar Földrajzi Múzeum-Érd, Germanus Gyula hagyaték, 4. doboz.
- 8 Ugyanott, 4. doboz.
- 9 A vallás az iszlám, a hívők a muszlimok. A korabeli „mohamedán” elnevezés kerülendő, nem pontos kifejezés.
- 10 Magyar Földrajzi Múzeum-Érd, Germanus Gyula hagyaték, 1. doboz.
- 11 G. Hajnóczy Rózsa (1892–1944) író, Germanus első felesége.
- 12 Török támogatás a Gül Baba türbe felújításához. ORIGO. 2017. március 31. in: <http://www.origo.hu/itthon/20170331-torok-tamogatas-gul-baba-turbe-felujitasahoz.html> (Letöltés: 2018. július 18.)
- 13 Magyar Földrajzi Múzeum-Érd, Germanus Gyula hagyaték, 33. doboz.
- 14 Dr. Fehérvári Géza: Germanus Gyula – A tanár, mint nagyapa. in: Lendvai Timár Edit szerk.: Germanus Gyula. A tudós és ez ember. Érd, Magyar Földrajzi Múzeum, 2009. 62–63. o. Ezúton köszönöm a szerkesztő asszony és a Magyar Földrajzi Múzeum hozzájárulását a másodközléshez.
- 15 Dr. Katona Tamás: Germanus – tanítványok. in: Lendvai Timár Edit szerk.: Germanus Gyula. A tudós és ez ember. Érd, Magyar Földrajzi Múzeum, 2009. 68. o. Köszönöm a szerkesztő asszony és a Magyar Földrajzi Múzeum hozzájárulását a másodközléshez.
- 16 Lásd: Dr. Kubassek János: Hogyan került a Germanus-hagyaték Érdre? in: Lendvai Timár Edit szerk.: Germanus Gyula. A tudós és ez ember. Érd, Magyar Földrajzi Múzeum, 2009. 52–53. o.

A Magyar Kommunista Párt felfogása a népi demokratikus útra „lépett” szomszédos országokkal kiépítendő kulturális kapcsolatokról (1946 ősze – 1948)

(Módosuló kultúrdiplomácia) A háború utáni kommunista kultúrdiplomáciáról készített tanulmányomból¹ látható, hogy a Magyar Kommunista Pártnak a szomszédos országokhoz fűződő kulturális kapcsolataiban és kultúrdiplomáciai törekvéseiben néhány önálló kezdeményezésen kívül, valamint bizonyos koalíciós együttműködésben való részvétel mellett nem volt kidolgozott koncepciója. A párt a kultúrának a nemzeti önazonosság és megmaradásban játszott meghatározó szerepe miatt fontosnak tartotta a szomszédos országokhoz fűződő viszony kiépítését és a kárpát-medencei együttműködést.

A Duna-medencei népekhez és a szomszédos országokhoz való viszony azért is nagy fontosságú volt, mert későbbi jövőnk, a magyarság sorsa nagyban attól is függött, hogy milyen együttműködést sikerült kialakítani a szomszédos országokkal. A II. világháború utáni rendkívül rossz külpolitikai körülmények között a kultúrdiplomácia jelentősége azért is meghatározóvá vált, mert a szomszédokhoz fűződő viszony központi kérdése az ott élő magyarság megmaradása, sorsa, jövője, helyzetének megítélése, legfontosabb megtartó ereje a kultúra. Ha biztosítható a nemzeti (magyar) kultúra az utódállamok magyar közösségének, akkor fennmaradásuk garantált, ha nem, akkor asszimilációjuk bekövetkezik. A háború utáni két évben, a demokrácia idején az MKP kultúrdiplomáciája a szomszédos országokhoz fűződő viszonyt elsődlegesen ebből az aspektusból közelítette. Egyetértett azzal is, hogy a két háború között nem létező együttműködés helyett új kulturális kapcsolatokra van szükség ahhoz, hogy reális kép alakuljon ki a magyar kultúráról és tudományról szomszédainknál, és egyértelmű volt az is, hogy a magyarság számára biztosítsa a szomszédos országok kultúrájának megismerését.

Nagy kérdés, hogy milyen szempontok mozgatták a kommunista kultúrdiplomáciát a „népi demokratikus” átalakulás meghirdetése idején, éreztette-e hatását a Kominform létrejötte, tetten érhető-e az egységes fellépés az imperialista országok ellen, magával hozta-e a politikai stratégiaváltás a korábban létező súlyos problémák – például a csehszlovákiai magyarság helyzete – szőnyeg alá söprését. Megválaszolandó, hogy a nemzeti szempontokat eddig elfogadó – ha nem is kiemelten kezelő – kommunista kultúrdiplomácia a változások hatására internacionalizálódik-e? Fontos annak a megvizsgálása is, hogy a megváltozott helyzetben a párt a kultúrdiplomácia és a kulturális kapcsolatok mely területein kívánt preferenciákat megvalósítani, mely országoknak volt primátusa.

(Magyar–román kapcsolatok)

Az együttműködés visszaesése a békeszerződés után

A magyarság és a románság között évszázados gyűlölködés feloldása és a Duna-medencei országok együttműködésének megteremtése érdekében 1945–1946-ban sok pozitív lépés történt. Mindkét oldalon előtérbe kerültek azok a politikusok, akik abból indultak ki, hogy a jó viszonynak nincs alternatívája. A háború után az előítéletek és a

gyűlölködés feloldásában fontos, sőt meghatározó szerepet játszott a kultúra és a tudomány. 1945-ben a két ország szellemi eliteje kezét nyújtott egymásnak, megpróbál együttműködni a feszültségek feloldásában és egy perspektivikus együttműködés érdekében munkálkodott. A megbékélést kívánó politikai erők a kulturális ellittel közösen eredményt ért el a sovinizmussal szemben, mely nem volt képes a másik fél érdekeit figyelembe venni.

A magyar–román együttműködés alfája és ómegája – a két ország kulturális és tudományos kapcsolatában elért eredmények ellenére – az erdélyi magyarság kultúrájának biztosítása. A két nép együttműködése nem lehetett mindaddig őszinte, amíg a romániai magyarság identitását elsődlegesen meghatározó magyar kultúra elsajátításának feltételeit nem biztosítják. A magyarság irányában is toleranciát biztosító Groza Péter a két ország kapcsolatait determináló problémával, az erdélyi magyarság kultúrájának garantálásával tisztában volt. Groza azért is tulajdonított különös jelentőséget a kérdésnek, mert a Romániával kötendő békeszerződés lehetőségei rossz magyar–román viszony esetén, illetve az erdélyi magyarság alapvető jogainak biztosítása nélkül romlottak volna.

A háború utáni demokratikus román kultúrpolitika eredménye a kolozsvári Bolyai Egyetem, a marosvásárhelyi Orvosi Intézet, a kolozsvári Állami Magyar Színház és Opera, a szatmári és aradi államilag támogatott színtársulatok. E pozitív politika része, hogy Moldvában 120 000 csángó lakos számára 100-nál több magyar nyelvű iskolát létesítenek 150 tanítóval. Groza politikájának eredményeként 1948-ra már 1790 magyar népiskola és 173 magyar középiskola működött Erdélyben. Pozitívan értékelhető az is, hogy a magyar iskolákat magyar tanügyi főigazgatók és tanfelügyelők irányították. Sokat tettek a nemzetiségi megkülönböztetés megszüntetése érdekében is. 1947. december 5-én Romániában törvény rendeli el, hogy ahol a lakosság 30%-a más, azaz nem román nyelvet beszél, törvényszéki, bírósági vagy népi ülnök csak az lehet, aki az illető nyelvet maga is beszéli. A Magyar Népi Szövetség közbenjárására eltörlik a magyar vasutasok kötelező román nyelvvizsgáját. A magyar kulturális kormányzat is mindent megtett a román anyanyelvi oktatás terén. Húsz magyarországi román iskola számára tankönyvet nyomtatott. A VKM tanítóképzővel és gimnáziumi oktatással egyeztetett bizonyítani, hogy a szabadság és a demokrácia eszményei szerint politizál.²

A békeszerződés körüli problémák azonban olyan erőket is működésbe hoztak Romániában, amelyek a magyarsággal szembeni gyűlöletet szították, amelyek atrocitásoktól sem riadtak vissza. A két nép egymásrautaltságát elfogadó erők és a gyűlölködést ellenző írástudók a kulturális kapcsolatok népek közti megértést segítő erejében reménykedve továbbra is a Duna-menti népek együttélését szorgalmazták. A párizsi béke megkötése után azonban – a békeszerződés miatt keletkezett feszültségek, valamint a Románia számára már stabilizálódott nemzetközi helyzet miatt – a kulturális és tudományos kapcsolatok intenzitása csökkent. Egy év alatt a magyar–román szellemi kapcsolatok mélypontra jutottak és az a sokoldalú együttműködés, ami a kultúra és a tudomány különböző területein 1945–1946-ban kialakult, sokat veszített súlyából. Románia és Magyarország kulturális kapcsolatai a legminimálisabb szintre korlátozódtak. Ezután kisebb aktivitás csak a kultúregyezmény megkötése, illetve az 1848-as centenáriumi ünnepek idején volt tapasztalható.

A kulturális kapcsolatok visszaesése ellenére a politikai pluralizmussal 1946 őszén lényegében szakító magyarországi baloldal – kiváltképpen az MKP – az együttműködést jónak tartotta és elismerően nyilatkozott Románia nemzetiségi politikájáról. Ez a szemlélet érvényesült az MKP III. kongresszusán is.³ A politikai szempontoknak alárendelt értékelések a múlt hibáit a reakciós politikai erőknek tulajdonították. A kommunista

logika szerint a baloldal hatalomra kerülésekor a múlt bűnei megszűnnek, a problémák rendeződnek. Egy, a „demokratikus erők” hatalomra jutása esetén megvalósuló problémamentes magyar–román viszony fogalmazódik meg Fogarasi Bélának a Fórum 1946. szeptemberi számában megjelent írásában. Fogarasi a magyar–román viszony múltbeli alakulásának okát a reakciós vezető rétegek politikájában látta, ami meglátása szerint a demokratikus erők hatalomra jutása miatt már nem aktuális. A kulturális kapcsolatokat és a nemzetiségi politikát ezért a közös magyar–román demokratikus fellépés feladatának tekintette. Az irredentizmus és a sovinizmus szerinte közös fellépéssel visszaszorítható.⁴ Kommunista szempontú perspektivikus közös Duna-völgyi célokat tartalmaz az MKP Értelmiségi Osztályának 1947. februári munkaterve is.⁵

1947 tavaszán a kommunista vezetésű baloldal által sugalmazott jó viszony nem volt egyértelmű és a megoldandó problémák is maradtak. A visszaszorult magyar–román kapcsolatokra a legnagyobb kritikát Dinnyés Lajos miniszterelnök a kormányprogram 1947. október 7-i ismertetésekor gyakorolta Romániával szemben. Dinnyés kijelentette, hogy Groza fáradozásait őszintén megérti, de úgy véli, itt az ideje annak, hogy most már a baráti megnyilatkozásokon túl reális együttműködés alapjait is lefektessük.⁶ Román részről is érezhető a kapcsolatok leépülését, mert a Petru Grozat ért kritika után rövidesen olyan információ érkezett az MKP központjába, hogy Groza szívesen látná, ha a Jasiban, Balázsfalván és Segesvárott rendezendő 1848-as ünnepségeken a magyar nemzet hivatalosan is képviseltetné magát, ugyanúgy Románia is hajlandó képviseltetni magát Magyarországon.⁷

A magyar–román kapcsolatok – az 1947-es mélyponthoz viszonyítva – a centenáriumi ünnepségeken bizonyos értelemben fellendültek. Romániában a sajtó már bővebben foglalkozott Magyarországgal, a magyar nyelvű lapok például ünnepi kiadásban jelentek meg. A centenáriumi ünnepség kiemelt kultúrpolitikai jelentőséget kaptak.⁸ 1948 tavaszán a magyar kultuskormányzat részéről több részletesen kidolgozott, a magyar–román kulturális kapcsolatokat erősítő rendezvény terve készült el. Ezek között is az egyik legjelentősebb volt az andornoki Mocsáry Lajos-kastély felavatása 1948. május 28-án. A magyar–román jó viszonyt kívánta az is demonstrálni, hogy a berendezést magyar és román népművészeti tárgyakból állították össze. Ugyanekkor leplezték le a magyar és román barátság úttörőjének, Mocsáry Lajosnak a szobrát, amelyet Eugen Giunka román szobrász készített.⁹

Szerény tudományos kapcsolatok

A háború utáni magyar–román tudományos kapcsolatok – a két országot terhelő korábbi állapotok ellenére – jól indultak. A kezdeti eredmények után, 1946 őszétől azonban nem következett be az a folytatás, ami az együttműködés kiépülése után elvárható lett volna, 1946 második fele és 1948 között mindössze néhány, a tudományos kapcsolatokat erősítő rendezvényre és tudóscserére került sor a két ország között. 1947. május 3-án avatták fel a Munkácsy Mihály utcában Groza Péter miniszterelnök jelenlétében a Mocsáry Lajosról elnevezett magyar–román kollégiumot. A Mocsáry Lajos Kollégium a magyar hallgatók mellett a Magyarországon tanuló román egyetemistáknak nyújtott otthont. A kollégiumban kialakult szellemi légkört a román és a magyar irodalom és tudomány jeles műveit felölelő gazdag könyvtár biztosította.

A Mocsáry Lajos Kollégium felavatása mellett fontos cselekedete volt a magyar kultúrpolitikának, hogy 1947. november 17-én Budapesten felállította a Tanárképző Főiskolán a Román Tanszéket. A Román Tanszék a hazai román fiatalok köréből toborozva utánpótlását, nyithatja az általános iskolai tanárhiányt.¹⁰ A tudóscsere sem

mondható „tisztán” kutatói együttműködésnek: Gáldi László nyelvész 1947. július 23-tól, a Magyar–Román Társaság képviselőjében, Balázs Bélával, Bán Györggyel, valamint Fövény Lászlóval Pedagógiai Szakszervezet képviselőjében érkezett meg Romániába. A Gáldi vezette csoport látogatást tett a legnagyobb román könyvkiadónál, a Cosa Scoalorban, a Román–Szovjet Barátság székházában és az egyetemen. A küldöttség ellátogatott a román Tájékoztatási Minisztériumba, ahol Livezeanu miniszterrel, a Román–Magyar Társaság elnökével folytattak megbeszélést.

Gáldi László több ízben tárgyalt Rosetti professzorral, a jeles romanistával, a bukaresti egyetem rektorával, a Királyi Alapítványok nevű könyvkiadó vállalat igazgatójával. Gáldi romániai útja során tárgyalt C. Jiga bukaresti bizantinológus professzorral, S. Simonescu iasi-i irodalomtörténésszel, Perpessziussal, a jeles kritikussal s Eminescu összes műveinek kiadójaival, P. I. Panaitescuval. Gáldit barátságosan fogadták a Román Tudományos Akadémia Könyvtárában is. Gáldi fontosnak tartotta Ion Chinezunál tett látogatását. A kolozsvári egyetem magyar irodalom magántanára az újabb erdélyi magyar irodalomról írott munkája mind az ideig a legjobb kézikönyvnek számított. Chinezu tökéletesen beszélt magyarul, iskolázottsága magyar eredetű, Beöthy és Riedl tanítványa volt a budapesti egyetemen. Magyar kötődése nemcsak abból állt, hogy Budapesten járt egyetemre, de a II. világháború idején a magyar fővárosban konzul volt. Ezért Chinezu befolyásos egyéniség volt a magyar kérdésben és minden honfitársánál tájékozottabb a magyar kultúrában.

Pozitív román kezdeményezést tapasztalt Gáldi a Casa Scoalorban. A könyvkiadó egyik vezetője, Sebastian Popovia – aki egyébként jó nevű költő és regényíró volt – érdekes tervet vetett fel a magyar professzornak: a Casa Scoalor hajlandó lenne egy összefoglaló nagy magyar irodalomtörténet kiadására, azért, hogy a román közönségnek útmutatást adhasson a magyar szellemi életről. Gáldi Szerb Antal irodalomtörténetét ajánlotta, mintegy mintául ahhoz a műhöz, amelyet Chinezu az újabb erdélyi magyar irodalomról szándékozott román nyelven megírni.

Gáldi felkereste Kolozsvárt is. Meglátogatta az egyetemet, felkereste az egyetemi intézeteket és látogatást tett az Egyetemi Könyvtárban, amelynek igazgatója az egykori Eötvös kollégista Cherestiesiu (Keresztes Sándor) volt. Kolozsvári tartózkodása a Magyar Népi Szövetségnél folytatódott, ahol Balogh Edgár ismertette a Szövetség célkitűzéseit. A Bölcsészettudományi Kar vezetője, Jancsó Elemér társaságában látogatást tett az Utunk szerkesztőségében, ahol Gaál Gábor főszerkesztővel, a magyar egyetem filozófiaprofesszorával folytatott megbeszélést.

Az erdélyi szellemi elittel folytatott beszélgetések során Gáldi a Kolozsvári Egyetem nehézségeiről és problémáiról is szerzett ismereteket. Felhívta a figyelmet arra, hogy az egyetem terhe az az anyagi különbség, amely a magyar állampolgárságukat megőrző professzorokat az erdélyiektől elválasztja. (Az előbbieket ugyanis magyar fizetésüket is megkapták.) Gáldi problematikusnak látta a tudományos utánpótlás helyzetét is, ezért szerinte a VKM-nek fokozott gondot kell fordítani a kolozsvári magyar egyetemre.¹¹

A szerény magyar–román tudományos kapcsolatok idején a Teleki Intézetnek a román történészekkel kialakított együttműködése 1947–1948-ban is folytatódott. Egy a Studii si Cercetari Istorice 1947-es cikkében M.A. Boldur, a Iasi-i Egyetem professzora felhívta a figyelmet az összehasonlító módszerre és a Revue d'histoire comparée tevékenységének fontosságára. Ugyanebben az évben Andrei Ostetea más történészek társaságában – Avram P. Todor, és Victor Cherestiesiu – meglátogatta az Intézetet. 1948-ban pedig a „Revue” kiadta Ostetea munkáját: Az 1848-as forradalom és a román parasztság (La révolution de 1848 et les paysans en Roumanie.) címen. Ugyancsak 1948-ban kereste fel az Intézetet

L. Radoceanu, Románia oktatási minisztere, aki elismerően nyilatkozott I. Tóth Zoltán „A román nacionalizmus első százada Erdélyben” című 1946-ban magyar nyelven megjelent, hiteles dokumentáción alapuló művéről. Később azonban, amikor dogmatikus marxista-leninisták kerültek hatalomra Magyarországon, véget vetettek a vállalkozásnak.

A magyar–román tudományos kapcsolatok 1947–1948-ban meg sem közelítették a háború utáni aktivitást. Magyar részről nyitottak voltak, ezért több kezdeményezést is tettek. Ortutay Gyula kultuszminiszter például a magyar–román kultúregyezmény parlamenti vitájában elmondta, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum és a könyvtárak szívesen állnak a kultúrscere szolgálatába egy egészséges szellemi vérkeringés megvalósítása érdekében. A közeljövőben megvalósuló tudományos együttműködési eredményként Ortutay arról informálta a parlamentet, hogy előkészületben van egy román–magyar szótár. A visszafogott tudományos kapcsolatok időszakában az együttműködés bizonyos elmozdulására utal a kultuszminiszternek az a kijelentése, hogy nemcsak magyar részről, hanem román oldalról is kezdeményezték a kapcsolatok kiépítését.¹²

Kisebb, előremutató, nem kizárólagosan szaktudományi jellegű eredményről csak a centenárium alkalmából megrendezésre kerülő tudományos összejövetelek kapcsán beszélhetünk. Ilyen volt az évfordulós tervezet 1848–1849 magyar–román vonatkozásainak kiadványokban a kölcsönös megértés és közeledés szellemében való feldolgozása és publikálása. A Debreceni Nyári Egyetem keretében előadásorozatot terveztek a dunai megbékélés szolgálatában. A magyarországi történelem és földrajz szakos tanárok számára hasonló szellemű tanfolyamot kívántak indítani. Az elképzelések között szerepelt egy Román Intézet felállítása Budapesten, valamint lektorátus, esetleg tanszék felállításának előkészítése egy vidéki egyetemen.¹³

A civil szervezetek aktivitásának csökkenése

A háború után mindkét ország vezetése abból indult ki, hogy a megbékélés akkor lesz igazán sikeres, ha abban a társadalom is részt vesz, és ha a civil szféra részéről is akarják a közeledést. 1945–1946-ban igen aktív volt a Magyar–Román Társaság és megpróbálták dinamizálni a Román–Magyar Társaságot is. 1946 őszétől – mint a legtöbb területen – csökkent az aktivitás. A Társaságoknak mindössze két jelentősebb rendezvényére került sor. Az első találkozó Magyarországon volt.

1947. május 3-án, a Magyar–Román Társaság által rendezett Román Kultúra Hete keretében avatták fel a Mocsáry Lajos Kollégiumot. A visszaesett magyar–román kapcsolatok körülményei között a sajtóérdeklődés előterébe került a Román Kultúra Hete és a Groza Péter vezette 80 tagú román delegáció magyarországi látogatása. A román delegáció budapesti tartózkodása alkalmából Kodály Zoltán, a Magyar–Román Társaság elnöke újólág hitet tett a dunai népek megbékélése mellett és elítélte az önző és a fejlődést kerébe törő sovinizmust. Kodály kifejtette, hogy meg kell ismernünk egymást és a megismerésnek a kultúra, a művészet, valamint a zene a legalkalmasabb eszköze.¹⁴ A magyar–román együttműködés visszaesésével, valamint az erősödő nacionalista tendenciák ellen a Magyar–Román Társaság megpróbált fellépni. A Román Kultúra Hetén a Társaság emelkedett hangú kiáltványt intézett a magyar és a román néphez, amelyet a magyar művészeti, irodalmi és tudományos elit is aláírt. Kiáltványukban felszólították a magyar és román barátság híveit, hogy emeljék fel szavukat a sovinizmus és gyűlölködés ellen.¹⁵ A kulturális együttműködést a Magyar–Román Társaság azzal is segíteni próbálta, hogy a VKM támogatásával kezdeményezte: valósuljon meg egy kelet-európai szellemi találkozóhely, amely elsősorban a román–magyar szellemi értékek cseréjét, a magyar–román kultúra képviselőinek megbeszéléseit hivatott lehetővé tenni.¹⁶

A román partnerszervezet látogatását viszonyozva a Magyar–Román Társaság látogatására 1947 nyarán került sor. A magyar küldöttség találkozott a román szellemi élet vezetőivel, akik szívélyesen fogadták a magyarokat. A Román–Magyar Társaság estjén Fenesan professzor elismerően nyilatkozott a magyar kultúráról és különösen nagyra értékelte az Eötvös Kollégium és a Teleki Intézet szerepét. A Román–Magyar Társaság vendégszerető volt, elmélyült tevékenységet azonban nem folytatott. A kevés rendezvény közé tartozik a háború utáni Magyarországot bemutató előadássorozat.¹⁷ Ennek okát Gáldi László abban látta, hogy a Társaságban olyan személyek (Eftimin, vagy Galaction) jutottak meghatározó szerephez, akiknek szellemi teljesítményeik ellenére a magyar kultúrához alig van kötődésük.¹⁸

Az azonban nemcsak a Román–Magyar Társaság szerepe vált formálissá, hanem a Magyar–Román Társaságé is. A háború után a két nép közeledésének elősegítésében munkálkodó szervezet szintén ellaposodott, tevékenysége a legminimálisabb szintre csökkent. A Társaság jelentőségének csökkenését egyrészt a civil társadalomnak a hatalom által történt visszaszorításával hozhatjuk összefüggésbe, másrészt azzal a elvesztéssel, amely minden, az elit által létrehozott szerveződést sújtott 1947-től. Az 1947–1948-as nagy emigrációs hullám a Magyar–Román Társaságot sem kímélte. A Társaságban korábban vezető szerepet játszóak közül ekkor hagyta el Magyarországot Szent-Györgyi Albert, Alföldi András, Csicsery Rónay István és Szabó Zoltán. Az itthon maradtak közül Hajnal Istvánt az MTA átszervezésekor megfosztották akadémiai tagságától, Kosáry Domokos elvesztette állásait, Komáromy Pált „nyugdíjazták”, Justus Pált pedig koholt vádak alapján bebörtönözték.

A Magyar–Román Társaság visszafogottnak mondható aktivitása a centenáriumi ünnepek idején formálisan megélnéül. 1948. április 26-án az Uránia Filmszínházban a Társaság rendezésében előadást tartottak.¹⁹ Az 1947-ben kezdeményezett szellemi találkozóhely 1948. május 26-án Andornakon létrejött.²⁰

Az irodalmi-művészeti viszony értékelése

A művészeti kapcsolatok a kultúra más területeihez hasonlóan szintén visszafogottá váltak. Együttműködés csupán az irodalom területén volt megfigyelhető. 1947 áprilisában rendezték meg a magyar és román írók értekezletét Bukarestben.²¹ A szerény keretek között sokat tett a magyar–román irodalmi kapcsolatokért Avram Todor. Todor 1947 májusában Budapesten is látogatást tett és a magyar ügy egyik szószólójának számított Romániában. Egyébként ő fordította románra Mikszáth Kálmán: „A szelistyei asszonyok” című regényét.²² Eredményként elkönnyvelhető, hogy 1947 nyarán Petőfi-ünnepeket rendeztek Bukarestben.²³

Mivel a magyar–román kulturális kapcsolatok alakulására mindenkor kihatással volt az, hogy miként alakul az erdélyi magyarság helyzete és kulturális lehetőségei, ezért a magyar–román együttműködést is nagymértékben befolyásolta fontosságra az, hogy 1947. március elején Kolozsvárott megalakult a Romániai Magyar Képzőművészek Szövetsége, Koós Károly elnökletével.²⁴ A szerénynek mondható magyar–román művészeti kapcsolatok további eredményeként tartható számon, hogy az 1947-es Román Kulturális Hétre kiadták Eminescu válogatott műveit és a modern román líra egy változott gyűjteményét.²⁵

A szűkre szabott magyar–román irodalmi kapcsolatok kiszélesítését szolgálta, hogy 1948. január végén alakult meg a román és a magyar írók közös bizottsága. A bizottság céljával a román és a magyar irodalmi termékek cseréjét tűzte ki.²⁶ A kulturális élet legtöbb területén bizonyos aktivitást volt kimutatható a centenáriumi ünnepek idején.

Így történt ez az irodalmi együttműködésben is. A forradalom és szabadságharc százéves évfordulójára Romániában Casta Carei fordításában megjelentették Petőfit.²⁷

A művészeti együttműködésben a centenáriumhoz kapcsolva tervezték a bukaresti Nemzeti Színház, valamint egy román és egy erdélyi színtársulat magyarországi fellépését. A képzőművészeti együttműködés részeként magyar művészek kiállítását is tervezték Bukarestben.²⁸ A magyar–román művészeti együttműködés konkrét eredménye, hogy 1948. április 11-én Romániában a Magyar Művelődési Szövetség által rendezett Országos Népi és Tánccsoport kultúrverseny döntőjében részt vettek román ének és tánccsoportok is.²⁹

A kulturális egyezmény megkötése és parlamenti vitája

A szerénynek mondható román–magyar kulturális kapcsolatok ellenére 1947. november 25-én mégis az elsők között Romániával köt kultúregyezményt Magyarország. 1947 őszén a formálódó népi demokráciák az „egységes imperializmussal szembe fordított frontot” másként nem építhették ki, mint a köztük lévő „ellentétek felszámolásával”. A magyar–román ellentétek 1947 őszétől a mindkét országban tényleges hatalmat gyakorló kommunisták érdekeinek megfelelően „megszűntek”. Hatalmi szóval így „megszűnt” a két ország közti ellentét és egy „internacionalista” közegben „feloldódtak” a problémák. A nemzetközi politikai érdekek és belpolitikai szempontok alapján inspirált egyezmény így rendkívül gyorsan született meg 1947. október végén, november elején.³⁰ A román és magyar nyelven készült szerződést 1947. november 25-én Bukarestben magyar részről Ortutay Gyula VKM-miniszter, román részről pedig Livezeanu tájékoztatási miniszter írta alá.

A magyar–román kulturális egyezmény már egy közös imperialistaellenes blokk szemléletén alapult és a reakciós múlttal való szakítás alapján állt. Az egyezményben tetten érhetők az aktuálpolitikai és legitimációs célkitűzések, ugyanakkor a reális múlt, a valós viszonyok is részben megtalálhatók. Az első cikkely szerint a szerződő felek mindannak előmozdítására törekszenek, ami népeik kölcsönös és alapos megismeréséhez vezet. A cél érdekében küzdeni fognak a fasiszta propaganda és az imperialista sovinizmus, a nemzetiségi vagy faji elnyomás szellemének hatásai ellen. A kérdés ideologikus megközelítése mellett az 1. cikk csak ott utal a valóságra, hogy a két ország kulturális, tudományos és nevelésügyi megnyilatkozásaiából kiküszöbölik mindazt, ami a másik Szerződő Fél népének méltóságát sérti.

A szerződés 2. cikkelyében már megfogalmazódnak a legfontosabb tényleges problémák és a megoldási javaslatok. Eszerint mindkét fél a legmesszebbmenően támogatni fogja a másik fél nemzetiségéhez tartozó és saját országban élő népesség mindennemű kulturális és tudományos, saját anyanyelvű közoktatási, művészeti és testnevelési intézményeit az országukban élő állampolgárok teljes jogegyenlősége alapján. A 3. cikkely is fontos célt fogalmaz meg akkor, amikor a szerződő felek a két nép közötti barátság előmozdítása céljából saját területükön támogatják a Román–Magyar Társaság és a Magyar–Román Társaság működését.

A 4. cikkely arról szól, hogy a román kormány Bukarestben kolozsvári fiókin-tézettel saját vezetése alatt álló magyar, a magyar kormány pedig Budapesten debreceni fiókin-tézettel saját vezetése alatt álló román kulturális intézetet létesít. Az intézetek a viszonyosság alapján, a két állam kulturális és tudományos együttműködésének célját fogja szolgálni, olyan információs feladatokat teljesítenek, amelyek rendszeresen és állandóan anyaggal látják el a sajtót és a kulturális élet intézményeit.

Az egyezmény szerint Magyarország és Románia a tudomány eszközeivel is fel kívánta venni a harcot a gyűlölködés és az előítéletek ellen. Az 5. cikkelyben a szerződő

felek kinyilvánították, hogy erőfeszítéseket kívánnak tenni annak érdekében, hogy a lehetőségekhez mérten nép nyelve, irodalma, történelme, valamint a másik nép helyes megismerésére alkalmas tudományok számára az egyetemeken és a főiskolákon tanácskéket és lektorátusokat létesít. A pontos és reális tájékoztatás érdekében – ami egymás jobb megismerésének eszköze – a Szerződő Felek mindkét országban kölcsönösen sajtóügynökségeket létesítenek, megkönnyítik a sajtótudósítók működését és elősegítik az újságírói látogatásokat. Az együttműködés és a kölcsönös megértés érdekében számos, a közeledés elősegítő lépést tartalmaz a 7. cikkely. Ebben kimondják, hogy Magyarország és Románia népeinek kulturális téren való együttműködésére és kölcsönös megismerésére irányuló törekvéseikben támogatást nyújtanak egymásnak tudósok és nevelők kölcsönös meghívásában, a kutatási feltételek megteremtésében, valamint művészek, kulturális szakemberek és újságírók cseréjének a megkönnyítésében.

A szerződés fontosnak tartja a szakképzést elnyerni szándékozó tudósok, művészek, mérnökök, tanárok, egyetemi hallgatók, középiskolások és munkások cseréjének megszervezése céljából ösztöndíjak juttatását. A megállapodás magában foglalta Magyarország és Románia tudományos, művészeti és kulturális intézményei, könyvtárjai, az állami gyűjtemények és szakmai szervezetei közötti együttműködés kiépítését. Különösen lényeges volt az erdélyi magyarság szempontjából a szerződésnek az a része, amely kimondta a könyvek, folyóiratok és más sajtótermékek szabad forgalmának és szabad terjesztésének biztosítását, lehetőleg a szállítási kedvezmények engedélyezése útján. Az egyezmény fontosnak tartotta a népművészeti, képzőművészeti kiállítások, irodalmi rendezvények, zenei versenyek, színi előadások megrendezésének a szervezését, valamint a rádióadások közvetítését.

Az előítéletek megszüntetéséhez járult volna hozzá a másik fél országának és népeinek minél teljesebb megismerésére irányuló kirándulások szervezése, a sportrendezvények és a turisztikai együttműködés. Egymás kultúrájának megismerését segítették a 8. cikkelyben foglaltak. Ezért a Szerződő Felek támogatást nyújtanak tudományos és irodalmi munkák fordítására és megjelentetésére, ugyanakkor gondoskodnak a szerzői jog törvényes védelméről. A közeledés és a jó viszony szempontjából lényeges a 9. cikk, amely kimondja, hogy a Szerződő Felek megállapodást fognak kötni a felsőfokú és szakiskolai felvétel jogi vonatkozásairól, az iskolai oklevelek elismeréséről, a végzettség, a vizsgák és a tudományos fokozatok szabályozásáról.

A perspektivikus és elmélyülő együttműködés érdekében a Szerződő Felek biztosítják a tudósok segítségét egymás tudományos intézeteiben való kutatásaikban, megkönnyítik a múzeumokban, levéltárakban folyó kutatást. A 11. cikkely szerint Magyarország és Románia lehetővé teszi az ifjúsági és sportszervezetek együttműködését. A társadalmi manipuláció, a gyűlölködés elleni harc visszaszorítása szempontjából nagy fontosságú a 12. cikkely. A hamis tudat kifejlődése ellen a Szerződő Felek gondoskodni kívántak arról, hogy a jövőben a tankönyvekben és más kiadványokban mindazt mellőzzék, ami a valóság elferdítését vagy a meghamisítást segíti és arra alkalmas, hogy a másik államtól kedvezőtlen színben tüntesse fel. Kinyilvánították azt is, hogy a tankönyvek és más közhasználatban lévő nyomtatványok felülvizsgálatát megszervezik.

Az elvi célkitűzések mellett a szervezeti kereteket is meg kívánták teremteni, ezzel a szerződés II. fejezete foglalkozik. Az egyezményben foglalt célok gyakorlati megvalósítására Román–Magyar Vegyes Bizottságot hoznak létre. A Bizottság egy 8 tagból álló magyar és egy 8 tagból álló román tagozatra oszlik. A bizottság tanácsadói, kezdeményező és felügyeleti jogkörrel rendelkező, továbbá a kormánynak elvi jelentőségű javaslatokat terjesztett elő. Az egyezmény előírta, hogy a Vegyes Bizottság első ülése

ügyrendjének megállapítása után azonnal megkezdte az egyezmény alkalmazására irányuló javaslatok kidolgozását.

A Szerződő Felek kötelezettséget vállaltak arra is, hogy az egyezmény gyakorlati alkalmazására irányuló szükséges adminisztratív és pénzügyi intézkedések érvényben maradnak, amelyek nem ellentétesek a jelen egyezmény általános szellemével. A szerződés szerint az egyezményt ratifikálni kell, és a ratifikációs okmányokat Budapesten cserélik ki és ettől az időponttól 5 évig marad érvényben. Amennyiben hat hónappal az egyezmény lejárta előtt a szerződő felek egyike sem mondja fel, az egyezmény önmagától további öt évre meghosszabbítotttnak tekintendő.³¹

A magyar–román kulturális egyezmény olyan államközi okmány, amelyben a „sollen” túlsúlyos a valós tényekkel szemben. Ebben a kultúregyezményben olyan idealisztikus jövőkép fogalmazódik meg, amely egyetlen népi demokráciával megkötött egyezményben sem volt tetten érhető. A magyar–román ellentétek miatt nem véletlen, hogy ez a szerződés ennyire át volt politizálva, hiszen itt kellett volna a legtöbb problémát megoldani. A baloldal vezette két népi demokrácia úgy látta, hogy képes az ellentmondásokat felszámolni. Az évszázadok óta felhalmozódott ellentétek miatt azonban nem lett volna szabad ennyi utópisztikus elemet beépíteni. Az utópisztikus elemeknek a szerződésbe való beépítése nem véletlen, mert a „népi demokrácia” útjára lépett új politikai eliteknek erre szüksége volt, ezáltal is remélték társadalmi támogatottságuk növelését.

A háború utáni első kultúregyezmény ratifikációs vitája 1948. január 30-án kezdődött. Mivel a szerződés valós megoldandó problémákat és utópisztikus elemeket egyaránt tartalmazott, ezért a politikailag aktív tényezők mentalitásuknak megfelelően, de pozitívan viszonyultak hozzá. A magyar–román kultúregyezményhez elsőként a kisgazdapárti Barcs Sándor szólt hozzá. A baloldali kisgazda politikus a népek megértése és egymás kultúrájának és gondolkodásának jobb megismerése szempontjából fontosnak tartotta a magyar–román szerződést. Barcs helyesen mutatott rá, hogy a magyar és a román nép kultúrájában sok az azonos vonás és ezek a közös vonások lépten-nyomon fellelhetők. A magyar és román kultúrában ténylegesen meglévő sok azonosság kimutatása mellett a felszólaló a két ország közti problémák okát már kissé leegyszerűsítően látta. Barcs szerint a népek közti múltbeli gyűlölködést az intelligencia szította, a jövőt viszont túlzottan optimista módon képzelte el. A képviselő szerint a felszabadulás lehetőséget teremtett a magyar–román problémák megoldására, és a román törvények biztosítják a magyar nemzetiség jogegyenlőségét a kulturális fejlődésben.³²

A romániai magyarság helyzetében bekövetkezett pozitív változások miatt Barcs a magyar–román viszony alakulását is olyan jónak minősítette, hogy a kultúra vonatkozásában szükségessé vált a kapcsolatok törvényes szabályozása, ezért örömmel üdvözölte és támogatta a szerződést. A következő felszólaló, Szőnyi Tibor, az MKP képviselője idealisztikus és utópisztikus alapon közelített az egyezményhez. Abban még igaza volt, hogy a magyar–román kultúregyezménnyel jelentős lépést tettünk előre azon az úton, amelyen a Duna-medence népei, a demokrácia országai elindultak azzal a céllal, hogy népeik között baráti viszont teremtessenek. Viszont utópisztikus és idealisztikus volt az az értelmezés, amely szerint e szerződéssel kifejezésre juttattuk, hogy végleg szakítottunk ezzel a múlttal. Szőnyi úgy látta, hogy csak a népi demokráciák között oldhatók meg a problémák, ezért a régi Magyarország és Románia között ez a szerződés létre sem jöhetett volna. A szerződés megkötésének feltétele volt az a döntő fontosságú és alapvető belső változás, amely mind nálunk, mind Romániában bekövetkezett.³³ A mindkét ország végbement politikai átalakulások miatt és a romániai magyarság kulturális életében ténylegesen bekövetkezett pozitív változások alapján úgy látta, hogy a kultúregyezmény

révén a két nép kultúrájának nagyobb fokú kölcsönös megismerése hozzá fog járulni ahhoz, hogy Erdély híd lehessen a két nép között, mind a román, mind a magyar kultúrájának virágzó otthona.³⁴

A kommunista szónokot követő felszólalók is pozitívan értékelték az egyezményt, de nem voltak annyira optimisták, mint Szőnyi Tibor. Török Júlia szociáldemokrata képviselő úgy látta, hogy ha a románok őszintén közelednek felénk, akkor nekünk örömmel kell elfogadnunk a felénk nyújtott jobbot.³⁵ A témához igen röviden hozzászóló Jócsik Lajos parasztpárti képviselő a maga részéről szintén elfogadta a magyar–román kultúregyezményt. Ugyancsak január 30-i felszólalásában Nagy László, a Független Magyar Demokrata Párt tagja örömmel üdvözölte a szerződést. Nagy László szerint ez a kultúregyezmény a két nép kultúrájának megismerését, valamint a magyar és román nép igaz és őszinte barátságát fogja megteremteni. Az egyezménynek az erdélyi magyarság és a románok közti viszonyra gyakorolandó jó hatását hangsúlyozta Rudas László. A kommunista képviselő szerint a kultúregyezménynek elsősorban Erdély és a román nép barátsága miatt van jelentősége.³⁶

A szerződés vitájához hozzászóló Ortutay Gyula egyértelműen megfogalmazta, hogy az egyezmény nemcsak fontos történelmi missziót teljesít, hanem azért is jelentős, mert a jövő politikai fejlődési perspektíváit is megmutatja.³⁷ A kultuszminiszter szerint a szerződés azért is nagy jelentőségű, mert olyan két országot köt össze, amelynek nemzetiségei egymás országaiban élnek. Úgy ítélte meg, hogy a magyar–román szerződés nemcsak a két ország közötti kormányzati kezdeményezés következménye, hanem a civil társadalomé is.³⁸ A magyar–román kulturális egyezményt az országgyűlés 1948. e.t.c.-ben hagyta jóvá, kihirdetése 1948. július 15-én volt.

Az egyezményben foglaltak – már ami az érdemi, lényeges problémákat illeti – papíron maradtak. Az utóbbiakat az egyezménnyel a szőnyeg alá söpörték azzal, hogy mindenki a „saját háza előtt söpörjön”. Az egyházi javak államosításával kihúzták a talajt a magyar nyelvű oktatás alól Erdélyben, a kolozsvári Bolyai Egyetemet pedig – miután az Erdélyi Tudományos Intézetet és az Erdélyi Múzeum Egyesületet már 1950-ben megszüntették – 1959-ben „egyesítették” a román egyetemmel és ezáltal a magyar nyelvű felsőoktatást is ellehetetlenítették.

(Sikeres magyar–jugoszláv együttműködés) A II. világháború után a magyarság helyesen ismerte fel, hogy a világra való külpolitikai és kultúrdiplomáciai nyitás csak a szomszédokon keresztül, a feszültségek rendezése révén lehetséges. Szomszédaink közül Jugoszlávia kezdettől hozzá kívánt járulni népeink viszonyának pozitív alakulásához. 1945 után, a magyarság nemzetközi elszigeteltsége idején a jugoszlávoknak a magyarsággal kapcsolatos jóindulatát és toleranciáját kevésbé árnyékolták be a mindkét részről elkövetett súlyos atrocitások. A Jugoszláv hatóságok – az utódállamok közül egyedülállóan – már 1944 decemberétől a magyar kisebbség több kulturális és politikai jogát biztosították.

A magyar–jugoszláv kapcsolat mondható az egyetlen olyan viszonynak, amelyről mind a sajtó, mind a politikai erők csak elismerően nyilatkoztak. Természetes volt, hogy az MKP sajtó igen elismerően írt Jugoszláviáról. A Szabad Nép 1947. január 28-i száma például arról tájékoztatott, hogy déli szomszédunk milyen hatalmas kultúrprogramot valósít meg a magyarság körében.³⁹ Hasonlóan pozitív véleménye volt a kisgazda külügyminiszternek. Gyöngyösi János 1947. március 20-i parlamenti felszólalásában a szomszédos országok közül először, nem véletlenül, Jugoszláviával foglalkozott. A magyar külügyek irányítója azért is emelte ki délszláv szomszédunkat, mert a jugoszláv nép és

kormány fátylat borított a mültra és az együttműködést kereste. Jugoszlávia preferálásának azért is volt kiemelt fontossága, mert azt más nem megfelelően, sőt rosszul működő kapcsolatokkal állította egy sorba.⁴⁰

Az újságokban a későbbiek során is csak pozitív vélemény volt olvasható Jugoszláviáról. A Szabad Nép április 10-én immáron sokadszor írt a magyar–jugoszláv barátságról és a további gazdasági, politikai és kulturális kapcsolatok elmélyítését kívánta.⁴¹ A jó viszony és a sikeres kultúrkapcsolatok miatt a Szabad Nép 1947. április 20-i száma szerint a magyar–jugoszláv művelődési kapcsolatok a kölcsönös megismerésnek arra az aktív útjára léptek, amely messzi távlatát nyitja meg a szoros együttműködésnek.⁴²

A magyar politikai erők nagyra értékelték Jugoszlávia pozitív viszonyulását Magyarországhoz és igen elismerően nyilatkoztak a magyarság kulturális és állampolgári jogainak biztosításáról. Szántó Zoltán kommunista politikus, belgrádi követ 1947 júliusában a Magyar Rádióban kifejtette, hogy a vajdasági magyarokat nem fenyegeti az elszávosodás veszélye, mert kulturális jogait biztosítják, és számarányuknak megfelelően vannak képviselve mind a közéletben, mind az állami közigazgatásban. Példaként említette, hogy magyar iskolákban 50 000 gyermek tanul és intenzív a magyarság kulturális élete.⁴³

A magyar kormány legfontosabb feladatai közé tartozott a Jugoszláviával kialakult barátság ápolása, ezért Ortutay Gyula 1947. július 22-én Belgrádba utazott a magyar–jugoszláv kulturális egyezmény előkészítésére. Mivel a tárgyaló felek között lényeges eltérés nem mutatkozott, ezért az egyezmény aláírását 1947 augusztusára tervezték.⁴⁴ A szerződés aláírására augusztusban nem került sor, de a két ország közötti viszony továbbra is a legsikeresebb kapcsolatok egyike volt.

A kulturális szerződés aláírása és ratifikálása

A magyar–jugoszláv kulturális kapcsolatokról szóló egyezményt végül is 1947. október 15-én írták alá, amikor a miniszterelnök vezetésével kormányküldöttség utazott Belgrádba. A magyar, valamint szerb–horvát nyelven készült szerződést magyar részről a kommunista párti Molnár Erik, Jugoszlávia képviselőjében Sztilinovics Marjau írta alá. Az 1947 őszén és telén kidolgozásra kerülő és aláírt kulturális egyezmények „létüket” elsősorban a Kominform megalakulásának, a népi demokráciák „formálódó” egységes érdekeinek köszönhetik. A megkötött egyezmények között a magyar–jugoszláv szerződés kivételt jelent, és eltér azoktól annyiban, hogy egy háború óta kiépült jó viszonyra épít, egy eredményes együttműködést zár le. Mivel a szerződést jóval a Kominform 1947. október 7-i létrejötté előtt dolgozták ki, ezért is direkt módon nem fogalmazódnak meg a kominformos érdekek, az egyezmény nincs „átideologizálva” és „átpolitizálva”. A magyar–jugoszláv kulturális együttműködésről ezért megállapíthatjuk, hogy egy „normális” kultúrdiplomáciai okmány, egy olyan szerződés, amely az 1945–1948 közötti jó magyar–jugoszláv viszonyokban gyökerezik és reális célokat fogalmaz meg. Ennél az egyezménynél nem kellett az ellentéteket a népi demokráciák egységének demonstrálása miatt a szőnyeg alá söpörni, nem kellett ideologikus és politikai szempontok miatt a viszonyokat idealizálni. A háború utáni valóság és az egyezmény szelleme itt szinkronban voltak.

Magyarország és Jugoszlávia kormánya a népek közötti baráti viszony és a kölcsönös megismerés és kultúrájuk összhangba hozása miatt köti meg a kultúregyezményt. Egy olyan okmányról van szó, amelynek középpontjában a jó viszony és a kölcsönös jóindulat áll. A 6 szakaszból álló szerződés első szakaszában a szerződő felek kinyilvánítják, hogy a tudományos, az irodalmi és kulturális kapcsolatok keretében a lehető legnagyobb jóindulatot és előzékenységet fogják tanúsítani. A 2. szakasz is a jobb megismerés miatt tartja fontosnak a másik nép kultúrájának tanulmányozására tudományos

intézetek létrehozását. A szerződés 3. szakasza kimondja, hogy az egyezmény feladatainak megvalósítására Vegyes Bizottságot kell alakítani. A magyar és jugoszláv tagozatra oszló bizottság egyik székhelye Budapest, a másik Belgrád.

A magyar tagozatban helyet kaptak a legfontosabb kulturális, politikai és tudományos szervezetek képviselői, valamint a magyarországi délszláv lakosság elismert kulturális-művelődési intézményeinek és politikai szervezeteinek vezetői. Az egyezmény szerint a Vegyes Bizottság szükség szerint tartja üléseit, azonban legalább évenként kétszer, éspedig váltakozva Magyarország és Jugoszlávia területén egy közösen kiválasztott városban. A 4. szakasz azt fogalmazza meg, hogy a Vegyes Bizottság feladata az egyes javaslatok előterjesztése az illetékes kormányokhoz. A kormányok feladata pedig az, hogy a javaslatoknak megfelelő rendelkezéseket országukban a legrövidebb idő alatt oldják meg és hajtsák végre. Az 5. szakasz a Vegyes Bizottságok feladatait tartalmazza. Az egyik legfontosabb és első helyen álló célkitűzés egyetemi tanszékek és lektorátusok létesítése nyelvi, irodalmi, történelmi és földrajzi, valamint műszaki és gazdaságtudományok terén és egyéb olyan szaktárgyak körében, amelyek a másik állam megismerésére vonatkoznak.

Az egyezmény feladatának tekinti tudományos kutatók és oktatók, egyetemi hallgatók és tanulók cseréjének az előmozdítását, továbbá mindennemű iskolákban folytatandó tanulmányok és szakképzés támogatását, ösztöndíjak nyújtását, valamint a két ország tudományos, kulturális és nevelési szervezetei együttműködésének az elősegítését. A szerződés arról is gondoskodik, hogy megadjon minden könnyítést a másik országban folytatandó tanulmányokhoz. Ezért olyan megállapodásokat irányoznak elő, amelyek szabályozzák a fő- és szakiskolai felvételt, a közép- és felsőfokú végzettségek és tudományos fokozatok kölcsönös elismerését. Jugoszlávia és Magyarország lehetővé kívánta tenni kutatóinak egymás intézeteinek kölcsönös felkeresését, a tudományos, irodalmi és művészeti kiadványok állandó cseréjét, továbbá a tudományos intézetek, közkönyvtárak és közgyűjtemények, valamint mindkét fél egyéb nemzeti művelődési intézményei közötti kapcsolatoknak a biztosítását.

A megállapodás gondoskodik kívánt a tudományos, művészeti és irodalmi művek fordításának elősegítéséről és a szerzői jog kölcsönös védelmének szabályozásáról. A két ország nagy fontosságot tulajdonított a képzőművészeti, grafikai és más kiállítások, valamint a színházi előadások cseréjének és megrendezésének, valamint a filmek, hanglemezek és rádióadások cseréjének a megkönnyítésére. Egymás jobb megismerésének előmozdítása érdekében az ötödik szakasz egy alpontja kiemelten kezeli a kölcsönös kirándulásokat, a sportrendezvényeket. A kölcsönös tájékoztatás érdekében mindkét fél sajtója és rádiója részére ügynökséget és képviselőt létesít. Nagyon fontos a szerződés azon pontja, amely kimondja Magyarországon a jugoszláv, Jugoszláviában a magyar nemzeti kisebbség kultúrájának az elősegítését. Az egyezmény 6. szakasza azt tartalmazza, hogy a lehetőséghez képest a szerződést mielőbb meg kell erősíteni és a ratifikációs okmányokat Budapesten kicserélni, majd az Egyezményt az Egyesült Nemzetek Szervezetének titkárságánál regisztrálás végett bejelenteni. Az egyezmény a megerősítési okmányok kicserélésének napján lép életbe és öt évig marad érvényben. Ha az öt éves időszak letelte előtt hat hónappal egyik fél sem mondja fel a szerződést, úgy tekinthető, hogy azt hallgatólagos megegyezéssel további öt évre meghosszabbították, és így tovább, öt éves időszakoként.⁴⁵

A szerződés aláírására és ratifikálására már a Kominform létrejötte után került sor, ezért a magyar–jugoszláv egyezmény a később aláírt, a népi demokráciákkal megkötött szerződésekhez hasonlóan – de csak a sajtónyilvánosságban – kapott egy ideológiai-politikai dimenziót. Október 16-án a Szabad Nép arról írt, hogy az egyezmény nemcsak a

szellem embereit köti össze és nemcsak kulturális együttműködést jelent, hanem elsősorban azt a célt szolgálja, hogy Magyarország és Jugoszlávia dolgozó tömegei kölcsönösen megismerjék egymás haladó és harcoss hagyományait.⁴⁶

1947. december 3-án Molnár Erik külügyminiszter előterjesztette Belgrádban az 1947. október 15-én aláírt magyar–jugoszláv kulturális egyezmény becikkelyezéséről szóló törvényjavaslatot. December 4-én pedig az ugyancsak kommunista Losonczy Géza nyújtotta be a külügyi bizottság jelentését.⁴⁷ Losonczy a szerződést beszédében, mint a népi demokrácia érdekeit szolgáló egyezményt méltatta. Megítélése szerint a fiatal magyar demokrácia külpolitikájának a fiatal magyar demokrácia külpolitikájának célja az együttműködés és szövetség a világ haladó és békeszerető erőivel a demokrácia megerősítése és a béke megőrzése céljából.⁴⁸ A december 5-én felszólaló Losonczy Géza azt is kifejtette, hogy a magyar–jugoszláv kultúregyezmény láncszeme a megkötendő szerződéseknek.⁴⁹ A kultúregyezményhez ugyanezen a napon hozzászóló kommunista ideológus Horváth Márton elsősorban a politikai szempontok elsőlegességét hangsúlyozta. Először arról beszélt, hogy ritkán kerül a parlament elé olyan javaslat – és ebben igaza volt –, amely annyira kifejezte volna az országgyűlés egységes véleményét és a magyar nép érdekeit. A szerződés elsődleges célját a kommunista vezető a formálódó népi demokrácia érdeke szempontjából tartotta a legfontosabbnak. Horváth a kulturális egyezmény legnagyobb jelentőségét abban látta, hogy első lépés a kölcsönös segélynyújtás és a barátsági szerződés megkötéséhez. Úgy ítélte meg, hogy a jugoszláv–magyar kultúregyezmény alapjaiban változtatja majd meg Magyarország külpolitikai helyzetét.⁵⁰ Rab Antal kommunista képviselő szerint a megkötött kulturális egyezmény hozzájárul a Jugoszláviában élő magyar nemzeti kisebbség és a Magyarországon élő délszláv kisebbség nemzetiségi és kulturális fejlődéséhez. A felszólaló különösen fontosnak tartotta a kultúregyezménynek azt a pontját, amely a Magyarországon élő jugoszláv és a Jugoszláviában élő magyar kisebbség kulturális és közművelődési tevékenysége elősegítéséről szól.⁵¹

Az egyezmény vitájában december 5-én Molnár Erik is felszólalt. A külügyminiszter szerint a kulturális egyezménynek az a hivatása, hogy Magyarország és Jugoszlávia kulturális közeledését megvalósítsa, az ellentéteket megszüntesse és lehetővé tegye, hogy a népek egymást és egymás kultúráját megismerjék.⁵² A szerződéshez hozzászóló kommunista politikusok közül Molnár Erik azon kevesek közé tartozott, aki nem egy átpolitizált beszédben méltatta az egyezményt. Természetesen ő is szólt arról, hogy a szerződésnek politikai célzata is van, de a „megközelítés” a vajdasági magyarsággal kapcsolatos politikából indult ki. Molnár Erik itt kifejtette, hogy miért éppen Jugoszláviával köti meg Magyarország első egyezményét. Azért, mert a magyar kisebbséggel szemben a nemzetiségi, polgári, politikai egyenjogúság a legteljesebb mértékben Jugoszláviában van biztosítva, azért is, mert Jugoszláviában a magyar kisebbség számára garantálva van a legteljesebb fejlődés lehetősége minden tekintetben.⁵³ Az előzményekből következett, hogy az országgyűlés minden pártja javasolta a szerződést.

A jó magyar–jugoszláv kapcsolatokban fontos állomás volt Tito elnök 1947. december 6-i magyarországi látogatása.⁵⁴ Mivel a magyar–jugoszláv kulturális szerződést a kommunista politikusok a barátsági szerződés megalapozásának tartották, ezért nem volt meglepő, hogy 1948. január 9-én a külügyi bizottság a parlament elé terjesztette jelentését a Budapesten 1947. december 8-án aláírt magyar–jugoszláv barátsági és kölcsönös segélynyújtásról szóló szerződés becikkelyezéséről szóló törvényjavaslatot.⁵⁵

A magyar–jugoszláv szerződés megkötése után néhány, a két nép barátságát reprezentáló rendezvényre is sor került, Így a Magyar Művelődési Szövetség által rendezett országos népi ének- és táncsoportok kultúrversenyének döntőjében részt vettek a dél-

szláv ének- és táncsoportok. 1948. május 9-én Pécssett „Harcos munka Jugoszláviában” címmel kiállítás nyílt. Ugyancsak 1948 májusában és júniusában volt a magyarországi szerb írókra és politikusokra való emlékezés.⁵⁶ A jugoszlávok számára is nagy fontossága volt a magyar barátságának. A jugoszláv sajtó a legbarátságosabban hangon írt 1848-ról. A lapok 14 hasáb terjedelemben emlékeztek meg a forradalomról és szabadságharcról.⁵⁷ Magyarországon azzal is demonstrálták a két ország példás kapcsolatát, hogy a magyar–jugoszláv viszony ápolásáért több jugoszláv politikus, így Eduard Kardelj miniszterelnök-helyettes és Staneje Simic külügyminiszter megkapta a Magyar Köztársaság Érdemrendet.⁵⁸

A felszínen 1948-ig még zökkenőmentes magyar–jugoszláv viszony nem vetítette előre, hogy rövidesen megszakad a szomszédos országok közül legeredményesebbnek mondható együttműködés és a két ország egy ideig ádáz ellensége lesz egymásnak a Szovjetunió diktálta Kominform „határozatait” és ennek itthoni következményei miatt.

JEGYZETEK

- 1 N. Szabó József: A Magyar Kommunista Párt véleménye Magyarország nemzetközi kulturális kapcsolatairól és kultúrdiplomáciai törekvéseiről a demokrácia kiépülésének idején (1945–1946). Acta Academia Nyiregyhaziensis, Nyiregyházi Főiskola, 2015. 151–162. p.
- 2 Magyarország történeti kronológiája IV. 1944–1970. Szerk. Benda Kálmán. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. p. 1034., 1037., 1040. Országgyűlés Naplója. Hiteles Kiadás. II. köt. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvkiadója. Budapest, 1948. p. 519., 535.; A II. világháború utáni pozitív román nemzetiségi politikának a párizsi békeszerződés utáni „fordulatával” Sebestyén Kálmán: A romániai Magyar Népi Szövetség belső ellenzékének felszámolása. A Decsy-ügy című Világtörténet, 1996. tavasz–nyár megjelenő tanulmányában részletesen foglalkozik.
- 3 Szabad Nép, 1946. október 1.
- 4 Fogarasi Béla elemzése az Utunkról, a Romániai Magyar Írószövetség lapjáról. Fórum, 1946. szeptember 2. p. 7., 9.
- 5 Párttörténeti Intézet Archívuma /PTI. Arch./ 274 f. 24/2
- 6 Országgyűlés Naplója, Hiteles Kiadás. I. köt. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat Könyvkiadója, Budapest, 1948. p. 46.
- 7 PTI. Arch. 274f. 21/71
- 8 PTI. Arch. 274f. 21/71
- 9 Új Magyar Központi Levéltár /UMKL/-XIX-T-1e. 1948-253111
- 10 Nagy Béla: A szomszéd népek nyelv és irodalma. In: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1945–1970. Főszerk.: Sinkovics István. Budapest, é. n. 511., 512.
- 11 Domokos Kosáry: The Idea of a Comparative History of East Central Europe: the Story of Venture. Historians as Nation-Builders Central and South-East Europe. Macmillan Press Scholl of Slavonic and East European Studies University of London. p. 124., 130.
- 12 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 534., 536., 537.
- 13 UMKL-XIX-1e. 1948-253-111
- 14 Magyarország történeti kronológiája IV. 1944–1970. Szerk. Benda Kálmán. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. p. 1036., Nagy Béla: A szomszéd népek nyelve és irodalma. i. m. p. 511.
- 15 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 516.
- 16 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 534.
- 17 Szabad Nép, 1947. július 6.
- 18 UMKL-XIX-I-1e. 1947-120751
- 19 PTI. Arch. 274f. 21/71., Az 1947-es tudósemigráció néhány kérdését Tarnóczy Tamás: A Természettudományi Társulat nehéz napjai. Természet Világ, 1996. 11. no. p. 505. c. írásában világítja meg.
- 20 PTI. Arch. 274f. 21/71
- 21 Szabad Nép, 1947. április 19.
- 22 UMKL-XIX-I-1e. 1947-120751
- 23 Szabad Nép, 1947. július 6.
- 24 Magyarország történeti kronológiája. 1944–1970. p. 1034., Szabad Nép, 1947. március 5.
- 25 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 519., 533.
- 26 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 533., 534.
- 27 PTI. Arch. 275 f. 21/71.
- 28 UMKL-XIX-I-1e. 1948-253111
- 29 PTI. Arch. 273 f. 21/71
- 30 Magyarország történeti kronológiája 1944–1970. p. 1040., UMKL-XIX-I-1e. 1947-168492., A magyar–román kulturális szerződést 1947. november 25-én kötik meg. Diplomáciai és nemzetközi jogi lexikon. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1967. p. 466.
- 31 UMKL-XIX-I-1e. 1948-253157
- 32 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 513., 514.

- 33 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 517.
 34 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 521.
 35 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 524.
 36 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 530.
 37 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 513.
 38 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 533.
 39 Szabad Nép, 1947. január 28.
 40 Nemzetgyűlés Naplója. Hiteles Kiadás. VII. köt. Budapest, 1952. p. 49.
 41 Nemzetgyűlés Naplója. VII. köt. p. 20.
 42 Szabad Nép, 1947. április 20.
 43 Szabad Nép, 1947. július 13.
 44 Szabad Nép, 1947. július 23.
 45 UMKL-XIX-I. 1e. 1947-158213., A magyar-ju-goszláv kulturális egyezményt 1947. október 15-én Belgrádban írták alá. Diplomáciai és nemzetközi jogi lexikon. p. 466.
 46 Szabad Nép, 1947. október 16.
 47 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 72.
 48 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 72.
 49 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 78.
 50 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 86–87.
 51 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 97.
 52 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 97.
 53 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 98.
 54 Szabad Nép, 1947. december 7.
 55 Országgyűlés Naplója. II. köt. p. 367.
 56 PTI. Arch. 274 f. 21/71.
 57 PTI. Arch. 274 f. 21/71.
 58 Magyar Közlöny, 1948. 133–134. no.

Gróf Teleki Pál és a második világháború kirobbanása (1939)

*Kalocsai Imréné, Marika néni,
a nagykanizsai Zrínyi Miklós Általános Iskola néhai
matematikatanára emlékére, múlhatatlan hálával*

(Felvezetés) A második világháború 1939. szeptember elsején történő kirobbanása és gróf Teleki Pál magyar miniszterelnök heroikus erőfeszítései, hogy Magyarországot ebbe az újabb világegésbe való belekeveredéstől megóvja szerző szerint maximálisan számot tarthat érdeklődésre. Írásomat összefoglaló igényű munkának szánom, és arra törekedtem, hogy egyrészt a magyar vonatkozásokat a korabeli nemzetközi összefüggésekbe elhelyezzem, másrészt olyan momentumokat is fölillantak, melyeket az eddigi szakirodalom vagy kevés hangsúllyal tárgyalt, vagy azokat szándékosan figyelmen kívül hagyta.

Történetünk szempontjából teljes mértékben egyetértek John Lukacs remek kifejezésével, aki a II. világháború 1941-ig tartó időszakára az „európai világháború” megnevezést használja.¹

A német–lengyel krízissel ugyanis mindenképpen újabb világháború robbant ki, hisz amikor Lengyelországot a hitleri Harmadik Birodalom lerohanta, hadat üzent neki a több kontinensre kiterjedő gyarmatbirodalommal rendelkező Nagy-Britannia, ugyanez áll Franciaországra is. Viszont ekkoriban ez a viszály mindenképpen csak Európára korlátozódott.

Kevesen tudják, hogy komoly esélye volt ebben az időben annak, hogy a német–lengyel krízissel egy magyar–román fegyveres konfliktus is kialakulhatott volna. De ez még nem minden. A forrásokból az derül ki, hogy Mussolini Olaszországa meg Jugoszláviára fente a fogát. Bulgária, aki meg szintén spekulált arra, hogy Romániától területeket szerezzen, bolgár–magyar együttműködés érdekében tapogatózott a magyar vezetésnél. Erről bővebben is lesz szó az alábbiakban. Végezetül fennállt egy komolyabb összeütközés veszélye Szlovákia és Magyarország között is.

Az 1939. augusztus 23-án Moszkvában aláírt Molotov–Ribbentrop-paktum, szóval a hitleri Harmadik Birodalom és a sztálini szovjet-orsz világbirodalom összeborulását és szövetségkötését illetően szintén fontos előjáróban megemlíteni, hogy ez nem elsősorban Hitler, hanem külügyminisztere, Joachim von Ribbentrop érdeme, s ha a dolog gyakorlati kivitelezését nézzük, a Führer szinte csak a legvégén adta meg rá az áldást.

Továbbá 1939-ben a német vezető nem akart világméretű háborús konfliktust kirobbantani, a források azt mutatják, hogy a Führer minden bizonytalansága, dilemmázása ellenére a legszívesebben azt vette volna, ha a német–lengyel konfliktust lokalizálni tudja, és még az utolsó pillanatban is mutatott tárgyalási készséget a Brit Birodalommal, bár az is igaz, hogy egy újabb nagyhatalmi békekonferencia összehívását és egy általános európai rendezést – bármennyire is szorgalmazta ezt Mussolini – elvetette. Hitler az angolokkal akart erről megegyezni.

A szerző azt a nézetet vallja, hogy ebben az időben, vagyis 1939-ben nem állt fenn a komoly veszélye annak, hogy a hitleri Harmadik Birodalom Magyarországot esetleg megszállja.

A dolog egyelőre elméleti volt, és ilyen irányú közvetlen veszély akkoriban még nem fenyegetett, az viszont vitathatatlan, hogy e tekintetben már sötét árnyék vetült hazánkra.

(Hatalmi vákuum Kelet-Közép-Európában és a két újjászülető birodalom) Ahogy már egy korábbi tanulmányomban kifejtettem, a Nagy Háború (1914–1918) utáni versailles-i békediktátumok sorozata, mely nem kis mértékben jó nagy adag hamis moralizáláson alapult, azzal az ürüggyel verte szét az Osztrák–Magyar Monarchiát, hogy a nemzeti-ségeknak önrendelkezést kell adni. Megsemmisítette azt az európai nagyhatalmat, mely jellegénél fogva összefogta a térséget és egyben biztonsági garanciát is jelentett a térségbeli stabilitás tekintetében.² A hagyományos európai egyensúly organikus és nélkülözhetetlen tartozéka volt, továbbá pusztá léténél fogva is ellensúlyozni tudta a két mohó és világalomra törekvő nép, a német és az orosz féktelen ambícióit.

Említettem, hogy az antanthatalmak Versailles-ban jó nagy adag hamis moralizálásról tettek tanúságot. Mert mit látunk a gyakorlatban? Ez a szövetség az Osztrák–Magyar Monarchia szétverésével hatalom nélküli, tényleges súllyal nem rendelkező, egymás ellen folyamatosan acsarkodó, többnemzetiségű, szabályosan összetakolt államkonglomerátumok sokaságát hozta létre.³ Gondoljunk Csehszlovákiára, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságra⁴ és Romániára. Mindezt a nemzeti önrendelkezés nagyobb dicsőségére. Íme, a hatalmi vákuum Kelet-Közép-Európában. Azt mondanom sem kell, hogy idő kérdése volt a ledorongolt Németország és a bolsevizmus elméleti és gyakorlati agyrémeibe belesüllyedt orosz birodalom újjászületése. Ebből pedig logikusan és kikerülhetetlenül következik, hogy előbb utóbb e két nép újjászületett birodalma, a német és az orosz, először szemet vet rá, majd megpróbálja így vagy úgy a hatalmi szférájába vonni Kelet-Közép-Európát. 1939-ben ez a probléma már nagyon élesen merült fel, sőt mind a hitleri Harmadik Birodalom, mind a sztálini Szovjetunió megkezdte ennek kivitelezését.

(Magyarország a második világháború kirobbanásának előestéjén) Gróf Teleki Pál tudós magyar államférfi és miniszterelnök kormányozta ekkor Magyarországot. Ha az 1939-es nemzetközi és hazai szituációt nézzük, egyre viharosabb vizeken kellett hazánk hajóját kormányoznia. Tökéletesen tisztában volt azzal, hogy a két világháború közötti magyar külpolitika első számú célkitűzését, a trianoni gyalázat lemosását és a területi revíziót csak a két katonai-politikai nagyhatalom, a hitleri Harmadik Birodalom, és a passzivitásából már komolyan éledező sztálini szovjet-orosz világbirodalom közötti kényes egyensúlyozással valósíthatja meg, és arra törekedett, hogy ezt minél jobban magyar önállósággal tegye és lehetőleg békés úton valósítsa meg.⁵ Gondoljunk első nagy külpolitikai sikerére hivatalban lévő miniszterelnökként: 1939 márciusában hazatért Kárpátalja is. De már előzőleg oroszlánrésze volt Telekinek abban, hogy 1938 novemberében a Dél-Felvidék is visszacsatolásra került hazánkhoz.⁶ Továbbá mindkét terület békés módon.

Ahogy az majd a következőkből is kiderül, a magyar külpolitika figyelme ekkor kezdett Románia és az Erdély-kérdés felé terelődni.

Erre az időre az is világossá vált, hogy mind a Brit Birodalom, mind Franciaország semmiféle súllyal nem rendelkezik a térségben. Teleki már réges-régen meg volt győződve róla, hogy ha újabb világháború robban ki, azt a nyugati hatalmak meg fogják nyerni és a hitleri Harmadik Birodalom kikerülhetetlenül veszíteni fog, bármennyire is hatalmasnak, erősnek és befolyásosnak tűnik most.⁷ De éppen ebből kifolyólag, mivel mindig a jelent kell figyelembe venni, úgy, hogy közben az egyik szemünk sarkát rajta

kell tartani a jövőn, a magyar miniszterelnök tudta, hogy a területi revízió kérdésében Németország az adott időben megkerülhetetlen, miközben foggal-körömmel küzdött azért, hogy a Nyugat jóindulatát megőrizze és Magyarországot az újabb világégéstől megkímélje.⁸

Teleki aggodalommal és baljós előérzettel figyelte az 1939-es év folyamán fölgyorsuló világpolitikában zajló eseményeket. Elveiből azonban egy jottányit sem engedett. Olyan reálpolitikát igyekezett követni, hogy a magyar érdekeket azért sosem tévesztette szem elől. Teleki Pál vezérfonala pedig 1939-ben is egyetlen dolog volt. Ez pedig Magyarország érdekei!

(Az európai világpolitika boszorkánykonyhája 1939 tavaszán és nyarán, különös tekintettel a Führerre és Sztálin elvtársra) 1933 és 1939 között valóságos propagandaháború dúlt a hitleri Harmadik Birodalom és a sztálini Szovjetunió között, amelyben mindkét fél kölcsönösen és őszintén a nyílt színen gyalázták egymást⁹, miközben Kelet-Közép-Európáról szintén kölcsönösen úgy gondolkodott a Führer is és Sztálin is, hogy az őt és birodalmát illeti.

Fölmerül a kérdés, hogy a két vérszomjas diktátor mikor jutott arra, az ő szemszögük-ből nagyszerű következtetésre, hogy közeledni kéne egymáshoz, és vegytiszta cinizmus-sal esetleg meg lehetne egyezni a zsákmányon, vagyis Kelet-Közép-Európán?¹⁰

Itt pedig elérkeztünk egy magyar vonatkozáshoz. Nevezetesen Kárpátaljához és 1939. márciusi visszatéréséhez Magyarországhoz.

Sztálin megalomán és paranoid agyában sosem jutott nyugvópontra az a gondolat, hogy marxista-leninista szóhasználattal élve, a burzsoá és kapitalista nyugati hatalmak, Nagy-Britannia, Franciaország és kapcsolt részeik, de beleértve a hitleri Harmadik Birodalmat is, egyszer úgyis meg fognak egyezni és a Szovjetunió ellen fognak fordulni. Megjegyzem, ez nem volt teljesen alaptalan gyanú, de ez egy másik történet. A szovjet diktátornak azonban nem ez volt az egyetlen rögeszméje. Szintén nem alaptalanul attól is mániákusan rettegett, hogy a Führer meg fogja őt támadni és minimum Ukrajna területét el fogja orozni tőle.¹¹

Itt pedig elérkeztünk a lényeghez.

Amikor a Führer letörölte a térképről a maradék Csehszlovákiát 1939 márciusában és Kárpátalja végül visszatért Magyarországhoz, Sztálin fölfigyelt egy kulcsfontosságú momentumra, ami óriási hatást gyakorolt rá, amely a következő: Hitler nem hozott létre Kárpátalja területén egy ukrán ütközőállamot, továbbá a terület még csak német megszállás alá sem került. A szovjet diktátor megértette a Führer félreérthetetlen gesztusát, hogy *Németországot a belátható jövőben nem érdekli az ukrán ügy, másképpen fogalmazva a németek nem fogják a Szovjetuniót megtámadni.*¹²

Kártyanyelven szólva, Sztálin elvtárs vette a lapot. Látva az angol és francia gyámoltalanságot és egyre súlytalanabbá válásukat, menesztette az addigi külügyi népbiztosát, a zsidó származású Litvinovot, aki a korabeli politikában már teljesen elavulttá vált „kollektív biztonság” elkötelezett híve volt. Az új külügyi népbiztos régi, keményvonalas, megbízható elvtársa lett, nevezetesen Vjacseszlav Molotov.¹³

Úgy is fogalmazhatunk, hogy Kárpátalja ügye német részről, Molotov kinevezése orosz részről, már felhívás volt keringőre. Méghozzá kölcsönös felhívás.

(Az európai világpolitika boszorkánykonyhája 1939 tavaszán és nyarán, különös tekintettel a lengyel-német játszámára és Nagy-Britanniára) 1939 tavaszán a Führer elérkezettnek látta az időt, hogy újabb nagy nyereséggel kecsegtető hazárdjátékba kezdjen,

nevezetesen: így vagy úgy le fog számolni Lengyelországgal.¹⁴ Az ezzel kapcsolatos, akkoriban széles körökben elterjedt felfogás, amelyet Dr. Goebbels propaganda-gépezete is táplált, hogy a hitleri Harmadik Birodalomnak csak Danzig kellett és megegyezés az odavezető lengyel Korridor ügyéről.¹⁵ Korántsem csak erről volt szó. A Führer nagyobb falatra vágyott.

Ebben az időben a német vezető két egymással szorosan összefüggő nyomvonalat követett a lengyelekkel kapcsolatban. Egyrészt a német média egésze elkezdte a Lengyelországban uralkodó állapotokat túrhetetlennek találni, különösen az ott élő népi német kisebbség helyzetét, és pergőtűzet zúdított erre az országra.¹⁶

Másrészt a német diplomácia arra törekedett nagy elánal, hogy Lengyelországot minden szempontból elszigetelje külpolitikailag.¹⁷

A lengyel vezetés tökéletesen értette a Führer szándékait, elmondhatjuk, hogy így érzett szinte minden lengyel hazafi, s ez az egyik legtöbbet szenvedett és nagyon szabadságszerető nép, a lengyel, vezetésével együtt a teljes opposzió álláspontjára helyezkedett a hitleri Harmadik Birodalommal szemben.¹⁸ Eltökélték, hogy egy jöttányit sem engednek a Führer nagystílusú zsaroló-hadműveletének és országukat mindenképpen megvédik. Ugyanis volt egy kártyalapjuk ebben a partiban, amelyet még nem játszottak ki, viszont mégsem bizonyult végül adu ásznak, ez pedig az a remény volt, hogy ha Lengyelországot német támadás éri, a Brit Birodalom a segítségére fog sietni. Ugyanis Nagy-Britannia 1939 tavaszán – csipkerózsika álmából ébredve – garantálta Lengyelország függetlenségét.¹⁹ Azt viszont semmiképpen ne gondoljuk, hogy az angol megbékítő politika hívei háttérbe szorultak volna, Nagy-Britannia elitjében továbbra is erős hadállásaik voltak, s Londonban ekkor egy sajátosan eklektikus, félig-meddig harcias és elszánt, félig-meddig viszont a Führert továbbra is megbékíteni akaró irányvonal érvényesült.²⁰ Chamberlain brit miniszterelnök csak keserű szájjal módosított addigi irányvonalán, miután őt is fejbe verte a gondolat, hogy az 1939. márciusi prágai német bevonulás után kiderült, a Führer által aláírt nemzetközi szerződéseket a német vezető csak papírfecneknek tekinti és esze ágában sem volt a hódító német politikát abbahagyni.²¹

A szerzőnek nagyon furcsa, hogy Chamberlain brit miniszterelnök vajon miért nem mondott le a prágai német bevonulás után? A fentebb jelzett londoni politikai irányvonal-módosulás után, ő mint a megbékítési politika feltétlen híve alkalmatlan volt. A véleményem az, hogy az angol miniszterelnöki széknek mindenképpen gazdát kellett volna cserélnie és az európai politikai élet drasztikus változásainak jobban megfelelő és kompetensebb politikai személyiséget kellett volna helyette találni. Ez azonban még egy évig váratott magára.

(A magyar külpolitika dilemmái 1939 tavaszán és nyarán, különös tekintettel a német–olasz relációkra) A német–lengyel viszony elmérgesedése óriási dilemma elé állította gróf Teleki Pál magyar miniszterelnököt és a korabeli magyar elit jelentős részét. Aki akkor Magyarországon élt, talán a sváb kisebbséget leszámítva, szóval az egész magyar társadalom és elit számára sziklaszilárd alapelv, sőt becsületbeli ügy volt, hogy a lengyel nemzet ellen, melyhez a magyar nemzetet ősrégi, több évszázados barátság fűzte, semmiféle idegen támadást nem fog eltűrni és abban – ha bekövetkezik – semmiféle támogatást nem fog nyújtani, sőt, ha szükséges, a lengyel nemzetet és vezetését – a bajban – támogatni fogja.²² Röviden: A Lengyelország elleni esetleges háborúban Magyarország nem lesz sem a Führer fegyverhordozója, de – ezt hangsúlyozni szeretném – a csendestársa sem!

Ha a dilemmát nézzük, mely elé a korabeli magyar vezetés és személy szerint gróf Teleki Pál miniszterelnök került, ez volt az érem egyik oldala.

A másik oldala pedig az volt, ahogy már szó volt róla, hogy számolni kellett a hitleri Harmadik Birodalom abszolút fölényével Európában és a magyar területi revízió megvalósítása megkerülhetetlen volt Németország beleegyezése nélkül. Ez áll arra az eshetőségre is, ami Teleki modus operandi-ja volt, hogy Magyarország vagy békés úton egyezik meg szomszédjaival a területi revízióról, vagy pedig önálló magyar katonai akció keretében szerez meg régi magyar területeket. Ehhez pedig ezekben az időkben az volt a minimum, hogy ezeket Berlin legalábbis tudomásul vegye és ne tegyen ellene semmit. Ez pedig még mindig a finomabban hangszerelt megoldás lett volna a politikai opciók közül. Mint később kiderült, e probléma ennél sokkal bonyolultabbnak és idegtépőbbnek ígérkezett.

Volt továbbá még egy dilemma, amely szorosan kapcsolódik az előbbihez, ahogy már a bevezetésben is említettem. Hogyan ápoljon Magyarország túrhető és elfogadható kapcsolatokat a hitleri Harmadik Birodalommal, hogy közben a készülődőben lévő újabb világégésbe hazánk ne keveredjen bele és ráadásul még a nyugati hatalmak jóindulatát is megőrizze?²³

Visszatérve a bontakozó német–lengyel krízishez, 1939. július 24-én gróf Teleki Pál miniszterelnök két-két levelet írt a Führenek és a Ducénak, hogy félreérthetetlené tegye Magyarország álláspontját lengyelügyben, de jól rávilágít a fentebb vázolt két dilemmára is.

A két levelet teljes terjedelmében idézem:

„Kegyelmes Uram!

Európa helyzete változatlanul komoly. Az előrelátó nemzetek összegyűjtik anyagi és erkölcsi erőtartalékukat, hogy felkészüljenek minden eshetőségre és váratlan eseményre. A Berlin–Róma-tengely erkölcsi és anyagi erejébe vetett mélységes hittől vezetett, a magyar királyi kormány nevében van szerencsém kijelenteni, hogy egy általános konfliktus esetén Magyarország a maga politikáját a tengely politikájával fogja összhangba hozni, amint ahogy eddig is bizonyítékát adtuk ebben a törekvésünknek. *Nem lehet azonban kétséges, hogy e politikához alkalmazkodásunk semmi esetre sem jethet csorbát szuverenitásunkon, amely alkotmányunkban van megtestesítve, és nem emelhet akadályokat nemzeti céljaink megvalósítása elé.* [Kiemelés tőlem – E. M.] Hogy ezt a csatlakozásunkat meg tudjuk valósítani, szükségesnek látom, hogy a német–olasz vegyesbizottság a maga állományából mielőbb jelöljön ki egy olyan szervet, amellyel hármásban megtárgyalhatjuk mindazon problémákat, amelyek a három hatalom legszorosabb együttműködéséből adódhatnak. Van szerencsém Nagyméltóságod tudomására hozni, hogy hasonló tartalmú levelet küldtem Németország kormányfőjének. Várva nagybecsű választát, kérem Nagyméltóságodat, hogy fogadja legmélyebb tiszteletem kifejezését.²⁴

A második levél:

„Kegyelmes Uram!

Július 24-i levelem minden hamis értelmezésének megelőzésére van szerencsém ismételtén kijelenteni Nagyméltóságodnak, hogy Magyarország, amennyiben az adott körülményekben nem áll be nagyobb változás, *erkölcsi meggonnólásokból nincs abban a helyzetben, hogy hadműveletekbe kezdjen Lengyelország ellen.* [Kiemelés tőlem – E. M.] Van szerencsém kifejezni Nagyméltóságodnak legmélyebb tiszteletemet.²⁵

Úgy gondolom ez a két alapvető forrás fényesen alátámasztja az eddig elmondottakat. Azt már mondanom sem kell, hogy a két levél Berlinben nagy, Rómában inkább apátiával vegyes megütközést keltett.²⁶ Ciano gróf, Mussolini külügyminisztere és jobbkeze

nem kis iróniával azt írja ezzel kapcsolatban naplójában, hogy „... sanda gyanúm az, hogy az első levelet a második levél átadásának kedvéért írta.”²⁷ A két levél kapcsán ezt a Ciano-naplóbejegyzést Gulyás László is idézi nemrég megjelent kitűnő könyvében.²⁸

Ribbentrop német külügyminiszter e két levél elolvasása után haladéktalanul szükségét érezte, hogy a nevezetes ügyben elővegye magyar kollégáját, gróf Csáky Istvánt és magyarázatot kérjen tőle.²⁹ Ezt megelőzően e levelek feldühítették a Führert, aki haragjában egyenesen Horthy Miklós kormányzónak akart levelet írni, de olasz ráhatásra erről végül is letejt.³⁰ A magyar külügyminiszter készülhetett a szokásos német fejmosásra. A dolgok aztán úgy alakultak, hogy a magyar külügyminisztert 1939. augusztus 8-án Berchtesgadenben személyesen a Führer fogadta, természetesen külügyi jobbkezének társaságában.³¹ A szokásos német pökhendiség és arrogancia tort ült ismét, Csáky gróf szigorú kioktatásban részesült, a Führer szokásos dührohamával kiegészítve. Csáky kielégítő sikerrel oldotta a feszült hangulatot, de arra kényszerült, hogy közölje, a német fél tekintse e két levelet meg nem írtak.³² Teleki mindennek nem örült, de a levelek irányvonalát természetesen követte tovább, amely, ahogy a hamarosan bekövetkező események is mutatták, nagy bátorságot és kitartást igényelt.

(*A Molotov–Ribbentrop-paktum*) Most azonban vissza kell térnünk a nemzetközi fejleményekhez, mert alig telik el két hét és olyan politikai, sőt történelmi szenzáció történik Európában, amely meghökkentett szinte minden józanul gondolkodó európai koponyát, tökéletesen áthúzta a Brit Birodalom és Franciaország számításait és zavarba hozott fanatikus nemzetiszocialista párttagokat és fanatikus kommunista elvtársakat egyaránt.³³ A bátor és szabadságszerető Lengyelország pedig eddigi történelme egyik legnagyobb kihívásával nézett szembe.

1939 nyarán a Führer még mindig bizonytalankodott Sztálin Szovjetuniójával szemben, vulgárisan szólva, hogy akkor most mi legyen az oroszokkal?³⁴ Külügyi jobbkeze, Ribbentrop viszont már a tavasz végétől lázasan dolgozni kezdett a hitleri Harmadik Birodalom és a sztálini Szovjetunió közötti közeledésen, s mivel messzemenő vizsgázásra talált több szempontból is szovjet oldalról, vagy legalábbis a szó politikai értelmében véve, nyitottságra, a német külügyminiszter eltökélte, hogy összehozza a szövetséget a két világbirodalom között.³⁵ Ribbentrop úgy gondolta, hogy ezzel nyélbe üti a Führer leghőbb vágyát, vagyis Lengyelország tökéletes külpolitikai elszigetelését, továbbá személyes motivációk is vezették. Nem tudta elfelejteni, ahogy az angolok vele londoni német nagykövetségként bántak, nem tudta elfelejteni, ahogy az angolok annak idején félrelökték és megalázták.³⁶ Ahogy Ian Kershaw brit történész nagyon találóan megfogalmazta, Ribbentrop elérkezettnek látta az időt arra, hogy Nagy-Britanniára „rádöntse az asztalt”. Továbbá kielégítse kicsinyes bosszúját.³⁷ Röviden: több legyet üt egy csapásra. Sikertült neki.

Ellentmondásos, visszaesésekkel is tarkított egyeztetések után, továbbá az angol és francia fél kiütésével a szovjet játszmaiban (ők is tárgyaltak a szovjetekkel), a legvégén a Führer már nemcsak gyümölcsozónak, hanem kifejezetten kívánatosnak tartotta a Sztálin Szovjetuniójával kötött szövetséget, tekintve arra is, hogy 1939 augusztusára a Führer már mindenképpen eljutott odáig, hogy Lengyelországot katonailag zúzza össze.³⁸

William L. Shirer hívja fel arra a figyelmet könyvében, hogy a legvégén, a diplomáciai etikettet szemétkosárba hajlítva, nem a német külügyminiszter, hanem egyenesen a Führer írt Sztálinnak.³⁹ A várt hatás persze nem maradt el. 1939. augusztus 23-án a német külügyminiszter kíséretével együtt Moszkvába látogatott és Molotov külügyi népbiztossal aláírta az ún. Molotov–Ribbentrop-paktumot.⁴⁰ A hitleri Harmadik

Birodalom és a sztálini Szovjetunió tízéves megneemtámadási szerződést kötött, de facto szövetséget, és e paktum titkos záradékában lényegében véve negyedszerre osztották fel Lengyelországot, Sztálin szabad kezét kapott a balti államok felett, továbbá megkapta a jogot a Romániához tartozó Besszarábia bekebelezésére is. Finnország is orosz érdekszférába került.⁴¹ Röviden: Hitler és Sztálin Kelet-Közép-Európa nagyobbik részét felosztotta egymás közt.⁴² Erről az eseményről nagyon találóan és egyben ironikusan állapítja meg Ormos Mária: „Ha – mint a magyar mondás tartja – a házasságok nem az égben köttenek, még kevésbé csinálják a politikát a mennyekben.”⁴³

(1939. szeptember 1. A második világháború kirobbanása, olasz és magyar de facto semlegesség a konfliktusban, balkáni háborús veszélyek, gróf Teleki Pál államférfiúi helytállása) Ahogy e dolgozatban már leszögeztük, források alapján bizonyított, hogy a Führer legfontosabb célkitűzése a német–lengyel konfliktus lokalizálása volt, első körben semmiképpen nem arra játszott, hogy hadiállapotba kerüljön a Brit Birodalommal és Franciaországgal is.⁴⁴ 1939-ben semmiképpen sem. Az valószínűsíthető a források alapján, hogy Franciaországot előbb utóbb mindenképpen összezúzta volna, ami viszont a Brit Birodalmat illeti, még ez is kétséges. Hitlernek furcsa nézetei voltak az angolokról. A vonalvezetéséből inkább az derül ki, hogy ő legszívesebben megegyezett volna az angolokkal, ami 1940 közepén hajszál híján sikerült is.⁴⁵ (Churchill masszív ellenállásán bukott meg, Nagy-Britannia elitjének tekintélyes része 1940-ben meg akart egyezni vele.) Az is kérdéses legalábbis, hogy a Szovjetuniót mindenáron meg akarta-e támadni a Führer? 1945 tavaszán még politikai végrendeletéből is az csendül ki végső fokon, hogy miért is nem egyezett meg Sztálinnal az érdekszférákról?⁴⁶

Az olasz diplomáciai iratanyagot tanulmányozva az is elég egyértelmű, hogy Mussolini Olaszországa 1939 késő nyarán és még kora ősszel is nagyhatalmi konferenciákat tartott volna üdvösnek, ahol békés megegyezés és rendezés születhet.⁴⁷ Ezt megerősíti Ciano gróf naplója is.⁴⁸

Nincs nyoma annak, hogy ezt a Wilhelmstrasse csak úgy leintette volna. Áruklodó az 1939. szeptember 1. és 3. között keletkezett olasz forrásanyag is, mert még akkor is erről van szó, amikor a Wehrmacht már megindult Lengyelország ellen.⁴⁹

Az viszont igaz, hogy Hitler második körben, ha már az események így alakultak, természetesen vállalta a világméretű háborús konfliktust és szabadjára engedte a nemzetiszocialista terrort.

Ami pedig Magyarországot illeti, gróf Teleki Pál heroikus emberi helytállásáról emlékezhetünk meg. Hazánk nem vett részt a lengyelországi hadjáratban, Ribbentrop váratlan kérését a kassai vasútvonallal kapcsolatban, mármint, hogy a magyar vezetés engedélyezze a német csapatok átvonulását Lengyelország felé, a magyar vezetés, élén gróf Teleki Pállal és Horthy Miklós kormányzóval határozottan, de udvariasan visszautasította, a magyar államférfiak nevében is eljáró gróf Csáky István külügyminiszter révén. A németek nem próbálkoztak többet.⁵⁰

Magyarország de facto semlegessége és hozzáállása a nyugati világ közvéleményét is kellemesen meglepte és hazánk reputációja emelkedett a nyugati világ szemében.⁵¹

Kevésbé ismeretes, hogy ebben az időben majdnem kirobbant egy másik háborús konfliktus, nevezetesen nem sok hiányzott hozzá, hogy Magyarország háborúba keveredjen Romániával. Mindkét ország mozgósított, az Erdély-kérdés ismét napirendre került.⁵² Ciano gróf naplójából azt is kiderül, hogy Olaszország meg nagyon közel volt ahhoz, hogy Jugoszláviával keveredjen háborúba.⁵³ Ami pedig a kassai vasútvonalat illeti, nem sokkal a német kérés után befutott Budapestre a hír, hogy azt a szlovák hadsereg

is igénybe akarja venni, mert mint ismeretes a szlovákok készséggel segédkeztek a németeknek a lengyelországi hadjárat alatt.⁵⁴ A magyar diplomácia rövid úton helyrerakta a szlovákokat, a kérés megtagadásával.⁵⁵

Visszatérve a magyar–román konfliktusra, érdekes momentum az is, hogy Bulgária vezetése egy csúszpozícióban lévő katonatisztet küldött Budapestre, hogy egy esetleges Románia elleni közös akció felől puhatolózzanak.⁵⁶

A magyar vezetés eközben Jugoszláviával és Romániával is tárgyalt, paradox módon egy meg nem támadási szerződésről, amelyet a magyar fél attól tett függővé, ha előtte egy kisebbségvédelmi egyezményt is kötnek.⁵⁷ Erről ment a huzavona ebben az időben, aztán sem háború, sem egyezmény nem lett belőle. Sem Jugoszláviával, sem Romániával.

A balkáni puskaporos hordó tehát ezúttal nem robbant fel.

Aztán 1939. szeptember 17-én Sztálin Szovjetuniója hátba támadta Lengyelországot, és bevonult az ország keleti felébe, a Führerrel kötött paktum értelmében.

Itt föl villantának egy érdekes momentumot. A Szovjetunió tétovázott a bevonulással⁵⁸, így egy darabig a Führer azzal a gondolattal is eljátszódott, hogy a németek által meg nem szállt területen meghagy egy maradék Lengyelországot, katonai kormányzattal és békét köt vele. A kiszemelt lengyel tábornok viszont nem kért a német ajánlatból, ahogy a többi lengyel sem.⁵⁹

Befejezésül Teleki Pál miniszterelnök államférfiúi nagyságát ismét bizonyítva, megnyitotta a közös lengyel–magyar határt és menekülő lengyelek tízezreit fogadta be Magyarország, katonákat és civileket egyaránt⁶⁰, mit sem törődve a Wilhelmstrasse averzióival⁶¹, ami azért nem volt veszélytelen dolog, sőt ebben a drámai történeti szituációban igen nagy bátorságot és helytállást követelt.

Zárásul megállapíthatjuk, hogy gróf Teleki Pál rendkívüli emberi képességekkel és talentumokkal megáldva állt helyt Magyarországgal együtt egy áldatlan és rendkívüli történelmi helyzetben!

JEGYZETEK

- 1 LUKACS, John: *Az európai világháború 1939–1941*, Európa, Budapest, 1995, 15. (A továbbiakban: LUKACS)
- 2 ERDŐS Márton: *Gróf Teleki Pál és Kárpátalja visszatérése (1939)*, Valóság, 2017/3. 87. (A továbbiakban: ERDŐS)
- 3 Uo.
- 4 Sándor király országát 1929-ben Jugoszláviára keresztelte át.
- 5 ERDŐS, 88.
- 6 Uo.
- 7 SZEGEDY-MASZÁK Aladár: *Az ember őszszel visszanéz... I. kötet*, Európa-História, Budapest, 1996, 254–255. (A továbbiakban: SZEGEDY-MASZÁK)
- 8 GULYÁS László: *A Horthy-korszak külpolitikája 5. A revíziós sikerek 2. A második bécsi döntés 1939–1940*, Attraktor, Máriabesnyő, 2018, 12. (A továbbiakban: GULYÁS)
- 9 EVANS, Richard, J.: *A Harmadik Birodalom hatalmon. Hogyan állítottak a nácik könyörtelenül céljaik szolgálatába egy egész népet?*, Park, Budapest, 2013, 663. (A továbbiakban: EVANS)
- 10 LUKACS, 61.
- 11 LUKACS, 48.
- 12 Uo.
- 13 LUKACS, John: *Hitler és Sztálin, 1841. június*, Európa, Budapest, 2009, 25.
- 14 KERSHAW, Ian: *Hitler 1936–1945 Nemezis*, Szukits, Budapest, 2004, 155–156. (A továbbiakban: KERSHAW)
- 15 EVANS, 661. KERSHAW, 191.
- 16 EVANS, 666. *Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936–1945, IV. kötet* (szerk.: ZSIGMOND László), Akadémiai, Budapest, 1962, 214. irat. (A továbbiakban: DIMK, IV.)
- 17 KERSHAW, 185.
- 18 EVANS, 652–653. DIMK, IV., 210., 217. iratok.
- 19 ORMOS Mária: *Hitler, T-Twins*, Budapest, 1993, 326. (A továbbiakban: ORMOS) GULYÁS, 10. JUHÁSZ Gyula: *Magyarország külpolitikája*

- 1919–1945, Kossuth, Budapest, 1988, 215. (A továbbiakban: JUHÁSZ)
- 20 Uo. *DIMK, IV*, 186., 203., 208., 242. iratok.
- 21 ORMOS, 321.
- 22 GULYÁS, 43. CZETTLER, Antal: *Teleki Pál és a magyar külpolitika 1939–1941*, Magvető, Budapest, 1997, 54. (A továbbiakban: CZETTLER) NYÁRI, Gábor: *A Sándor-palotától a ravatalig. Teleki Pál második miniszterelnöksége 1939–1941*, Kairosz, Piliscsaba–Budapest, 2015, 25–26. SZEGEDY-MASZÁK, 260. CORNELIUS, Deborah S.: *Kutyaszorítóban. Magyarország és a második világháború*, Rubicon Könyvek, Budapest, 2015, 131. (A továbbiakban: CORNELIUS)
- 23 TILKOVSKY Lóránt: *Teleki Pál titokzatos halála*, Labirintus, Helikon, Budapest, 1989, 46.
- 24 *A Palazzo Chigi és Magyarország. Olasz diplomáciai dokumentumok Magyarországról. A Darányi-kormány megalakulásától a Szovjetunió elleni hadüzenetig (1936–1941)* (szerk.: RÉTI, György), Hungarovox, Budapest, 2007, 269. irat. (A továbbiakban: RÉTI)
- 25 RÉTI, 270. irat.
- 26 *A Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933–1944* (szerk.: RÁNKI György, PAMLÉNYI Ervin, TILKOVSKY Lóránd, JUHÁSZ Gyula), Kossuth, Budapest, 1968, 236., 237., 238., 239., 240., 241. iratok. (A továbbiakban: *Wilhelmstrasse*)
- 27 CIANO gróf naplója 1939–1943, Ármádia, Budapest, 1999, 103. SZEGEDY-MASZÁK, 258–259.
- 28 GULYÁS, 45.
- 29 GULYÁS, 46–47.
- 30 GULYÁS, 44.
- 31 SZEGEDY-MASZÁK, 259–261. *Wilhelmstrasse*, 241. irat.
- 32 *Wilhelmstrasse*, 241. irat.
- 33 EVANS, 664–665.
- 34 KERSHAW, 187.
- 35 Uo.
- 36 Uo.
- 37 Uo.
- 38 KERSHAW, 188. ORMOS, 333–334. LUKACS, 65–66.
- 39 SHIRER, William L.: *A Harmadik Birodalom felemelkedése és bukása. A náci Németország története*, Teleteacher, Budapest, 1995, 323–324.
- 40 ORMOS, 335.
- 41 EVANS, 664.
- 42 LUKACS, 64.
- 43 ORMOS, 334.
- 44 ORMOS, 322. EVANS, 668.
- 45 Lásd: John Lukacs: *Öt nap Londonban* c. kitűnő, magyarul is olvasható könyvét.
- 46 ORMOS, 360.
- 47 RÉTI, 344., 347. iratok, CIANO, 116–118. JUHÁSZ, 221–222.
- 48 CIANO, 107.
- 49 RÉTI, 344., 347. iratok, CIANO, 123. GULYÁS, 66–67.
- 50 MACARTNEY, C. A.: *Október tizenötödike. A modern Magyarország története 1929–1945*, a Gede Testvérek kiadása, Budapest, 2006, 474. *Wilhelmstrasse*, 262. irat, ABLONCZY Balázs: *Teleki Pál dilemmái*, História, 2011/9–10. sz. 14.
- 51 CZETTLER, 74. CORNELIUS, 133.
- 52 DOMBRÁDY Lóránd: *Hadsereg és politika Magyarországon 1938–1944*, Kossuth, Budapest, 1986, 43.
- 53 RÉTI, 308., 390. irat.
- 54 MACARTNEY, 474. RÉTI, 332. irat.
- 55 *Wilhelmstrasse*, 264., 265. iratok.
- 56 RÉTI, 304., 367. iratok.
- 57 GULYÁS, 55–57.
- 58 SZEGEDY-MASZÁK, 267–268.
- 59 SZEGEDY-MASZÁK, 273.
- 60 CORNELIUS, 134. Erről bővebben lásd: Hory András: *Bukaresttől Varsóig* c. emlékiratát.
- 61 SZEGEDY-MASZÁK, 272–273.

Fenntartható fejlődés

Miért van szükség a közigazgatás fenntarthatóságvizsgálatára manapság? Talán azért, mert a társadalom fokozott érdeklődéssel fordul a közszektor felé. Vajon jól kezeli-e a közigazgatás a rábízott javakat? Az állami szervek átláthatóságának követelménye szintén szükségessé teszi a közszolgáltatások fenntarthatóságot figyelembe vevő megszervezését is, mert a közvélemény rendelkezik az intézkedéseket megalapozó adatokkal, amik az állam gazdaságos működésének alapjai is. Fontos az is, hogy a közszolgáltatások önkéntes adatszolgáltatása révén egymással összehasonlíthatóvá válnak egyes országok közszektorainak adatai, melyekből levonhatóak következtetések a fenntarthatóságot illetően. Nemzetközi és regionális politikák is előirányozzák a nemzeti politikák fenntarthatóságot biztosító tevékenységét. Értékké vált az integrált fenntarthatósági szemlélet a vezető vállalatok politikájában is, melyek szintén befolyást gyakorolnak az állami szervezetrendszerre és kommunikációjára is.

Magyary Zoltán a közigazgatást az állam jogilag szabályozott, nélkülözhetetlen emberi szükségleteket kielégítő funkciójának tekintette.¹ Ma a közigazgatás adherent-adaptív elmélete nyer teret.² Közigazgatási tevékenységnek tehát azt nevezhetjük, amikor különféle szervezetek közcélok megvalósítása érdekében, közhatalmi tevékenység keretében személyeket foglalkoztatnak, dolgokat használnak fel, illetve ebből a célból jogokat vagy kötelezettségeket hoznak létre, változtatnak meg, vagy szüntetnek meg.

Mind a közigazgatás, mind az azon kívüli világ környezetet használ, azonban a közigazgatás társadalmilag támogatott feladata nemcsak használni, hanem szabályozni is e környezetek működését, fejlődését, védelmét.

Fenntartható fejlődésnek tehát társadalmi-gazdasági viszonyok és tevékenységek olyan rendszerét nevezhetjük, „amely a természeti értékeket megőrzi a jelen és a jövő nemzedékek számára, a természeti erőforrásokat takarékosan és célszerűen használja, ökológiai szempontból hosszú távon biztosítja az életminőség javítását és a sokféleség megőrzését.”³

Rao szerint „a fenntartható fejlődés a közpolitika és a közigazgatás fontos új perspektívája, amely nagyrészt az Egyesült Államokon kívül jött létre.” A fenntarthatatlansági vizsgálatok a társadalom jelenlegi viselkedésének jövőbeni következményeit tárják fel, tünetei mindenütt manifesztálódnak, következménye pl. az üvegházhatás, az éghajlatváltozás, az ózonlebontás, a légköri savasodás, a mérgező szennyezés, a biológiai fajok kiszivárgása, az erdőirtás, a talajromlás, az elsivatagosodás, a nem megújuló erőforrások kimerülése, a városi levegőszennyezés és a szilárd hulladékszennyezés.⁴

A közigazgatás fenntarthatósága, úgy tűnik az erőforrások és az ember, valamint környezete kapcsolatában ragadható meg. A környezetvédelem tágabb fogalom, mint a természetvédelem, mert magában foglalja a természetes környezetet kívül az átalakított világ védelmét is. Az átalakított világ fogalmába beleértjük a virtuális világot is. Környezet-, illetve természetvédelemnek e „világok” összességének védelmét tekinthetjük, a védelem kiterjed a levegő, víz, talaj, táj, élővilág, végső soron az ember védelmére is.

Az állam igazgatásának úgy kell működnie, hogy a fent említett erőforrások hosszú távon ne merüljenek ki, ezért folyamatosan szükséges biztosítani a felsorolt erőforrások védelmét.

Az Egyesült Államok első vámlaboratóriumát 1820-ban hozta létre az Amerikai Gyógyszerészeti Társaság U.S. Pharmacopeia néven, mely azonban nem kapott megfélemlítő állami támogatást. Az 1848-as importkódexről szóló törvény (*Import Drugs Act*) szerint az Egyesült Államok lett a hamis, szennyezett, hígított és bomlott gyógyszeranyagok dömpinghelye a világban. A fogyasztóvédelem kialakulása pedig 1862-re datálódik, amikor Charles M. Wetherill kémikus a Mezőgazdasági Minisztériumban vizsgálta az almabor minőségét, és megállapította, hogy a hozzáadott cukor következtében a bor nem nevezhető hamisítottnak.⁵ Az „új”, 1906-os Élelmiszer- és Gyógyszerbiztosítási Törvény (*Food and Drugs Act*) az ítélettel ellenkező értelmű. A törvény tiltotta a hamis és hamisított élelmiszereket és drogokat az államközi kereskedelemben, s bár számos hiányosságban szenvedett, e hiányosságokat pótolta az Élelmiszer-, Kábítószer- és Kozmetikai Törvény (*Food, Drug, and Cosmetic Act*) 1938-ban, mely ma is hatályban van.

Az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete (UNESCO) megalapítása (1945. április 25.) a környezet, és természetvédelem szempontjából rendkívül jelentősnek bizonyult, mert az ember egészséges környezetéhez való jogát és a jövő generációért érzett felelősségét itt deklarálták először, valamint az ENSZ olyan intézményrendszert hozott létre (ENSZ Környezetvédelmi Programja UNEP 1972, Klímaváltozás Kormányközi Bizottságát IPCC, 1988 stb.), melyek ma is meghatározó jelentőségűek a környezetvédelem területén. Az Egyesült Nemzetek Szervezete alkotmányában az emberi boldogság alkotóelemének tekintette az egészséget. Az emberi egészség az egyezmény szerint a következő tényezőkön alapul: táplálkozás, lakáskörülmények, helyi egészségügyi viszonyok, szabadidő, gazdasági és munkafeltételek, környezet, egyéb közegészségügyi tényezők.⁶

Az USA Nemzeti Környezetvédelmi törvénye (*National Environmental Policy Act*) 1970. január 1-jén lépett hatályba. A törvény előzményének tekinthető többek között Rachel L. Carson *Under the Sea Wind* (1941), *Sea Around Us* (1950), *The Edge of the Sea* (1955), *Silent Spring* (1962) c. művei. Ez volt az első környezetvédelmi törvény, mely deklaráta a környezetvédelem alapelveit, melyek az alábbiak:

- nemzedékek felelőssége a következő nemzedékek irányában,
- biztonságos, egészséges, produktív, esztétikailag és kulturálisan kellemes környezet biztosítása,
- a környezet degradáció nélküli legkedvezőbb felhasználási lehetőségeinek elérése, a nemkívánatos és nem szándékos következmények elkerülése,
- megőrizni a fontos történelmi, kulturális és természeti, nemzeti környezeti örökséget,
- egyensúlyt kell teremteni a népesség és az erőforrások között, amely lehetővé teszi a magas életszínvonal az élet kényelmének széles körű alkalmazásának megosztását,
- a megújuló erőforrások minőségének javítása és a kimerülő források maximálisan elérhető újjrahasznosítása.

Meadows és munkatársai által a 1972-ben megerősítést nyert, hogy a föld erőforrásai (népesség, a mezőgazdasági és ipari termelés, természeti erőforrás és szennyezés) végesek, és szükségszerű az azokkal való ésszerű gazdálkodás.⁷

A római székhelyű intézet feladata ismertetni az új növényi betegségeket, melyek a föld bármely pontján fellépnek, a fertőzött területek, a betegségek elterjedésének és amennyiben lehetséges, az utóbbiak ellen való hathatós védekezésnek a megszervezése.⁸ Jelentős felismerés volt a 20. század fordulója elején a veszélyes anyagok gyártásának

és forgalmazásának tiltása, bár a gazdasági recesszió, majd a világháborúk idején a környezetvédelem nem volt prioritás.⁹

Hazánk a KGST-tagállamokkal 1959-ben az állategészségügy,¹⁰ és a növények kártevőiről és betegségeiről,¹¹ valamint Ausztriával természetes vizeinek védelme érdekében megállapodást kötött.¹²

Már a radioaktív anyagok feltalálásakor, a 20. század fordulóján köztudomásúvá vált, hogy azok károsítják az élő szervezetek egészségét, de minden országnak szuverén joga volt, és ma is az, hogy békés célra atomenergiát állítson elő és használjon fel, valamint a felhasználásából származó előnyöket kihasználja. Az 1963-ban kelt bécsi egyezmény szabályozza az atomkárokért való polgárjogi felelősséget, melyekért az üzemeltető felel.¹³ Az államok a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség felé (*International Atomic Energy Agency, NEA*) nevezik meg központi hatóságuk, amely felelős a nukleáris anyagok fizikai védelméért.

A kor egyik legjelentősebb környezetvédelmi lépésének „a légkörben, a világűrben és a víz alatt végzett nukleáris fegyverkísérletek betiltásáról” szóló szerződést¹⁴ tekinthetjük, azonban tény, hogy e szerződések képtelenek megakadályozni a környezetkárosító nukleáris kísérletek folytatását.¹⁵ A nukleáris energia alkalmazásával az emberiség olyan anyagokból nyer gazdasági hasznot, melyek végső ártalmatlanítása jelenleg sem ismert vagy nem gazdaságos, illetve ártalmatlanítása túl sok időbe kerülne. A kiégett nukleáris elemek tárolása mindig újabb és újabb ideiglenes tárolókban történik, melyek maximum néhány évtizeddel odázzák el a reaktív anyagok hatástalanításának problémáját. A leghaladóbbnak tekintett geológiai tárolók is számos veszélyt hordoznak magukban.¹⁶

1966-ban az ENSZ által alkotott Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányában szereplő, a minden embert megillető „testi és lelki egészség elérhető legmagasabb szintjéhez” fűződő jogát ismételten kinyilvánítják, melyen a harmadik generációs jogok is alapulnak.

Harmadik generációs jog például az egészséges környezethez való jog. Érvényesüléséhez egyetlen állam erőfeszítése a környezeti tényezők globális jellege miatt nem elegendő, valamint a jogsérelem általában nem érzékelhető közvetlenül és azonnal, érzékelése gyakran csak műszeres vizsgálat által lehetséges. E jog sérelméhez azonban egyetlen emberi tevékenység is hozzájárulhat.

A környezetvédelem azonban nemcsak a bioszférára terjedt ki, hanem a világűrre is, melynek jelentősége az első űrutazásokat követően nőtt meg. Köztudomású, hogy a világűr egy állam felségterületéhez sem tartozik – a Kármán-vonal fölött – bár számos állam használja. A világűr földet körülvevő része olyan mértékben szennyezett, hogy 1971-ben törvényt kellett alkotni a világűr használó országok kárfelelősségről.¹⁷

1972-ben Stockholmban rendezett az ENSZ Környezetvédelmi Világkonferenciát. „Az ENSZ Egyesült Nemzetek Környezetvédelmi Programja (UNEP) nevű szervezetét ekkor hozták létre. Központja Kenyában, Nairobiban található. A szervezet célja az ENSZ környezetvédelmi programjainak koordinálása, a világ környezetvédelmi helyzetének folyamatos figyelemmel kísérése, a tagállamok információkkal való ellátása. Ezt a feladatát az egész Földre kiterjedő környezetfigyelő rendszer kiépítésével és a tájékoztató szolgálat megteremtésével oldja meg.

A világ kulturális és természeti örökségének védelméről szóló, az Egyesült Nemzetek Oktatási, Tudományos és Kulturális Szervezete Általános Konferenciájának ülészakán Párizsban, 1972-ben elfogadott egyezménye megállapította, hogy „bizonyos kulturális és természeti javakat kiemelkedő jelentőségüknél fogva az egész emberiség örökségének részeként kell megőrizni”.¹⁸

A Washingtonban, 1973-ban elfogadott, a veszélyeztetett vadon élő állat- és növény-fajok nemzetközi kereskedelméről szóló egyezmény szerint, a vadon élő állatok és növények bizonyos fajainak a nemzetközi kereskedelem útján történő túlzott mértékű kiaknázásától való megóvása is sürgetően szükséges.¹⁹

Az egyezmény a lehető leghatározottabb hangvételű, mind az egyezmény megerősítése, elfogadása, jóváhagyása, mind a kereskedelmi engedélyek és bizonyítványok kiadása, mind a Részes Felek által foganatosítandó intézkedések, mind az Igazgatási hatóságok és tudományos testületek kijelölésében, valamint Függelékének módosítása tekintetében is.

Nagy jelentőségű az 1975-ben kelt, a különösen veszélyes fegyverek fejlesztésének tiltásáról szóló rendelkezés is, hiszen azok birtoklása békeidőben, csupán használat nélkül is jelentős kockázatokat hordoz, mégis lehetőséget biztosít az egyezmény felmondására, ha „rendkívüli esemény az Állam legalapvetőbb érdekeit veszélyezteti”.²⁰

A közúti közlekedésről szóló rendelet nemcsak a közútnak és környezetének a védelmét, hanem „személy- és vagyónbiztonságra” vonatkozó jogszabályi rendelkezést is tartalmaz.²¹

Az 1978-as rendelet a stockholmi megállapodásra hivatkozva tiltja minden a természeti folyamatokba való tudatos beavatkozást, mely „megváltoztatja a Föld vagy a világűr dinamikáját, összetételét vagy szerkezetét, beleértve a Föld élővilágát, szilárd kérgét, vízkörét és légkörét”. Ugyanez a jogszabály kívánatosnak tartja „a környezetmódosító eljárások békés célú alkalmazásával összefüggő tudományos és műszaki információ lehető legteljesebb mértékű cseréjét”.²² Ez a kijelentés azért érdemel figyelmet, mert nyilvánvaló, hogy sem a talajvízszennyezés (pl. olajpala-kitermelés), sem a légkörszennyezés (pl. szénérőművek), sem a tengersizennyezés nem lokalizálható, mert a Földön a környezeti elemek összefüggő rendszert alkotnak. Ugyanez vonatkozik a vándorló madarak védelmére, és más élőlényekre is, mert a globalizálódó kereskedelem, vagy éppen a vándorló madarak órák alatt eljuttathatnak különböző kórokozókat, kártevőket a világ távoli pontjaira. A kínai egészségügyi tárca adta hírül, hogy azonosították az első fertőzött embert, akit a H7N4 madárinfluenza-vírus betegített meg. A 68 éves nő még tavaly karácsonykor betegedett meg.²³

A tengersizennyezés veszélyeit már 1976-ot megelőzően felismerték, mint ahogy azt is, hogy a tengeri környezet és az általa táplált élővilág minden ember érdeke, és a tenger hulladékot asszimiláló képessége sem végtelen, s szennyezés csak elkerülhetetlen esetben engedélyezett.²⁴

Lényeges környezetvédelmi szempontból a veszélyes anyagok szállításáról szóló nemzetközi egyezmény, melyet hazánk 1979-ben írt alá.²⁵

Országunk 1980-ban az Európai közúti közlekedésre vonatkozó szabályok bevezetésével kívánta elérni a „magasabb szintű környezetvédelmet”.²⁶ A legmagasabb szintű környezetvédelmet napjainkban a megújuló erőforrásokból (szél-, nap-, vízerőművek) nyert elektromos energiával működtetett járművek testesítik meg.

Az 1979-ben, a vándorló, vadon élő állatfajok védelméről szóló egyezmény megállapította, hogy a „vadon élő állatok a Föld természetes rendszereinek nélkülözhetetlen részét képezik”. A vadon élő állatok védelméről szóló rendelkezés szerint: az emberiség kezében tartja a Föld erőforrásait, ezért minden nemzedék kötelessége ezen örökség fenntartásának biztosítása és észszerű hasznosítása. A vadon élő állatok jelentős környezetvédelmi, ökológiai, genetikai, tudományos, esztétikai, kapcsolódási, kulturális, oktatási, szociális és gazdasági értékkel rendelkeznek, fajaik hatékony gondoskodást, és védelmük minden állam egybehangolt tevékenységét igényli.²⁷

Lester R. Brown 1981-ben megjelent *Plan B-3.0 – Mobilizing to save civilization* című művében a népesség növekedését a természeti erőforrásokkal hasonlította össze, és

természeti katasztrófát jelzett előre, amennyiben nem sikerül megoldani, hogy a népességnövekedés következtében egyre növekvő mértékű környezetkárosítás mennyiségileg és minőségileg csökkenjen.²⁸

Az 1986-os rendelet szerint közvetlen környezetét a környezethasználó köteles tisztán tartani, a hulladékot a környezetet használónak kell eltávolítania.²⁹

Bécsben³⁰ és Montrealban, 1987-ben a világ országai összehangolt intézkedésekben egyeztek meg az ózonréteg megóvása céljából.³¹ A bécsi egyezmény bizonyos – ózonkárosító – anyagok felhasználásának korlátozását írta elő. A rendelet a veszélyeztetett, vadon élő állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelméről szóló Washingtoni egyezményhez (CITES) hasonlóan rendkívül erőteljes, mind a tudományos, jogi és műszaki területen, mind az információátadás és a biztonság, valamint az egyezmény módosíthatóságának területén. A montreali egyezmény ereje abban nyilvánul meg, hogy az egyezmény célja érvényesíthető, az egyezményben nem résztvevő államok esetében is.³²

Hazánk a Rio de Janeiro-ban aláírt ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezménnyel vállalta, hogy nemzeti politikát fogad el, és az üvegház-gáz emisszióinak korlátozásával, megfelelő intézkedéseket tesz az éghajlatváltozás enyhítésére.³³ A keretegyezmény leszögezi, hogy az egyezményt aláíró fejlett országokat képviselő Feleknek az igazságság alapján vezető szerepet kell betölteni a ma élő és az eljövendő generációk jogának biztosításában, ami az éghajlatváltozást és annak káros hatásainak leküzdését illeti.

Hazánk a kiotói jegyzőkönyv aláírásával 6%-os üvegházhatású gázkibocsátás-csökkentést vállalt az 1985–1987-es időszak átlagos kibocsátásához képest.³⁴

Az 1993-ban elfogadott állattenyésztésről szóló törvénnyel az Országgyűlés biztosította a gazdasági célú állattenyésztéshez a piacképes, minőségi állati termék előállításának genetikai hátterét.³⁵ Még ebben az évben az Országgyűlés törvényt fogadott el a ramsari egyezményről, mely a vadvizekről és a vízimadarak tartózkodási helyéről szól, és a költöző madarakat „nemzetközi vagonnak” tekinti.³⁶

A Magyar Köztársaság EU-társulási szerződésének cikkei rögzítik a „törvényeink közelítését” a környezetvédelem terén, továbbá rendelkezik a nukleáris biztonságról és a „környezetromlás” tartalmi elemeiről is.³⁷

Az 1994-es erdőbirtokossági társulatról szóló törvény a társulat feladatává teszi az erdővédelmet.³⁸

A környezet védelmének általános szabályairól szóló törvény szerint a „környezeti értékek a nemzeti vagyon részei, amelyeknek megőrzése és védelme, minőségének javítása alapfeltétel az élővilág, az ember egészsége, életminősége szempontjából,”³⁹ valamint az fontos a fenntartható fejlődés céljából.⁴⁰ Ebben a törvényben található a fenntartható fejlődéshez szükséges eszközrendszer meghatározását is: „a korszerű technikai színvonalnak, és a fenntartható fejlődésnek megfelelő módszer, üzemeltetési eljárás, berendezés, amelyet a kibocsátások, környezetterhelések megelőzése és – amennyiben az nem valósítható meg – csökkentése, valamint a környezet egészére gyakorolt hatás mérséklése érdekében alkalmaznak, és amely a kibocsátások határértékének, illetőleg mértékének megállapítása alapjául szolgál.”⁴¹

A felszámolási eljárásban is előírható környezeti állapotvizsgálat, melynek ki kell terjednie a telephelyen, továbbá a telephely területén kívül tapasztalható, a telephelyről származó környezetveszélyeztetésre, -szennyezésre, -károsításra, -károsodásra is.⁴²

A vízgazdálkodásról szóló törvény állami feladatként jelöli meg a vizek külön jogszabályban megfogalmazott jó állapotának elérését szolgáló intézkedések programjának, valamint a vízkészletek védelmét és fenntartható használatát szolgáló finanszírozási és költséggazdálkodási politikájának, az árpolitikának a kialakítását, továbbá a Nemzeti

Környezetvédelmi Programmal összhangban lévő nemzeti programok kialakítását, jóváhagyását.⁴³

A védett természeti területek védeltségi szintjének helyreállításáról szóló törvény a környezethez való alkotmányos alapjog maradéktalan biztosítása érdekében, az állam ezzel kapcsolatos alkotmányos kötelezettségeinek teljesítése és a természetvédelem jogszabályokkal biztosított eredeti szintjének helyreállítása céljából lehetővé teszi a már magántulajdonba került földterületek állami kisajátítását is.⁴⁴

Az 1995-ben kelt Biológiai Sokféleség Egyezmény kimondja, hogy a biológiai sokféleség komplex „ökológiai, genetikai, társadalmi, tudományos, oktatási, kulturális, rekreációs és esztétikai érték.”⁴⁵

A hatályos, a természet védelméről szóló törvény preambulumban kimondja, hogy „az ember és természet közötti harmonikus kapcsolat – nemzetközi kötelezettségvállalásainkkal összhangban történő – kialakítása, [...] az emberiség fennmaradásának alapvető feltétele...”⁴⁶

Az erdőről és az erdő védelméről valamint a vad védelméről, a vadgazdálkodásról, és a vadászatról szóló törvény pedig tartalmazza a biológiai sokféleség védelmének követelményeit.⁴⁷

A 2008/56-EK rendelet meghatározza a környezetvédelem legfontosabb elveit, melyek különösen: az elővigyázatosság, az együttműködés, a megelőző intézkedések, az ellenőrzés elve, az az elv, hogy a környezeti károkat elsősorban azok eredeténél kell orvosolni, az emberi tevékenységek irányításának ökoszisztéma-alapú megközelítése, valamint a szennyező fizet elve.

Az Országgyűlés 1997-ben a biológiai sokféleség védelmének szempontjai figyelembevételével halászatról és horgászatról szóló törvényt fogadott el.⁴⁸

A 2013. évi VI. törvény módosította a termőföldről szóló 1994. évi LV. törvényt, mely a termőföld minőségének védelméhez megfelelő jogi háttérrel kíván biztosítani.

A kémiai biztonságról szóló jogszabályok tartalmazzák mind a veszélyes anyagok létrehozásának, mind forgalomba hozatalának, mind felhasználásának, illetve ártalmatlanításának feltételeit.⁴⁹ A veszélyes anyagoknak biztonsági adatlappal kell rendelkezniük.⁵⁰

A párizsi keretmegállapodás a rendelkezésre álló legjobb tudományos ismeretanyag alapján hatékony és progresszív választ sürget az éghajlatváltozás közelgő veszélyére utalva.⁵¹

Mindezek alapján Magyarország 2008–2025-ig tartó időszakra Éghajlat-változási Stratégiát fogadott el. A stratégia az üvegházhatású gázok csökkentésének céljait, prioritásait és cselekvési irányait tartalmazza.⁵² Magyarország 2015-ben írta alá a párizsi nyilatkozatot.

Az Európa 2020 intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája (COM/2010), melyet az Európai Bizottság 2010. március 3-án hirdetett ki, meghatározza a három célkitűzést, melyet az éghajlat és az energiapolitika terén el kell érni 2020-ig:

1. az üvegházhatást okozó gázok kibocsátásának legalább 20%-os csökkenését, az 1990-es szinthez képest,
2. a megújuló energia részarányának növekednie kell a végső energiafogyasztásban 20%-kal, és
3. az energiahatékonyságnak is növekednie kell 20%-kal.

Ezeket a célokat ismerhetjük úgyis, mint a „20-20-20” célokat. Az Európa 2020 stratégiái, valamint az éghajlati és energetikai célok kapcsolódnak egymáshoz és kölcsönösen támogatják egymást.⁵³

(Összegzés) A Magyar Alaptörvény illeszkedik a riói, és az uniós fenntartható fejlődés dokumentumok alapelveihez is.

Alaptörvényünk több helyen is felhívja figyelmünket természeti környezetünk megővására, mert a természeti erőforrások védelme mindannyiunk kötelessége. A természeti környezet nemcsak erőforrás, hanem nemzeti vagyon is, melynek megővése minden magyar állampolgár alapvető kötelessége.⁵⁴ Alaptörvényünk az egészséges környezethez való jogot alapjogként deklarálja, megteremtve annak kiemelt védelmét,⁵⁵ és a környezetkárosító tevékenységek szankcionálását.⁵⁶ Természetvédelemlről szóló törvényünk pedig meghatározza a természetvédelemmel kapcsolatos fogalmakat, a természetvédelem céljait, tárgyait, alapelveit, a természetvédelmi eljárásokat, és az eljárásban közreműködő szervezeteket, személyeket is.

A természet védelme az állam valamennyi szereplőjének feladata, így a jogalkotó és végrehajtó kormányzati szerveknek, az ügyészségnek, az önkormányzatoknak, de a jogszabályok hangsúlyozzák és szabályozzák ebben a körben az állampolgárok felelősségét is.

Az *El Niño* jelenség, vagy más *ENSO* jelenség, a meleg tengeráramlat irányának ciklusszerű megváltozása légköri zavart okoz, melynek következtében az emberi tevékenységtől függetlenül is keletkeznek természeti károk. „Nemcsak az aszályok és a velük járó erdőtüzek, árvizek és a szokásosnál nagyobb számban jelentkező hurrikánok okoznak gondot az érintett térségekben. Az ökológiai rendszerek is károsodnak, hiszen megbomlik a tápláléklánc, elvándorol a gazdag halállomány, a korallzátonyok életközösségeinek éves ciklusa is összezavarodik.”⁵⁷

A talaj degradációjáért is az ember felelős. Ember okozza a vizeróziót, és részben a szélerezóziót is, valamint a kémiai és fizikai degradációt a természetes vegetáció pusztításával, erdőirtással, túlhasználattal, túllegeltetéssel, illetve egyéb mezőgazdasági és ipari tevékenységeivel, s az ember a felelős a kémiai katasztrófákért – pl. globális üvegházhatás változása, a fizikai katasztrófákért – pl. az említett talajpusztulás, de a biológiai katasztrófákért is – pl. az állatpusztulásért.⁵⁸

Jogszabályaink az alapelvek körében a közigazgatás számára feladatul tűzik a természetvédelmet az államigazgatás és az önkormányzati igazgatás szintjén is.⁵⁹

A környezetvédelmi törvény kiemeli, hogy mind a természetes, mind az épített környezet védelmének érdekében az államalkotó szervezetek és személyek kötelesek együttműködni, jogaikat és kötelezettségeiket nemzetközi, regionális, állami, és önkormányzati szintű jogszabályok írják elő.⁶⁰

Jogszabályaink nemcsak a természet, illetve környezetkárosító jogellenes magatartást tiltják, hanem a környezet-, ill. természetkárosító magatartásra történő felhívást is.⁶¹

Az Országgyűlés a jelen és a jövő generációk egészsége érdekében, az Alaptörvényben foglaltakkal összhangban a környezet és az emberi egészség védelme érdekében számos törvényben fektette le azokat az alapelveket, melyek figyelembevételével fenntartható az emberi tevékenység és a természet közötti harmónia. Az Országgyűlés a környezetvédelem érdekében ezért Nemzeti Környezetvédelmi Programot fogad el, melynek végrehajtásáról a kormányt kétévente beszámoltatja.⁶²

A kormány finanszírozza és irányítja a minisztériumok és a kormánynak közvetlenül alárendelt szervek környezetvédelmi tevékenységét, munkáját huszonkét tagú Országos Környezetvédelmi Tanács segíti. A tanácsban a tudományos élet képviselői, társadalmi-gazdasági szereplők, környezetvédelemmel foglalkozó egyesületek vezetői is részt vesznek.

A környezeti ismeretek átadása és fejlesztése formális és non-formális módon, valamint a könyvkiadás önkormányzati, de mindinkább állami feladat.

A települési önkormányzatok az épített és természeti környezet védelmével kapcsolatos feladataik előkészítésébe bevonják a megyei önkormányzatot, mely az illetékes megyei területfejlesztési tanáccsal is egyeztetve megyei környezetvédelmi programot készít.

A helyi önkormányzatok önálló, vagy más településekkel közösen elkészített települési környezetvédelmi programot dolgoznak ki, amelyet – a környezetvédelmi igazgatási szerv véleményezése után – rendeletben, határozatban hagynak jóvá.⁶³

Környezetvédelmi törvényünk szerint a fenntartható fejlődéssel összhangban álló átfogó, tematikus és egyedi környezetvédelmi tervet kell készíteni.⁶⁴ A környezetvédelmi terv készítőjének a terv széleskörű társadalmi egyeztetéséről is gondoskodnia kell.⁶⁵

Az áttekintett joganyagból kitűnik, hogy a környezetvédelem egyik lehetősége az interoperabilitás, mely a téradat-készletek és szolgáltatások elérését magasabb minőséggel biztosítja, mint meghatározott információs rendszerek elkülönülten.⁶⁶

Egy település környezetvédelmi lehetőségei kapcsolatosak a település adottságai-val, sajátosságaival és gazdasági lehetőségeivel. A lehetőség, mint teljesíteni kívánt eredmény abban jelentkezik, hogy a szükséges információ a lehető legrövidebb idő alatt rendelkezésre álljon, és ez csak együttműködéssel valósítható meg. A lehető legmagasabb egészségügyi színvonal is csak akkor érhető el, ha a releváns információ rendelkezésre áll, annak azonban gazdasági összefüggései vannak. A környezetvédelemben rendszerint nyitva áll a lehetőség munkacsoportokat létrehozni, azonban ehhez elsősorban akarat szükséges. A környezetvédelmi jogszabályok értelmezésének problémája rendszerint a negatív jelentéstartalmak tiltásában, valamint jog és felelősség csorbitásában merül fel.

A környezetvédelemben résztvevő államok folyamatos feladata környezetvédelmi politikájuk, szervezetük, személyi állományuk, és operatív módszerek biztosítása.

IRODALOMJEGYZÉK

- Donella H. Meadows, Dennis L. Meadows, Jorgen Randers, William W. Behrens III: *The Limits to Growth*. Potomac Associates Books, 1972.
- Lester R. Brown: *Plan B-3.0: Mobilizing to save civilization*. Ed.1, Jakarta: Yayasan Obor Indonesia, 2007.
- Magyary Zoltán: *Közigazgatás*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Budapest, 1942, pp. 39–41.
- R. Lal, W. H. Blum, C. Valentine, B. A. Stewart: *Methods for Assessment of Soil Degradation*. CRC Press, Washington D.C., 1998, pp. 499–507.
- Rachel L. Carson: *Under the Sea Wind*. Oxford, 1941.
- Wallace F. Janssen: The Story of the Laws Behind the Labels. *FDA Consumer magazine*, June 1981.

Felhasznált törvények

- Magyarország Alaptörvénye, 2011. április 25.
1908. évi XVIII. törvénycikk a Nemzetközi Mezőgazdasági Intézet létesítése iránt 1905. évi június hó 7-én Rómában kötött nemzetközi egyezmény becikkelyezéséről
1925. évi XXX. törvénycikk a sáska elleni védekezés szervezése végett 1920. évi október 31-én Rómában kötött nemzetközi egyezmény becikkelyezése tárgyában
1925. évi XLIX. törvénycikk a fehér (sárga) foszforral való gyújtógyártás eltiltása iránt Bernben 1906. évi szeptember hó 26-án kötött nemzetközi egyezmény becikkelyezéséről
1948. évi XII. törvény az Egészségügyi Világszervezet Alkotmányának becikkelyezéséről
1959. évi 32. törvényerejű rendelet a Magyar Népköztársaság és az Osztrák Köztársaság között a határvidék vízgazdálkodási kérdéseinek szabályozása tárgyában, Bécsben az 1956. évi április hó 9. napján aláírt egyezmény kihirdetéséről

1961. évi 8. törvényerejű rendelet a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának XII. ülészakán Szófiában, 1959. évi december hó 14. napján, az állategészségügy terén történő együttműködésről aláírt egyezmény kihirdetéséről
1962. évi 3. törvényerejű rendelet a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának XXII. ülészakán Szófiában 1959. december 14-én aláírt, a zársozogat, valamint a növények kártevőktől és betegségektől való védelme terén történő együttműködésről szóló nemzetközi egyezmény kihirdetéséről
1963. évi 26. törvényerejű rendelet a légkörben, a világűrben és a víz alatt végzett nukleáris fegyver-kísérletek betiltása tárgyában, Moszkvában, 1963. augusztus 5-én létrejött szerződés kihirdetéséről
1972. évi 23. törvényerejű rendelet az INTERSZPUTNYIK Nemzetközi Űrtávközlési Rendszer és Szervezet létrehozásáról szóló megállapodás kihirdetéséről, 1973. évi 3. törvényerejű rendelet az űrobjektumok által okozott károkért való nemzetközi felelősségről szóló, az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlésének XXVI. ülészakán 1971. november 29-én elfogadott egyezmény kihirdetéséről
1972. évi 28. törvényerejű rendelet a nukleáris és más tömegpusztító fegyverek tengerfenéken és óceánfenéken, valamint ezek általjában való elhelyezésének tilalmáról, az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlésének XXV. ülészakán 1970. december 7-én elfogadott szerződés kihirdetéséről
1975. évi 11. törvényerejű rendelet a bakteriológiai (biológiai) és toxin-fegyverek kifejlesztésének, előállításának és tárolásának megtiltásáról és e fegyverek megsemmisítéséről szóló, az Egyesült Nemzetek Szervezete XXVI. ülészakán, 1971. december 10-én elfogadott egyezmény kihirdetéséről
1976. évi 20. törvényerejű rendelet a hulladékkal és egyéb anyagokkal való tengerszennyezés megelőzéséről szóló egyezmény kihirdetéséről
1978. évi 29. törvényerejű rendelet a környezetmódosító eljárások katonai vagy bármely más ellenséges szándékú alkalmazásának tiltásáról szóló, az Egyesült Nemzetek Szervezete Közgyűlésének XXXI. ülészakán, az 1976. évi december hó 10. napján elfogadott egyezmény kihirdetéséről
1979. évi 19. törvényerejű rendelet a Veszélyes Áruk Nemzetközi Közúti Szállításáról szóló Európai Megállapodás kihirdetéséről
1980. évi 5. törvényerejű rendelet az 1968. évi november hó 8. napján Bécsben aláírásra megnyitott Közúti Közlekedési Egyezményt kiegészítő európai Megállapodás kihirdetéséről
1985. évi 21. törvényerejű rendelet
1986. évi 6. törvényerejű rendelet a Bonnban, az 1979. évi június hó 23. napján kelt, a vándorló vadon élő állatfajok védelméről szóló egyezmény kihirdetéséről
1993. évi CXIV. törvény az állattenyésztésről
1993. évi XLII. törvény A nemzetközi jelentőségű vadvizekről, különösen, mint a vízimadarak tartózkodási helyéről szóló, Ramsarban, 1971. február 2-án elfogadott egyezmény és annak 1982. december 3-án és 1987. május 28. – június 3. között elfogadott módosításai egységes szerkezetben történő kihirdetéséről, preambulum
1994. évi I. törvény A Magyar Köztársaság és az Európai Közösségek és azok tagállamai között társulás létesítéséről szóló, Brüsszelben, 1991. december 16-án aláírt Európai Megállapodás kihirdetéséről
1994. évi XLIX. törvény Az erdőbirtokossági társulatról
1995. évi LIII. törvény a környezet védelmének általános szabályairól
1995. évi LVII. törvény a vízgazdálkodásról
1995. évi LXXXI. törvény A Biológiai Sokféleség Egyezmény kihirdetéséről
1995. évi LXXXII. törvény az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezmény kihirdetéséről
1995. évi XCIII. törvény a védett természeti területek védettségi szintjének helyreállításáról
1996. évi LIII. törvény a természet védelméről
1996. évi LIV. törvény az erdőről és az erdő védelméről
1996. évi LV. törvény a vad védelméről, a vadgazdálkodásról, valamint a vadászatról
1997. évi XLI. törvény a halászatról és a horgászatról
2000. évi XXV. törvény a kémiai biztonságról
2003. évi XXXII. törvény a Washingtonban, 1973. március 3. napján elfogadott, a veszélyeztetett vadon élő állat- és növényfajok nemzetközi kereskedelméről szóló egyezmény kihirdetéséről
2007. évi IV. törvény az ENSZ Éghajlat változási Keretegyezményben Részes Felek Konferenciájának 1997. évi harmadik ülészakán elfogadott Kiotói Jegyzőkönyv kihirdetéséről
2007. évi LX. törvény az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezménye és annak Kiotói Jegyzőkönyve végrehajtási keretrendszeréről
2008. évi XLVIII. törvény a gazdasági reklámtevékenység alapvető feltételeiről és egyes korlátairól
2016. évi L. törvény az ENSZ Éghajlatváltozási Keretegyezményben Részes Feleknek 21. Konferenciáján elfogadott Párizsi Megállapodás kihirdetéséről

Kormányrendeletek

- 106/1995. (IX. 8.) Korm. rendelet a felszámolási eljárás és a végelszámolás környezet- és természetvédelmi követelményeiről
233/1996. (XII. 26.) Korm. r.

Miniszteri rendeletek

- 1/1975. (II. 5.) KPM–BM együttes rendelet a közúti közlekedés szabályairól 3. §. a, c.
1/1986. (II. 21.) ÉVM–EüM együttes rendelet a köztisztasággal és a települési szilárd hulladékkal összefüggő tevékenységekről
16/1988. (XII. 22.) SZEM rendelet
9/1997. (II. 21.) NM rendelet
24/1990. (II. 7.) MT rendelet az atomkárokért való polgári jogi felelősségről Bécsben 1963. május 21-én kelt nemzetközi egyezmény kihirdetéséről
26/1985 (V. 11.) MT rendelet
31/1990. (II. 16.) MT rendelet a sztratoszferikus ózonréteg védelméről szóló, Bécsben 1985. március 22. napján aláírt egyezmény kihirdetéséről
35/1990. (II. 28.) MT rendelet az ózonréteget lebontó anyagokról szóló, Montreálban 1987. szeptember 16-án aláírt jegyzőkönyv kihirdetéséről
44/2000. (XII. 27.) EüM r.

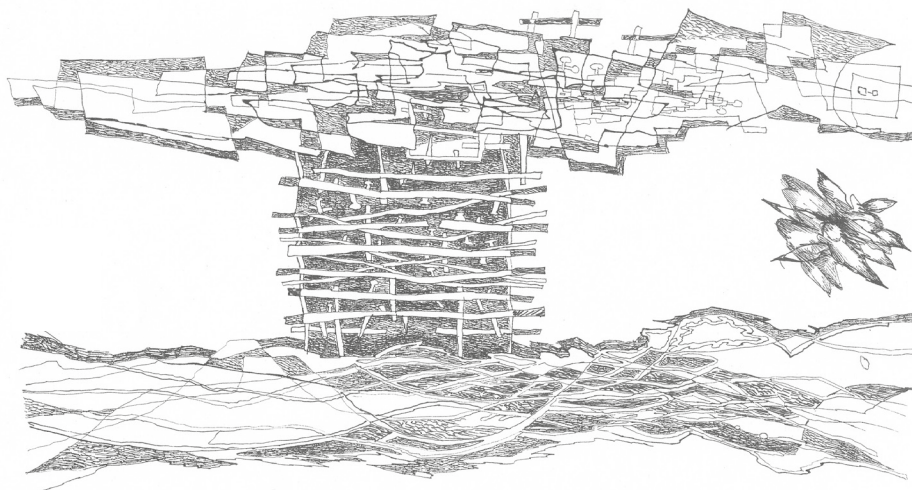
Internetes dokumentumok

- <http://www.origo.hu/nagyvilag/20030620usanem.html>, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/8066615.stm>
(Letöltés: 2018. 01. 27.)
<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/TenyekKonyve-tenyek-konyve-1/zold-19B21/vilagproblema-19D00/az-el-nino-jelenseg-19E16/> (Letöltés: 2018. 02. 25.)
http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Europe_2020_indicators_climate_change_and_energy (Letöltés: 2017. 12. 06.)
<http://www.origo.hu/nagyvilag/20030620usanem.html> (Letöltés: 2017. 12. 27.)
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/8066615.stm> (Letöltés: 2017. 12. 27.)
<https://www.hirado.hu/tudomany-high-tech/orvostudomany/cikk/2018/02/15/eloszor-azonositottak-madarinfluenza-virusorzset-emberi-szervezetben/> (Letöltés: 2018. 03. 01.)

JEGYZETEK

1	Magyary Zoltán: Közigazgatás, i. m. 39–41. o.	13	24/1990. (II. 7.) MT rendelet.
2	A szerző kérésére a hivatkozást nem szerepeltetem.	14	1963. évi 26. törvényerejű rendelet; 1972. évi 28. törvényerejű rendelet.
3	1995. évi LIII. törvény 4. § 29.	15	http://www.origo.hu/nagyvilag/20030620usanem.html ; http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/8066615.stm
4	Rao, P. K.: Sustainable development: Economics and policy. Oxford: Blackwell Publishers, 2000, p. 81.	16	Perli, Victor: Atommüll – Vom Technik- zum Standortkonflikt? Konfrontation und Kooperation bei der Endlagersuche. In Kleger, Heinz: Region – Nation – Europa, Band 81. LIT Verlag, Münster–Berlin–London, 2017.
5	Wallace F. Janssen: The Story of the Laws Behind the Labels, i. m.	17	1972. évi 23. törvényerejű rendelet, és 1973. évi 3. törvényerejű rendelet.
6	1948. évi XII. törvény.	18	1985. évi 21. törvényerejű rendelet.
7	Donella H. Meadows, Dennis L. Meadows, Jorgen Randers, William W. Behrens III: The Limits to Growth, i. m. 11. o.	19	2003. évi XXXII. törvény.
8	1908. évi XVIII. törvénycikk 9. cikk, d), és 1925. évi XXX. törvénycikk.	20	1975. évi 11. törvényerejű rendelet.
9	1925. évi XLIX. törvénycikk.	21	1/1975. (II. 5.) KPM–BM együttes rendelet 3. § a, c.
10	1961. évi 8. törvényerejű rendelet.		
11	1962. évi 3. törvényerejű rendelet.		
12	1959. évi 32. törvényerejű rendelet 2. cikk, (7).		

22 1978. évi 29. törvényerejű rendelet.
 23 <https://www.hirado.hu/tudomany-high-tech/orvostudomany/cikk/2018/02/15/eloszor-azonositottak-madarinfluenza-virustorzset-emberszervezetben/>
 24 1976. évi 20. törvényerejű rendelet V. cikk, vö. (2008/56/EK).
 25 1979. évi 19. törvényerejű rendelet.
 26 1980. évi 5. törvényerejű rendelet.
 27 1986. évi 6. törvényerejű rendelet.
 28 Lester R. Brown: Plan B-3.0: Mobilizing to save civilization, i. m.
 29 1/1986. (II. 21.) ÉVM–EüM együttes rendelet.
 30 31/1990. (II. 16.) MT rendelet.
 31 35/1990. (II. 28.) MT.
 32 35/1990. (II. 28.) MT rendelet 4. cikk 4.
 33 1995. évi LXXXII. törvény.
 34 2007. évi IV. törvény B melléklet.
 35 1993. évi CXIV. törvény.
 36 1993. évi XLII. törvény, preambulumban.
 37 1994. évi I. törvény 68., 70., 71., ill. 78. és 79. cikk.
 38 1994. évi XLIX. törvény 28. § (4).
 39 1995. évi LIII. törvény, preambulumban.
 40 1995. évi LIII. törvény, 1. §.
 41 1995. évi LIII. törvény 4. § 28.
 42 106/1995. (IX. 8.) Korm. rendelet.
 43 1995. évi LVII. törvény 2. § (1) a.
 44 1995. évi XCIII. törvény, preambulumban.
 45 1995. évi LXXXI. törvény.
 46 1996. évi LIII. törvény.
 47 1996. évi LIV. törvény, valamint a 1996. évi LV. törvény.
 48 1997. évi XLI. törvény a halászatról és a horgászatról.
 49 Különösen a 67/548/EGK; 88/379/EGK; 76/769/EGK; 2455/92/EGK; 793/93/EGK; 98/8/EGK rendeletek, és a 2000. évi XXV. törvény, valamint a 44/2000. (XII. 27.) EüM rendelet, ill. a 67/548/EGK; a 88/379/EGK; és a 1999/45/EK rendeletek, valamint a 44/2000. (XII. 27.) EüM rendelet, valamint előzményei, 26/1985 (V. 11.) MT rendelet és a 16/1988. (XII. 22.) SZEM rendelet, és a 233/1996. (XII. 26.) Korm. r. és a 9/1997. (II. 21.) NM rendelet.
 50 44/2000. (XII. 27.) EüM r. melléklete, ill. a 91/155/EEC, 93/112/EEC, 2001/58/EC rendelet.
 51 2016. évi L. törvény, preambulumban.
 52 2007. évi LX. törvény.
 53 http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Europe_2020_indicators_climate_change_and_energy
 54 Alaptörvény, 38. cikk (1).
 55 Alaptörvény, XX. cikk (1).
 56 Alaptörvény, XXI. cikk (1), (2).
 57 Bartholy Judit, <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/TenyekKonyve-tenyek-konyve-1/zold-19B21/vilagproblemak-19D00/az-el-nino-jelenseg-19E16/> (Letöltés: 2018. 02. 25.)
 58 Pierre Crosson in R. Lal, W. H. Blum, C. Valentine, B. A. Stewart: Methods for Assessment of Soil Degradation, i. m. 499–507. o.
 59 1996. évi LIII. törvény 5. § (3).
 60 1995. évi LIII. törvény 10. § (1).
 61 2008. évi XLVIII. törvény 7. § (2).
 62 1995. évi LIII. törvény a környezet védelmének általános szabályairól, Kt. 39. § e-f.
 63 Kt. 46–48. §§.
 64 1995. évi LIII. törvény 48/A. §, és 48/B. §.
 65 1995. évi LIII. törvény 48/A. §.
 66 1995. évi LIII. törvény 4. § 38.

Eckhart Ferenc jobbágysággal kapcsolatos kutatásairól*

Eckhart Ferenc alkotmány- és gazdaságtörténész (1885–1957) programításainak gyakran visszatérő pontja volt a „nép” felé való történelmi nyitás szükségének hangoztatása. Szemben a szerinte „idegen” hatások által jobban befolyásolt alkotmány történetének kutatásával, a jobbágyság helyzetének jogtörténelmi elemzése nemzeti szempontból sokkal inkább tétkérdés, mert az a népi jog és a sajátosan magyar jogszokások megismerését tenné lehetővé. A jobbágykérdés ezenkívül Eckhart másik vissza-visszatérő témájához, a Habsburg gazdaságpolitika magyarországi hatásainak az értelmezéséhez, de a magyar társadalom elmaradottságának/fejlettségének méréséhez is kínált fogódzókat. Néhány értelmezés szerint Eckhart a kommunizmus idején, a politikai elvárások miatt nyúlt – ismét, vagy először – a jobbágyság történetének témájához.¹ A történész a két világháború között azonban már nagy mennyiségű forrást és irodalmat gyűjtött össze a jobbágysággal kapcsolatban, ez irányú érdeklődése tehát jóval megelőzte az 1948/49 utáni időket.² Az alábbi tanulmányban Eckhart jobbágysággal kapcsolatos nézeteinek bemutatására koncentrálok, amelyről összefoglaló jelleggel eddig még nem írt a vonatkozó szakirodalom.

Eckhart ilyen témájú kutatásai egyrészt a bécsi kormányiszékek és a Habsburg uralkodók politikáját, másrészt a jobbágyság és földesurak jogi intézményeit vizsgáló írásaiból állnak. Először az előbbi témában született munkáit elemzem. A történész 1925-ben Mária Terézia úrbéri rendeletének háttéréről értekezett, amelyben az intézkedést a királynő lelkületére, vallásos meggyőződésére vezette vissza. Ezt az értelmezést a gazdasági, társadalmi szempontokat előtérbe helyező nézetekkel szemben fejtette ki.³ A tanulmány szerint Mária Terézia őszinte vallásos meggyőződése olyannyira erős volt, hogy nem vette figyelembe azt sem, hogy reformjaival uralmának támaszát (a nagybirtokos réteget) idegenítheti el magától. Az úrbérendezés nem ment zökkenőmentesen a földesurak konzervatív nézetei miatt, de az uralkodónő sem akarta teljesen felforgatni a társadalmi berendezkedést, ezért Eckhart „konzervatív reformnak” nevezte az úrbéres rendezést, szemben a későbbi II. József doktriner eljárásával: „*Mária Terézia parasztreformja konzervatív jellegű, amint gondolkozása is konzervatív volt. József doktrinárizmusával szemben, ki az újat gyakran csak azért akarta, mert új volt, ő bizonyos szeretettel csüngött a tradíción. [...] Reformja nem akarta a meglévő társadalmi kereteket szétrombolni, hanem csak azokon belül a paraszt megélhetését, anyagi boldogulását biztosítani. [...] Ha neheztelt is az utolsó országgyűlés miatt, ha haragudott is a »nagyokra«, nem felejtette el öreg korában sem azokat az érdemeket, melyeket a magyar nemesség, főleg a főnemesség trónjának megmentésével szerzett.*”⁴ A lelki tényezők mellett Eckhart kiemelte az európai gondolatok, így a fizikratizmus hatását is, amely a parasztság helyzetén igyekezett jobbitani. Mária Terézia elzárkózott az új tanok elől, de államtanácsosai ismerték azokat, és ezért támogatták az uralkodónő intézkedéseit.⁵ Eckhart szerint a nemesi adómentesség erkölcsi alapjául szolgáló katonáskodás már idejét múlt érv volt a korszakban, hiszen az állandó hadseregek és így az állam szempontjából az adózó és harcoló paraszti osztály fontosabb volt a nem adózó és már nem is hadakozó nemesnél.⁶

A bécsi jobbágypolitikáról a legrészletesebben 1956-ban megjelent tanulmányában írt a Századokban. E szerint a magyar kormányiszékek és megyék vezetői földesurak is

voltak egyben, tehát egy elmaradott társadalmi rend fenntartásában voltak érdekeltek. Ebből kifolyólag az egyetlen kiút a felülről való reform lehetett volna, amit viszont a rendszert megdönteni nem akaró Habsburg uralkodók vettek a kezükbe.⁷ A királynő és a rendek Pozsonyban csaptak össze egymással, ennek az eredménye az uralkodónő hajthatatlansága miatt az úrbérrendezés elrendelése lett, akár a nemesség érdekeivel szemben is.⁸ Az urbárium végrehajtása nem volt egyszerű: „*A földesúri osztály, ahol lehetett, iparkodott az Urbárium végrehajtását megakadályozni, halasztgatni, ahol pedig ez nem sikerült, a végrehajtást a jobbágyok kisajátítására felhasználni és saját földjét a jobbágyok rovására növelni.*”⁹ Mária Terézia legfőbb célja a jobbágyok rokonszenvének megnyerése, segítségükkel az urak sakkban tartása volt – a vallási motiváció helyett ebben a tanulmányban szerzője már reálpolitikai megfontolásokkal magyarázta a királynő politikáját. A felállás viszont később sem változott: a reformer idegen küzd az elmaradott nemzetivel szemben, a bécsi „gyarmatosító” gazdaságpolitika¹⁰ árnyékában. A földesurak „elnyomó” hatalmának és az urbárium eredményeképp Mária Teréziának és II. Józsefnek sikerült a bécsi kormány pártjára állítania a forrongó alsó néprétegeket. József robotválsága azért nem volt, lehetett megvalósulása esetén sem sikeres, mert közben a gyarmatosító gazdaságpolitika negatívumai ellensúlyozták volna jótékony hatásait. „*József robotválsági rendszerének Ausztriában nagyszámú új parasztbirtok keletkezése, a szabadabb paraszti osztály megnövekedése volt az eredménye. Nálunk azonban a magyar parasztságnak, amelynek a földesúri kizsákmányolás mellett, a gyarmati elnyomás miatt nem volt pénze, semmi haszna sem volt belőle.*”¹¹ A jobbágykérdés összefüggése a Habsburg gazdaságpolitikával itt is megnyilvánult, s pár oldallal később megjelent a cseh példával való összehasonlítás, amikor II. Józsefről írt: a „*parasztosztályból*” terheinek könnyítése és így gazdagodása miatt később kialakulhatott egy „*cseh iparos réteg és intelligencia*”, ami a cseh „*nemzeti újjászületéshez*” járult hozzá.¹² A jobbágyreformok felemás érvényre jutása és a bécsi gazdaságpolitika tehát a cseh példával szemben az „egészséges” magyar nemzeti fejlődés útját vágta el. A francia forradalom hatása miatt még a megkezdett, lassan megvalósuló reformok is elakadtak: „*Így II. József utódai alatt jobbnak látszott a nemességgel megalkudni, a feudális társadalmi és alkotmányos viszonyok megtartása és megerősítése mellett. Ezzel együtt – ismételjük, a francia forradalom hatása alatt – az udvar jobbágypolitikájának is meg kellett változnia.*”¹³

A jobbágypolitikai témák mellett nagy jelentőségűek Eckhartnak az 1950-es években közölt kutatási eredményei a jobbágyok és földesurak jogintézményeiről. Az érdeklődés itt is korábbra nyúlik vissza. Eckhart a 1920-as években egy jobbágyság történetéről¹⁴ szóló munkát szeretett volna írni, s egy alkalommal közel került a megvalósításhoz is. 1928-ban Gaál Jenő közgazdásztól (az MTA nemzetgazdasági bizottságának elnöke volt ekkor) megbízást kapott a jobbágyság 18. század végi, 19. század eleji történetének megírására, amely feladatot el is vállalta.¹⁵ A Gaál által eredetileg megadott téma („*A magyarországi jobbágyterhek megszüntetésére irányuló mozgalmaknak, különösen azok megváltásának bírálatos története*”) helyett „*A magyar jobbágyság jogi és gazdasági helyzete Mária Terézia korától a földtehermentesítésig*” lett volna a mű címe és Eckhartnak pénzügyi juttatás fejében 1930 végéig kellett volna elkészülnie vele – ez a terv talán a történetész élethelyzetében 1929-ben bekövetkezett radikális váltás (ti. a budapesti jogtörténeti tanszékre való kinevezése) miatt nem realizálódott végül.

1942-ben Eckhartot a Magyar Általános Hitelbank igazgatója, Fabinyi Tihamér kereste meg azzal a kérdéssel, hogy milyen jogtörténeti témákat tudna javasolni kidolgozásra a Magyarságtudományi Intézet számára:¹⁶ „*Meggyőződésem ugyanis, hogy a magyarságtudomány előbbrevitelének, a magyarság mibenléte megállapításának*

*előmozdítása volna az is, ha hazai jogunk történetéből felkutatnók azokat a momentumokat, amelyek lényeges komponensei a magyarság jellegének és lelki összetételének.*¹⁷ Válaszfogalmazványában Eckhart a népi jogszokások gyűjtését és a parasztság jogviszonyainak kutatását ajánlotta Fabinyi figyelmebe, ám egyelőre kivitelezhetetlennek látta a programot: „Könnyebb volna valamit elérni olyan levéltári anyag közzétételével, amely a magyar parasztság jogviszonyaira vonatkozik. Az Orsz. Levéltárban a kérdés legjobb szakértőjétől, Szabó Istvántól kapott értesülés szerint legcélszerűbb volna jobbágyok végrendeleteinek összegyűjtése a 16-18. századból. Ilyen van kb. 100-200 darab a különböző családi levéltárakban és a Neoregistrata Actakban az Orsz. Levéltárban. Ezek a magyar nyelvű végintézkedések sok tekintetben vethetnénk új fényt a magyar parasztság jogviszonyaira. Nagyobb tömegű volna a földesúr-jobbágy viszonyra vonatkozó iratok: így exemptiók, inscriptiók, manumissiók, szolgálatba lépések és kezességvállalások stb. közzététele. [...] E publikációkból kiderülne, hogy a földesúr-jobbágyi viszony korántse volt olyan sémaszerű, mint azt általában hiszik. [...] Minde tervek azonban a mai háborús viszonyok közt nehezen valósíthatók meg, mert aligha találhatók a gyűjtő-munkára megfelelő szakképzettséggel rendelkező fiatal emberek. Legalkalmasabb volnának erre az Országos Levéltár legfiatalabb tisztviselői, de ezek jórészen hadi szolgálatot teljesítenek, közülük az is, akit mint tanítványomat egyik vagy másik munka elvégzésére ajánlani tudnék. Az egyetemet végzettek is, akik még nincsenek állásban, vagy már bevonultak, vagy bevonulás előtt állnak.”¹⁸

A jobbágyságtörténetről szőtt tervek ilyen körülmények között egyelőre tehát nem valószínűsíthetők, bár Eckhart tanítványai (Bónis György, Murarik Antal, Szoika Kamill) már egyre inkább ebbe az irányba tájékozódtak.¹⁹ Említhető még, hogy Eckhart az 1946-os alkotmány- és jogtörténeti szintézisében Szabó István kutatásaira (is) alapozott, s a debreceni történészhez hasonlóan a középkorhoz képest az újabb korokat hanyatlásként értékelte a parasztság helyzetét tekintve. Nyomon követhető például, hogy Szabó ihlette Nagy Lajos 1351. évi törvényének értelmezését Eckhartnál. A kilenced szabályozása nem a földesúri elnyomatás eszköze volt, hanem demográfiai okokkal magyarázható: „A törvény célja volt megakadályozni, hogy a földesurak kedvezőbb szolgálati feltételek ígéréstével egymás jobbágyait eddigi uruk elhagyására bírják. Az Európát és hazánkat is ezidőtájtban több ízben végigpusztító pestis a munkaerőt nagyon megritkította és szükségessé tette, mint másutt, nálunk is a legfontosabb szolgáltatásnak egységes szabályozását.”²⁰ A jobbágyok helyzete a közép- és kisbirtokos nemesség szerepének országgyűléseken való megnövekedésével együtt romlott, így a kérdést Eckhart összekapcsolta alkotmánytörténeti koncepciójával.²¹ Mindez azt is jelenti, hogy a történész jobbágyságtörténeti felfogása csak részben (a Habsburg gyarmatosítás és az elmaradott rendiség tézisének hangoztatásával) volt elfogadható a marxista mesternarratíva számára, egyébként gyakran attól ellentétes üzenetet közvetített. Eckhartnak kifejezetten a jobbágyság történetével foglalkozó írásaival javarészt egy már jelentősen megváltozott politikai és szellemi környezetben találkozhatunk.

Az egyik legfontosabb írás a témában a történész 1954-ben megjelent *A földesúri büntetőbíráskodás a XVI–XVII. században* című könyve. A mű uradalmi számadások, jövedelmi lajstromok, az úriszéki bíráskodás jegyzőkönyveinek, vagy szükség esetén a nyelvészeti eredmények igénybevételén alapult.²² Eckhart különböző jogintézményeket mutatott be, így a földesúri bíráskodással szembeállított falusi ítélkezés fórumát (a „falu füstjét”). A büntetőbíráskodás fejlődését döntően gazdasági okokkal magyarázta – a földesurak bírságolási rendszere a tőkefelhalmozást segítette elő. A könyvben több kifejezés szól az osztályharcról, jobbágymozgalmakról, azonban ez a szemlélet nem jellemző a könyv

egészére. A társadalmi rétegeket egymással való bonyolult interakcióikból bontja ki, betekintést nyújtva egyben a mindennapi életbe is, ezáltal teljesen mellőzve a politikát. Persze a megírás korának frazeológiája több tekintetben is érezhető. Az utolsó fejezet például a „földesúri ideológiával” foglalkozik.²³ A „földesúri ideológia” a feudális társadalmi viszonyokat bebiztosító Tripartitumon alapult és abból állt, hogy az úr intézkedései ellen lázadó, panaszt tevő jobbágy vagy jobbágyi sorban tengődő nemes lényegében felségárulást, hűtlenséget követ el tetteivel. Egy ilyen eset kapcsán írta Eckhart: *„A földesúr ügyésze tehát a vádlottat, mint felségsértőt kívánja elítéltetni, alkalmazva a bűncselekményre a Hármaskönyvnek azt a címét, amely szerint a felségsértők javai a koronára szállnak hűtlenség címén.”*²⁴ A falu bíraskodása áll a könyv középpontjában, mivel a szerző számára ez egy írott forrásokon keresztül nehezen megfogható, az ősi népi jogot képviselő intézmény (a falu füstje) volt: *„Nem tudjuk világosan megmagyarázni ennek a bizonyára ősi kifejezésnek az eredetét, amely a XVII. század végén még élt. A füst a tűzhelyet jelzi, amelynek a már kialakuló feudalizmus idejében jogi vonatkozásai voltak. [...] A falu, létrejötté óta, nemcsak termelési, hanem igazságszolgáltatási egység is volt, és a bíró bizonyára kezdettől fogva szerepet játszott a faluközösségen belül előforduló érdekellentétek, a faluközösség tagjai között felmerülő viszályok elintézésében. [...] A feudalizmus deledőpontján, amikor írásbeli emlékeink az úrszéki bíraskodásról kezdődnek, a falu ítélő szavát csak ritkán halljuk, inkább csak az elnyomó földesúri szék közvetítésével, ahová a füstön elintézett perek megfellebbezhetők voltak. A népi jogélet szava így csak eltorzítva kerül fülünkhöz, de így is nagy értékeket közvetít.”*²⁵ Eckhartot a jobbágyság, parasztság esetében nem feltétlenül egy osztály, hanem a „népi” jog története érdekelte, ezért a földesúri ítélőszék forrásain keresztül megpróbálta felderíteni a falu bírának régebbi jogosítványait is. Ez azért különösen nehéz, mert Eckhart szerint a 16. századtól kezdve kimutatható az intézmény térvészése, ezzel párhuzamosan az úrszék hatalmának növekedése, a hanyatlás tehát a középkorhoz képest következett be.²⁶ Nem volt ártatlan azonban a falusi bíró sem, hanem gyakran a földesúrnál is lekesebben élt vissza hatalmával és fosztotta ki a falu parasztjait.²⁷ Ezzel összefüggésben említeném meg, hogy Eckhartnál a parasztsággal szembeni elnyomó hatalmat nem csupán a földesurak, hanem más elemek is reprezentálják, így a hajdúk, a földesúr tisztjei, ügyvédek, porkolábok, ispánok. Ráadásul ezek a tisztek egymással és a földesúrral is gyakran ösztetűzésbe keveredtek jogsértések (lopás, a jobbágyok bántalmazása stb.) során.²⁸ A jobbágy az elnyomással szemben többféleképpen vehette fel a harcot: ügyvéd, eskü vagy kezesség útján. Az elfogott jobbágyért szabadon lévő társai vállalhatnak kezességet,²⁹ tehát vagyontuk összeadva fizethettek a földesúrnak a bűncselekmény büntetésének kiváltásáért. Nem éppen a jobbágyi vagyontalanságot, kiszolgáltatottságot támasztja alá, hogy néhol akár egy személy is ki tudta váltani az elfogott jobbágyot.³⁰ A földesúrnak a 16. században még privilegizált helyzete volt abban a tekintetben, hogy bizonyítás nélkül is vádat emelhetett, de később ez a szokás megváltozott: *„A XVII. század második felében kezd utat törni az a felfogás, hogy a földesúrnak is, ha vádat emel, azt bizonyítania kell. Bizonyítás hiányában nem lehet a jobbágyot elítélni. [...] A bíróság tehát már nem vesz tudomást a földesúrnak mint felperesnek kiváltságos helyzetéről, hanem tőle is bizonyítékokat kíván, mint bármely más sértett féltől.”*³¹

A népi jog és a hatalom szembenállása mellett meghatározó a gazdasági érdekek tematikája is a könyvben. A földesurak bírósági jogosítványait leginkább pénzgyűjtésre használták és jövedelmük biztosítása érdekében közvetve és közvetlenül is uralmuk alá hajtották a jobbágyságot. A 16. század közepétől a 18. századig terjedő időszakban ilyen bevétel volt a bírságolás, amelyet különböző bűnelkövetések (testi sértés, káromkodás,

paráznság, kisebb értékű lopás) megtorlásául róttak a jobbágyokra. Az erre vonatkozó anyagból Eckhart táblázatot szerkesztett az országos helyzet bemutatására.³² A bírság ott növekedett elsősorban, ahol az úriszéknek már sikerült háttérbe szorítania a falusi bírásokat: a két intézmény közötti különbség ezen a téren is megmutatkozott.³³ A bírságolások rendszere végül a kapzsiságból fakadó visszaélések nagy száma miatt szűnt meg, persze ebben nemcsak a földesúr tisztjei, hanem a vármegyei bürokrácia is felelős volt, nem csak a jobbágyok, de a nemesek ellenében is.³⁴

A korviszonyokról és Eckhart nézeteiről sokat elárulnak a kortárs reflexiók. Illés József tanítványa, a jogtörténész Degré Alajos recenziójában az 1954-es munkát egy adósságtörlesztésnek minősítette, hiszen már több szerző részéről megelőlegezett, ám bővebben még senki által nem tárgyalt témát (úriszéki bíráskodás) dolgozott fel benne. Hosszabb idézést érdemel, hogy Degré Eckhart könyvét milyen előmunkálatok sorának végén említette. *„Hajnik alapvető perjogtörténeti művében felvázolta ugyan néhány jellemző vonását, de minthogy kutatásai csak a mohácsi vészig terjedtek és e korban kevés írásbeli megemlékezés történt az úriszékekről, viszont azoknak is csak egy részét ismerhette, keveset mond róla. A Hajnik művét folytatni kívánó perjogtörténeti kísérletek (Vinkler, Meznerics, Torday, Bónis stb.)³⁵ részletesen foglalkoztak a Kúria és a megyei bíróságok szervezetével és működésével, de a városi bíróságokról és az úriszékekről érdemleges mondanivalójuk nem akadt. Szoika Kamill (Eckhart tanítványa) bátor témaválasztású dolgozatában (Földesúri bíráskodás az Árpád-kori Magyarországon. Bp. 1944) csak annyit mutat ki, hogy Magyarországon egyes egyházi nagybirtokok már a XII. században királyi privilégiumot szereztek alkalmazottaik, alárendeltjeik feletti bíráskodásra, a XIII. században pedig számos világi nagybirtok is szerzett ilyen privilégiumot, de ez a bíráskodás nem volt teljes, mert a súlyos bűncselekményekben való ítélkezés ki volt véve hatásköréből.”³⁶* Degré dicsérte Eckhartot, amiért a materiális tényezőket figyelembe vette a földesúr által kiszabott bírságok értelmezésénél, mivel ezek szerinte inkább adók voltak, mintsem az igazságszolgáltatás eszközei.³⁷ A könyv legjobb részének a falusi bíráskodásról írtakat tekintette. *„Ennek az intézménynek ugyanis közvetlen írott emléke nem maradt, de az úriszékek, sőt megyei statutumok egy-egy odatett szavából, legfeljebb egy mondatából meg tudja rajzolni a falusi bíráskodás kereteit, eljárás módját, szervezetét, hatáskörét, sőt hanyatlásának okait is.”³⁸* Összegzésképp rendkívül pozitív képet adott a könyvről, mégpedig módszertani, tematikai egyedülállósága folytán. *„A könyv tehát nemcsak régi hiányunkat pótolja, fordulópontot jelent jogtörténetírásunkban is, mert ez az első könyv, amely szoros értelemben vett jogtörténet, tehát egy jogintézmény kereteit és annak gazdasági és társadalmi hatásait, eredeti forráskutatás alapján materialista történetiszemlélettel mutatja be.”³⁹* Hiányolta a felsorolt érdemek után Eckhart könyvéből a végső konklúziót – hozzátennem, hogy a történésznél valóban nem könnyű például azt eldönteni, hogy egyetértett-e Pach Zsigmond Pál magyar társadalomfejlődéssel kapcsolatos elkanyarodás-elméletével, vagy sem (ld. alább).

Sinkovics István 1957-ben reagált Eckhart könyvére a Századokban. Gazdag forrásanyagra támaszkodó, a bíráskodás mögött meghúzódó társadalmi rendet és az anyagi motívumokat egyaránt bemutató, ráadásul az elnyomott társadalmi rétegekkel szimpatizáló írásnak nevezte, s külön kiemelte belőle a parasztság mindennapjainak ábrázolását. *„Az úriszéki jegyzőkönyvek feljegyzései mögött mint villámláskor egy pillanatra megvilágosodik a paraszti élet, a jobbágyfalu, amely ősi szokások megszakítatlan folytonosságát hordozza. A hétköznapi élete jelenik meg egyszerűségével, munkaeszközeivel, küzdelmével.”⁴⁰* Szerinte a két nagy hiányossága Eckhartnak a kelet-európai (orosz, lengyel), illetve például Engels nyomán⁴¹ a német párhuzamok figyelmen kívül hagyása és

a tőkefelhalmozás kérdésében való kétértelmű állásfoglalása. A földesúri bírságolásból eredő jövedelem kapcsán nem világos szerinte Eckhart nézete. „*A földesúri jövedelmek elemzése a magyarországi tőkefelhalmozás vitatott kérdéséhez vezet. Eckhart álláspontja nem egyértelmű és nem is elég világos a tőkefelhalmozás mozzanatainak megítélésében.*”⁴² Hiszen a bírált történész egyrészt elfogadta Pach Zsigmond Pál megállapítását, hogy a 16. században megindult Magyarországon a földesúri tőkefelhalmozás, másrészt leszögezte, hogy az a bécsi gazdaságpolitika káros hatása és az elmaradott gazdasági viszonyok miatt nem értelmezhető a marxi fogalom keretei között, mivel a felhalmozott tőkét a földesurak nem tudták iparba fektetni. Azaz Sinkovics szerint nem lehet eldönteni, hogy a recenzált mű szerzője elismerte, vagy inkább vitatta a marxi tőkefelhalmozás folyamatának magyarországi jelenlétét. A megoldás szerinte a kelet-európai viszonyokba való ágyazás lett volna. „*A fejlődés sajátos kelet-európai útját kellett volna jobban szemügyre venni (amire Eckhart közvetve céloz is, amikor »elmaradt gazdasági viszonyaink«-ra hivatkozik), és akkor elkerülhető lett volna az olyan egyszerűsítőnek tűnő magyarázat, hogy Magyarországon a XVI-XVII. században a pénz tőkévé válását, az ipari tőke kialakulását »az osztrák tartományoktól való gazdasági függésünk« akadályozta [...].*”⁴³ Ellentmondásnak tartotta Eckhart indoklását azért is, mert korábban pont ő fejtette ki, hogy a bécsi udvar gazdaságpolitikája csak a 18. századtól kezdve érezte negatív hatásait Magyarországon.⁴⁴ Felvethető, hogy itt Eckhart korábban már vázolt gazdaság- és társadalomtörténeti koncepciója az „ellentmondás”, vita okozója. E szerint a tőkefelhalmozás hiába indult meg, a földesurak pénzét nem lehetett vállalkozásba ültetni az ipar fejletlensége, illetve inkább annak hiánya miatt, és így nem szolgálta a kapitalizmus kifejlődését.⁴⁵ Eckhart tézise szerint a magyar alkotmány és társadalom 1848-ig középkorias maradt, sőt meg sem indult a polgári átalakulás irányába, ezt a nézetet tehát nem lehetett beleilleszteni a kortárs marxista kánonba.

A jobbágyság témája társadalom- és jogtörténeti szempontból is jelentős volt az eckharti életműben, ráadásul egyaránt szolgált tudományos és „nemzetnevelő” célokat. A cseh példával való összehasonlítás szerint az elnyomott rétegek felemeléséből született meg végül a cseh nemzeti értelmiség és iparos réteg, így nem kétséges, hogy a magyar történész szerint a magyar társadalomfejlődés is ezen az úton lehetett volna „egészséges”. A középkorias rendi alkotmány fennmaradása és a Habsburg „gyarmatpolitika” következtében azonban a jobbágyreformok kudarcra voltak ítélve, ez pedig a történész szerint a magyar társadalmi (nemzeti) fejlődés felemásságát húzta alá. Eckhart programírásaiban a népi jog megismerését sürgette, amit tanítványai kezdetektől fogva igyekeztek szem előtt tartani. Egy olyan felvetés, amely szerint Eckhart a marxizmushoz való igazodás miatt foglalkozott ismét a jobbágysággal a kommunizmus idején, akkor segítené elő az értelmezést, ha a történész korábban nem, vagy alig kutatta volna a témát – a leírtak alapján azonban ez nem elégséges magyarázat, ám a kor retorikája valóban megjelent az ötvenes években közzétett írásaiban, az uralkodó diskurzus alól Eckhart sem tudta kivonni magát.

JEGYZETEK

* Átdolgozott részlet a szerző disszertációjából, amelyet nemrég „Eckhart Ferenc történeti munkásságának súlypontjai” címmel védett meg.

1 „*A mind radikálisabbá váló politikai változások*

Eckhart Ferencet sem kímélték. A megalázó szerepvállalások arra készítették, hogy olyan kérdéseket kutassa felé forduljon, melyek terepén otthonosan mozgott, s melyek a kultúrpolitika történelmi

- materialista elvárásait is, legalább formális értelemben kielégíthették. Újra a gazdaságpolitika és a parasztkérdés vidékén találkozhatunk tehát az idős tudóssal.” Mezey Barna: Utószó. In: Eckhart Ferenc: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Szerk. uő. Bp., 2000. 426.; „Mint hogy a politikai hatalom igényeinek eleget kellett tenni, még a meggyőződésesen más alapokon álló jogtörténészeknek is kompromisszumot kellett kötniük a kutatások további folytatása és a publikálás lehetőségének fenntartása érdekében. Eckhart Ferenc az elnyomott társadalmi rétegek, a jobbágyosztállyal kapcsolatos állampolitika alakulása, majd a jobbágyosság elnyomó szerve, az úriszék működése felé volt kénytelen fordulni [...]” Stipta István: Jogtörténet-tudomány. In: Bevezetés a társadalomtörténetbe. Javított kiadás. Szerk. Bódy Zsombor–Ö. Kovács József. Bp., 2006. 640.
- 2 Eckhart Ferenc bibliográfiai jegyzetei. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára (A továbbiakban: MTA KK) Ms 5623/2. Itt más témáktól elválasztva vannak csoportosítva a jobbágyosság történetével foglalkozó külföldi és magyar irodalmi tételek. Eckhart szemináriumán tanítványai is feldolgoztak hasonló témákat, ld. *Szoika Kamill*: Földesúri bíraskodás az Árpád-kori Magyarországon. Bp., 1944.
 - 3 Eckhart Ferenc: Mária Terézia és a magyar parasztkérdés. In: Emlékkönyv doktor Klebelsberg Kuno negyedszázados kultúrpolitikai működésének emlékére, születésének ötvenedik évfordulóján. Szerk. Lukinich Imre. Bp., 1925. 500–501.
 - 4 Uo. 507.
 - 5 Uo. 511.
 - 6 Uo. 512.
 - 7 Eckhart már nem hangoztatta Mária Terézia humanista meggyőződésének jelentőségét a bécsi jobbágypolitikában, bár a paraszti terhek enyhítésénél a reformista álláspontot szerinte továbbra is a „legműveltebb” tanácsosok (és Hajnóczy József) képviselték. Eckhart Ferenc: A bécsi udvar jobbágypolitikája 1761–1790-ig. Századok, 90. (1956) 1–2. 69.; 88. Hajnóczyról: uo. 107–108.
 - 8 Uo. 69–89.
 - 9 Uo. 94.
 - 10 A gyarmatosító gazdaságpolitika hangoztatása nem a hatalomnak tett engedmény volt, hiszen már a két világháború közötti magyar történetírásban is jelen lévő toposzról volt szó.
 - 11 Uo. 110.
 - 12 Uo. 113.
 - 13 Uo. 125.
 - 14 A jobbágyosság viszonyairól írván említette meg szándékát Mályusznak: „[...] azt hiszem, hogy úgy Verbőczy, mint az 1514. törvény inkább túlkapások ellen akarják megvédeni a jobbágyot. A heti 1 robotnap és a szolgáltatások nem nagy megterhelés ahhoz képest, ahogy a jobbágy akkor már egész Kelet-Európában, Poroszországot is beleértve meg volt terhelve. Rőghöz kötöttség mindenütt kialakult a »Gutherrschaft«-okkal. [...] Én is szeretném már egyszer jobbágykötetemet megcsinálni, de a sokféle és most egy időre meggyarapodott hivatalos és félhivatalos munkák miatt nem tudom mikor leszek annyira, hogy a megírásra gondolhassak.” Eckhart Ferenc levele Mályusz Elemérnek 1927. február 12-én. MTA KK Ms 6399/275. Kiemelés az eredetiben.
 - 15 Gaál Jenő levele Eckhart Ferencnek 1928. árpilis 2-án, 19-én és május 17-én. MTA KK Ms 5616/6-8.
 - 16 Az intézetet Eckhart öccse, Eckhardt Sándor hozta létre 1939-ben. A népi kutatások előmozdítása érdekében ösztöndíjakat biztosított néprajzi szempontokat alkalmazó és a parasztsággal foglalkozó kutatók számára.
 - 17 Fabinyi Tihámér levele Eckhart Ferencnek 1942. december 11-én. MTA KK Ms 5616/1.
 - 18 Eckhart Ferenc levele Fabinyi Tihámérnak 1943. január 5-én [Fogalmazvány]. MTA KK Ms 5615/52.
 - 19 Eckhart Ferenc jog- és alkotmánytörténeti programjáról, valamint a tanítványai munkásságáról bővebben: *Törő László Dávid*: „Több szellem-történetet a jogtörténetbe!” (Eckhart Ferenc törekvései a jog- és alkotmánytörténet modernizálására (1931–1941)). Századok 150. (2016) 6. sz. 1407–1450.
 - 20 Eckhart Ferenc: Magyar alkotmány- és jogtörténet. Bp., 1946. 61. Szabó István ezzel a nézetével egyébként később szembekerült Székely Györggyel és a marxista narratívával, amely a törvényben a jobbágyosság alárendelésének eszközét látta a földesuri osztály részéről. Lásd erről: *Erős Vilmos*: Utak a „Népiségtörténet”-hez: Mályusz Elemér és Szabó István. Századok, 147. (2013) 1. 51.
 - 21 „A nagyarányú bevándorlás volt a legfőbb oka a jobbágytelkek elhanyagolásának, amelynek már jó fele lakatlan, puszta volt a XV. század második felében. Ez a nemesség részéről a szabad költözés megakadályozására irányuló törekvéseket idézett elő. Királyaink és a nemesség között küzdelem folyt le ebben a kérdésben. [...] Érthető, hogy a jobbágyok szabadságainak korlátozására II. Ulászló uralkodása alatt került sor, amikor a közép- és kisbirtokos nemesség az országgyűlésen döntő befolyáshoz jutott.” Eckhart F.: Magyar alkotmány- és jogtörténet, i. m. 62–63.
 - 22 A nyelvészetet hasznosító példaként a „fráng” intézmény eredetének vizsgálatánál, amely a földesúr által elrendelt békekesség megzavarásának büntetését jelentette. Eckhart Ferenc: A földesúri büntetőbíráskodás a XVI–XVII. században. Bp., 1954. 77–82.

- 23 Uo. 189–203.
- 24 Uo. 199. A fejezet szerint a jobbágnak joga volt panaszt tenni földesura ellen akár a nádornál vagy a törököknél is. Hogy ez ne hangozzon túl veszélyesen (hiszen világos, hogy itt nem egy teljesen jogfosztott, elnyomott rétegről van szó), Eckhart egy alkalommal finomította ilyen jellegű kijelentéseit: „*Azt hihetnők ezek után, hogy a jobbágyközség saját földesurának előadhatta panaszait, azzal nem sértette meg az engedelmséget és hűséget. De nem mindig volt így. Ha a földesúr szerint jobbágyai méltatlanul panaszkodtak, akkor is széke ítélkezett a hűséget megsértők felett.*” Uo. 198.
- 25 Uo. 9–10. Kiemelés tőlem – T. L. D.
- 26 „*Az általános kép, amelyet a falu bíraskodásáról szóló töredékes feljegyzésekből, értesítésekből kapunk, már a XVI. század végén hanyatló hatáskört mutat. A földesúri szék egyre inkább magához ragadja a pereket, még a kevésbé jelentőseket is. [...] Az elnyomó földesúri hatalom a falusi önkormányzatot elnyelte.*” Uo. 12.
- 27 Uo. 24–25.
- 28 Uo. 181–188. „*Az eddigiekből kiderült, hogy a tiszteknek milyen nagy hatalmat adott kezébe a földesúr részéről átruházott bírságolási jog, amelyet azok széktartás nélkül is gyakorolhattak. Ezt a hatalmat jelentékenyen növelte a tiszti kizsákmányolásnak és a jobbágyi engedelmség kikényszerítésének eszköze: az úriszék. [...] A távollevő földesúr gyakran nem is szerezhetett tudomást a szék ítéletéről, amelyet még nagyobb uradalmakban is csak a század vége felé kezdtek írásba foglalni. Alighanem csak azok az ítéletek kerültek elébe, amelyekben kegyelmi jogának gyakorlásáról volt szó.*” Uo. 182.
- 29 Uo. 35–41.
- 30 Uo. 36. Ehhez Eckhart hozzátette, hogy ritkán fordult elő a dolog.
- 31 Uo. 47. Az eskü mentő szerepéről: uo. 48–53.
- 32 Uo. 209–213.
- 33 Uo. 72–73.
- 34 Uo. 88–93.
- 35 Vinkler Jánosról, Meznerics Ivánról, Bónis Györgyről és Torday Lajosról van szó, ők kutatainkat főként a két világháború közötti időszakban publikálták és nagyrészt Eckhart-tanítványok voltak. Hajnik Imre jogtörténeti munkássága a dualizmus idejére esett.
- 36 *Degré Alajos:* Eckhart Ferenc: Földesúri büntetőbíráskodás a XVI–XVII. században. Jogtudományi Közlöny 10. (1955) 4. 254.
- 37 Néhány helyen szerinte túlzásba is vitte ezen tényezők hangsúlyozását. „*Kár, hogy néha ott is jobbágyelnyomó célzatot és materiálista indokokat keres, ahol ez erőltetett.*” Uo. 256.
- 38 Uo.
- 39 Uo.
- 40 *Sinkovics István:* Eckhart Ferenc: A földesúri büntetőbíráskodás a XVII. században. Századok 91. (1957) 1–4. 428.
- 41 „*Hiszen Eckhart adatai nem egyszer kísértetiesen hasonlítanak ahhoz, amit Engels ír a német parasztságról [...].*” Uo. 429. A kelet-európai perspektíva (és ezzel együtt ebben az esetben egyébként a marxista irodalomra való hivatkozás) hiányára a következő oldalon is felhívta a figyelmet, a robotmunkával kapcsolatban. Uo. 430.
- 42 Uo. 429.
- 43 Uo. 430.
- 44 A bírált részlet így hangzik: „*Elmaradt gazdasági viszonyaink között a jobbágyoktól bírságok címén kisajtott pénz kincsként halmozódott fel a földesuraknál, újabb földbirtok szerzésére vagy fényűző életmódra nyújtott eszközöket, vagy kölcsönügyletekkel forgatták azt és gyarapították. Az osztrák tartományoktól való gazdasági függésünk miatt sem volt a pénz ipari vállalkozásokba elhelyezhető. Ily módon nem foglalható a marxi »eredeti tőkefelhalmozás« fogalma alá.*” Eckhart F.: A földesúri, i. m. 57.
- 45 Kállay István később úgy látta, Sinkovits 1957-ben nem írta le egyértelműen, hogy Eckhart végeredményben nem fogadta el Pach elméletét: „*A kortárs nem mondta ki, ami mindebből kiolvasható: Eckharttól idegen volt ez a megállapítás és főleg nem következett az általa vizsgált forrásanyagból.*” Kállay István: Az úriszéki peres anyag feltárása Eckhart Ferenc munkájában. Jogtudományi Közlöny 41. (1986) 7. 332.

Az összehasonlító vallástudomány egyik alapelvének korrekciója

(Rossz kérdés – rossz válaszok) Az az alapvető tudományos probléma, hogy miként befolyásolja a kutató saját vilásképe a vallás kutatását, voltaképpen a kezdetektől fogva kíséri és kísérti a vallásantropológiát, vallásetnológiát, illetve az összehasonlító vallástudományt – rendszerint oly módon, hogy a felvetés erre a kérdésre torzul el: mely kutató hitelesebb/alkalmasabb a vallás tudományos vizsgálatára: a hívő vagy a szkeptikus?!

Régi bölcsesség: rossz kérdésre nem lehet igazán jó választ adni. A probléma kapcsán az időről időre fellángoló vita a geocentrikus és a heliocentrikus világnép képviselői közötti küzdelmet idézik fel bennem. Az az elmélet, amely szerint a Föld a világminőség középpontja, és a körül kering az összes többi égitest, a Kr. e. 6. században élt Anaximandrosz nevéhez fűződik, s amelyet Kr. e. 150 körül tökéletesített Klaudiusz Ptolemaiosz. A világegyetem e modellje fejleszthetőnek és pontosíthatónak bizonyult, s alkalmas volt arra, hogy minden ismert égitest mozgását leírja. Összhangban állt a megfigyelésekkel és magyarázattal szolgált a bolygók sajátos mozgására, segítségével meg lehetett jósolni az égitestek jövőbeni pontos pozícióját. Mivel a ptolemaioszi szemlélet nem állt ellentétben a Szentírás könyveiben foglaltakkal, s a tudományosság próbáját is már huzamosabb ideje kiállta, ezért a keresztény egyház is magáévá tette ezt a világnépet, annál is inkább, mivel mértékadó körei benne a teremtéstörténet megerősítését látták. Évszázadokkal később, a nagy földrajzi felfedezések korában a hajók pontosabb navigációja érdekében végzett megfigyelések során világossá vált, hogy a használt csillagászati táblázatok adatai nem mindig egyeznek az észlelésekkel, vagyis a ptolemaioszi rendszer nem tökéletes. A hiba kiküszöbölésére az mutatkozott megfelelő megoldásnak, ha a Föld helyett a Napot állítják a világegyetem középpontjába. A heliocentrikus modellt a lengyel csillagász, Mikolaj Kopernik (1473–1543) – vagy ahogy a világ a nevét latinus formában ismeri: Nicolaus Copernicus – dolgozta ki. A kopernikuszi fordulatként emlegetett paradigmaváltás érvényre juttatásában és az elmélet továbbcsiszolásában számos kiváló tudós vállalt jelentős szerepet: Galileo Galilei (1564–1642), Tycho Brahe (1546–1601), Johannes Kepler (1571–1630) és Isaac Newton (1642–1727). A heliocentrikus világnép eszméje az Egyház heves ellenállását váltotta ki, a ptolemaioszi rendszer megkérdőjelezésében egyúttal a keresztény tanok elutasítását látták. E merev, dogmatikus hozzáállás miatt ítélték 1600-ban máglyahalálra a többek között a heliocentrikus világnépet hirdető Giordano Brunót (1548–1600), s kényszerítették 1633-ban megfigyeléseken nyugvó heliocentrikus tanainak visszavonására Galileo Galileit (1564–1642). A 17–18. század fordulójára azonban világegyetem Nap-központi modellje vált elfogadottá.

A geocentrikus elmélet mintegy az Egyház maradiságának, a heliocentrikus világnép pedig a felvilágosult modern tudomány szimbóluma lett – mindmáig. Mindmáig, noha a csillagok pozícióméréseire alapozva már Sir Frederick William Herschel (1738–1822) felfedezte, hogy a Nap nem a világegyetem középpontja. E felismerést a 20. század elején Harlow Shapley (1885–1972) megerősítette a gömbhalmazok távolságmérése alapján. Azt tapasztalta ugyanis, hogy a gömbhalmazok nem a Nap körül csoportosulnak, amiből arra következtetett, hogy a Nap nem a Tejútrendszer középpontja. Arra is fény derült, hogy a Tejútrendszer csupán csak egy az univerzum galaxisai közül.

Albert Einstein (1879–1955) 1905 és 1915 között folytatott vonatkoztatási rendszerekre irányuló kutatásai során – amely előbb a speciális, majd később az általános relativitás elméletének a kidolgozásához vezetett – **bizonyítást nyert a vonatkoztatási rendszerek egyenértékűsége**.² Immár egy évszázada tudható, hogy *a geocentrikus és a heliocentrikus világkép közötti vita voltaképpen teljesen meddő, mivel a világ mindkét vonatkoztatási rendszerben leírható tudományosan*. A földközponitú vagy heliocentrikus keretek választása csupán számítás kérdése.

(*A reduktív ateista megközelítés egyeduralmának megkérdőjelezése*) Mint minden hasonlat, természetesen ez sem tökéletes. Mert míg a geocentrikus–heliocentrikus polémia-ának nincsenek filozófiai következményei, mert nem minősülnek alapvetően különböző fizikai vagy tudományos modellnek, addig, teszem azt, a keresztény, illetve materialista/naturalista megközelítések a mögöttük meghúzódó különböző világkép miatt már nyilvánvalóan másféle tudományos modellt, jelentősen eltérő vonatkoztatási rendszereket jelentenek.

Az összehasonlító vallástudomány egyik alapdogmája szerint csak minden vallási formától egyenlő távolságra állva, egy közös koordinátarendszerben lehetséges a különböző vallások, vallási megnyilvánulások tudományos vizsgálata. Miközben ez a tetszetős, széles körben elfogadott kiindulópont a *kulturális relativizmus* eszméjén nyugszik, sajátos és sajnálatos módon nincs tekintettel az *einsteini relativitáselmélet tudományfilozófiai következményére*. Az összehasonlító vallástudomány által előírt, „egyedül üdvözítő” vonatkoztatási rendszer e szerint fölösleges és tudományosan indokolatlan megszorítás. Ha valaki úgy véli, hogy a bölcsészettudományokra nem érvényes a vonatkoztatási rendszerek egyenértékűségének az elve, amíg nem végzi el ennek a módszeres falszifikációját, addig az összehasonlító vallástudomány kiinduló dogmája nem igazolható, nem tekinthető tudományosan alátámasztottnak.

Ráadásul nemcsak az általa egyedül üdvözítőnek tételezett nézőpont kívánalma kérdőjelezhető meg: rég idejét múlt elgondolás a kutatói semlegesség vételeme is. Akik az összehasonlító vallástudomány eme alapdogmáját vallva naiv idealizmussal önmagukat még mindig a „tudományos objektivitás” kizárólagos letéteményeseinek tekintik, megfelelnek arról, hogy Francis Bacon (1561–1626) óta jelentősen előre haladt a tudományfilozófia. A Bacon által megfogalmazott tudományos alapelvekre (objektivitás, empirikus jelleg, racionalitás) vonatkozó ismeretek sokat finomodtak az elmúlt évszázadok során. A modern tudományfilozófiában ma már az tekinthető általánosan elfogadott álláspontnak, miszerint „*a tudományos ítéletek mögött a tudósok háttérhiedelmei és elkötelezettségei állnak – egyéb elméletek, hitek, értékek vagy elkötelezettségek, amelyek adott esetben a szóban forgó hipotézisek, adatok, vagy éppen a hipotézisek és az adatok közötti összefüggés megítélését befolyásolják*”.³ Ezért is fogalmazott akként David Bloor, hogy „az objektivitás ... intézményesített hit”.⁴

Míg a középkori Európában még a keresztény világkép jelentette a tudományos kutatások számára a magától értetődő értelmezési keretet, korunkra már a materialista világkép jutott olyan dominanciára, hogy kimondva-kimondatlanul magának követeli a tudományos világkép kizárólagos birtoklását. E hozzáállás megfelelkezik arról a közismert filozófiai igazságról, miszerint Isten létét nem lehet tudományosan sem bebizonyítani, sem cáfolni. Ennek ellenére a transzcendencia kérdéskörével foglalkozó folklorisztikai, vallásetnológiai, összehasonlító vallástudományi kutatások alapvetően – Katherine Ewing kifejezésével élve⁵ – *reduktív ateista megközelítésűek*.⁶ Jól mutatja ennek dominanciáját az, hogy a démoni megszállottság témakörével foglalkozó publikációkban meg sem

említi azt, hogy a vizsgált jelenségnek lehet más világnézet szerinti olvasata is. Ha pedig valaki ezt mégis megteszi, mint például Stafford Betty tette, nem reflektálnak rá, hanem voltaképpen agyonhallgatják felvetését.⁷ A Kaliforniai Állami Egyetem vallásfilozófia professzora 2005-ben írt egy tanulmányt a démoni megszállottság gyarapodó bizonyítékairól.⁸ Hangsúlyozom, immár több mint egy évtizeddel ezelőtt jelent meg a *Journal of Religion and Health* c. interdiszciplináris tudományos folyóiratban – és amennyire ezt a lehetőségeim alapján meg tudom ítélni – azóta lényegében teljesen visszhangtalan, holott jó néhány megfontolásra méltó gondolatot fogalmazott meg, amelyek a tudományos kutatásokat előre vihetnék.

Nem véletlenül emelt szót egyik alapvető kérdéseket feszegető tanulmányában David J. Hufford a módszertani ateizmussal, illetve a módszertani agnoszticizmussal szemben, egyoldalúnak és igazságtalannak tartva azt, hogy csak a vallásos kutatóktól várják el meggyőződésük felfüggesztését.⁹ Amikor 1994-ben Janice Boddy áttekintette a megszállottság jelenségével foglalkozó szakirodalmat, néhány kutatóval egyetértve¹⁰ okkal fogalmazott akként, hogy a publikációkon, illetve az azt felügyelő tudósi hagyományon tetten érhető a „globális materializmus nyomása”.¹¹ Az általam – magyarországi könyvtárakban és digitális repozitóriumokban – hozzáférhető szakirodalom alapján úgy látom, hogy e tekintetben 1994 óta nem változott érdemben a helyzet: noha a megismert publikációk sokféle gyökerűek, továbbra is alapvetően materialista emberkép és világnézet jellemzik azokat. Ennek az értelmezési keretnek az egyeduralmát azonban semmi nem indokolja.

(*Egy keresztény tudományos paradigma*) A tudomány eszköztárával egyetlen világnézetéről sem jelenthető ki, hogy az az egyedül igaz és verifikált valóságmodell. Így a materializmusról sem mondható el, hogy az objektív igazság kizárólagos letéteményese volna. A tudományosságnak nem a szekularizáció a kritériuma.¹²

A tudományfilozófusok számára már jó ideje nyilvánvaló, hogy helyénvalóbb nem tudományos világnézetéről, hanem többes számban, tudományos világnézetekről beszélni. A természettudományokon belül is más a biológia vagy a fizika világnépe, ráadásul időről időre – olykor meglehetősen gyorsan – ezek is változnak, s egyidejűleg egymás mellett több tudományos világnézet-modell is létezik.¹³ Ahogy Peter Berger hangsúlyozza, a világnézet egy multiperspektívikus konstrukció,¹⁴ nem létezik az az absztrakt, kizárólagos és mindenekfelett álló tudományos világnézet, amelyet némelyek még manapság is tételeznek.

Mivel a keresztény tanítás egy koherens, bergeri értelemben vett *hihetőségi rendszert* képez, van létjogosultsága a keresztény világnézet szerinti tudományos interpretációnak. Ez a materialista világnézetétől alapvetően abban különbözik, hogy: 1.) ontológiailag létező valóságnak tartja Istent, illetve az angyalokat és a démonokat;¹⁵ 2.) az embert nem csupán anyagból álló, biológiai lénynek tekinti, hanem nem-anyagi jellegű lélekkel (rúah, pneuma, spiritus) is rendelkező teremtménynek, aki épp emiatt képes Istennel kapcsolatra lépni.¹⁶ Ennek megfelelően a keresztény világnézet szerint az Istennel való kommunikáció nem valamiféle hallucináció, nem egy eleve patológikus jelenség, hanem reális lehetőség az ember számára. E vonásai miatt tévedés lenne irracionálisnak minősíteni a keresztény világnézetet. E vonatkoztatási rendszerben a különböző jelenségek értelmezése épp úgy lehetséges teljesen racionálisan, módszeresen, ok-adatolt, tudományos módon, mint egy reduktív ateista világnézet talaján. Ne feledjük: a tudományos módszeresség a skolasztikus teológia szülötte. Szükséges megjegyezni továbbá, hogy egyébként a materialista világnézet sem jelent garanciát önmagában e követelmények betartására: nem a közvetlenül vagy indirekt módon megnyilvánuló világnézet, hanem a követett metodika tesz valamit tudományossá.

Egy keresztény tudományos paradigma nem a módszertani naturalizmus/materializmus elvetését jelenti: elfogadja a tudományok alapvető episztemológiai elveként, hogy a jelenségekre természetes ok-okozati magyarázatot keresünk, és ezeket a tudomány módszereivel tesszük próbára, azonban határozottan kiáll amellett, hogy *ez nem jelenthet egyúttal ontológiai naturalizmust*. A tudomány művelői közül nem kevesen vélekednek így, még ha olybá tűnik is, hogy azok vannak többségben, akik arra a bizonyíthatatlan feltételezésre építenek, miszerint a világ csak materiából áll. Némelyek ezt teljesen dogmává merevítik, s ab ovo kizárják az értelmezési rendszerükből a transzcendens lehetőségét. Ez a hozzáállás világnézeti tautológiát eredményez, s nem teszi lehetővé a világ teljes megismerését, mivel feltételes módban sem számolnak bizonyos, logikailag lehetséges opciókkal. Ráadásul ez az alapállás nincs összhangban a filozófusoknak az az alapvetően konszenzusos véleményével, miszerint mivel a filozófia alapkérdése eldönthetetlen, ezért egyforma joggal vallhatja magáénak valaki akár a naturalista, akár a transzcendentalista ontológia álláspontját. Vagyis a szükséges tudományos módszeresség esetén a naturalizmus és a transzcendentalizmus egyaránt igényt tarthat a tudományos szemlélet státuszára. E kijelentés igazságtartalmán semmit nem változtat az a körülmény, hogy a tudományok művelésének mai gyakorlata ezt nem igazán tükrözi, s nem ritkán tetten érhető az ún. *szcientizmus* torzulása, azaz a tudomány köntösében tetszelgő naturalizmus/materializmus, amely pusztán csak azt tekinti valóságnak, ami természettudományosan megismerhető. Raniero Cantalamessa metaforája szerint az így vélekedő tudósok olyanok, mint az éjszakai madarak, akik nem tudnak semmit a nappali világról. Olyan világot ítélnék meg, amelyet nem ismernek.

Ahogy a reduktív ateista, úgy ez a paradigma sem homogén, építhet akár valamelyik keresztény egyház teológiájára, de lehet azoktól teljesen független is. Ugyanazt a tudományos „szerszámosládát” használja, mint a másik; az alkalmazott vonatkoztatási rendszerükből adódóan az alapvető különbség a világnézeti kritikusan értelmezésében és megítélésében mutatkozik meg.

(*Summázat*) Az elmondottak alapján határozottan kijelenthető: nem a világképtől, a választott értelmezési kerettől, hanem a kutató szakmai felkészültségétől, a tudományos módszerességtől függ egy értelmezés minősége, tudományos értéke. Egy adott kutatás vagy kutató alkalmasságát/hitelességét az minősíti, hogy a használt tudományos modell az összes ismert adat alapján mennyire tud koherens, logikus és racionális magyarázattal szolgálni – függetlenül attól, hogy az illető hívő vagy szkeptikus.

Amint arra Alexandre Kojève, az orosz származású francia filozófus rámutatott, „alig van más történeti tény, amely oly kevésbé vitatható, mint a tudományoknak és a modern technikának a kapcsolata a vallással és a keresztény teológiával”.¹⁷ A korábbi vallásokhoz képest a zsidó-keresztény kinyilatkoztatás deszakralizálja a természetet, amikor azt nem isteni valóságként, ilyen-olyan helyi istenek lakhelyeként, hanem az egyetlen Isten alkotásaként szemléli, amely az értelemmel bíró ember számára megismerhető.

Ezúttal is hangsúlyozom: *a tudományos gondolkodás eszköztárának közös öröksége miatt a folklór; illetve a vallástudomány „keresztény paradigmája nem jelenti a nem-keresztény tudományos megközelítés eredményeinek a totális tagadását, legfeljebb egyes megállapításainak vitatását*. Következtetések halmazai között jelentős mértékű az átfedés. A keresztény kiindulópont olyan előfeltevést, illetve olyan további ismereteket jelent, amely azonban tovább tágitja az értelmezési horizontot, gazdagítja a lehetséges konklúziók körét”,¹⁸ mivel a naturalista/materialista valóságmodellhez képest gyakorlatilag

bizonyos opció-többletet jelent. Például a megszállottság jelensége kapcsán ez abban nyilvánul meg, hogy a kutató körültekintő mérlegelés után, konkrét esetekben a következő következtetések valamelyikére juthat:

- 1.) megalapozottnak tűnik a démoni megszállottság tételezése,
- 2.) éppen ellenkezőleg, adott konkrét esetben alaptalanul vélnék valakit megszállottnak, mert az valójában pszichiátriai probléma;
- 3.) olyan is előfordulhat, amikor egyidejűleg áll fenn démoni hatás és pszichés betegség. Az exorcisták tapasztalata szerint ugyanis a hosszabb ideig tartó erős démoni befolyás idővel betegséget is kialakíthat, s ilyenkor feltétlenül szükség van orvos közreműködésére is.

Minden ezt megkérdőjelező vélelem dacára,¹⁹ van létjogosultsága egy keresztény tudományos paradigmának – többek között az ún. szellemi világ néprajzi értelmezése során is.²⁰

Az a körülmény, hogy a magasan képzett szakemberek konkrét állásfoglalását is befolyásolja a világnézetük, olykor igen komoly következményekkel járhat. Mint minden diszciplínánál, amely az ember szellemi mivoltának különböző vetületeivel foglalkozik, a *pszichiátria* terén is számít az, hogy milyen *világkép*, illetve ezzel szoros összefüggésben milyen *emberkép* jut érvényre. Nem mindegy, hogy az embert pusztán biológiai lényként szemlélik vagy tekintettel vannak a spirituális mivoltára is. Egy materialista alapon gyógyító pszichiáter az ún. démoni megszállottság esetét rendszerint szimpla elmebajként kezeli, azaz erős gyógyszerekkel „leszedálja”, lenyugtatja, s egyfajta kábulatban tartja páciensét, aki emiatt hosszú éveket – de akár az egész életét át! – csökkent életminőségben csak elvegetál. Számos példa bizonyítja, hogy ilyen eseteknél olykor megoldást jelent a keresztény imádság és/vagy egy ördögűző pap szolgálata.²¹ Egyáltalán nem mindegy tehát az orvos – illetve általánosabban fogalmazva: a tudós – világnézeti háttére: meghatározza (érték)választásait, s ezen emberek sorsa, életminősége is múlhat.

A félreértések elkerülése végett feltétlenül szükséges még néhány megjegyzést tennem. Jelen esetben nem a személyes tudás problémájáról van szó,²² vagy a személyes hit és a tudomány viszonyáról, a „scholarly voice” és a „personal voice” esetleges összefüggéseiről,²³ és arról is csak áttételesen, hogy a vallás kutatása során miként befolyásolja a kutatót saját világképe, hanem alapvetően az alkalmazott *vonatkoztatási rendszerről*. Mivel egyre inkább elfogadott az *émikus* nézőpont talaján álló összehasonlító vallástudomány, vallásetnológia művelése, ezért hangsúlyozom: jómagam nem ezt szorgalmazom. A keresztény tudományos világképről mint egyik lehetséges *étikus* perspektíváról, mint a materialistával teljesen egyenjogú tudományos értelmezési keretről beszélek.

Továbbá: mivel a bölcsészettudomány művelése a célunk, nem feladatunk valamely vallási rendszer tételeinek igazolása. Így amikor egy adott világkép, illetve vonatkoztatási rendszer koordinátái szerint értelmezzünk különböző vallásokat, vallási jelenségeket, ez nem jelenti azt, hogy az adott értelmezési keretet minősítjük az egyedül lehetségesnek és igaznak. Persze, a legtöbb ember meg van győződve a saját világképe igazáról, de tudósként nem feledheti azt, hogy a tudomány nem alkalmas semelyik világkép vagy világnézet igazolására. Nyilvánvaló, hogy a kutató tények, konkrét adatok alapján minden további nélkül kijelentheti azt, hogy a különböző vallások rendszerükben, differenciáltságukban más és más szinten állnak, ám ezt nem minősítheti értékjelzőkkel – ellentétben a teológiával, azzal a sajátos tudománnyal, amely rendszeresen és analitikusan az isteni igazság keresésével foglalkozik, s ennél fogva elkerülhetetlen feladata az igazságtartalmakról való állásfoglalás.

A vonatkoztatási rendszerek egyenértékűsége elvének szem előtt tartása egyúttal segíthet túllépni a *belső* versus *külső* szemlélő, a „bennszülött antropológus” kontra „kívülről

jött antropológus” problémáján is;²⁴ mértéktartásra int, a másik gondolatrendszerének a behatóbb megértésére készítheti mindegyik felet. Továbbá oldódhat az a feszültség is, ami egy adott kultúrát megértő „sűrű leírás”,²⁵ illetve az összehasonlíthatóság miatt bizonyos leegyszerűsítéshez folyamodó összehasonlító vallástudomány, ill. vallásetnológia gyakorlata között fennáll.

A természettudományoknál régóta természetes dolog, hogy valamely jelenség magyarázatára egyidejűleg több értelmezési modell is létezik. A természettudósoknak ezek kezelése nem jelent problémát. Úgy vélem, ideje lenne, ha a bölcsészettudományok művelői is elismernék, hogy a különböző világképek alapján a valóságnak egyidejűleg több tudományos modellje létezhet.

Napjainkban a tudományos szakszerűséget és igényességet az jelenti, ha felvállaljuk meghatározottságainkat (nézőpontunkat, világképünket, vonatkoztatási rendszerünket, stb.). Ez nemcsak etikusabb, mint önmagunkat tárgyilagos és csalhatatlan etalonnak tételezni, sokkal jobban segíti a tudományos tisztánlátást, megállapításaink helyén kezelését is.

IRODALOM

- AMORTH, Don Gabriele
2010 *Róma örögzűzjének újabb tapasztalatai.* (Fordította Bruncsák István) Harmadik kiadás. Nagyvárad: IHTYS Kiadó.
- BERGER, Peter
2001 *Computer und Weltbild. Habitualisierte Konzeptionen von der Welt der Computer.* Wiesbaden: Westdeutscher Verlag.
- BETTY, Stafford
2005 *The Growing Evidence for „Demonic Possession”: What Should Psychiatry’s Response be? Journal of Religion and Health*, Vol. 44, No. 1. 13–30.
- BODDY, Janice
1994 Spirit Possession Revisited: Beyond Instrumentality. *Annual Review of Anthropology*, Vol. 23. 407–434.
- BULL, Dennis–ELLASON, Joan–ROSS, Colin
1998 Exorcism Revisited: Positive outcomes with Dissociative Identity Disorder. *Journal of Psychology & Theology*, Vol. 26., 188–196.
- COMAROFF, J.
1985 *Body of Power, Spirit of Resistance. The Culture and History of a South African People.* Chicago: Univ. Chicago Press.
- EWING, Katherine
1994 Dreams from a saint: Anthropological atheism and the temptation to believe. *American Anthropologist*, 96 (3), 571–583.
- FERBER, Michael P.
2006 Critical Realism and Religion: Objectivity and the Insider/Outsider Problem. *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 96, No. 1. 176–181.
- FERCSIK János
1977 *A relativitáselmélet szemlélete.* (Gyorsuló idő) Budapest: Magvető.
- GEERTZ, Clifford
1973 *The Interpretation of cultures.* New York: Basic Books.
- 1988 Sűrű leírás. Út a kultúra értelmező elméletéhez. In: Vári András (szerk.): *Misszionáriusok a csónakban.* Budapest, Akadémiai, 13–61.
- 1994 *Az értelmezés hatalma. Antropológiai írások.* Budapest: Századvég.
- GLATZ Ferenc
2004 Teológia, egyházi tudományosság és Akadémia. A teológia emancipálásáról és a köztestület kiterjesztéséről az egyházi személyekre. In: *Magyar Millennium Európában. Beszéddek, cikkek, jegyzetek 2000-2002.* Szerkesztette Burucs Kornélia. Budapest: Pannonica Kiadó, 445–455.
- HESZ Ágnes
2014 A vallás, az antropológia és az antropológusok. *Ethnographia*, 125. évf. 2. sz. 216–233.

- HUFFORD, David J.
1995 The Scholarly Voice and the Personal Voice. *Western Folklore*, Vol. 54. No. 1. 57–76.
- KLANICZAY Gábor
2014 Vita Szulovszky János cikkével. *Ethnographia*, 125. évf. 2. sz. 193–198.
- KRAMER, F.
1993 *The Red Fez: Art and Spirit Possession in Africa*. London: Verso.
- LANCZOS, Cornelius
1974 *The Einstein Decade (1905–1915)*. London: Paul Elek (Scientific Books) Ltd.
- MARGITAY Tihamér
2003 A személyes tudás hermeneutikája. Polányi filozófiájának interpretációja a tudományhermeneutika szempontjából. In: Schwendtner Tibor – Margitay Tihamér (szerk.): *Tudomány megértő módon. Hermeneutika és tudományfilozófia*. Budapest: L'Harmattan, 148–191.
- MARKSCHIES, Christoph – REICHEL, Ingeborg – BRÜNING, Jochen – DEUFLHARD, Peter (Hrsg.)
2011 *Atlas der Weltbilder*. Berlin: Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften.
- McCUTCHEON, Russel T. (ed.)
1999 *The Insider/Outsider Problem in the Study of Religion*. London – New York: Cassell.
- MÉSZÁROS Csaba
2014 Pekarik és szellemek. Gondolatok az antropológiai hermeneutikáról. *Ethnographia*, 125. évf. 2. sz. 240–265.
- MOHAY Tamás
2014 Megérteni, megmagyarázni, tudni, hinni: megjegyzések Szulovszky János dolgozatához. *Ethnographia*, 125. évf. 2. sz. 207–212.
- NYÍRI Tamás
1993 *Mélylélektan és ateizmus. Sigmund Freud kultúraelmélete*, Budapest: Herder.
- ONG, A.
1987 *Spirits of Resistance and Capitalist Discipline: Factory Women in Malaysia*. Albany: State Univ. NY Press.
- PFEIFER, Samuel
1994 Belief in demons and exorcism in psychiatric patients in Switzerland. *British Journal of Medical Psychology*, Vol. 67. 247–258.
- PÖCS Éva
2014 Válasz Szulovszky Jánosnak. *Ethnographia*, 125. évf. 2. sz. 184–192.
- POLÁNYI Mihály
1994 *Személyes tudás. Úton egy posztkritikai filozófiához I–II. k.* Budapest: Atlantisz.
- RATZSCH, Del
2002 *Miből lesz a tudomány? Rövid bevezetés a tudományfilozófiába*. Budapest: Harmat.
- SCHWEIGHOFER, Teresa
2014 »Herausschwören – bannen – austun«: Das Phänomen Exorzismus aus pastoraltheologischer Sicht. *Disputatio Philosophica. International Journal on Philosophy and Religion*, Vol. 15. No. 1. 141–150.
- SHANKMAN, Paul
1984 The Thick and the Thin: On the Interpretive Theoretical Program of Clifford Geertz. *Current Anthropology*, Vol. 25. No. 3. 261–280.
- SZULOVSZKY János
2014a Lehet-e a szellemi néprajznak keresztény tudományos megközelítése? *Ethnographia*, 125. évf. 2. sz. 161–183.
- 2014b Válasz – dióhéjban. Pöcs Éva, Klaniczay Gábor, Mohay Tamás és Vargyas Gábor hozzászólása margójára. *Ethnographia*, 125. évf. 2. sz. 213–215.
- TAUSSIG, M.
1993 *Mimesis and Alterity: A Particular History of the Senses*. New York: Routledge.
- ÚJLAKI Gabriella
1992 A hallgatólagos és az explicit tudás. Polányi Mihály poszt-kritikai filozófiája. In: Nagy Endre – Újlaki Gabriella (szerk.): *Polányi Mihály filozófiai írásai*. II. k. Budapest: Atlantisz, 276–319.
- VARGYAS Gábor
2014 Megjegyzések Szulovszky János „Lehet-e a szellemi néprajznak keresztény tudományos megközelítése?” című írásához. *Ethnographia*, 125. évf. 2. sz. 199–206.

JEGYZETEK

- 1 E problémáról megbízható áttekintést nyújt Hesz 2014.
- 2 Vö. Lanczos 1974, ld. még: Fercsik 1977.
- 3 Ratzsch 2002: 74.
- 4 Idézi: Ratzsch 2002: 58. – Az elmúlt évtizedekben fény derült arra, hogy mivel a tudomány szociokulturális képződmény, ezért az objektivitás és a semlegesség nem jellemző rá, annál inkább hozzátartoznak a lényegéhez a különféle társadalmi előítéletek, filozófiai szemléletmódok és programok. Egy kutató – minden erre irányuló törekvése ellenére – sohasem lehet teljesen mentes és független a kialakult értékrendszerétől és világlátásától. Egyes pszichológusok már jó ideje érvelnek amellett, hogy előzetes elvárásaink, gondolkodásmdunk, fogalmi keretünk, mi több, olykor bizonyos hiedelmeink is hatással vannak az érzékelésünkre, arra, amit tulajdonképpen látunk. Vagyis a személyiségünk sokkal teljesebb mértékben vesz részt azt érzékelésben, mint azt korábban tételezték. Egyébként már Thomas Kuhn is úgy tartotta, hogy az általunk elfogadott paradigmák is az érzékelést befolyásoló tényezők közé tartoznak, s ezek nemcsak módosítják az érzékelést, hanem olykor meg is akadályozzák az elméleteinkkel ellentétes jelenségek megpillantását. Ratzsch 2002: 49.
- 5 Ewing 1994: 572.
- 6 Szükséges megjegyeznem, hogy e kifejezés alatt nem csupán csak a szigorúan vett anyagelvű megközelítést értem, hanem e meglehetősen tág és heterogén csoportba sorolom mindazon munkákat is, amelyek a világnézetileg kritikus értelmezési pontoknál (amilyen pl. a megszállottság problémaköre) nem vetik fel más világnézet szerinti – példának okáért a keresztény – értelmezésnek a lehetőségét.
- 7 Az általam hozzáférhető elektronikus könyvtárakban legalábbis nem találtam Betty szóban forgó művére hivatkozást sem.
- 8 Betty 2005.
- 9 Hufford 1995: 67–68., Hesz 2014: 226.
- 10 Ld. pl. Comaroff 1985; Ong 1987; Kramer 1993; Taussig 1993.
- 11 Boddy 1994: 407.
- 12 Vö. Glatz 2004: 453.
- 13 A különböző korok és kultúrák, tudományok változó világnézetéről áttekintést nyújt pl. Markschiev et alii 2011.
- 14 Berger 2001: 17–98.
- 15 E transzcendens létezők nem azonos súlyú princípiumok: Isten a teremtő, az angyalok teremtett lények, akiknek teremtettsége jelenti azt az ontológiai alapot, amely lehetővé teszi a jó és a rossz közötti döntés lehetőségét és jelentőségét – lásd az utóbbi választása alapján történő különbségtételt: bukott angyalok, vagyis démonok.
- 16 Az ember teremtett létezőként nem hordozza magában (anyagi valójában) létének okát és magyarázatát, ezért elemi igénye ennek a teremtett (materiális) világon túlmutatató keresése. Ennek fényében a keresztény világnézet talaján álló tudományos kutatás a nem-keresztény vallási megnyilvánulásokat nem elítéli, hanem vizsgálja, elemzi. – E hozzáállás katolikus teológia részéről történt alátámasztása gyanánt indokolt idézni a következő iránymutató állásfoglalást: „az Egyház – mint Krisztus lelkületétől idegen dolgot – elítéli az emberek faj, bőrszín, társadalmi helyzet vagy vallás alapján történő bármilyen diszkriminációját”. A II. Vatikáni Zsinatnak az Egyház és a nem keresztény vallások kapcsolatáról szóló *Nostra Aetate* kezdetű nyilatkozata másik helye határozottan leszögezi: „A népeknél a legősibb koroktól fogva napjainkig megtalálható annak a titokzatos erőnek bizonyos észlelése, mely jelen van a dolgok folyamatában és az emberi élet eseményeiben, sőt, olykor ismernek egy Legfőbb Lényt, s még Atyát is. Ez az észlelés, illetve elismerés bensőséges vallási érzülettel hatja át életüket. A kultúra haladásához kapcsolódó vallások pedig egyre árnyaltabb fogalmakkal s mind kiműveltebb nyelvezettel igyekeznek válaszolni ugyanezekre a kérdésekre. [...] A katolikus Egyház bizonytalanul sem utasít el abból, ami ezekben a vallásokban igaz és szent. Őszinte tisztelettel szemléli ezeket az élet- és magatartásformákat, tanításokat és erkölcsi parancsolatokat, melyek sokban különböznek attól, amit ő maga hisz és tanít, mégis nem ritkán tükrözik annak az Igazságnak sugarát, aki megvilágosít minden embert”. http://www.katolikus.hu/zsinat/zs_09.html (letöltve: 2017. május 31.)
- 17 Idézi: Nyíri 1993: 32. – Alekszandr Vlagyimirovics Kovezsnikov néven 1902-ben Moszkvában született, s 1968-ban Brüsszelben hunyt el.
- 18 Szulovszky 2014a: 164.
- 19 Amikor 2013-ban a vitaíntő előadásban megfogalmaztam gondolataimait egy keresztény világnézet talaján álló tudományos paradigma létjogosultságáról, a négy felkért hozzászólóból három elutasította ezt a felvetést. A publikált vita anyaga: Szulovszky 2014a. A három elutasító véleménye: Klaniczay 2014, Pócs 2014, Vargyas 2014. Az egyetlen igenlő hozzászólás: Mohay 2014. Tömör válaszom a megfogalmazott ellenvetésekre: Szulovszky 2014b.
- 20 Szulovszky 2014a, 2014b.
- 21 A keresztény közbenjáró ima, illetve az exorcizmus jótékony hatását egyébként már több, lelkiismeretes ateista pszichiáter is elismeri, akik saját orvosi eszköztáruk eredménytelensége esetén már nemcsak megengedik, hanem egyenesen javasolják is az ilyen segítség igénybevételét. Amorth 2010: 16–20. Ld. még: Pfeifer 1994: 256; Bull–Ellason–Ross 1998; Schweighofer 2014: 144–145.
- 22 Polányi 1994, ld. még: Újlaki 1992, Margitay 2003.
- 23 Hufford 1995, vö. Vargyas 2014: 200–201.
- 24 McCutcheon 1999, Ferber 2006, Mészáros 2014.
- 25 Geertz 1973: 3–30, 1988, Shankman 1984.

A felsőoktatásban résztvevő hallgatók általános kulturális háttérismereteiről... – A gép okul, az ember butul

A kulturális viselkedés és létezés egyik összetevője az általános műveltség és a megszerzett háttértudás, amely akár lexikai tudásként is definiálható. Tanulmányomban az egyetemisták ezen háttértudását, valamint az arra ható egyes lehetséges tényezőkre vonatkozó elemzést mutatom be.

A 20 témakört felölelő felmérésből kiderült, hogy a megkérdezett egyetemisták 37,5%-ának vannak kisebb-nagyobb hiányosságai az általános műveltséget illetően. Természetesen vannak olyan tudományterületek, amelyek jobb, és persze olyanok is, amelyek rosszabb eredményt hoztak. Az egyetemisták politológiai tudása viszonylag hiányos, ugyanis az erre vonatkozó kérdésre csupán 16% válaszolt helyesen. Szembeötlő, hogy az országok fővárosaival 65% van tisztában, de ennél már kevesebben ismerik a levegő összetételét. A modern világ hangsúlyozott és középpontba helyezett témakörei közül a számítástechnikában a válaszadók 57%-a járatos, míg az idegen nyelvek tekintetében az egyetemista hallgatók 25%-a rendelkezik alapvető tudással.

A kutatás rámutatott arra, hogy a kívánatosabbnál gyengébb eredmény összefüggésbe hozható más tényezőkkel. Az eredmények arra engednek következtetni, hogy az egyetemisták egy jelentős részénél hiányzik a tudatosság, az önkontroll; életük egyes momentumait csak improvizatív módon élik, nem terveznek előre kellőképp. Ezen tudatos életvitel, valamint a stressz, szorongás okozta nehézségek sok esetben befolyásolták az eredményt.

Az elemzés során arra a következtetésre jutottam, hogy a lexikális tudást mindenképp fejleszteni kellene, amely rámutat arra, hogy az egyetemek külső érintettjei – elsősorban a család és a közoktatás, illetve a média – igenis felelősek amiatt, milyen tudásbázissal rendelkező egyetemisták tanulnak hazánk felsőoktatási intézményeiben.

Mindezekből következően javaslatként megfogalmazható, hogy alapjaiban lenne szükséges átszervezni a hazai oktatási rendszert. Leginkább az oktatási rendszer közvetlen résztvevőinek szemléletmódján kellene változtatni, azonban az oktatott anyag és a módszerek sem megfelelőek. Biztosítani kellene, hogy az oktatói gárda odaadással tehesse a dolgát, olyan oktatók kellenek, akiknek szívügye a tudás átadása. Fontos lenne a diákokat még az egyetem előtt megtanítani arra, miképp kell formanyomtatványokat kitölteni, hogyan számoljanak fejben vagy épp gondolkodjanak logikusan. A koncentráció hiányából fakadóan fontos lenne egységesíteni és képzési szintenként fokozatosan növelni a tanórák hosszát. Hogy színvonalát megőrizze az érettségi és a diploma, célszerű lenne az érettségi vizsga feladatsorait és/vagy ponthatárait módosítani, valamint sokkal jobban megszünni az egyetemekre bekerülő hallgatókat; akár a gólyák számának megfelelésével. A felvételi eljárást szigorítani kell, annak részévé kell tenni egy olyan elbeszélgést, amelynek középpontjában a hallgató személyisége, alázata és motivációja áll.

Félok, hogy átszervezések nélkül a magyar társadalom kulturális tekintetben még inkább kettészakad és a digitalizációnak is köszönhetően a valós tudás monopóliummá válik.

Kulcsszavak: *felsőoktatás, oktatási rendszer, digitalizáció, lexikai ismeretek, diszciplínák, jövőkép*

(Bevezetés) Világunk menthetetlenül globalizálódik. Akár akarjuk, akár nem, a globális trendek egyre több területen befolyásolják mindennapjainkat. Ennek a folyamatnak vannak előnyei és vannak hátrányai is.

A globalizáció előnyeit számos médium, platform kommunikálja, így akár a legnépszerűbb közösségi oldalak is. Egyre több lehetőségünk van gyors információk beszerzésére, a távolságok más fogalmat nyertek, míg az sem elvetendő, hogy a kapcsolatok fenntartása sokkal egyszerűbbé vált, mint akár csak 50 évvel ezelőtt. A 20. század második felében még a hagyományos, vezeték nélküli telefonok jelentették a technológiát, azonban ez akkoriban azzal járt, hogy jómagunk helyhez voltunk kötve, illetve anyagi értelemben is megterhelő volt a kapcsolatot fenntartani, hogy az esetleges időzónákra vonatkozó eltérésekről már ne is szóljunk. A digitális korszakban már az e-mail lehetőségén keresztül bármikor kapcsolatba léphetünk ismerőseinkkel, legyenek bármilyen messze is, így nemcsak a távolság, hanem az idő is, mint a negyedik dimenzió, más szerepet kapott.

A globalizációnak a gazdaságra is számottevő kihatása ismeretes. Amíg száz éve a boltokban a helyi ízeket találhattuk csak meg, addig napjainkban már számos gazdálkodó egységben megkaphatjuk az egzotikus világra jellemző termékeket, szolgáltatásokat. Hogy ez mennyire előnyös, avagy hátrányos, annak megítélése nézőpont kérdése. Hasonlóképpen véleményes a globális trendek természetes környezetre kivetített hatása. A szélsőséges időjárás elemek, a biodiverzitás csökkenése, a talaj eróziója, a víz és a levegő szennyezettsége, vagy az üvegházhatás eredményeképp olvadó jégsapkák azonban mind olyan jelenség, amelyek értékelése nagyjából hasonló, legyen szó a világ bármely országáról.

A globalizáció egyértelmű hátránya, hogy a politikai csatározások és a gazdasági érdekeltiségek előtérbe helyezése miatt csupán minimális figyelmet kapnak a társadalmi folyamatok. Sajnálatos tapasztalat, hogy a világ csak akkor figyel oda a folyamatokra, amikor az már fenyegeti a komfortérzetét – lásd: migrációs válság. Ennek következtében a tudományterületek is átértékelődtek; a pénzügy például kifejezetten hasznos tudománynak minősül, míg a szociológia, pszichológia és más társadalomtudományok pedig perifériára kerültek.

Mindez beláthatatlan következményekkel jár, amire még sokan nem látnak rá kellőképpen. Legáltalánosabb kijelentés az lenne, ha úgy fogalmaznánk, generációs problémákkal kell szembenéznünk. Kivételesen nagy a szakadék a ma élő generációk között. Az X- (1979 előtt születettek), és a Z-generáció (1995–2009 között születettek) egymás szokásairól kvázi nem sokat tud. Más életfelfogás, más motivációk, más életritmus és persze más tudásanyag jellemzi őket.

A modern világ a digitalizációra épül, amelyet a fiatalok fogadnak be leginkább. „A Google a barátod” kifejezés naponta elhangzó szlogen egy késő tini, kora huszoneves szájából („tollából”). Mindez egyben azt is jelenti, hogy a Z-generációs fiatalság az internetet hívja segítségül, ha valamit nem tud. Ez egyben azt is jelenthetné, hogy számukra „felesleges” megtanulni bármit is, ugyanis ha valamire szükségük van, csak rákeresnek online. Szélsőségesen fogalmazva azt is mondhatnánk, hogy lassan feltehető a kérdés: mi szükség van az emberre? A modern applikációknak köszönhetően már-már mindent megcsinálnak helyettünk az okoskészülékek. Nem csak tanítanak, tanulnak, lassan főznek, játszótársak, vagy bármi egyéb. A digitális társadalom minden szempontból más elvre épül, mint az 50 évvel ezelőtti, „életszagú” világ.

E tanulmány felméri, hogy a Z-generációs felsőoktatási hallgatók tényleges lexikális tudása miképpen változott. Arra a kérdésre keresem a választ, hogy a mai egyetemisták milyen intellektualitással, háttértudással rendelkeznek. Egy több témát is átölelő kér-

dőíves felmérés keretein belül kísérletet végeztem arra vonatkozóan, hogy felmérjem a válaszadók általános ismereteit. Az eredmény támpontot adhat arra, milyen hatékony a jelenlegi hazai (felső)oktatási rendszer.

(A kutatás témájának aktualitása – indoklás) Nagyon sok tanulmány alapvető hibája, hogy nem ad át releváns hozzáadott értéket, sokadszorra taglalja ugyanazt, amit már előtte x másik publikáció. Ez persze sok esetben duplikálja a létrejövő publikációk számát, sugallva azt, hogy milyen intenzív is hazánkban a K+F, és milyen sok kutatómunka realizálódik tanulmányokban. Az az alapvető hiba, hogy releváns új információ nem szerepel egy új tanulmányban, többek között azzal mérhető, hogy a szerző által választott téma mennyire egyedi.

Jöllehet, sok nem egyedi téma is lehet fontos, de erőteljes annak a gyanúja, hogy a korábban nem tapasztalt témakörök egyben értéket is sugallnak. Az általam elemezni kívánt kérdés nem igazán tekinthető közkedvelt témának, ugyanis olyan kutatási adatok lekérdezését igényli, amelyet a legtöbb kutató valami miatt nem tud megszerezni. Ennek oka többirányú lehet; elképzelhető, hogy nincs affinitása az efféle kutatásokhoz, lehet, úgy vélik, nem éri meg az energiabefektetés (mert lássuk be, egy korrekt kutatás kivitelezése igenis nagy energiát igényel)... (Faragó, 2017)

Van egy másik érv is, ami egyértelműen alátámasztja, hogy a tanulmány témája releváns. Az oktatási rendszer hiánya a társadalom egészét, vagy legalábbis a társadalom egy jelentős hányadát érinti. A lakosság nagy része könnyen becsapható, hiszen informáltságuk hiányát bármikor könnyen ki lehet használni. Nemtől, kortól függetlenül érvényes az, hogy túlzottan sablonos a tudásunk, emellett a legtöbbször szinte függenek az elektronikai eszközöktől, az informatikai vívmányoktól.

Pont ez a függés eredményezi azt, hogy az emberek nem szívesen terhelik az agyi tevékenységeiket, hiszen minden, ami érdekes, online elérhető. Mindebből az is következik, hogy az elkényelmesedett modern civilizáció amilyen intelligens, egyben olyan buta is tud lenni. Könnyedén kimutatható, hogy az önmagát sokszor okosnak gondoló egyének sok esetben valójában mennyire is keveset tudnak. Ehhez csak annyi a teendő, hogy akár az alapműveltséghez tartozó információkra nem a megszokott módon kérdezzünk rá. Ez alatt értsük azt, hogy nem azt kérdezzük, ki írta a Himnuszot, hanem mondjuk a mű eredeti címét hozzuk felszínre. A kémiai kérdéseknél az alapvegyületek neveivel lehet összehaverni az embereket. Példának okáért a víz helyett annak kémiai (tudományos) nevét (dihidrogén-monoxid) használva pontosan ilyen hatást tudunk elérni. Amint az információt ebben a stílusban találjuk, az emberek rögtön megzavarodnak, és a sablonjaik között nem találják az információt. A séma hiányában pedig lefagynak, és rögtön az intelligens mivoltuk helyett tudatlanságuk kerül felszínre.

Ha esetleg valaki kételkedne, hogy ez a folyamat valóban létezik, azok figyelmébe ajánlanám azt a videót, amelyben embereket arról kérdezték meg, mi a véleményük arról, hogy a szilveszter péntek 13-ára esik. Az 1991-es felvételen fiatalabbak és idősebbek egyaránt reagáltak a felvetésre. A jellemző reakció az volt, hogy nem tudnak mit tenni ellene, akkor így lesz. Csupán egyetlen megkérdéztett akadt, aki jól érezhetően vette a humort és rájött, hogy az interjúban feltett kérdés igen csalfa. Ő úgy reagált, hogy akkor ők megünneplik kétszer is, egyszer, amikor annak alapvetően ideje van és 13-án is. A felvételen egy másik releváns kérdés is felmerült; ebben a víz hidrogéntartalma állt a középpontban. Természetesen a felvetés kulcsmozzanata a víz kémiai képletének ismerete volt. A felvetésben azt hangsúlyozták ki, hogy a víznek a $\frac{2}{3}$ -a hidrogén és ez akár káros is lehet. (Kémiai részletek nem kerültek szóba, hiszen a felvetés ebben a formában nem pontos; a víz összetételére vonatkozó állítás csak moláris szinten állja meg

a helyét. Sem tömeg-, sem térfogatszázalékban nem helyes azt állítani, hogy a víz $\frac{2}{3}$ -a hidrogén. Példának okáért a tömegszázalékos összetételnél felmerül, hogy a 18g-os moláris tömeggel rendelkező vízben 2 atom hidrogén van, amelynek össztömege 2g, míg az oxigén tömege 16g. Ez tehát egyenesen azt jelenti, hogy tömegszázalékos összetétel szerint a víz csupán $\frac{1}{9}$ -e hidrogén) E felvetésnek is beugrottak az interjúalanyok, és nem igazán akadt olyan megkérdezett, akinek lett volna annyi lélekjelenléte és/vagy ismeretanyaga, hogy rájöjjön, a víz valójában H_2O . (YouTube, 2017)

Azt gondolhatja a kedves Olvasó, hogy ez egy 1991-es felvétel, akkor még sokkal egyszerűbben gondolkodtak az emberek és az információk sem voltak oly könnyen elérhetőek, mint mostanság. Tévesen! Egy sokkal később készült utcai interjúsorozatban pécsi lakosokat állítottak meg és azt mondták nekik, hogy az ENSZ és Brüsszel arra törekszik, hogy bevezesse az arab számokat. Megkérdezték az alanyokat, mit szólnak ehhez. Az eredmény igen lehangoló volt. A felvétel szerint volt olyan lakos, aki azt mondta, ő nem használja az arab számokat, mások csodálkoznak, hogy mi értelme bevezetni. Érkeztek olyan válaszok is, hogy ha bevezetik, hát megtanuljuk. Szélsőséges volt az a reakció, miszerint ha bevezetik, akkor elköltözik az országból. Volt olyan, aki úgy reagált; minek? Teljesen evidens, hogy a megkérdezettek egyike sem volt azzal tisztában, hogy az általuk használt számrendszer az arab számok rendszere. A videó felvételei alapján összesen egy-két olyan interjúalany volt, akinek volt némi fogalma arról, hogy a feltett kérdés komolytalan. (YouTube, 2018)

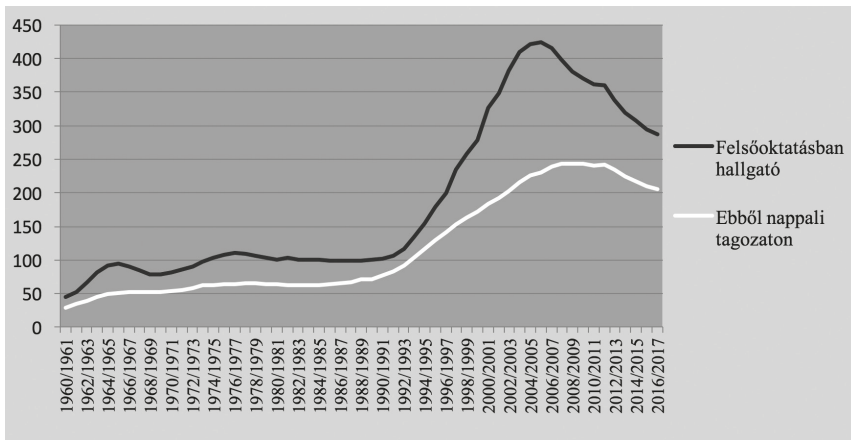
Mindez tehát – azt hiszem – kellőképp bebizonyítja, hogy az embereket saját maguk gyarlósága miatt könnyen át lehet verni, hiszen csak sémákban gondolkodnak, a tudásukat valódi értelemben nem birtokolják. A bizonytalan tudás esetén előtérbe kerülnek az érzelmek, és jelenleg az „arab” szó hallatán sokan negatív dolgokra asszociálnak. Nyilvánvaló azonban, hogy e szó használata sem okozna semmiféle félreértést, ha az átlagember ösztönösen és magabiztosan tudná, hogy az általuk használt alapjavak honnan eredeztethetőek.

(Felsőoktatási rendszer) A világban különböző felsőoktatási rendszerek érvényesülnek, azonban hazánk már mintegy jó évtizede a bolognai rendszert követi. Az érettségi vizsga után a hallgatók előbb egy főiskolai jellegű képzésben vesznek részt. A képzés a BA elnevezést kapta. Ez a szakasz többnyire 3 éves, olykor 3 és fél. A BA-képzés elvégzése már felsőfokú végzettséget, azaz diplomát ad. A sikeres védést követően az MA-képzés következik, amely alapján véve 2 évet jelent. A master-képzés megfelel a régebben a 4–5. évben tanult anyaggal. A BA-diploma inkább főiskolai, míg az MA-diploma inkább egyetemi jellegű.

A motivált hallgatók a mester fokozat megszerzése után kitanulhatják az adott tudományágat, amely már magában foglalja a publikálásokat, a szakmai konferenciákat és a trendet átfogó ismeretét. A PhD-képzés sokkal mélyebb ismereteket ad, illetve sokkal többet vár el a hallgatótól. Ez általában 4 éves időszakot jelent.

Az egyetemi diploma, meg úgy egyáltalán a diploma más lehetőségeket jelent a jövőben. Magasabb fizetéseket ígér, a megpályázható állások köre is eltér attól, amit középfokú végzettséggel meg lehet pályázni, azonban talán a legjelentősebb funkciója a képzés elvégzésének az, hogy a diplomás ember a diplomájával együtt társadalmi státuszt is szerez. A státusz emelkedése, az elismerés, a megbecsülés, az elsajátított ismeretek mélységét mutató tevékenységek nagyon sok ember számára fontosak. Ez egyben azt is jelenti, hogy az adott évben éppen végző diákok közül sokak belefognak egy felvételi eljárásba. Ennek legfőbb motivációja egyénenként változik, azonban a képzésben való részvétel egy kvalifikáltabb tudást feltételez.

A rendszerváltozást követő évektől kezdve igen erős trend rajzolódott ki, amely az utóbbi években megtöri látszik.

1. ábra: A magyar felsőoktatási eljárásban résztvevők száma, ezer fő

Forrás: KSH, 2018

Holott 1960–61-ben a felsőoktatásban még csak 45 ezer fő tanult, az adatok arról tanúszkodnak, hogy ezen számadat évről évre növekedett. A hallgatók száma a 100 ezer fős határt először 1974–75-ben haladta meg. A nyolcvanas évek stagnálást hoztak, de a rendszerváltás kimozdította a létszámot a 100 ezer körüli szintről. Az expanzió a 2004–05-ös tanévben csúcsosodott ki, amikor az oktatási intézményekben 424 ezer hallgató tanult. Néhány éves stagnálást követően az egyetemisták, főiskolások száma folyamatosan visszaesett, amelynek következtében a 2016–17-es tanévben már „csak” 287 ezer fiatal volt érintett a felsőoktatást tekintve.

Az elemzett időszakban általában 60-65% körül mozgott a nappali tagozaton tanulók aránya, vagyis a statisztika szerint az egyetemi hallgatók többsége ezt a képzési rendszert tartotta előnyösnek.

A rendszerváltás előtt megfigyelhető volt, hogy a felsőoktatásban tanulók száma megközelítőleg harmada a középfokú képzésben tanulók számának. A rendszerváltást követően az expanzióval párhuzamosan ez az arány is jelentősen megváltozott. Azokban az években, amikor az egyetemi képzésben a legtöbben tanultak, megfigyelhető volt, hogy a középiskolákban sem tanulták meg az alapvető készségeket. Ezen években előfordult, hogy a középiskolások számának 75%-a körül alakult az egyetemi hallgatók száma.

A felsőoktatás elemzésénél még szem előtt kell tartanunk, hogyan változott az ország intézményeinek száma. A rendszerváltás utáni adatokat folyamatában elemezve kirajzolódik két elkülönülő trend. 2000-ig hazánkban 90 körül volt az intézmények száma, ugyanakkor a döntően az állami intézményrendszerrel érintő interakció következtében 1 év múlva 27-tel kevesebb intézmény létezett jogi értelemben, de az államilag finanszírozott egyetemi, főiskolai helyek száma ekkor még évről évre nőtt, egészen 2008-ig. A gazdasági válság kitörése óta szerény csökkenés után az egyetemek száma 66-os szinten stagnálnak látszik. (KSH, 2018)

Mindezekből következtetni lehet arra is, hogyan változott az egy hallgatóra jutó oktatók száma, habár ennek jelentősége leginkább az egy intézményre vetített statisztikák vonatkozásában lenne.

Az egyetemi képzés sajátosságait sokszor a gyakorlati ismeretekből ismerhetjük meg jobban. Az oktatási rendszer két alapvető részegységre különíthető el; a közoktatásra és a felsőoktatásra. Az érettségi után a fiatalok továbbtanulhatnak és/vagy munkába állhatnak. Ez utóbbi megoldásra egyre többen vállalkoznak, azaz mára már sok diák a tanulás mellett dolgozik. A munkába állás oka lehet egyrészt a kényszer, más szempontból a hallgató önmegvalósítás céljából, vagy csak valamilyen távlati cél érdekében dolgozik iskolaidőben.

A továbbtanulás során kiválaszthatják a jellemükhöz, lehetőségeikhez leginkább illő szakmát, vagy felvételizhetnek egy egyetemre/főiskolára, ahol diplomát szereznek egy adott tudományterületen.

Az egyetemi élet három fő szakaszra különíthető el. Az első időintervallum a 3 hónap hosszán tartó szorgalmi időszak. Ekkor kerül leadásra az anyag, ebben az időben szerezhetik meg a fiatalok azt a feladatmegoldási rutint, amely szükséges a vizsga teljesítéséhez. A szorgalmi időszakban előfordul, hogy kisebb számonkérésekre is sor kerül. A zárthelyi (továbbiakban: ZH) megírása már sok esetben részét képezi a félév végi jegynek. A szorgalmi időszakot követi a vizsga-, vagy beszámolási időszak. Az 1-1,5 hónap hosszú vizsgaidőszakban a tanulóknak számot kell adniuk arról, milyen mértékben sajátították el a leadott tananyagot. A sikertelen vizsga kijavítására, pótlására ugyan van lehetőség, de ezzel plusz terhet vesznek a nyakukba a fiatalok, ugyanakkor több helyen az utóvizsga már költségvonzattal is jár. A 4-5 hetes beszámoló időszak után a hallgatókra a téli, illetve a nyári szünet vár. Jellemzően az őszi szemeszter (félév) után 1 hét, míg a tavaszi szemeszter után a középiskolásokhoz hasonló módon 2 hónapot pihenhetnek a tanulók.

Természetesen vannak olyan időszakok, amelyeket a fenti felsorolás nem tartalmaz, mégis meg kell említeni az egyetemi élet vonatkozásában. Ezek közül a legfontosabbak a következők: kari napok, egyetemi bulik, állásbörzék, üzleti és egyéb konferenciák. Ezek jellemzően nem az oktatáshoz kapcsolódnak, ugyanakkor a rendezvények gyakori időközönként ismétlődnek meg. (Faragó, 2015)

Végezetül az egyetemi oktatásnak értelmezhetőek az érintettjei, vagyis akik részt vállalnak a felsőoktatásban. Ezek a következők:

- Egyetemi, főiskolai hallgatók
- Tanári kar
- Adminisztrációs ügyintézők, munkatársak
- Biztonsági szolgálat
- Diákszervezetek
- Középiskolák
- Állam
- Gyakorlati és egyéb munkahelyet biztosító vállalatok
- Egyéb szereplők (könyvtári személyzet, takarítók, büfések, éttermi dolgozók stb.)

Jóllehet, vannak közvetlen és közvetett érintettek, azonban az egyetemi képzés értékének megítélése ezen érintettek együttes értékelésének függvénye.

(Lexikai ismeretek – korábbi kutatások eredményei) A kutatás témájaként megfogalmazott lexikai ismeretek felmérésére már korábban is tettek kísérletet. Egyetemi berkekben elvégzett kutatások közül említést érdemel egy 2011-es kutatás, amely a fiatalok energetikai ismereteit mérte fel. Farkas és Faragó (2011) arra a következtetésre jutott, hogy az egyetemisták igen csekély ismeretanyaggal rendelkeznek a megújuló energia vonatkozásában. Kutatásukból kiderült, hogy a válaszadók mintegy 30%-a ismeri csak

a biomasszát, illetve vannak olyan energiatípusok is, amelyek említési aránya messze 10% alatt van. A szerzőpáros a tanulmányban azt is bebizonyította, hogy a korábban elvégzett, hasonló kutatás kedvezőbb eredménye fals képet adott, hiszen a lekérdezés módszertana nem adott lehetőséget a valódi tudás felmérésére. Természetesen az egyetemisták alacsony lexikai tudása megmutatkozott a mindennapok során is, ugyanis kiderült, hogy egy átlagos hallgató 6 órát foglalkozott számítógépezéssel, zenehallgatással és televíziózással. (Farkas–Faragó, 2011)

Jóllehet, ezek az adatok mára már idejétmúltak, hiszen a fiatalok jellemzően nem néznek tévét, irányadó adatoknak megfelelnek a kapott eredmények. A mai rutint szem előtt tartva az okoseszközök alkalmazása, a számítógépezés (és laptop-használat), valamint a zenehallgatás felmérése lenne releváns.

2012-ben egy általánosabb kis mintás felmérés keretein belül az egyetemi hallgatók lexikai tudása került vizsgálat alá. Habár a tanulmány elsősorban a lexikai tudás és az érzelmi intelligencia közötti összefüggéseket taglalta, az ismeretanyag felmérésére vonatkozó kérdéssor elég részletes volt. Ezen publikációból kiderült, hogy egy tipikus megkérdezett a feltett kérdések felére tudott helyesen válaszolni. A legjobb eredmény 77% volt, míg a legrosszabb 20% körül alakult. A felmérés arra is rávilágított, hogy akadtak igen érdekes válaszok, amelyek azt mutatják, hogy egyesek alapvető dolgokkal sincsenek tisztában. Példának okáért egy-két egyetemista az európai országok fővárosaival nincs tisztában, mint például Románia vagy Finnország. (Bolla–Faragó, 2012)

A felsőoktatási intézménybe való kerülés előfeltétele egy jó érettségi vizsgaeredmény, amely persze összefüggésben van a középiskolás eredményekkel, és feltehetően az egyéni kompetenciákkal is. Országos szinten a Minisztérium folyamatosan felméri a 6., a 8. és a 10. osztályos iskolásokat. A kompetencia-felmérés eredményei érdekes adatokat szolgáltatnak. Habár a képességszint, meg a pontszámok önmagában a legtöbb ember számára nem jelentenek semmit, éppen ezért szemléletes adat kihalászásához mélyebben tanulmányozni kell a felmérés eredményeit publikáló dokumentumot. Ezen keresés során kiderült, hogy a matematikai és a szövegértési feladatoknál hasonló tendencia látszik kibontakozni: mind a két esetben megfigyelhető, hogy a 6. osztályosokhoz képest a 8. osztályosok eredménye szignifikánsan jobb, azonban a 8. évfolyamosok eredménye nem, vagy csak alig marad el a két évvel idősebbektől. Mindez arra enged következtetni, hogy matematikai és szövegértelmezési képességek tekintetében a teenagerek a középiskolában megrekednek, semmivel, szinte semmivel nem lesznek okosabbak, nem rendelkeznek számottevően nagyobb ismeretanyagra szert, mint az általános iskolai ballagás előtt. (Oktatási Hivatal, 2017) Mindez egyben azt is sugallja, hogy a társadalmunk kulturális problémái valahol a középiskola első éveiben, 14-16 éves kor körül kezdődnek.

Mindezen adatok ismeretében mindenképp érdekesnek tűnik, hogy jelenleg az egyetemisták vonatkozásában milyen eredményt kapunk, milyen ismeretanyaggal rendelkeznek.

(A kutatás módszertana) A téma empirikus feldolgozására egy kérdőíves felmérést végeztem. Eredetileg a kérdőíves felmérés számos, a felsőoktatási rendszert érintő jelentőséget elemez, azonban jelen cikkben a lexikai ismeretekre vonatkozó rész rendelkezik kiemelt jelentőséggel.

A kérdéses tanulmányban a legtöbb megkérdezett vállalkozott a rögtönzött kísérletben („teszt”, „felmérés”) való részvételre. Ennek köszönhetően a 2017-es év első felében 5 fővárosi egyetem (BCE [továbbiakban: 1. számú egyetem], BME [2. számú egyetem], ELTE [3. számú egyetem], 4. PPKE [4. számú egyetem], SOTE [5. számú egyetem]) 192 hallgatóját sikerült felmérni háttértudásuk és egyéb aspektusaik vonatkozásában.

Célként fogalmazódott meg, hogy a budapesti egyetemisták körében a megkérdezettek aránya megközelítőleg jól reprezentálja az érintett egyetemekre járó hallgatók valós arányait. Továbbá arra is törekedtem, hogy a válaszadók lehetőség szerint különböző szakokra járjanak, eltérő típusú tudományágat képviseljenek.

A felmérés elsődleges funkciója az volt, hogy megítéljem a fővárosi elitegyetemekre járó hallgatók háttértudását, azonban a kutatás előrehaladtával tudatosult bennem, hogy a jelen felmérés más manifeszt (nem szándékolt) funkciókat is képes betölteni. A felmérés előtt a hallgatóknak nem állt módjukban felkészülni, nem használhattak semmilyen digitális eszközt segítségként, ez által az aktuális, tényleges tudást sikerült megbecsülni. A lekérdezések során derült ki, hogy a kérdőíves felmérés ezen szakasza kísérletként is definiálható, ugyanis fel lehetett mérni, miképpen reagálnak a válaszadók a hirtelen helyzetre, a hirtelen „vizsgaszituációra”. Ezen utóbbi jellegzetesség így a stresszkezelésre irányuló kísérletnek is minősülhetett.

A felmérésben 20 kérdést kellett megválaszolniuk a résztvevőknek. A kérdések öt területre fókuszáltak: reáliák, társadalomtudományok, természettudományok (környezettudományok), humán tudományok és a mindennapi élet tudományágai. Minden kérdés más-más témakört, más tudományágat érintett. Ezek tükrében a felmérésben a következő tudományterületek kaptak helyet:

- 1) Reáliák: matematika, közgazdaságtan, statisztika, informatika
- 2) Társadalomtudományok: szociológia, pszichológia, jog, politikatudomány
- 3) Környezettudományok: kémia, biológia, földrajz, csillagászat
- 4) Humán tudományok: történelem, irodalom, nyelvtan, idegen nyelv
- 5) Mindennapi élet tudományai: gasztronómia, sport, zene, filmművészet.

A kérdések rendkívüli széles terjedelme miatt szerteágazó elemzésre nyílt lehetőségem. Számításba vettem, hogy vannak esetlegesen olyan demográfiai és egyéb tényezők, amelyek befolyásolhatják a kapott eredményt.

A kérdések megválaszolásához – amint azt említettem is – a résztvevők semmilyen segédeszköz nem használhattak. Elméletben nem volt időkorlát, azonban átlagosan mintegy 56 percre teltelt a 20 témakör kérdéseinek megválaszolása. Voltak ugyan olyan hallgatók, akik több mint 10 percet töltöttek a teszttel, de 1-2 megkérdezett 3 perc alatt „ledarálta” a válaszokat; több-kevesebb eredményességgel.

A kérdéssort a válaszadók kezükbe kapták, nyomtatott formában. A választ szóban kellett lemondaniuk, jómagam pedig dokumentáltam az általuk választott szavakat, kifejezéseket.

Fontosnak tartottam, hogy a lexikális tudás felmérése mellett az egyetemisták tanulmányi eredményeit is figyelembe vegyem, és azt is bevonjam az elemzésbe. Többek között felmerült bennem a kérdés, hogy a megfelelő tanulmányi eredmény egyben egyet jelent-e a magas lexikai ismerettel is, illetve fordítva. E kérdés megválaszolása e változó segítségével megvalósíthatóvá vált.

A módszertan és a korábbi tapasztalatokra hagyatkozva voltak várakozásaim arra vonatkozóan, hogy a kutatás során milyen eredményeket kapok. Erre vonatkozó elgondolásaimat a következő állítások (illetve annak alternatíváját a tagadások) prezentálják:

1. állítás és alternatív elképzelés

Á1: Az egyetemre járó fiatalok egy részének hiányos az általános műveltsége. Ez az arány mindenképp számottevő (>20%).

T1: Az egyetemre járó fiatalok (szinte) mindegyikének megfelelő az általános műveltsége, háttértudása.

2. állítás és alternatív elképzelés

Á2: A megkérdezettek neme befolyásolja a háttértudás mértékét, eloszlását.

T2: A háttértudás mértéke és eloszlása nem függ a nemektől.

3. állítás és alternatív elképzelés

Á3: Az egyes témaköröknél a tudományághoz köthető egyetem hallgatói nagyobb arányban tudták a helyes választ.

T3: Hiába tanul valaki adott tudományterületen, a háttértudása nem feltétlen magasabb, mint más egyetemistáké, azaz a helyes válaszok aránya nem alacsonyabb azok esetében, akik nem az adott területen tanulnak.

4. állítás és alternatív elképzelés

Á4: A tanulmányi eredmény nem függ össze a háttértudással, azaz nem jelenthető ki, hogy aki jobb az iskolában, annak magasabb lenne a háttértudása.

T4: A jobb iskolai teljesítménnyel rendelkezők valószínűsíthetően nagyobb lexikai és háttértudással is rendelkeznek.

5. állítás és alternatív elképzelés

Á5: A lexikai ismeretek, azaz a kulturális háttértudás összefügg a megkérdezett személyiségi jellemzőivel, életvitelével.

T5: A kulturális háttértudás színvonala független a válaszadó életvitelétől, jellemvonalaitól.

2. ábra: Az egyetemisták háttértudása

Forrás: Saját kutatás és szerkesztés, 2018

(Eredmények)

Kérdések összesítve

Az eredmények közlésénél mindenképp figyelembe kívántam venni, hogy az adatok informatívak legyenek, és a belőlük levonható következtetéseket megfelelően szolgálják. Mindezek mellett szem előtt tartottam azt az általánosan használt, bevett szokást, miszerint a nagyobb, összetettebb dolgokból indulva, azokat kibontva, egyre részletesebb elemző

munkát igénylő részeket fejtek ki. Pont ebből is következően az eredmények leközlésének alapstruktúrája nem feltétlen követi a hipotézisek (állítások) során, így azok értékelését sem taglalja kiemelten. Az eredmények logikai sorrendjét igyekeztem nem megbontani.

Az első pontban a lexikai tudás általános eredményeivel foglalkozom. Ahogy utaltam rá, a teszt 20 témakört foglalt magában, minden témakörben 1-1 kérdés, amelynek alkérdései nagyrészt az általános műveltség része, illetve egy egyetemistától jogosan elvárt tudásszintjéhez igazodott.

A felmérésből kiderült, hogy az egyetemeken tanuló fiatalság intellektuális háttértudása alapján bizony igen heterogén.

A kutatásból egyértelműen kiviláglott, miszerint a vizsgált témakörök tekintetében egy olyan háttértudást sikerült dokumentálni, amelyre jellemző, hogy a helyes válaszok száma jellemzően 10 körül mozog. Ezt az adatot támasztja alá a helyes válaszokra vonatkozó leíró statisztikai elemzés.

Megnevezés	Érték
N	192
Átlag	9,65
Medián	9
Módusz	9
Szórás	3,58
Variancia	12,85
Minimum	2
Alsó kvartilis	7
Középső kvartilis	9
Felső kvartilis	12
Maximum	20
F-mutató	0,200
A-mutató	0,182

1. táblázat: Az egyetemisták háttértudására vonatkozó leíró statisztikai elemzés

Forrás: Saját kutatás és szerkesztés, 2018

A statisztika azt mutatja, hogy jelentős a helyesen megválaszolt kérdések terjedelme. A felmérés során 2 megkérdezett adott 2 elfogadható szintű választ, míg egyetlen olyan egyetemista volt, aki minden témakörben elérte az általános műveltség szintjét. Mindez tehát egyértelműen alátámasztja, hogy a tudást tekintve nagy a szakadék két tanuló között, ugyanakkor nem a két véglet a legjellemzőbb. A teszt arra is rávilágított, hogy az adatok közel szimmetrikusan helyezkednek el, vagyis jellemzően olyan válaszadókra sikerült lenni, akik lexikális háttértudásuk szintje alapján közepes tudással rendelkezőnek tekinthetők.

Ugyanakkor lehet, célszerű lenne osztályozni az egyes eredménykategóriákat. Jóllehet, egy-egy kérdés körüli különbségek fakadhatnak akár a véletlenből is, azonban feltehetően 3-4 helyes válasz, mint különbség már szignifikánsnak tekinthető. Mindezekből arra az elhatározásra jutottam, hogy a kapott eredményeket 5 csoportba sorolom.

A csoport: 0–4 helyes válasz = az általános műveltségben súlyos hiányosságok fedezhetően fel

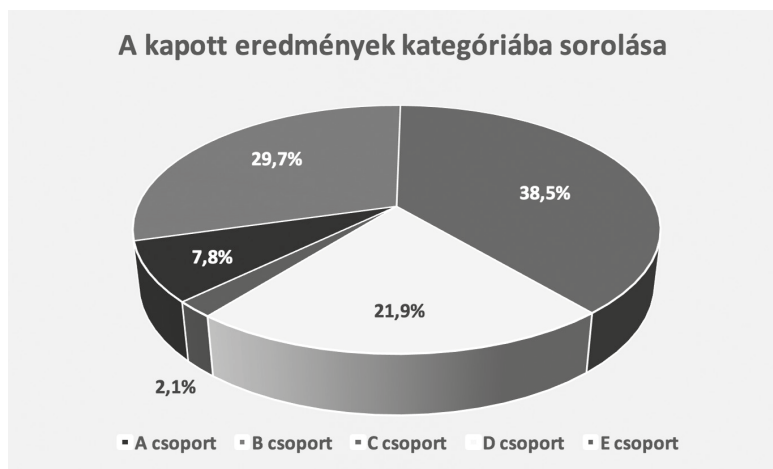
B csoport: 5–8 helyes válasz = az általános műveltségben kisebb hiányosságok fedezhetően fel

C csoport: 9–12 helyes válasz = általános műveltséggel rendelkezik

D csoport: 13–16 helyes válasz = magasabb szintű általános műveltséggel rendelkezik

E csoport: 17–20 helyes válasz = kiemelkedően magas általános műveltséggel rendelkezik

A kategóriákba sorolás alapján némileg többet mondanak az eredmények.

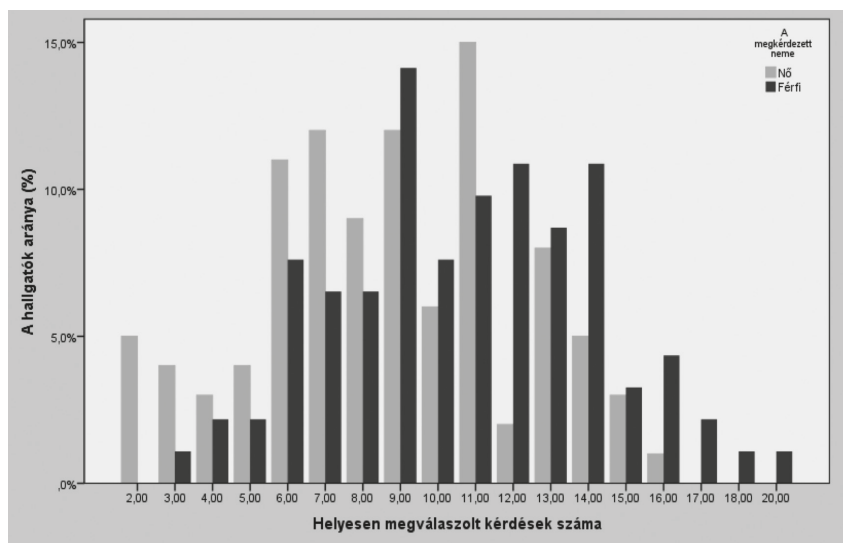
3. ábra: A felmérés eredményeinek kategóriákba sorolása

Forrás: Saját kutatás és szerkesztés, 2018

A kutatásból kiderült, hogy a megkérdezett egyetemisták mintegy harmadának hiányos az általános lexikai tudása. 7,8% mindazok aránya, akik maximum 4 helyes választ adtak a felmérésben szereplő, 20 témakört magában foglaló 20 kérdésből. Nagyságrendileg a megkérdezettek kétötöde (azaz kb. 40%-a) rendelkezik olyan ismeretekkel, amelyre azt lehet mondani, hogy ugyan megvannak a háttérinformációk, azonban ezek mértéke nem emelkedik ki az átlagból. 21,9% némileg az átlag felett van, míg csupán 2,1% azon egyetemisták aránya, akik szinte minden tudományterületen rendelkeznek némi informáltsággal.

Az elemzések során kiderült, hogy vannak olyan demográfiai változók, amelyek befolyásolják az eredményt, illetve olyan is, amelynek nincs statisztikailag értelmezhető hatása a teljesítményre. A tesztelések során két kiemelt változó hatását tűnik célszerűnek

kidomborítani. Az első tesztelt demográfiai tényező a megkérdezett neme. A fiúk és lányok, habár elvben ugyanazt tanulják, sok esetben eltérő tudással rendelkeznek, hiszen más-más terület iránt érdeklődnek. A háttértudást mérő kérdéseknél igyekeztem semleges kérdéseket feltenni, illetve kiegyenlíteni azokat a pontokat, ahol esetleg az egyik nemnek érdeklődése alapján előnye lehet. Mindezekből érdekes adatsort kaptam a nemekre vetített elemzés során.

4. ábra: A fiúk és a lányok teljesítményei között fennálló különbségek

Forrás: Saját kutatás és szerkesztés, 2018

A fenti ábra alapján sejthető, hogy a nemek mentén elvégzett kategóriákba sorolás számottevő különbségeket mutat. A varianciaanalízis során kiderült, hogy a fiúk és a lányok teljesítménye között releváns különbség áll fenn. Míg a lányok átlagosan 8,68 pontot értek el, addig a fiúk 2,016-tal jobbat, azaz az ő átlagteljesítményük 10,696.

Ezen kategorizálás keretein belül a válaszadókat rendeztem helyes válaszainak száma szerint. A korábban már bemutatott A, B, C, D és E kategóriákat tovább bontottam nemek szerint. Így tehát a 192 fős minta 10 részre osztozott. A 4. ábra arról tanúskodik, hogy releváns, sokatmondó az a táblázat, amelyik a nemeket és kategóriákat szemlélteti. Az ábra sejteti azt, hogy ha az esetek számát megjelöljük az egyes cellákban, akkor valószínűleg lesz kapcsolat a vizsgált két tényező között, azaz az A, B, C, D és E kategóriákba arányaikat tekintve több-illetve kevesebb nő, illetve férfi kap helyet.

Az elemzés outputja az egyes kategóriákba rendezéssel így tehát még jobban szemlélteti a feltételezett különbséget.

Elemzés

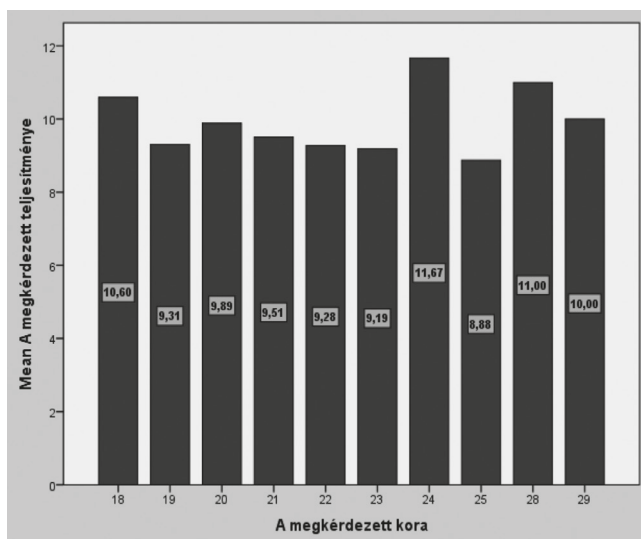
A megkérdezett neme

		Nő	Férfi	Total
Kategória	A csoport	12	3	15
	B csoport	36	21	57
	C csoport	35	39	74
	D csoport	17	25	42
	E csoport	0	4	4
Total		100	92	192

2. táblázat: A teljesítmények között tapasztalható különbségek

Forrás: Saját kutatás és szerkesztés, 2018

A nemekre vonatkozó összesített elemzés mellett a válaszadók korával hoztam összefüggésbe a kapott eredményeket.

5. ábra: A kapott eredmények értékelése kor szerinti bontásban

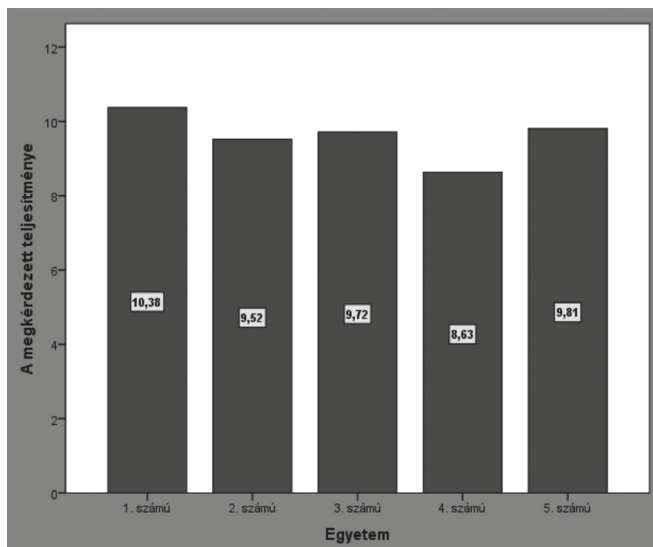
Forrás: Saját kutatás és szerkesztés, 2018

Ezen bontásban nem kapunk tendenciózus változásokat tartalmazó adatsort, vagyis úgy tűnik, hogy a válaszadó háttértudása nem függ a korától.

Fontosnak véltem azt is megemlíteni, hogy a teljesítmények hogyan alakultak az egyes egyetemeken. Tekintettel arra, hogy a megkérdezettek mást és mást tanulnak, mindenkinek 1-1 kérdésnél származhatott előnye a tanulmányainak köszönhetően.

Ez a tény könnyebben összehasonlíthatóvá tette az egyes egyetemek között fennálló relációkat.

A felmérés a következő eredményekre jutott.

6. ábra: A teljesítmények mérése egyetemenként

Forrás: Saját kutatás és szerkesztés, 2018

Az egyetemek között fellelhető különbségek esetenként igen csekélyek, más esetben pedig számottevőnek tűnnek. Mindenesetre – úgy vélem – jelentős az az eltérés, ami a legjobban és a legrosszabbul teljesítő egyetemek között mutatkozik meg. A 8,63 és a 10,38, mint átlagpontszám még ezen csekély mintanagyság esetén is feltűnő. Mindezek ellenére statisztikailag értelmezhető kapcsolatot nem találtam az oktatási intézmények között. Az is érdekes lehet, hogy az egyes intézmények hallgatói milyen arányban kerültek az egyes kategóriákba.

		Egyetem					Összesen
		1. számú	2. számú	3. számú	4. számú	5. számú	
Kategória	A csoport	1	6	4	2	2	15
	B csoport	6	13	21	10	7	57
	C csoport	9	26	26	2	11	74
	D csoport	8	9	14	5	6	42
	E csoport	0	2	2	0	0	4
Összesen		24	56	67	19	26	192

3. táblázat: Az egyetemisták eredményei – kategóriába sorolás után

Forrás: Saját kutatás és szerkesztés, 2018

Láthattuk, hogy az előző csoportba sorolás eltéréseket mutatott. Amennyiben a 3. táblázatnak megfelelően az eredményeket kategorikusan, oktatási intézményenként ábrázoljuk, az is megmutatkozik, milyen irányú differenciák vannak az egyes egyetemek között. Az adatok elemzésénél a 9 helyes választ el nem érők aránya sokatmondó.

A megkérdezettek teljesítménye alapján eltérő arányokat tapasztalunk. Jól látható, hogy az 1. számú egyetemen a válaszadók mintegy 28%-a nem ért el legalább 9 jó választ. Ezzel párhuzamosan a 2. számú egyetemen ez az arány 33%, a harmadik számú egyetemen mintegy 40%, az ötös sorszámmal ellátott intézményen 35%. A leggyengébb teljesítményt a 4. számú egyetem hallgatói érték el, ahol a megkérdezettek közel háromötöde, azaz 60%-a ért el maximum 8 pontot.

Mindez tehát arra enged következtetni, hogy a statisztikai elemzések hiába nem mutatnak eltérést, differenciák márpedig vannak, illetve ezek az eltérések esetenként igen jelentősek. Ennek leginkább az lehet az oka, hogy a tapasztalt differenciák az adatok eloszlásában mutatkoznak meg.

Megdöbentő továbbá azon tény, hogy egyetem és egyetem ilyen jellegű teljesítményében miképp lehet ekkora szakadék, főleg annak ismeretében, hogy mind a két oktatási intézmény ugyanazon a településen található, ráadásul az országos átlagos fejlettségi színvonalhoz viszonyítva egy igen fejlett régióról van szó. Mindezek tükrében látható, hogy az egyik intézményben VISZONYLAG szolid a hiányos ismeretekkel rendelkezők aránya, addig a másik intézményben a gyenge többségnek vannak gondjai az általános műveltséggel.

Ezen elemzéstől függetlenül azért kijelenthető, habár nagy a differencia az 5 vizsgált oktatási intézmény hallgatóinak teljesítménye között, a legnagyobb eltérés nem az egyetemek között, hanem a két nem háttérismeretében mutatkozik meg. A fiúk és a lányok átlagos teljesítményében megmutatkozó 2 kérdés differencia igen jelentős, mindenképp továbbgondolásra érdemes.

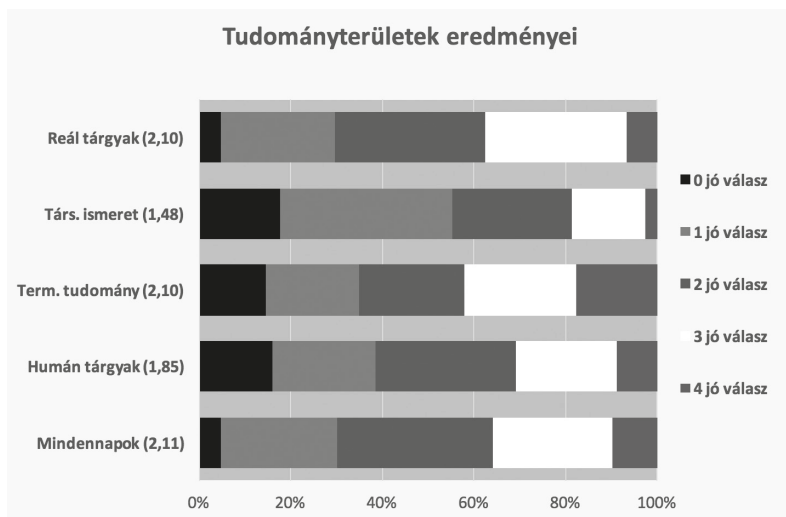
Ez egyben szükségessé teszi az adatok mélyebbre ható elemzését, amelyből további összefüggésekre derülhet fény.

Kérdések kategóriánként elemezve

A kérdéseket különböző tudományterületekre vonatkozóan tettem fel, azonban egyes tudományterületeket össze lehet vonni és azokat egy adott csoportként lehet kezelni. Ahogy a módszertani leírásban is bemutattam, 5 ilyen csoport volt. A reál tárgyak mellett számomra érdekesek voltak a társadalomtudományok, a természettudományok, a humán ágazatok és a mindennapi élethez kapcsolódó ágazatok.

A sokatmondó ábrák nagyban megkönnyítik az elemzést, amihez persze az is kell, hogy az adatok szembeötlő módon alakuljanak. Jól látszik, hogy a válaszadók nagyjából hasonlóan szerepeltek 3 kategóriában is. A reál tárgyak, a természeti tudományok és a mindennapi étellel összefüggő kérdéskörben nagyságrendileg azonos mennyiségű helyes válasz érkezett. Mindezek ellenére a reál tárgyak és a mindennapi élet kérdéseire kapcsolódó válaszokat lehet egy lap alatt említeni, ugyanis ezen témakörökben nemcsak a helyes válaszok száma, hanem azok megoszlása is nagyon hasonlít egymáshoz.

A természeti tudományokra vonatkozó kérdéseknél a helyes válaszok száma nagyjából megegyezik az előbb nevezett két területénél tapasztaltakkal, azonban azok arányában számottevő eltérés mutatkozik meg. Úgy néz ki, hogy a biológia, kémia, környezetismeret és a csillagászat jobban megosztja a hallgatóságot, mint a szociológiához, vagy a matematikához hasonló diszciplínák.

7. ábra: A megkérdezettek eredményei az egyes tudományterületi csoportokban

Forrás: Saját kutatás és szerkesztés, 2018

A reál kérdésekben a BCE és a BME hallgatói bizonyultak a legtájékozottabbnak, míg a társadalmi területen a Corvinus mellett a PPKE ért el jó eredményeket. Természeti tudományok területén a SOTE diákjai érték el a legmagasabb átlagpontszámot, nevezetesen 2,54-et, amely közel egy ponttal magasabb a legrosszabbul teljesítő egyetem pontszámához képest. Humán területen a legjobban teljesítő oktatási intézmény az ELTE. A mindennapi ismeretekre vonatkozó kérdések esetében nem igazán volt releváns különbség az egyetemek között. Mindösszesen 3 század a különbség 3 oktatási intézmény hallgatóinak teljesítménye között, mindez arra enged következtetni, hogy ezen a területen az egyetemek megközelítőleg azonosan teljesítettek.

A nemekre vetített elemzésnél kiderült, hogy a reáliák tekintetében egyértelműen a fiúk pontszáma a magasabb. Jóllehet, ez kissé csalóka, hiszen az ELTE, BCE és BME esetében figyelhető meg a különbség, míg a másik két oktatási intézménynél a lányok relatív értelemben jobbak a reál tárgyakban.

Az elemzés rámutatott arra is, hogy az előző 3 intézménynél együttesen a lányok reál pontszáma 1,82, míg a fiúké átlagosan 0,85-tel magasabb, azaz 2,68 (kerekítésekből adódik az eltérés). Társadalmi területen szintén a fiúk némileg tájékozottabbnak mutatkoztak, kiváltképp az első 2 sorszámmal ellátott egyetemen. Ebben az esetben az eltérés a két nem között mintegy 0,4 pont. A többi egyetemen nem tapasztalható különbség, illetve a nők javára szerényebb mértékű különbséget láthatunk.

Természeti, környezeti kérdések vonatkozásában egyetlen egyetem kivételével mindenhol számottevően magasabb a fiúk átlagpontszáma. Ezek között kiemelkedik a BCE, ahol a fiúk 3-as átlagpontszámával szemben a lányok 1,58-as értéke áll (a 3-as értékkel a nemekre, egyetemekre vetített elemzésben az egyetem férfi hallgatói teljesítettek a legjobban), azaz a fiúk közel kétszer annyi helyes választ adtak természeti vonatkozású kérdésekben.

Humán tudományokban nem tapasztalható látszólag semmiféle eltérés a két nem között, azonban ha az adatokat megbontjuk és az egyetemeket is bevonjuk az elemzésbe, rájövünk, oktatási intézményenként más és más a két nem átlagpontszámának egymáshoz viszonyított aránya. A 4. számú egyetemen a lányok átlaga messze túlszárnyalja a fiúk pontszámát, míg az összes többi egyetemen a fiúk csekély mértékű előnye figyelhető meg.

Végezetül a mindennapi életre vonatkozó kérdésekben is a férfiak magasabb pontszáma figyelhető meg, ugyanakkor megjegyzendő, hogy ebben az esetben kisebbek az eltérések, semmint az tapasztalható volt más területeken.

Mindezek tehát együttesen arra engednek következtetni, hogy a férfi-női elemzésben összesítve megmutatókozó nagyságrendileg 2 pontos eltérés kategóriában közel egyenletesen oszlanak meg; azaz a legtöbb kategóriában, legtöbb esetben a fiúk teljesítettek jobban.

Teljesítmény mérése, kérdésenként

Az adatok mélyebb elemzésre is lehetőséget adnak. Az eddig bemutatott részeredmények rámutatnak arra, hogy szükséges a részletekbe menő elemzés. Mindezek ellenére fontos szem előtt tartani, hogy az elemzésnek megvannak a maga korlátai. Tekintettel arra, hogy a megkérdezettek jellemzően egy, maximum két kérdéshez tartozó szakon tanulnak, még a kérdés csoportok sem képesek minden esetben kimutatni azt, valójában az eredmények mögött az oktatási rendszer hatékonysága mennyire mutatkozik meg.

Az egyes kérdésekre helyesen válaszolók aránya már-már némi betekintést enged abba, hogy a jelenlegi fiataloknak mely témák az erősségeik, illetve melyek azok, amikben kevésbé járatosak.

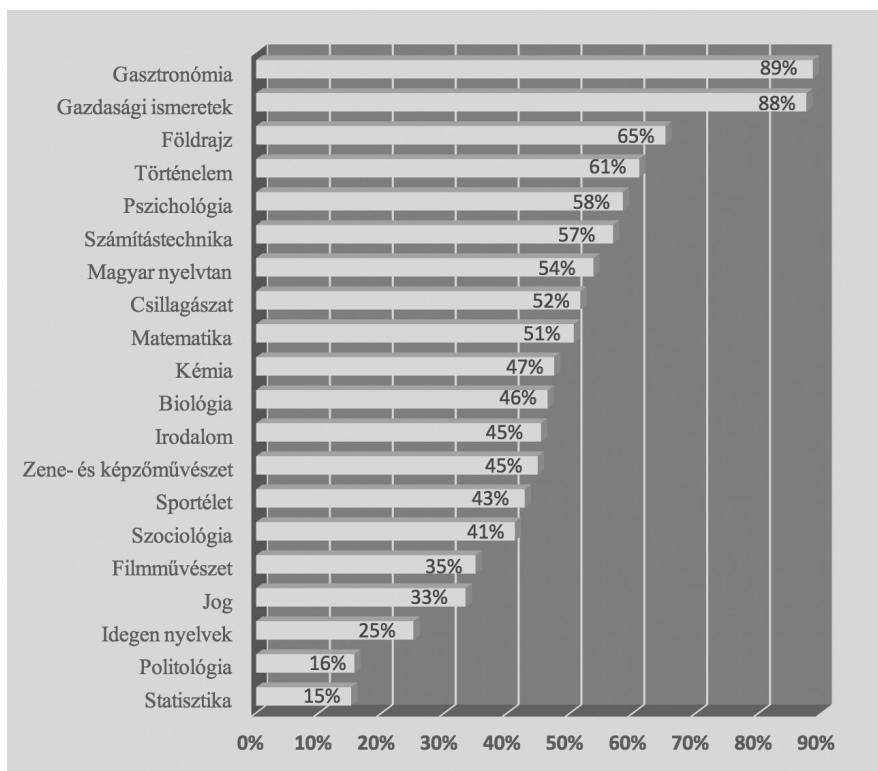
Adott esetben arra is következtetnénk, miképp alakul a fiúk és lányok képzettsége adott diszciplínák viszonylatában. Messzebb menő következtetések levonására is alkalmas lehet a minta, habár korlátozott a tanulások kiterjeszhetősége.

Mindezekre alapozva számottevő következtetéseket vontam le a kapott adatok elemzése során.

Az első öt legáltalánosabban helyesen megválaszolt kérdések teljesen eltérő tudományterületet érintenek. A gasztronómia esetében és a gazdasági ismereteket tekintve kijelenthető, hogy a válaszadók szinte teljes része rendelkezik azzal az alap általános ismeretanyaggal, amely egy napjainkban élő fiatal számára minimálisan elvárható. E két kérdés megválaszolási aránya messze meghaladja bármely más kérdés helyes válaszainak arányát.

Míg a gasztronómiai kérdésnél 89% és a gazdasági ismeretknél 88% válaszolt jól, addig a harmadik helyen álló földrajz vonatkozásában már csak 65% a helyes válaszok aránya. Mindazonáltal azt feltétlen célszerű megemlíteni, hogy lehet, ha más kérdések szerepeltek volna a tesztben, akkor más eredményre jutottam volna és a két vezető diszciplínához tartozó kérdés relatív értelemben könnyűnek bizonyulhatott.

A rangsor másik végén az idegen nyelvek, a politológia és a statisztika áll. Az elitnek sokszor nevezett oktatási intézményre járó hallgatók közül magas azok aránya, akik a mai napig nincsenek tisztában azzal, hány fős a magyar Országgyűlés. Erre a kérdésre sok esetben csak afféle találgatásra utaló választ kaptam. Mindezek mellett a fiataljaink nem jeleskednek az idegen eredetű kifejezések értelmezésében, és úgy néz ki, csak a populárisan használt nyelveket beszélik. A legtöbben a francia „merci” szó jelentését ismerték, amely nem is meglepő,

8. ábra: A helyes válaszok aránya, kérdésenként

Forrás: Saját kutatás és szerkesztés, 2018

hiszen a francia nyelv sem számít igazán kurióznak. Negatív értelemben meglepő volt, hogy a magyarban is olykor előforduló latin kifejezéseket feltehetően sokan nem ismerik fel, azok jelentését nem tudják („Alea iacta est!”, „Carpe diem!”, „mea culpa” stb.). Jóllehet, a latin ma már nem általánosan használt nyelv, nem a számítógépek kommunikációs nyelve, mégis hazánkban számos még latinul is használt kifejezést ismerünk. Ez egyben azt is jelenti, hogy összességében a 25%-os válaszadói pontosság elmaradt az előzetes várakozásaimtól.

A statisztika lényegében az a tudományág, amelyet a legtöbben nem tudnak megfelelően kezelni. Az alapfogalmak pontos, helyén való használata fontos, főleg annak tekintetében, hogy az elemzések nyelve szinte minden esetben a statisztika. Ennek ellenére a felmérés rávilágított arra, hogy a válaszadók 85%-a nem tudja jól használni a százalék és a százalékpont kifejezéseket; azok alkalmazásában bizonytalanok.

Vannak-e olyan tényezők, amelyek előre jelezhetővé teszik, hogy egyes kérdéseket nagyobb eséllyel kik válaszolják meg jól? Feltehetően; azonban a kérdések mélyrehatóbb elemzése szükséges ehhez. Az előbbi elemzést elvégezve külön a fiúkra és külön a lányokra rájöhettünk, hogy a nemek között mekkora a különbség az egyes kérdések viszonylatában.

Érzékeltetésül a teljesítmények összehasonlítása:

Gazd. ism.: Lányok: 83%, Fiúk: 92%	Matematika: 44% / 58%
Jog: 29% / 38%	Szociológia: 39% / 43%
Biológia: 37% / 57%	Csillagászat: 45% / 59%
Történelem: 57% / 65%	Magyar nyelvtan: 62% / 45%
Gasztronómia: 92% / 85%	Sportélet: 32% / 54%
Statisztika: 6% / 25%	Számítástechnika: 44% / 71%
Pszichológia: 59% / 58%	Politológia: 11% / 21%
Földrajz: 58% / 73%	Kémia: 35% / 61%
Irodalom: 48% / 42%	Idegen nyelv: 20% / 30%
Zene- és képzőművészet: 35% / 55%	Filmművészet: 32% / 38%

Tekintettel arra, hogy az összesített elemzésnél kivételesen nagy volt az eltérés a fiúk és a lányok között, nem igazán meglepő, hogy az egyes kérdéseket külön-külön is megvizsgálva, sok esetben szintén a fiúk teljesítményét láthatjuk jobbnak. Ez persze nem jelent egyet azzal, hogy minden kérdésnél a fiúk domináltak, de az előzetes várakozásoknak megfelelően sok tudományterületen jobban teljesítettek.

Ennek ellenére egy-két témakörben elmaradt a teljesítményük, és a válaszok alapján kiderül, az adott területen a lányok járatosabbnak bizonyultak. A kérdések részletes vizsgálatánál akadtak olyan témakörök is, ahol minimális differencia volt a két nem között, vagy épp oly csekély, hogy a válaszok alapján meg kellett állapítani, hogy mind a férfiak, mind a nők ugyanolyan arányban válaszoltak helyesen.

A kérdések kategóriákba sorolását a 4. táblázat mutatja.

Jelleg			
Feminin (F-M>5)	Unisex (F ~ M)	Gyengén maskulin (8<M-F<15)	Maskulin (M-F>15)
Irodalom	Gazdasági ismeret	Jog	Biológia
Magyar nyelvtan	Történelem	Csillagászat	Statisztika
Gasztronómia	Pszichológia	Politológia	Földrajz
	Szociológia	Idegen nyelv	Zene- és képzőművészet
	Filmművészet		Matematika
			Sportélet
			Számítástechnika
			Kémia

4. táblázat: A tudományterületek jellege a kérdésekre adott helyes válaszok alapján

Forrás: Saját kutatás és szerkesztés, 2018

Jól látható, hogy kevesebb azon területek száma, amelyekben a lányok jobb teljesítményt értek el, mint a fiúk.

A felmérés adatai szerint irodalomban, magyar nyelvtanban, illetve gasztro-nómiában inkább a lányok járatosak, úgy néz ki, ezekkel a területekkel inkább ők foglalkoznak. Mindez tehát azt jelenti, hogy a női egyetemista hallgatók nagyobb valószínűséggel felismernek alapvető versrészleteket, tisztában vannak a magyar nyelv alapszabályaival, valamint a konyha világában is otthonosabban mozognak és az alapvető konyhatechnikai műveleteket jobban ismerik.

Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a lányok nem adnak helytelen válaszokat, vagy hogy minden lány tisztában lenne az alapművekkel. Sokak nem ismerték fel a Himnuszt, illetve jónéhányan voltak, akik a főnévi igenév jellegzetes ragját, a „ni”-t nem ismerték fel, és a toldalékkal ellátott szót igének tekintettek.

Hasonló a két nem teljesítménye a gazdasági területen, a történelemben, a pszichológiában, a szociológiában, illetve a film világában sem járatosabb az egyik, vagy a másik nem (hasonló teljesítménynek tekintettem azokat a területeket, ahol nagyságrendileg 5 százalékpont a két nemre vonatkozó ráta közötti eltérés).

A válaszok dokumentálása során az is kiderült, hogy a fiúk és a lányok is a legtriviálisabb filmeket ismerik és nagyságrendileg megegyeznek azok a kérdések, amelyekre nem tudják a helyes választ.

Jellemzően a fiúk jobban teljesítenek a statisztikai vonatkozású kérdésekben, valamint a földrajzi helységeket is jobban ismerik. Jellemző rájuk továbbá az is, hogy a számítástechnikai eszközöket magabiztosabban tudják kezelni, jobban értik azok működési elvét, illetve nagyobb arányban ismerik a kiemelkedő teljesítményeket elérő sportolókat. Mindezen diszciplínák tehát egyértelműen maskulin területeknek tekinthetők.

Összefüggéseiben vizsgálva a kérdéseket, úgy tűnik, hogy a lányok relatíve jobban teljesítenek a humán tudományokban, megbízhatóbbak az ismereteik, mint a fiúké, ellenben a reál diszciplínákban (matematika, statisztika, gazdasági ismeretek, számítástechnika) a férfi egyetemisták számottevően magasabb ismeretanyaggal rendelkeznek. Ez nagyságrendileg megfelel annak a standard elképzelésnek, világnézetnek, amely a férfias és nőies területeket veszi sorra, azaz a maskulinnak beállított területen a fiúk, a feminin területeken a lányok teljesítenek jobban.

Az elemzés mindenképpen érdekes lehet annak vonatkozásában, miképp alakultak a helyes válaszok az egyetemeken, vagyis izgalmas kérdésnek tűnik, hogy egy adott tudományterületen azok válaszoltak-e inkább helyesen, akik az adott területhez kapcsolódó szakon tanulnak.

Mindezek következtében célszerű felvázolni, hogy az egyes kérdésre mely egyetemek hallgatói válaszoltak helyesen a legmagasabb arányban. Egyes kérdések, területek egyértelműen hozzáköthetők egy-egy oktatási intézményhez. Erre egy példa a gazdálkodási ismeretek, amelynek oktatása legjellemzőbben a BCE-n folyik. Ebből következően, ha nem is természetes, de várható volt azon eredmény, miszerint a közgazdaságtani tudományokat tanulók teljesítenek legjobban ebben a kérdésben. A matematika oktatása ugyan több helyen is magas szinten folyik, azonban ebben az esetben sem meglepő, hogy a műszaki szakon tanuló válaszadók adtak helyes választ a legmagasabb arányban (69,6%). Szintén a BME-hez köthető az informatika. Jóllehet, más felsőoktatási intézményben is tanulnak számítástechnikát, nem meglepő, hogy a BME-re járó hallgatók 82,1%-a megfelelő ismeretanyaggal rendelkezik.

Tudományterület	Legmagasabb rátát elérő intézmény	
Gazdasági ismeretek	BCE	(95,8%)
Jog	PPKE**	(52,6%)
Környezetismeret	SOTE**	(73,1%)
Történelem	ELTE	(71,6%)
Gasztronómia	SOTE	(92,3%)
Statisztika	BCE**	(29,2%)
Pszichológia	SOTE*	(84,6%)
Földrajz	BCE***	(95,8%)
Irodalom	SOTE**	(61,5%)
Zene- és képzőművészet	BCE	(58,3%)
Matematika	BME***	(69,6%)
Szociológia	PPKE	(52,6%)
Csillagászat	SOTE	(65,4%)
Magyar nyelvtan	ELTE	(65,7%)
Sportélet	BCE	(54,2%)
Számítástechnika	BME***	(82,1%)
Politológia	PPKE	(21,1%)
Kémia	SOTE	(61,5%)
Idegen nyelvek	PPKE	(31,6%)
Filmművészet	SOTE	(50,0%)

* $P < 0,1$, ** $P < 0,05$, *** $P < 0,01$

5. táblázat: A helyes válaszok legmagasabb aránya, tudományterületenként

Forrás: Saját kutatás és szerkesztés, 2018

Továbbá az is valószínű, hogy a jogot tanuló diákok nagyobb eséllyel tudják a jogi kérdésekre a jó választ. A Munka Törvénykönyv jelentőségét az érintett egyetemen a többség (52,5%) tudta, és ezzel az öt elemzett oktatási intézmény közül a legkedvezőbb arányt jelentette.

Habár az adatok sok logikus eredményt mutatnak, akadnak olyan területek is, ahol némileg meglepő a legjobban teljesítő oktatási intézmény neve. Mindenképp említésre méltó, hogy a BCE hallgatóinak lett a legjobb eredménye a földrajzi kérdések vonatkozásában. Az sem várt eredmény, hogy az orvostanhallgatók bizonyultak a legjobbnak irodalomban (61,5%).

Az adatokat csoportonként elemezve arra a következtetésre jutottam, hogy reál területen egyértelműen tűnik a BCE és a BME fölénye. Társadalomtudományokat illetően a PPKE diákjainak az eredménye a legkiemelkedőbb. Természeti, környezeti ismereteket figyelembe véve kitűnnek a SOTE hallgatói, míg a nyelvi területen az ELTE-re járó fiatalok adták a legtöbb helyes választ. Mindezek tehát azt jelentik, hogy minden elemzett oktatási intézménynek megvannak a maga specialitásai, amiben a hallgatói erősek, amely egyben meg is felel az előzetes várakozásoknak. A mindennapi életben hasznosuló tudások, amelyek közvetlenül nem köthetők egyik intézményhez sem, a közgazdászok és az orvosi szakokon tanulók teljesítménye emelkedik ki.

Az elemzés eddig rámutatott arra, hogy a férfiak jellemzően magasabb ismeretanyaggal rendelkeznek, mint a női hallgatók, valamint arra is, hogy az egyes egyetemek diákjai jellemzően azokban a kérdésekben járatosabbak más felsőoktatási intézményeken tanulókhöz viszonyítva, amelyek közvetlenül vagy közvetve a tanulmányaikhoz kapcsolódnak.

Az elemzés elmélyítését azzal célszerű folytatni, hogy vajon elmondható-e az, hogy akik magasabb évfolyamon, esetleg képzési rendszerben tanulnak, azok természetesen jobban is teljesítenek. Ha úgy feltételezem, hogy a kor erősen összefügg azzal, hogy az éritett éppen hol tart a tanulmányaiban, akkor feltehető az a kérdés is, hogy a nagyobb életpasztalattal rendelkező vajon ténylegesen nagyobb tudással is rendelkezik-e. Vagy esetleg inkább az a realitás, hogy az érettségihez még közelebb állók jobban teljesítenek azokban a kérdésekben, amelyek jellemzően az általános műveltséget jelentő háttértudásra alapoznak?

A kérdések helyes, avagy helytelen megválaszolása nem csupán egyetlen kérdés függvénye volt, éppen ezért egy-egy érdekesebb konkrét kérdés megválaszolási aránya szintén hasznos információt nyújthat az egyetemisták valós tudásáról. A helytelen válaszok között az is figyelemre méltó, milyen tendenciózus rossz feleletek érkeztek, azaz milyen „általános” téveszmék fedezhetők fel.

Reál tudományok terén meglepett, hogy milyen sokan nem tudják pontosan értelmezni a százalékok és a százalékpontot. Jóllehet, a médiában is előfordul, hogy helytelenül használják az egyik, vagy másik kifejezést, de jól láthatóan az egyetemisták nagy részénél nem tisztult le, mikor kell egyik, vagy másik szót használni, illetve mi ezen két fogalom pontos funkciója. Az is furcsa volt, hogy a digitális korszakban élő generáció azon rétege, amelyek a számítógépet nemcsak a közösségi oldalak böngészésére használja, hanem elemzésre és munkára is, mennyire nem ismer alapdolgokat egy olyan programcsomagban, mint a Microsoft Office. A táblázatkezelő használata a modern egyetemistától elvárható; annak ismerete alapnak tekinthető. Ennek ellenére a megkérdezettek többsége nincs tisztában azzal, milyen kiterjesztéssel rendelkezik egy fájl, vagyis az általuk elkészített adatbázisnak mi a pontos neve. Tekintettel arra, hogy az Office-ban ez általános, ennek nem ismerete számomra kissé meglepő.

A társadalmi kérdéseknél is voltak olyanok, amelyek mindenképp szót érdemelnek. Ebben a témában egyértelműen a legfontosabb pont a magyar Országgyűlés létszáma, tekintettel arra, hogy a felmérés idején épp a kormányciklus végéhez közeledve a választási időszak is kezdetét vette, amely során az állampolgárok az országgyűlési mandátumok eloszlásáról szavaznak. Megkérdeztem a felmérésben résztvevőket, hogy véleményük szerint hány fő ül az Országgyűlésben. A válaszok megadása során arra lettem figyelmes, hogy a legtöbben csupán tippelnek, valójában fogalmuk sincs a helyes válaszról. Sokan megközelítőleg sem mondtak helyes számot. Ugyan a leg-

többen értesültek arról, hogy néhány éve drasztikusan csökkent a parlamenti létszám, azonban érkeztek olyan válaszok is, amelyek szerint több mint 400 képviselő dolgozik az épületben.

Természeti törvényeket leíró diszciplínákban számos érdekes kérdés merült fel. Kiderült, hogy az egyetemisták jelentős része nem ismeri a levegő kémiai összetételét. Jónéhány válaszban a megkérdezettek szerint a levegő nagyrészt szén-monoxidból vagy esetleg hasonló vegyületekből áll. A közoktatásban tanult összetétel alapján a nitrogén a leggyakoribb elem, amelyet azért a válaszadók mintegy fele azért meg tudott nevezni. A természeti ismereteik bizonytalansága abból is kimutatható, hogy habár feltehetően mindenki ismeri a víz kémiai összetételét, az adott tudást már nem tudja alkalmazni, ha nem a képletet látják leírva. Az erre vonatkozó kérdésben arra voltam kíváncsi, hogy tudják-e, hogy a víz dihidrogén-oxid tartalma hány százalék lehet.

Földrajz tekintetében alapvető országok fővárosaira kérdeztem rá. Kiderült, hogy a hallgatók egy része Ausztrália fővárosát Sidney-nek hiszik, feltehetően azért, mert a főváros nem olyan nagy, mint Sidney, Melbourne vagy Perth.

(Az adatok alakulására ható tényezők és összefüggések) Mindaddig bemutattam, hogy a demográfiai tényezők miképp hatnak az eredményekre. Azt látni kell, hogy figyelembe véve a megkérdezettek jellegzetességeit, hogy budapesti egyetemistákról van szó, akik járatosak a modern világban, mindenképp a vártnál rosszabb eredmények születtek. Mindez elég szembeötlő, főleg annak ismeretében, hogy egyes alapvető ismeretekkel milyen sokan nincsenek tisztában.

Elgondolkodtatott a dolog, hogy milyen okokra vezethető vissza az, hogy esetenként ilyen gyenge eredményeket kaptam, avagy miért ilyen nagyok az eltérések két egyetemista között. Így tehát igyekeztem beazonosítani mindazokat a nem-demográfiai tényezőket, amelyek összefüggésben lehetnek egy fiatal lexikális tudásával.

Az elemzés első részeként fontosnak tartottam számításba venni azokat a tényezőket, amelyek a felsőoktatás érintettjeinek tekinthetőek egy hallgató szemszögéből.

A múlt szempontjából a felsőoktatás talán legfontosabb érintette a középiskola, ahol megtanítják a hallgatóknak az alapokat, elvileg megtanítják őket tanulni és a tudás elsajátításának hatékony módszereire. Számomra az alacsony lexikai ismeretekre vonatkozó egyik elképzelés, hogy egyszerűen tényleg csak ennyit tudnak. Ez egyben azt is jelenti, hogy a középfokú oktatás nem túlzottan hatékony és az érettségi sem tekinthető ma már olyan intézménynek, amely maradéktalanul felméri a diákok tudását. Állításom arra alapozom, hogy a tesztek során több alkalommal fordult elő, hogy egy adott tárgyból emelt vizsgát tett hallgató nem volt képes érdemben válaszolni az adott témakörre vonatkozó kérdésre. Többnyire érezték is, hogy ez így nem teljesen helyénvaló, és több alkalommal el is ismerték, hogy igazából ezt csak adott vizsgára bemagolták, de tudásuk nem maradandó. A 20-ból nagyságrendileg 9 helyes válasz lényegében leképezi a középiskolai tananyag elsajátításának hatékonyságát; azaz nagyjából 45%. Ugyan közvetlen számadatok nem állnak rendelkezésemre, de korábbi kutatásaim, elemzéseim alapján némileg érzékeltetni lehet, a gyakorlatban mi a helyzet a 18-19 évnél fiatalabbak esetében.

A 21. század az online technológia világa; ez ellen nem tudunk tenni, azonban azt észre kell venni, hogy a számítástechnika oktatásba való bevonása számos negatívumot is magával von. Nemcsak a közérdekű információk terjednek gyorsan, hanem mára már a diákrükkök, praktikák és kisebb stílik módszereit is megtalálhatjuk a világhálón. Ennek egyik esete az online formában megoldott házi feladat, ahol a magyarázatok ugyan elviekben pozitív hozadékkal is rendelkezhetnének, azonban az ott szereplő

levezetés automatikus lemásolása épp a házi feladat alapfunkcióját hiúsítja meg, nevezetesen azt, hogy a diák átgyakorolja az anyagot, rágódjon az ok-okozati viszonyokon és alapjaiban értse meg a levezetés lépéseit és miértjeit.

Elsősorban a középiskolásokra jellemző (természetesen nem mindegyikre), hogy betegségeket szimulálnak, avagy kifejezetten le szeretnének betegedni, aminek az oka leginkább az, hogy elkerüljenek bizonyos dolgozatokat, feleléseket, amelyekre addig szinte semmit nem készülnek és várhatóan rossz jegyet kapnának rá. A szimuláció mára már egyre népszerűbb, mint ahogy a Münchausen-szindrómára emlékeztető „hogyan lehetnék holnapra” beteg jellegű kérdések feltétele, és az ott javasoltak kipróbálása is. (*Münchausen-szindróma: az alanyok hihető meséket találnak ki betegségeikről, csak hogy az orvosok középpontjába kerüljenek. Céljuk eléréséhez attól sem riadnak vissza, hogy manipulálják a vizsgálatok eredményeit. A hitelesség érdekében szuicid cselekedeteket is alkalmazhatnak, vagyis tudatosan magukat károsítják [méreg lenyelése, sebek ejtése...]*[Debreczeni, 2017]) A Münchausen-szindrómának egyes vonásai érvényesülnek az említett esetekben. A krétaevés, a direkt megfázás és hasonló önkárosító magatartások kimerítik az egyik tünetét, azonban itt nem arról van szó, hogy az orvosok középpontjába szeretnének kerülni, csak arról, hogy másnap, vagy két nap múlva ne kelljen iskolába menni és a számonkérést teljesíteni.

Ezen hozzáállás a dolgokhoz az iskolai felmérések jelentőségének elbagatellizálását jelenti, hiszen titkon az érintettek egy része abban reménykedik, hogy véglegesen megússza a számonkérést, és nem kell megtanulnia az anyagot. Hogy az efféle módszereket alkalmazó diákok hány százaléka lesz egyetemista? Nem tudok erre egyértelmű választ adni, bizonyosan alacsony az arányuk, de a teljesítménykényszer miatt számukra sokszor már egy közepes (3-as) osztályzat is rendkívül rossz, keresztbe tesznek terveik megvalósításában és adott körülmények között akár ők is választhatják ezt az utat. Mindez persze kieső anyagrészeket, hiányosabb tudást eredményezhet.

A középiskolában továbbá az osztályzati rendszer sem feltétlen kedvez a stabil tudásnak. Többször szembesültem a felmérés során azzal, hogy a diákok középiskolásként arra lettek figyelmesek, hogy a tanárok kvázi tudást nem igénylő, vagy nem megfelelően mérő feladatokkal mesterségesen javították fel egyesek átlagait. Jóllehet, itt elsősorban a bukás veszélyétől fenyegetettekről van szó, de az órai munka jeles, a beadandó házidolgozat jeles és a reál tárgyaknál a szabályokból történő rendszeres röpdolgozattól szerzett jó jegyek minden esetben eltorzíthatták a félév végén kapott osztályzatot. Mindez tehát azt jelenti, hogy a valós tudás és a bizonyítványban álló érdemjegy mögött feltételezhetően meglévő tudás szintje között esetenként akár nagy lehet az eltérés.

A felsőoktatásnak más tekintetben is vannak érintettjei, mint például a gyakorlati helyen keresztül a munkahely, a társadalom a fiatalság megítélése kapcsán, illetve a család, azonban ezek lexikai tudást közvetlenül befolyásoló szerepét nem tartom jelentősnek. A család mintaképe ugyanakkor az elmúlt 15-20 évben jelentősen megváltozott. A fiatalokra mindenképp kihatással van a család, azonban önmagában a háztartási közösséget nehéz mérni, éppen ezért a szerepük mérésére más módszert kellett találni. Feltételezem, hogy a hallgatók stabil teljesítőképességére leginkább a család nyugalma, illetve a környezeti viszonyokból származó kiszámíthatóság hat kedvezően.

A felmérés nem egy előre bejelentett vizsga volt, amire felkészülhettek a hallgatók. A lekérdezés során nem használtak segédeszközt, ez által valós tudásukról kellett számot adniuk, azaz a lexikai ismeretet mérő teszt egyben a *stressztűrő-képesség* tesztelése is volt. Tapasztalat, hogy sokan a hirtelen helyzeteket nem kezelik jól, bepánikolnak, szorongással reagálnak az új helyzetekre, kvázi leblokkolnak.

Manifeszt módon a lekérdezés így tehát egy kísérlet is volt arra vonatkozóan, hogy éles helyzetben, előzetes felkészülési lehetőség nélkül ki hogyan viselkedik és ilyen helyzetben ki mennyire tud teljesíteni. Mindazonáltal elképzelhetőnek tartottam, hogy az eredmények azért is alakultak úgy, ahogy, mert a hirtelen helyzetet sokan nem tudták megfelelően kezelni, nem tudták valós tudásukat adni, előjött belőlük a vizsgaszorongás és blokkolt állapotba kerültek, lefagytak.

A feszült, kiszámíthatatlan légkör bizonytalanná teszi az egyetemistákat, frusztráltak, stresszesek lesznek. A felmérésben magam is vizsgáltam a válaszadók stressz-szintjét, amely akár okozója is lehet a gyenge teljesítménynek. A kérdőívben a vizsgadrukra és a magánéleti stresszforrások kezelésére kérdeztem rá.

A stressz mérésére egy koefficiens hoztam létre, amely 0 és 100 közé eső értéket vett fel, ahol a 0 a stressz kezelési képességének tökéletes hiányát, míg a 100 a tökéletes kiegyensúlyozottságot jelentette.

$$TELJ.=6,156+0,045*STRESSZ \quad (\text{Sig} = 0,002)$$

Az elemzés során kiderült, hogy a stresszel való megküzdés képessége befolyásolja a hallgató teszten elért eredményét. A regresszió arra engedett következtetni, hogy egy önmagát uralni egyáltalán nem képes hallgató nagyjából 6,2 kérdésre tudott helyesen válaszolni, míg ha a stressz-koefficiens 1 ponttal emelkedett, akkor 0,045 kérdéssel több helyes válaszra számíthattam. Ez egyben azt is jelenti, hogy eggyel több helyes választ csak akkor remélhettem, ha a koefficiens legalább 20-22 ponttal magasabb értéket vett fel. Az adatok rámutattak arra is, hogy a stressz releváns befolyásoló tényező, vagyis kijelenthető, hogy *a szorongással élő, a stresszt kezelni képtelen hallgató általában alacsonyabb lexikai tudásról tud számot adni.*

A kutatásban arra is igyekeztem rávilágítani, hogy kikre jellemző, hogy a blokkolás miatt nagyon romlott a teljesítményük.

A mélyebb elemzés rámutatott arra, hogy a lányoknak nagyobb a szorongás szerepe, mint a fiúk esetében. A két nem közül csak a nőknél volt releváns magyarázó erő a stressz, ami alapján kimondható, hogy a stresszes, szorongásban élő lányok számottevően jobban teljesítenének, ha frusztráltságukat, szorongásaikat legyőznék. A lányok mellett az alacsonyabb évfolyamba járó, még nem feltétlen tapasztalt egyetemisták körében is a stressz kezelése efféle helyzetekben nem megoldott. Az első és második évfolyamba járók a stressz-koefficiens 20 egységnyi változása már egy plusz kérdés megválaszolását is eredményezheti.

Ugyanez érvényesül a fiatalabbakra is, ez nem igazán meglepő, hiszen a fiatalabbak feltehetően az alacsonyabb évfolyamok óráit látogatják. A regressziószámítás leginkább releváns eredménye az egyetemek közötti összehasonlítás során vált érzékelhetővé, ugyanis az 1. számú egyetem hallgatóinak teljesítménye számottevően függ az egyéni stressz színvonalától. Náluk a koefficiens 8 pontos emelkedése már átlagosan egy helyes válasz többletet jelent.

A stressz ugyan nagyon fontos részét képezi az életünknek, azonban egy alvási neurológussal korábban készített riportból kiderül, hogy az alvás minősége kihat a reggeli teljesítményre is. Mindez tehát azt jelenti, hogy a *bioritmus* elemzése hasonlóképp fontosnak tűnik. E tekintetben arra voltam kíváncsi, hogy mennyire kiegyensúlyozott a megkérdezett bioritmus, hogy következetesen ugyanakkor fekszik-e le, illetve megfelelő mennyiségben és minőségben alszika. A fekvés és kelés elemzésénél különválasztottam a szorgalmi időszakot és a szünidőt. Ebből a stressz elemzéséhez hasonlóan egy 0–100 intervallumon belül mozgó értéket képeztem, ahol a 100 a tökéletesen kontroll alatt tartott, egészséges bioritmust jelenti.

Megnevezés		B0	B1	Sig	R
Nem	Nők	5,862	0,039	0,047	0,199
	Férfiak	9,081	0,019	0,382	0,092
Évfolyam	1–2. éves	6,121	0,049	0,006	0,253
	Min. 3. éves	6,106	0,039	0,105	0,191
Kor	<21 éves	4,667	0,064	0,005	0,321
	20< éves	7,229	0,031	0,100	0,154
Egyetem	1. számú	0,388	0,125	0,023	0,463
	2. számú	6,831	0,034	0,194	0,176
	3. számú	6,524	0,042	0,054	0,236
	4. számú	6,660	0,024	0,799	0,063
	5. számú	5,649	0,053	0,119	0,314

6. táblázat: A stressz befolyásoló hatása a teljesítményre

Forrás: Saját kutatás és szerkesztés, 2018

$$\text{TELJ.} = 1,265 + 0,102 * \text{BIORITMUS} \quad (\text{Sig} = 0,000)$$

A statisztika igazolta az elképzelésem, ami szerint azok, akik kezükben tartják bioritmusuk irányítását, ellenőrzik azt és törekednek az egyenletes alvásra, azok jobban teljesítenek, illetve nagyobb tudással is rendelkeznek. Feltűnő, hogy a bioritmus együtt-hatójának 10 pontos emelkedése már átlagosan eggyel több helyes választ eredményez.

Megnevezés		B0	B1	Sig	R
Nem	Nők	0,921	0,095	0,008	0,263
	Férfiak	2,201	0,103	0,007	0,278
Évfolyam	1–2. éves	-0,432	0,126	0,000	0,318
	Min. 3. éves	3,281	0,072	0,085	0,203
Kor	<21 éves	-1,091	0,134	0,002	0,354
	20< éves	2,853	0,081	0,025	0,210
Egyetem	1. számú	-2,777	0,155	0,097	0,347
	2. számú	-0,795	0,126	0,013	0,331
	3. számú	3,559	0,075	0,085	0,212
	4. számú	4,438	0,052	0,547	0,147
	5. számú	-0,816	0,131	0,171	0,277

7. táblázat: A bioritmus teljesítményre vetülő hatása

Forrás: Saját kutatás és szerkesztés, 2018

A bioritmus a fiúkra és a lányokra egyaránt hat. Mindkét nemre igaz, hogy azok, akik odafigyelnek a fekvési és kelési időre, valamint a megfelelő mennyiségű alvásra, nagyobb eséllyel rendelkeznek átlag feletti lexikai tudással. Az alacsonyabb évfolyamon tanulók számára kifejezetten fontos, mikor fekszenek és kelnek.

Egy első vagy másodéves hallgató esetében, ha a bioritmus értékelését bemutató koefficiens 8 ponttal emelkedik, az magával vonja, hogy a kérdéssorban a megkérdezettek eggyel több helyes választ adnak. A harmadévesek, illetve az annál is magasabb évfolyamon tanuló válaszadóknál is a bioritmus jó hatással van a teljesítményre, azonban ezek statisztikai relevanciája már kisebb, mint az egyetemi gólyák vonatkozásában. Ez utóbbi pont az, amiben az évfolyamoktól való elemzés eltér a kor szerinti elemzéstől. Az eredmények többek között azt mutatják, hogy a legalább 21 évesekre jobban hat a bioritmus, mint az a magasabb évfolyamon tanulók esetében tapasztalható.

Egyetemekre vetítve kiderült, hogy leginkább az 1. számú egyetemen van hatása az alvás mennyiségének. Relevánsnak tekinthető azon hatás, miszerint ahhoz, hogy 1 helyes válasszal többre lehessen számítani, átlagosan a bioritmus koefficiensének 6 pontos változása szükséges. Minden demográfiai elemzést számításba véve ez tekinthető leginkább számottevő összefüggésnek, habár annak statisztikai szignifikanciája alacsony. Statisztikai értelemben is számottevő kapcsolat csak a 2. számú egyetemen látható, ahol a bioritmus egységnyi emelkedésével átlagosan a lexikai teszten 0,126 pontos növekedés párosul.

A bioritmus és a stressz elemzésén kívül a felmérésben más, esetlegesen releváns okot is teszteltem. A személyi jellemzők közül kiemelkedő jelentőséggel rendelkezik az, ha valakinek megfelelő a *hozzáállása*, ha van benne alázat az iránt, amivel éppen foglalkozik. Felmérésemben igyekeztem arra is rávilágítani, hogy a hallgatók hozzáállása miképp befolyásolja a lexikai teszten elért eredményt. Az alázat vizsgálatánál nagyon fontos kérdés, milyen változókat használunk, azokat milyen súllyal vesszük számításba, amikor kialakítjuk az erre vonatkozó mutatószámot.

A kutatásban a stresszkezeléshez és a bioritmushoz hasonlóan egy olyan koefficiens-t képeztem, melynek lehetséges minimális értéke 0, míg maximuma 100. Minél magasabb a koefficiens értéke, annál inkább megfelelő a válaszadó hozzáállása. Az alázat becsléséhez az órára járás hajlandóságát, valamint az órákon való egyéb tevékenység arányát vettem számításba. Az órára járást egy súlyozott átlag alapján határoztam meg, hiszen jelentősen eltérnek az adatok előadások és szemináriumok (gyakorlatok) esetében.

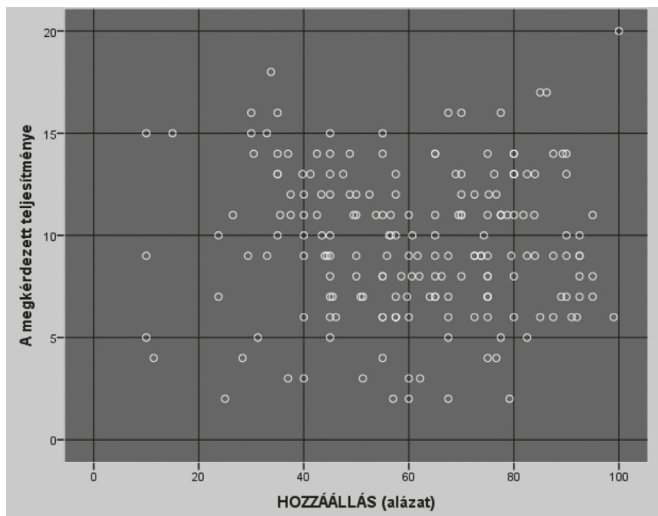
Az inaktív részvétel mérésében arra törekedtem, hogy az óra folyamán reális bekövetkezési valószínűséggel rendelkező eseményeket a teljesség igényével lekérdezzem. Mindezek tükrében a felmérésben megkérdeztem a hallgatókat, mennyire jellemző rájuk, hogy esznek az órán, hogy digitális eszközeikkel foglalkoznak, hogy újságot olvasnak, hogy másra tanulnak, hogy kvázi elalszanak, illetve csevegnek. Mindezekből származtattam az elemzéshez használt a 0–100 közé eső koefficiens-t.

$$\text{TELJ.}=9,898-0,004*\text{HOZZÁÁLLÁS}$$

A koefficiens alakulása lényegében nem befolyásolja a teljesítményt. A teljesen negatív attitűddel rendelkezők nagyságrendileg 9,9 kérdésre tudnak helyesen válaszolni, míg a tökéletes alázattal rendelkezők helyes válaszainak becsült száma 9,5. Ezen

eltérés statisztikai értelemben nem tekinthető szignifikánsnak, tehát ezen módszer alapján kijelenthető, a lexikai háttértudás nem függ az egyén hozzáállásától.

Felmerült bennem a kérdés, hogy lehetséges-e az, hogy a két változó között nem lineáris, hanem más jellegű kapcsolat áll fenn.

9. ábra: A hozzáállás teljesítményre gyakorolt hatása

Forrás: Saját kutatás és szerkesztés, 2018

Megnevezés		B0	B1	Sig	R
Nem	Nők	8,237	0,007	0,672	0,043
	Férfiak	11,117	-0,007	0,702	0,040
Évfolyam	1–2. éves	10,592	-0,010	0,532	0,058
	Min. 3. éves	9,417	-0,004	0,854	0,022
Kor	<21 éves	11,167	-0,022	0,274	0,127
	20< éves	9,040	0,009	0,581	0,052
Egyetem	1. számú	8,799	0,029	0,376	0,189
	2. számú	8,327	0,019	0,424	0,109
	3. számú	11,939	-0,034	0,120	0,192
	4. számú	7,398	0,021	0,656	0,109
	5. számú	12,139	-0,040	0,309	0,207

8. táblázat: A hozzáállás hatása a teljesítményre, demográfiai bontásban

Forrás: Saját kutatás és szerkesztés, 2018

Az ábrázolt adatok alapján arra következtettem, hogy aggregált, azaz összesített szinten sem lineáris, sem más jellegű kapcsolat nem áll fenn a két vizsgált tényező között.

Az adatokat különböző részmintákra bontva is arra a következtetésre kellett, hogy jussak, hogy sem nemi, sem korcsoportokra, sem pedig egyetemekre bontva nem tapasztalható semmilyen összefüggés az alázat és a lexikai teszten elért eredmény között.

A hozzáállás más jellemvonással is összefügghet. A korábban már elemzett stressz helyzetéhez is kapcsolódhat, hogy ki mennyi időt tölt el online világban. Tapasztalat alapján a fiatalok szorongást kezelő, gyakori mechanizmusainak egyike, hogy belemerülnek a technikai eszközök, a kütyük világába. Okostelefon, tablet, laptop, online játékok, közösségi oldalak; ezek a legjellemzőbb menekülést jelentő eszközök és célpontok. A digitális eszközökkel való hosszú időn át tartó foglalkozás egyik feltétele, hogy a válaszadó rendelkezik olyan eszközzel, amellyel képes az internet felhasználásával online böngészni. Mindezekből tehát szükségszerűnek tűnt felmérni a fiatalok hardware-ekkel és software-ekkel való ellátottságát is. Véleményem szerint a lexikális tudásra akár a *technikai felszereltség* is hatással lehet. Lehetséges, nem a tudás mennyiségét, hanem az összetételét befolyásolja, de mindenképp lehet a két tényező közötti összefüggés keresésében ráció. Pont az elgondolás miatt megszakítva az eddigi metodikát, másképp elemzem az adatokat.

A táblázat arról tanúskodik, hogy habár számos témakörben nem látható összefüggés a technológiai vívmányokkal való ellátottság és a lexikai ismeretek között, azonban egyes diszciplínák esetében megmutatkozó helyes válaszok eloszlása mutat némi tendenciát. Lineáris kapcsolat következtében a gazdasági ismeretek, a pszichológia, a földrajz, a kémia és a politológia kérdéseket azok válaszolták meg nagyobb arányban helyesen, akik jobban el vannak látva a digitális kütyükkel, közösségi oldalakkal. A jogi és a történelmi kérdésekben jellemzően az offline megkérdezettek, valamint az átlagos felszereltséggel rendelkező fiatalok válaszoltak inkább jól. A többi kérdésnél nem látható semmilyen összefüggés, avagy annak iránya nem egyértelmű.

A lexikai ismeretek felmérését célzó kutatási rész nem csupán a lexikai tudás felmérését szolgálta, hanem a kérdéssor megválaszolása egyben egy kísérlet is volt. A teszt elsődleges célja az volt, hogy szemléltessem a mai egyetemista réteg azon tudását, amelyet mindenféle segítség nélkül képesek magukból kiadni, azonban a pillanatnyi állapot, a hirtelen érkező „vizsgahelyzet” arra is választ adott, hogy az egyetemisták miképp tudják kezelni a hirtelen helyzeteket. Az eddig vizsgált tényezők azt az elgondolást próbálták meg valamiképp alátámasztani, hogy a megkérdezettek valójában az adott körülményekben tudtak így teljesíteni, és a teszt valójában nem vetíti le a valós tudásukat. Mindezek ellenére számolni kell azzal az elképzeléssel is, hogy a válaszadók valós tudása csak annyi, amit a tanulmány korábbi részében már bemutattam. Úgy gondolom, hogy ebben az esetben a lexikális tudásuk és a tanulmányi átlaguk hozzávetőlegesen egymásból következik, tehát valamiféle statisztikai kapcsolat van a két tényező között.

Az elemzés következő szakaszában megvizsgálom, hogy a tanulmányi átlagok miképp befolyásolják a lexikai tudást, avagy éppen fordítva; a lexikai tudás mennyire tükröződik vissza a tanulmányi átlagban. A tanulmányi átlagra minden megkérdezettnél rákérdeztem. Arra voltam kíváncsi, hogy az egyetemi tanulmányai során egy tizedesre kerekítve jellemzően mennyi volt a kreditekkel súlyozott tanulmányi átlaga, szemeszterről szemeszterre. Mindezek tükrében a kapott átlagok minimuma 2 körül mozgott, míg a válaszadók között volt színjeles tanuló is.

Témakör	Az ellátottság szintje							
	2	3	4	5	6	7	8	9
Gazdasági ismeretek	100%	88%	81%	86%	100%	100%	100%	100%
Jog	33%	34%	31%	35%	41%	25%	0%	100%
Környezetismeret	100%	56%	47%	35%	35%	63%	25%	50%
Történelem	33%	68%	63%	55%	65%	50%	50%	50%
Gasztronómia	100%	90%	86%	86%	94%	100%	75%	100%
Statisztika	0%	14%	14%	22%	12%	0%	0%	50%
Pszichológia	67%	52%	58%	57%	71%	63%	100%	50%
Földrajz	67%	58%	59%	76%	76%	63%	100%	0%
Irodalom	33%	52%	44%	39%	65%	38%	25%	0%
Zene- és képzőművészet	33%	52%	37%	47%	53%	25%	50%	50%
Matematika	33%	58%	46%	47%	65%	38%	25%	100%
Szociológia	0%	42%	39%	41%	59%	38%	50%	0%
Csillagászat	100%	48%	46%	53%	47%	86%	75%	50%
Nyelvtan	67%	60%	46%	49%	71%	50%	75%	50%
Sportélet	67%	40%	44%	39%	47%	50%	25%	100%
Számítástechnika	100%	52%	53%	63%	59%	63%	50%	50%
Politológia	0%	12%	15%	14%	29%	13%	25%	50%
Kémia	67%	36%	47%	51%	53%	63%	75%	50%
Idegen nyelvek	0%	32%	24%	16%	47%	25%	0%	0%
Filmvilág	100%	38%	32%	29%	47%	25%	25%	50%

9. táblázat: A hardware-ekkel és software-ekkel való rendelkezés hatása

Forrás: Saját kutatás és szerkesztés, 2018

A regressziós egyenlet nem mutatott semmilyen összefüggést a két elemzett tényező között. A tanulmányi átlagok és a teszten elért eredményből létrehozott pontdiagram már egyértelműen megmutatta, hogy semmilyen tendenciózus statisztikai összefüggésre nem bukkanhatunk, éppen ezért az elemzést talán célszerűbb elvégezni úgy, hogy a megkérdezettek kategóriáinként elemezzük, külön-külön.

Megnevezés		B0	B1	Sig	R
Nem	Nők	8,237	0,007	0,672	0,043
	Férfiak	11,117	-0,007	0,702	0,040
Évfolyam	1–2. éves	10,592	-0,010	0,532	0,058
	Min. 3. éves	9,417	-0,004	0,854	0,022
Kor	<21 éves	11,167	-0,022	0,274	0,127
	20< éves	9,040	0,009	0,581	0,052
Egyetem	1. számú	8,799	0,029	0,376	0,189
	2. számú	8,327	0,019	0,424	0,109
	3. számú	11,939	-0,034	0,120	0,192
	4. számú	7,398	0,021	0,656	0,109
	5. számú	12,139	-0,040	0,309	0,207

10. táblázat: A tanulmányi átlag hatása a teszten elért eredményre

Forrás: Saját kutatás és szerkesztés, 2018

A fenti táblázat bemutatja, hogy a jobb tanulmányi átlag nem minden esetben jelent egyet a nagyobb lexikai ismerettel. Példának okáért a férfiak esetében, habár minimális mértékben, de jobb eredményt értek el azok, akik az egyetemi kötelességeiket csak hanyagul vagy kevésbé odakoncentrálva, rosszabb eredménnyel teljesítik. A fiatalabbnál hasonló a helyzet; minél magasabb az átlag, a háttértudás annál alacsonyabb lett a felmérés tesztje szerint. Ezzel szemben pozitív összefüggés mutatkozik a két tényező között például a nők, vagy az egyes intézmények esetében. A tapasztalt korreláció irányának meghatározása ellenére sem jelenthető ki egyetlen esetben sem, hogy a tanulmányi átlag bármilyen befolyással lenne a felmérés tesztjének eredményére.

(Jövőkép és tanulságok) A felmérés eredményeinek részletes elemzése elősegíti a komplexebb következtetések levonását, továbbá lehetőséget biztosít arra is, hogy a hiányszágokra történő rámutatással javaslatokat fogalmazzunk meg annak érdekében, hogy növekedjen a hazai oktatási rendszer színvonala.

A felmérés előzetes várakozások megfogalmazásával kezdődött, éppen ezért célszerű megvizsgálni, hogy a kutatás eredményei valóban az előzetes várakozásoknak megfelelően alakultak-e, avagy a hipotéziseket megcáfolták az empirikus adatok.

Hipotézis száma	A hipotézis tartalma	Értékelés	Döntés
Á1	Az egyetemre járó fiatalok egy részének hiányos az általános műveltsége. Ez az arány mindenképp számottevő (>20%).	A megkérdezettek mintegy harmada maximum 8 kérdésre adott helyes választ, amely az általános műveltség legalább részleges hiányosságát jelenti.	ELFOGADVA
Á2	A megkérdezettek neme befolyásolja a háttértudás mértékét, eloszlását.	A férfiak átlagosan közel két kérdéssel több kérdésre válaszoltak helyesen. Az eltérés szignifikánsnak tekinthető.	ELFOGADVA
Á3	Az egyes témaköröknél a tudományághoz köthető egyetem hallgatói nagyobb arányban tudták a helyes választ.	A közgazdászok és a mérnökök erősek reáliákban, míg az orvostanhallgatók jól teljesítettek a természeti tudományokban.	ELFOGADVA
Á4	A tanulmányi eredmény nem függ össze a háttértudással, azaz nem jelenthető ki, hogy aki jobb az iskolában, annak magasabb lenne a háttértudása.	Előfordult, hogy egy gyenge tanuló viszonylag jól teljesített, míg a jó tanuló tanulmányi eredményeihez képest keveset tudott. A két változó között nincs összefüggés.	ELFOGADVA
Á5	A lexikai ismeretek, azaz a kulturális háttértudás összefügg a megkérdezett személyiségi jellemzőivel, életvitelével.	A felmérés szerint a szorongás blokkolja a teljesítőképességet, mint ahogy a bioritmus is, de az alázat és a technikai felszereltség nem volt releváns magyarázó változó.	RÉSZBEN ELFOGADVA

11. táblázat: A kutatás hipotéziseinek értékelése

Forrás: Saját szerkesztés, 2018

A felmérés eredményeiből fontos következtetéseket sikerült levonni. Kiderült, hogy az egyetemisták átlagos lexikai tudása igencsak alacsony. Az is bebizonyosodott, hogy egyesek már olykor észveszejtően alap dolgokkal nincsenek tisztában. A leginkább hajmeresztő az volt, hogy az oktatási intézmények diákjai már nem ismerik fel a saját szülőházájuk himnuszát, ha az idézet nem az első versszakból van.

Fontos következtetés, hogy habár azt hinnénk, hogy a jobb tanulmányi eredmények egyben magasabb lexikális tudást is jelentenek, valójában ez nincs így. Egy rossz tanuló lehet ugyanolyan magas háttérismerettel rendelkező, mint egy jeles tanuló. Jóllehet, egyesek kitanulják a szakukhoz tartozó egyes fortélyokat, és talán jó szakember is válik majd belőlük, mégis az igazi ok-okozati viszonyokat nem tudják megérteni, hiszen a tanulásuk sematikus, vizsga-szisztémás. Ez azt jelenti, hogy a vizsga napjára igyekeznek mindent megtanulni, de ez a tanulás nem stabil, sokkal inkább magolás, ami egyben azt is jelenti, hogy az elvileg elsajátított anyag pár hónap múlva már szinte teljesen ismeretlen. Ebből arra következtettek, hogy a fiatalok nem tudnak jól tanulni. De miért is tudnának sokan hatékonyan elsajátítani anyagot, hiszen tíz egyetemista közül kilenc úgy tanul, hogy zenét hallgat és/vagy okostelefonjával babrál. A laptop és az okostelefon portálzon keresztül, ez pedig rendszeresen elvonja a figyelmet a tanulásról, így csökken a hatékonyság.

Bizonyítást ugyan nem nyert, de feltételezhetően hosszabb távon a túlzott internet-használat és az applikációktól való függés árt a lexikai tudásnak. Feltehető, hogy idővel egyes készségek eltompulnak, mint például a fejben számolás, vagy épp a versek, mint memoriterek megjegyzésére irányuló képesség.

A technikai eszközök világa nemcsak önmagában az online információk iránti igény kielégítését segíti elő, hanem sok esetben a fiatalok számára egy menekülési útvonal is a valóság elől. Általában azok menekülnek az online világba, akik számára a való élet szorongásokkal teli. A stresszel való megküzdés sokak számára problémát okoz. A felmérés világosan bebizonyította, hogy a szorongással küszködők kevésbé tudják visszaadni valós tudásukat; a hirtelen szituációkban leblokkolnak és agyuk nem teljesít olyan szinten, mint ahogy az elvárható lenne. A felmérés készítése során megfigyelt nonverbális és verbális üzenetekre alapozva hozzávetőlegesen 3-5% azok aránya, akiknél a szorongás komolyabb teljesítményromláshoz vezet. A legtöbb esetben a lányok kezelik nehezebben a stresszt, éppen ezért náluk a szorongás jobban befolyásolja, hogyan teljesítenek.

Komplexebben vizsgálva a kutatás eredményeit arra lehetünk figyelmesek, hogy a fiatalok a legrosszabb teljesítményt a társadalmi tudományok területén érték el. Az is érdekes egybeesés, hogy más tanulmányokban érezhető, hogy a tudományos életben és a mindennapokban is pont a társadalmi területeket tartják legkevésbé relevánsnak az emberek. Ez mindenképp hibás gondolkodásmód, hiszen az emberek közösségben élnek, vannak individualista és társas sajátosságaik, amiknek a megismerésére a társadalomtudományok, azon belül is elsősorban a szociológia és a pszichológia fókuszál.

Mind ezek tekintetében tehát levonható az a konzekvencia, hogy a korábbi kutatások gyenge eredményei nem a véletlennek köszönhetőek. A tudás kopásában van egyfajta tendencia, amely tükrében egyes elavultnak vélt tudások és képességek likvidálódnak a modernebb felfogású fiatalabbak életéből, míg más – pl. számítástechnikai – ismeretek pedig felértékelődnek. Ez egyben azt is jelenti, hogy a technológiai vívmányokkal párhuzamosan folyamatosan eltolódik az elsajátított információk tudományterületekre vetített súlya, valamint az is feltételezhető, hogy egy hasonló kutatás közel azonos eredményre vezetett (volna) 5-7 évvel ezelőtt.

A jelen tendencia folytatása egy negatív jövőképet ígér. Előrebocsájítja, hogy a jövő generáció évről évre kevesebb hozott tudással fog rendelkezni, egyre nagyobb problémákkal fog küszködni a hatékony tanulás terén és egyre inkább érvényes lesz, hogy csak az adott vizsgaalkalomra hegyezzék ki a tudásuk. Mindezekből az is következik, hogy az elkövetkezendő években, évtizedekben végző hallgatók akár lehetnek jó szakemberek, minimális gyakorlati tudással rendelkeznek, elenyésző az az ismeretanyaguk, amelyet a mindennapok során is hasznosítani tudnak majd. Tudásuk kifejezetten az elektronikus eszközök függvénye lesz, az agyuk nem fog megjegyezni szinte semmit, és féltő, hogy a világhálón az információk torzultan fognak eljutni hozzájuk, ezáltal mesterségesen formálva szemléletüket.

Az elkövetkezendő évtized a technológiai fejlődéssel párhuzamosan az emberek fokozatos elbutulását is magával hozza. A társadalom egyes csoportjai között egyre nagyobb lesz a tudásszintbeli eltérés; így nő a szakadék az alázatos, valós tudással rendelkező, valamint az applikációk világába beleintegrálódott, világháló-függő fiatalok között. Hasonló folyamatot vélek a jövőben realizálódni az egyes korcsoportok között is, valamint a magas egzisztenciával rendelkezők és a leszakadt (deprivált) lakosság között. A folyamat erősödésével a fiatalabbak elfelejtenek élni, egyre több lesz a társadalmi frusztráció és egyben a reményvesztett beletörődő magatartás, és ezzel együtt a tudás ismét monopolizálódik, mint anno az a középkor egyes évszázadaiban is megtörtént.

Mindezek a következmények a társadalom legnagyobb része számára kedvezőtlenek. A tudás monopolizálása és a társadalmi elégedetlenség csak azok számára lehet akár csak részben is előnyös, akik a monopóliumot alkotják, vagyis a társadalom legfelső szintjén helyezkednek el. Minthogy a jóléti és jóléti társadalmat lenne célszerű kialakítani, a fent leírt társadalmi folyamatot el kellene kerülni. Ehhez pedig már most alapvető változásokat kell eszközölni.

Az oktatási rendszert alapjaiban át kell szervezni; az általános iskolától kezdve az egyetemig és a tananyagtól kezdve a könyvtárhasználat szabályáig. Jelenleg dogmatikus, sablonos tudást kapnak a fiatalok, amelyeket nem tudnak alkalmazni az életben. Az oktatás túl elméleties. Mindenképp célszerű lenne az oktatást humánusabbá, gyakorlatiasabbá tenni. Általános életviteli momentumokra fel kellene készíteni a fiatalokat, példának okáért meg kellene mutatni nekik, miképp kell formanyomtatványokat kitölteni, miképp tudnak elintézni hivatalos ügyeket. Véleményem szerint egy 18-19 éves érettségizőnek tisztában kellene lennie azzal, mi az E27-es foglalat, mi az 53-as formanyomtatvány és mire való, milyen élelmiszerek szükségesek az egyes vitaminok pótlására vagy épp az egyes termékek csomagolóanyagai a szelektív hulladékok mely csoportjába tartozik. Ugyan ezekre vonatkozóan kutatási adatokkal nem rendelkezem, de jártamban-keltemben tapasztaltam, hogy a fiatalok az egyes hulladékokat nem a megfelelő tárolóba helyezik el.

Társadalmi cselekvéseink több oldalról is szabályozva vannak, amely szabályokkal a fiatalok nem igazán vannak tisztában. Úgy vélem, nagyobb figyelmet kell szentelni ezen szabályok megismertetésére. Fontos lenne, ha a fiatalok tisztában lennének már a jog alapvető momentumaiival, milyen jogaik vannak és milyen kötelességeik egy konkrét élethelyzetben, valamint adott szituációkban hogyan illik és hogyan nem illik viselkedni. Mindezek mellett fontos lenne megismertetni őket a szokásjoggal is.

Az egyre „butuló” fiatalság kialakulását leginkább a digitalizációra és az online eszközök nem megfelelő használatára vezetném vissza. Úgy vélem, az elektronikus eszközök inkább hozzájárulnak az elbutuláshoz, semmint segítenék az információáramlást. Továbbá úgy vélem, nem véletlen, hogy az egyik legsarkalatosabb

pont a középiskolában a matematika, hiszen ott a „Google a barátod” nem igazán tud érvényesülni. Véleményem szerint javasolt lenne az oktatási rendszerből kvázi kitiltani az összes elektronikai eszközt, leszámítva a számítástechnikai órákat, ahol pedig hasznosítható tudást lenne célszerű oktatni. Meg kell tanítani a fiatalokat újra logikusan gondolkodni, fejben számolni, memoritereket tanulni. Ehhez persze az oktatásmódszereknek is igazodniuk kellene, hiszen nem szabad csak neten kipuskázható számonkérésekre alapozni.

A digitális világ a stressz elől menekülő útvonal. A fiatalok egy része erősen szorong, így valószínűleg sokak számára hatásos lenne, ha már a középiskolában direkt stresszkezelő technikákat is tanulnának a diákok, valamint fejlesztenék a társas kommunikációt. Meg kellene tanítani a hallgatókat a megfelelő stílus kiválasztására, az oda illő és az oda nem illő kifejezések tisztázására.

Ösztönözni kell továbbra is a fiatalokat a testnevelésre, azonban sokkal szigorúbban kellene venni a rendszeres kimaradásokat. Tapasztalatom szerint vannak olyanok, akik kifejezetten mindent igyekeznek annak érdekében megtenni, hogy ne kelljen mozogniuk. Ugyanígy el kellene érni a „hogyan legyenek holnapra beteg?” jellegű kérdések csökkenését. Ezt konzekvens, humánus, de ugyanakkor szigorú elvek mentén lehetne megvalósítani.

Hogy a fiatalság megfelelően fejlődjön és kulturálisan is emelkedjen, kifejezetten fontos a tanár személye. Sajnos a tanárok egy része teljesen más világban él, mint a diákok, egészen más nyelvezetet beszél. Nem értik őt a hallgatók és ő sem érti, amiket a diákok mondanak. Dogmatikusan, rutinból tanít, amelynek vannak hátulütői az oktatást tekintve. A másik tanártípus az a tipikusan csak leadja az anyagot, de semmit nem magyaráz jellegű. Tömeges vélemény, hogy a tanárok jelentős részének semmilyen pedagógiai készsége nincsen. Úgy vélem, előnyös lenne, ha csak olyan tanárokat, oktatókat, előadókat alkalmaznának, akik alázattal vannak munkájuk iránt. Optimálisan szívüket-lelküket beleteszik a tanításba; akik következetesek, akik nem foglalkoznak a statisztikájukkal, és ha kell, mernek buktatni (természetesen itt a korrekt módon leadott és számonkért anyag nem tudásból következő buktatásra gondolok), illetve minden mozzanatában azon van, hogy hallgatói az ő kurzusát elvégezve valódi tudással rendelkezzenek, mentálisan is többek legyenek és tapasztalatuk is növekedjen a kurzus elvégzésének köszönhetően. Ehhez fontos alapkövetelmény, hogy az oktatói tevékenység előfeltétele ne a papír legyen, hanem az, hogy a tanárjelölt miképp tud tanítani, milyen elveket képvisel, amely az oktatással összefügg.

Az oktatási rendszer átalakításának egyik alapvető kérdése, milyen arányokat szeretnénk elérni az egyes képzési rendszerekben. Nem rendelkezhet mindenki diplomával, hiszen így a diploma elveszti jelentőségét, értékét. Nagyságrendi becslést kell tenni arra vonatkozóan, hogy a felsőoktatásba évente hány hallgató kerüljön be, illetve végezzen. Véleményem szerint a jelenlegi hallgatói létszám rettentően sok. Sokkal jobban kellene válogatni azokat, akik a felsőoktatásba kerüljenek. Ők később az ország szellemi elítijét adják, így elvárható, hogy kulturálisan fejlettebbek legyenek, mint akik nem kerülnek be az egyetemekre. Csak olyan hallgatót szabadna felvenni, aki tudása mellett alázata miatt akár példaként is szolgálhat a társadalom tagjai számára. Úgy vélem, hogy összességében le lehetne felezni az egyetemisták számát, elérve ezzel azt, hogy nívója legyen a magyar egyetemeknek és ne a papírközpontú magyar oktatási rendszer elemének lehessen nevezni ezen intézményeket.

Ez persze a felvételi rendszer alapos átalakítását is igényli. A jelenleg működő két-szintű érettségi színvonala igencsak fluktuál az egyes tantárgyak között. A matematika

érettségi közép szinten például nem szolgálja a kulturális felemelkedést, hiszen egy 25%-os teljesítmény elegendő a sikeres vizsgához, amelyet ha valaki éppenhogy teljesít, lényegében köze sincs a 4 évig tanult anyaghoz. Az érettségi vizsgasor 25%-át egy jobb képességű nyolcadik évfolyamos általános iskolás (vagy adott esetben gimnazista) is képes teljesíteni. Ez ugye akkor azt jelenti, hogy a fentnevezett elégséggel átsusszant diák a 4 év alatt kvázi semmit nem tanult. Ezzel szemben az emelt szintű érettségi sokkal komplikáltabb. Hogy legyen valódi értéke az érettséginek, vagy át kellene dolgozni a feladatsorokban szereplő feladatok arányát, vagy magasabbra (mondjuk 40%-ra) kellene tenni az elégségeshez szükséges teljesítmény minimumát. Ha a tanári gárda korrekten tanít, akkor ez a 40% nem okozhat gondot egy szabályos keretek között lefolyó érettségi vizsga alkalmával sem.

Természetesen nem csak az egyetemekre való bekerülés a kardinális kérdés. A kétkezi szakmunkákat is folyton oktatni kell, hiszen az országnak szüksége van a hagyományos szakmákra is. A keretlétszámokat úgy kell mindig meghatározni, hogy zavartalan legyen a szakmunkások ellátottsága.

Emellett végig kellene gondolni a tanév ütemezését is. Jelenleg nagyon szellős a tanév, kiváltképp a tavaszi félév/szemeszter. Jelenleg több középiskolás és egyetemista arra panaszkodik, hogy fáradt, fásult, ami furcsa annak tükrében, hogy egyrészt a tanév tele van tűzdelve szünetekkel és nincs olyan hónap, amikor ne lenne legalább egy „szabadnap”, másrészt pedig annak tükrében érdekes, hogy a munkahelyen is valószínű, 5 napot kell majd dolgozniuk egy héten.

Konkrétabb javaslatok:

- Az oktatási intézmények közvetlen közelében jó lenne zöld területet biztosítani. Általános iskolákhoz közel játszótérre emlékeztető parkokat, a középiskolába főcipályákat és társas asztalokat, míg a felsőoktatási intézményekhez akár rétszerű környezetet, campusokat padokkal, sétáló utakkal, kellemes kivilágításban.
- A kötelező olvasmányok gondosabb kiválasztása és azok elolvasásának konzekvens számonkérése. Sem irodalomból, sem más tárgyból ne legyenek olyan dolgozatok, amik kvázi tanulás nélkül is jól megírhatóak.
- Általános iskolában akár érdemes lenne elgondolkodni a köpeny (egyenruha) újbóli alkalmazásán. Túl nagyok a társadalmi, anyagi különbségek és nem lenne célszerű, ha a divat már az általános iskolában fő szempont lenne.
- A röpdolgozatokat nem kell bejelenteni, de az esetek 90%-ban mégis megtörténik. Jó lenne, ha a tanárok szinte egyetlen esetben sem jelentenék be ezt, hiszen így a diákok folyamatosabb tanulásra lennének kényszerítve.
- Az iskolaorvos és -pszichológus szerepét növelni kell, mert sokaknak akadnak gondjaik. Szükség esetén akár növelni is lehetne a létszámot, intenzitást.
- Érettségien és összevontabb vizsgákon a memoriterekét jó lenne számonkérni a diákokon. Esetleg erre vonatkozó kérdés is lehetne az érettségi idevágó részében.
- A felvételi eljárás keretein belül az írásbeli után egy szóbeli mindenesetben javasolt lenne, valamint egy elbeszélgetés, ahol a kandidáns személyi jellemzőit, motivációit ismerik meg a felvételiztetők. A gyengébb eredmények kiszórásával csökkenthető a „nemtörődöm” magatartás az egyetemen.
- Jelenleg 50 óra munka a kötelező az érettségi letétele előtt. Én azt gondolom, hogy talán az érettségit nem kellene ennek függvényében kiadni, hiszen akik nem tanulnak tovább, úgyis munkába állnak. Azok viszont, akik tovább akarnak tanulni, azok számára lehetne egy 1 éves kötelező munkaviszony. Ez kicsit átmenet lenne a középiskola és az egyetem között. Aki akarja még, kibulizzza magát, de megéri,

milyen az, ha valaki felnőttként bánik velük, milyenek az elvárások és talán szemléletmódja is csiszolódik. Kicsit hasonlóan képzem el, mint régebben a katonai szolgálatot. Úgy gondolom, egy ilyen 1 éves munkaviszony után sokkal érettebben megy el a fiatal az egyetemi első szemeszterre.

- Testnevelésből a sportágak aktív üzése fontos, azonban vannak, akiknek nincs tehetsége, nincs jó mozgáskoordinációja, vagy effélék. Úgy gondolom, érdemes lenne megtanítani a fiatalok számára az egyes sportágak alapszabályait is és nem ártana, ha a legfontosabb sporteseményekkel, egyéniségekkel is tisztában lennének. Például hol volt olimpia, olimpiai bajnokok...
- Jelenleg az egyetemen 90 perc is lehet egy időszáv. Egy-két évvel azelőtt a középiskolában még csak 45 perces órákon tanultak és úgy néz ki, a legtöbben egyszerűen képtelenek koncentrálni 1,5 órán keresztül. Célszerű lenne fokozatosan növelni az órák hosszát. Mondjuk például: alsó tagozatban 30 perc, felsőben 45 perc, középiskolában 60 perc és felsőoktatásban 75 perc. Emellett az sem ártana, ha egységessé válnának a csengetési rendek.
- Elsősorban az általános iskolában pontosan le kellene fektetni a nevelésre vonatkozó alapokat. Minden esetben meg kellene határozni, hogy az alkalmazandó elvek szellemében mi tartozik az iskola és a tanár, illetve mi a család és a szülők hatáskörébe. Ezzel csökkenni fog a frusztráció az iskola és a szülők között, és talán a kis nebuló is jobban tud majd összpontosítani a tanulásra.

Míndezeket a változásokat szükségesek tartom, ha komolyan a magyar oktatási rendszer versenyképességét szeretnénk visszaállítani. Tekintettel arra, hogy a javaslatok egy része igen hosszú távú beavatkozást igényel, becsléseim szerint legalább 10 év szükséges a változások véghezviteléhez, vagyis a jelenleg kis elsőként tanuló gyerekek már akár egy teljesen hatékonyan, valódi értékeket középpontba helyező felsőoktatási intézménybe tudnak felvételizni. A hatékony oktatási rendszer saját és gyermekeink jövője szempontjából is igen fontos.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Á. Farkas – P. Faragó (2011): The attendance of rational energyutilization and of the green energy. *Hungarian Journal of Industrial Chemistry* Vol: 39(2), pp. 177–181.
- Á. Farkas – P. Faragó (2011): Thoughts about the clear energy. *Hungarian Journal of Industrial Chemistry* Vol: 39(2), pp. 325–330.
- Bolla Emőke – Faragó Péter (2012): Krízishelyzet az iskolapadban – avagy emberi erőforrás válságban? *Valóság*, 2012/12. 94–102.
- Debreczeni Anikó (2017): Rejtélyes pszichés betegség: a Münchhausen-kór. <http://www.webbeteg.hu/cikkek/psziches/6245/a-munchausen-kor-tunetei-kezelese> [letöltés ideje: 2018. február 17.]
- Faragó Péter (2015): Egyetemi divatházak – a magyar felsőoktatás anomáliái a tények és az illúziókeresés viszonylatában. *Valóság*, 2015/7. szám, 46–76.
- Faragó Péter (2017): Fenntarthatóság és zöldenergia: paradigmaváltás? Nem, csak illúzió! *Valóság*, 2017/11. szám, 54–88.
- KSH (2018): Felsőfokú oktatás (1990–) https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zoi007a.html [letöltés ideje: 2018. március 4.]
- KSH (2018): Oktatás (1960–) https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_wdsi001a.html?down=684 [letöltés ideje: 2018. március 2.]
- Oktatási Hivatal (2017): Országos kompetenciamérés, 2016, Országos jelentés, https://www.kir.hu/okmfit/files/OKM_2016_Orszagos_jelentes.pdf [letöltés ideje: 2018. március 10.]
- YouTube (2017): Tudtad, hogy szilveszter péntek 13.-ra esik?, <https://www.youtube.com/watch?v=RWapbMpp2Y> [letöltés ideje: 2018. augusztus 10.]

Francia menekültek Magyarországon a második világháború éveiben

A második világháború magyar menekültügyi politikájának önálló fejezetét képezi a német fogságból Magyarországra menekült francia hadifoglyok befogadása és gondozása. Számarányuk ugyan eltörpül a lengyel menekültek százezres nagysága mellett, politikai jelentősége azonban nagy. A franciákkal soha nem volt ellenséges a magyar közfelfogás, bár a két világháború közötti időben meglehetősen hűvössé vált. A magyar közvélemény elsősorban Franciaországot tartotta a versailles-i békerendszer – ezen belül a trianoni békekötés – fő szervezőjének. A nem túlságosan barátságos magyar–francia kapcsolatok területén 1939 szeptembere egyelőre nem hozott negatív irányú változást, bár Párizsban rokonszenveztek a Teleki-kormány lengyelbarát politikájával, a lengyel menekültek befogadásával, hogy a kormány a leghatározottabban ellenszegült annak a német követelésnek, hogy német csapatokat engedjen át országa területén Lengyelország ellen, valamint, hogy nem szakította meg diplomáciai kapcsolatát a francia földön megalakult lengyel kormánnyal. 1940 februárjában még jelentős francia–magyar kereskedelmi egyezményt kötöttek, amelynek gesztusértéke a Teleki-kormány bátor politikájának is szólt. 1940 tavaszán Franciaország irányában, amikor egyre feszültebbé vált a francia–német viszony, a magyar közvélemény érzelme olyan lett, mint egy évvel korábban Lengyelországgal, a magyar sajtó 1940 május–júniusában – a szélsőjobb kivételével – részvétellel kísérte Franciaország élet-halál harcát, az összeomlást, mert Németország hatalmának megnövekedése előrevetítette annak baljós árnyát, hogy a Berlin akarásával dacoló magyar politika megtörésére hamarosan sor kerülhet. A Teleki-kormány továbbra is igyekezett elkerülni a nyugati hatalmakkal való szakítást. Ez Franciaország esetében annál könnyebb volt, mert 1940 nyarától a hivatalos Franciaországot egy ideig csak a németekkel kollaboráló Vichy-kormány képviselte, de ezen a követségen számos olyan személy is működött, akik a „másik Franciaországot” szolgálták.

1940 novemberében Dampierre francia követ, a már Vichyt képviselő diplomata felvilágosítást kért a magyar külügyminisztériumtól két, a határon letartóztatott, német hadifogolytáborból megszökött francia fogoly további sorsát illetően. Ez az első említést érdemlő dokumentum a világháború alatt Magyarországra menekült francia hadifoglyról. A válasz megadása előtt tárcaközi tárgyalást hívtak össze a Honvédelmi, a Belügy- és a Külügyminisztérium képviselőivel, hivatalos álláspontot kellett kialakítani egy várható francia hadifogoly-áramlattal kapcsolatban. Közismert volt, hogy a magyarok már nagy rutint szereztek a menekültügy területén, de ezen a megbeszélésen három lehetőséget kellett megvitatni: 1. kiadni őket a németeknek, 2. kiutasítani a szökött francia hadifoglyokat, és áttenni a határon olyan területre, ahol a németek nem gyakorolnak befolyást (például Jugoszlávia), 3. alkalmazni velük szemben a hágai és genfi egyezményeket, annak olyan vonatkozásait, amelyek a szökött hadifoglyokkal kapcsolatban intézkedéseket irányoznak elő: kijelölt helyen tartózkodhatnak, felettük a Honvédelmi Minisztérium 21. alosztálya gyakorolja a felügyeletet.

A tárcaközi tárgyaláson is felmerült a nemzetközi jogszabályok paragrafusainak eltérő értelmezése, amely vitát is okozott. A Külügyminisztérium teljesen elvetette az első megoldást, arra való hivatkozással, hogy Magyarország nem áll hadiállapotban

Franciaországgal. De miként lehet összeegyeztetni a németekhez fűződő viszonyal, hogy Magyarország befogadja a francia menekült hadifoglyokat, s főképpen elősegíti továbbszökésüket? A zömében németbarát magyar vezérkar képviselői az első megoldás mellett voltak, s az volt a véleményük, hogy a franciákat ki kell adni a németeknek, nem kell a lengyelekhez hasonló helyzetet teremteni. Szemrehányással élt a Belügyminisztérium képviselőjével, Antall Józseffel szemben, hogy engedékeny a lengyelekkel kapcsolatban. A Honvédelmi Minisztérium 21. osztályt képviselő Baló Zoltán ezredes is a befogadás mellett érvelt, a lengyel hadifoglyokkal azonos bánásmódot javasolt. A Külügyminisztérium azonban csak annyit volt hajlandó álláspontján módosítani, hogy miután Magyarország nem semleges állam, nem elegendő a tartózkodási hely kijelölése, hanem szigorúbb őrizet alatt, zárt helyen, táborban kell tartani őket, továbbszökésüket pedig meg kell akadályozni. Viszont ekkor csak 8-10 francia katonáról tudtak, várható számukat pedig nem lehetett megbecsülni, így az a döntés született, hogy őket a Honvédelmi Minisztérium 21. osztálya által kijelölt lengyel táborban kell elhelyezni. Ugyancsak döntöttek arról is, hogy a szükségnek megfelelően a Honvédelmi Minisztérium 21. osztálya szervezzen számukra külön tábor, gondoskodjanak őrzésükről. Erről értesítették a francia követséget, amely viszont hivatalosan is vállalta érdekképviselőket. A további megbeszéléseken tisztázódott, hogy a francia katonák ellátása azonos lesz a lengyel katonai menekültekével, így a honvédelmi minisztérium élelmezésben és zsoldban részesíti őket, a Belügyminisztérium segélyeket és munkavállalást biztosított. Külön francia katonai érdekképviselőt nem indítványoztak, mivel a francia követség vállalta a magyar hatóságok előtt képviselőket.

Az 1941 elejétől már nagyobb számban érkező francia menekültek a selypi lengyel tiszti táborba kerültek, számuk ekkor 56 volt. Ekkor már több jelentés van arról, hogy a franciák a lengyelekhez hasonlóan megszöktek Selypről, feltehetően a lengyelekkel együtt Jugoszláviába szöktek át. Ettől függetlenül a magyar hatóságok elvi és gyakorlati álláspontja a francia hadifoglyok befogadásával kapcsolatban nem változott. Az igazsághoz tartozik, hogy 1941 elején a francia menekültek száma csekély volt, ugyan nagyon „bosszantotta” Németországot a franciák megszökése, a formális tiltakozásokon túl nem nagyon foglalkoztak sorsukkal.

A francia hadifoglyok nagyobb számú megszökése 1941 végén indult meg, amikor Magyarország is hadban állt a Szovjetunióval. A németek fogságában ekkor kb. 1,5 millió francia katona volt még, sokukat a megszállt szovjet területekre vitték kényszermunkára, útépitéseknél, romeltakarításnál dolgoztatták őket.

1941-ben megindult a francia hadifoglyok szökése Magyarország felé, elsősorban azért, mert a francia foglyok között elterjedt a hír, hogy érdemes Magyarországra szökni, ahol nem adják ki őket Németországnak, lehetőség van továbbszökésre, a gaulleista erőkhöz való csatlakozásra. A németek több olyan röpcédulát koboztak el, amely Magyarországra való szökésre szólította fel őket, és megjelölte azokat az utakat, amelyet követve könnyen magyar földre léphetnek. 1942 nyarán már átlagban 9-10 francia hadifoglyot regisztráltak a magyar határon, összlétszámuk 1942-ben 600-ra nőtt. 1943-1944-ben a hivatalos iratok kb. 800 fő francia foglyról szólnak. A német felderítő szolgálat is élénken figyelte a franciák táborait, mozgását és szervezkedéseiket. A szökések 1941 tavaszán voltak a legnagyobbak, hiszen Jugoszlávián keresztül már könnyen eljuthattak céljukhoz. Jugoszlávia német megszállása után a szökések Horvátország felé irányultak.

A franciák megnövekedett létszáma miatt a selypi francia tábor létszámát csökkenték, külön tábort állítottak fel Balatonbogláron, amely 1942 október elsején nyílt meg. A Honvédelmi Minisztériummal történt megállapodás szerint a francia követség

Balatonbogláron első osztályú szállodát bérelt, ahol a francia tiszteket és katonákat helyezték el. A működési költségeket – a francia követség kiegészítésével – a Honvédelmi és a Belügyminisztérium fizette, 1941 végétől a francia menekültek munkavállalási engedélyt kérhettek. Abban az esetben, ha a munkaadó nem tudott szállást biztosítani a francia menekültnek, akkor a Belügyminisztérium külön pótlékot fizetett a munkavállalónak. A francia munkavállaló továbbra is ott maradt nyilvántartásban (Selypen, Balatonbogláron), ahová elhelyezték őket, bárhol is éltek Magyarországon. Másik ilyen nyilvántartó hely volt a komáromi átmeneti tábor, ahová a határon jelentkezett franciák először kerültek, néhány hétig tartó igazolási eljárás után mehettek a francia táborokba, de itt is kaphattak munkavállalási engedélyt, de ebben az esetben további nyilvántartásuk a Honvédelmi Minisztérium 21. alosztályán történt.

Az utolsó hivatalos statisztika – 1944. január 31. – szerint akkor összesen 650 francia menekült dolgozott a magyar állam által szervezett munkahelyeken: 70 fő a mezőgazdaságban, 459 az iparban (ebből 90 tiszt), 151 pedig egyéb helyeken, 122 fő nem vállalt munkát. 200 fő a kulturális életben működött, sokuk nyelvtanár lett (például a gödöllői Premontrei Gimnáziumban, s budapesti és több vidéki egyetemen is lektorként, francia nyelvtanárként dolgoztak), de számos arisztokrata és polgári családban alkalmazták őket nevelőként, sőt megtaláljuk őket a folyóirat- és könyvszerkesztőségekben is. Rendkívül népszerűek voltak a zenészek, a pincérek és a különlegességekhez értő cukrászok, szakácsok. A munkára jelentkezett francia menekültek jól hasznosuló szakképesítéssel rendelkeztek, sőt munkát bármikor találtak, a munkaadók szinte versengtek egy-egy francia munkavállalóért, elsősorban a vendéglátóiparban. A kötet szerzője, Lagzi István jeles kutató, aki eredeti levéltári anyag segítségével követi nyomon a francia katonai menekültek megjelenését, sorsuk alakulását magyar földön.

1942 októberétől a francia katonák hivatalos központja a balatonboglári francia tábor lett, ezzel egyidőben alakult meg a francia katonák érdekvédelmi képviselőite – hasonlóan a lengyel menekültek szervezeteihez – a Honvédelmi Minisztérium 2. alosztálya felügyelete mellett Francia Katonai Iroda néven. Ez véleményező, javaslattevő szervezet volt, amely a francia katonák kérelmeit összegezte, s terjesztette a magyar tisztviselők elé. A balatonboglári tábor parancsnoka Albert Poupet (1915–1993) hivatásos tüzér főhadnagy volt, aki mellett felettese, Vissnyi-Hoffmann Jenő tartalékos honvédszázados, mint magyar táborparancsnok állt, melléje néhány tartalékos honvédet rendeltek táborőrzésre. Tevékenységük ugyancsak formális volt. Itt több francia zsidó is élt, akiket a magyar parancsnokság nem különített el. Annak ellenére, hogy a magyar minisztériumok szigorúan betartották a genfi egyezményeket, mégis hat balatonboglári francia zsidó katonát Vámosmikolára helyeztek át, amiért Hallier ezredes [Adolphe André Hallier, a francia nagykövetség katonai attaséja (1892–1988)] eredményesen tiltakozott, így – a fennálló francia törvényekre hivatkozva – a Honvédelmi Minisztérium visszahelyezte őket Balatonboglárra.

A nyilas hatalomátvétel idején már lehetetlen volt a francia hadifoglyok védelme. A franciák egy része részt vett a magyar ellenállásban, de közel 200-an csatlakoztak de Lannurien főhadnagy vezetésével a szlovák partizánokhoz. 1944 őszén Budapesten megalakult a földalatti de Gaulle bizottság, amely a magyar ellenállási bizottságokkal kapcsolatot teremtett. A németek le akarták tartoztatni Hallier ezredet, de Literály Ervin ezredes, aki a francia diplomata ügyeit intézte, titokban értesítette, mire több francia diplomata illegálisba vonult. A franciák nem vonultak be a komáromi erődbe, ahol

állítólag védelmet kaptak volna a szovjet csapatoktól. A németet 1944. november 7-én elfoglalták a budapesti francia követséget, magukhoz vették a franciák magyarországi címeit, amelynek segítségével – rádión keresztül – felszólították őket, hogy vonuljanak be a zugligeti katonai táborba. De a felszólításnak senki nem tett eleget.

A körülfárt Budapesten valóban nehéz volt a franciák helyzete, sokat közülük ismét letartóztattak, többségük azonban túlélte a harcokat. A repatriációs iroda adatai szerint 1945 áprilisában négyszáz franciát indítottak el Turáról vonaton Odesszába, hogy onnan repülővel térjenek vissza Franciaországba.

A Szegedi Egyetem gondozásában nyomdai napvilágot látott, Lagzi István kutatásait tartalmazó kötet a teljesség igényével dolgozza fel a magyar földön menedéket keresett és talált francia katonai menekültek sorsának alakulását. E témával, a háborút túlélte egykori menekültek visszaemlékezésein túl, nemigen foglalkoztak. Egy, az 1950-es évek végén született tanulmányomon kívül – Lagzi István jelen kötetéig – alig írt magyar történész a francia hadifoglyok történetéről, Bajomi Lázár Endre 1980-ban jelentette meg *Ego sum gallicus captivus*. Francia menekültek Magyarországon címet viselő kötetét, amely egykori menekültek visszaemlékezéseire épült. Ez volt a második világháború után az első olyan könyv, amely teljességében igyekezett feltárni a történeteket. A kutatások előtt akadályt emelt, hogy az adott politikai rendszer nem nagyon „szerette” a bukott kor humánusra épülő történeteit, főleg mert más színben tűnhet fel a Horthy-rendszer. Gond lehetett az is, hogy az adott témára vonatkozó iratanyag egyszerre több magyar minisztériumban volt található. Egy aránylag „kis téma” a kutatónak rengeteg gondot jelenthetett, a korabeli szigorú kutatási engedélyek „beszerzése” sem lehetett könnyű feladat. Lagzi István, a közismerten szorgalmas kutató híres fáradhatatlan szorgalmáról, összegyűjtötte több volt minisztérium iratanyagából az idevágó leveleket, iratokat, amelyek alapján összeállítható és megrajzolható a francia menekültek mindennapi élete, a táborokban történtek, munkavállalásuk, vagy kapcsolatteremtéseik például a lengyel emigrációval stb. A szerző jegyzeteiben jelzi a megmaradt levéltári anyagok hiányosságait, illetve azt a szomorú tény, hogy amikor a nyilas kormány 1944. december közepén elhagyta Budapestet, a Dunántúl nyugati helységeibe helyezte el a minisztériumokat. Így sok iratanyag vagy elpusztult, vagy menekítés közben elveszett. A francia táborok helyein szinte semmi dokumentum nem maradt, így azt is nehéz nyomon követni, hogy mi lett a francia menekültek sorsa. Ettől függetlenül kiváló dokumentumok kerültek közlésre, szinte napi szinten lehet követni a francia katonák munkavállalásait, sikeres vagy sikertelen szökési kísérleteit. A szerző kitűnő irodalmat közöl, igaz többségük francia nyelvű és az egykori menekültek tollából születtek.

A szerző figyelmet szentel a franciák létszámának megállapítására, hiszen ez adja meg – a politikai álláspontra való tekintet mellett – a probléma súlyát. A visszaemlékezők gyakran esnek abba a hibába, hogy „felfelé” kerekítik az ide menekültek létszámát, gyakran több ezerrel emelik a valóságos adatokat. Valójában ez nem hiba, de a tévedések értékelhetetlen képet rajzolhatnak. Hetven év távlatában törekednünk kell a valós kép kialakítására. Lagzi István könyve ezt teljesítette, a visszaemlékezések figyelembevételével levéltári anyagokkal ábrázolta az egykori eseményeket. A kötet magyar és francia nyelvű.

(Lagzi István: Francia menekültek Magyarországon 1940–1945. Dokumentumok. Szeged, 2016, JATEPress, 556 p.)

Kezelhetetlenül forró A klímaváltozás még inkább megkeseríti az arab világban élők sorsát

Elhúzódo aszályok, pokoli hőhullámok és gyakoribb homokviharok várhatók

Nabil Musza kurd környezetvédő hat évvel ezelőtt, több mint tízéves külföldi tartózkodás után arra tért vissza Irakba, hogy az ország teljesen megváltozott. Nyáron portengerré váltak a folyók, amelyekben annak idején egész évben úszhatott. Az égről eltűnt a valamikor ott röpködő gólyák és gémekek hada. A szárazság arra kényszerítette a földműveseket, hogy felhagyjanak a növénytermesztéssel; a – régebben ritkának számító – porviharoktól fojtogató lett a levegő. Muszát elfogta a tettvágy, és csatlakozott a Nature Iraqhoz, egy helyi környezetvédő csoporthoz, hogy zöld megoldásokért tudjanak lobbizni. A kurd hatóságok jóformán rájuk se hederítenek. „Kisebb gondunk is nagyobb a klímaváltozásnál” – mondja Nabil Musza. A klímaváltozás iránti közöny jellemző az egész Közel-Keletre és Észak-Afrikára, miközben egyre súlyosbodnak az ezzel kapcsolatos problémák. A németországi Max Planck Kémiai Kutatóintézet szerint elhúzódo aszályok, pokoli hőhullámok és egyre gyakoribb homokviharok várhatók Rabattól Teheránig. A már eleve hosszú száraz évszakok még tovább tartanak majd, és még szárazabbak lesznek, elsorvasztván a termést. Egyre fokozódó problémát jelentenek a hőkitörések is – ezekben az országokban rendszeresek a halálos áldozatokat követelő nyári hőmérsékletek. Ha ez néhány évig elnyúló tendencia, akkor ijesztőnek tűnik; ha néhány évtizeden át tart, akkor már a végső időket idézi. Az intézet előrejelzései szerint a közel-keleti és észak-afrikai

nyári hőmérsékletek több mint kétszer olyan gyorsan fognak emelkedni, mint a világtálag. A 46 °C vagy a feletti szélsőséges hőmérsékletek 2050-re körülbelül ötször lesznek valószínűbbek, mint voltak századunk elején, amikor átlagosan évente 16 napon keresztül értek el hasonló csúcsot. 2100-ra a „nedvesség nélküli” – a páratartalom és a hő mértéke – olyan magasra emelkedhet az Öbölben, hogy teljesen lakhatatlanná teheti azt egy a *Nature*-ben megjelent tanulmány szerint (bár a folyóirat legstótebb előrejelzései azon a feltevésen alapulnak, hogy [az üvegházhatású gázok] kibocsátását nem sikerül csökkenteni). Tavaly Irán közel állt ahhoz, hogy megdöntse az 54 °C-os igazolhatóan rögzített melegrekordot, amelyet Kuvaitban mértek egy évvel ezelőtt.

Kiszáradva és elégedetlenül

A víz jelenti a másik problémát. Először is a Közel-Keleten és Észak-Afrikában kevés van belőle, továbbá a klímaváltozás miatt számítani lehet a csapadék mennyiségének csökkenésére. Néhány területen, mint például a Marokkói Mezeta fennsíkján, akár 40 százalékkal is csökkenhet. (A klímaváltozás nagymértékű esőzéseket is okozhat az olyan partmenti országokban, mint például Jemen, de ezt valószínűleg ellensúlyozni fogja a nagymértékű párolgás.) A szomjas haszonnövények öntözésével kínlódo gazdálkodók egyre több kutat ásnak, évszázados víztartó rétegeket csapolva le ezáltal. Egy NASA-műholdak méréseit felhasználó tanulmány szerint a Tigris és az Eufrátesz medre 144 köbkilométernyi édesvizet vesztett (ez körülbelül a Holt-tengernek megfelelő vízmennyiség) 2003 és 2010 között. A csökkenés nagy része annak tudható be, hogy kiszivattyúzták a talajvizet, hogy pótolják az elmaradt csapadékot. A klímaváltozás

politikailag még bizonytalanabbá teszi a térséget. Amikor Kelet-Szíriát 2007 és 2010 között aszály sújtotta, másfél millió ember menekült el a városokba, ahol sokaknak küzdeniük kellett a megélhetésükért. Iránban az 1990-es évek óta tartó szélsőséges aszályok sora tehetetlen földművesek ezreit kényszerítette a vidék elhagyására. Széles körű viták forrásául szolgál, hogy ezek az események pontosan milyen mértékben járultak hozzá a 2011-ben kitört szíriai háború kirobbanásához és a legutóbbi iráni zavargásokhoz. Minden bizonnyal tovább tetézték azokat a bajokat, amelyekből sokan szenvedtek addig is mindkét országban. A vízhiánynak már a puszta réme is konfliktusokhoz vezethet, ahogy az államok igyekeznek vízellátásukat biztosítani a folyók alsóbb szakaszán lakó szomszédok kárára. Amikor Etiópia egy hatalmas gátat kezdett építeni a Níluson, amellyel gyakorlatilag elzárta volna a folyamot, Egyiptom – amelynek szinte egész vízellátása a folyamra épül – háborúval fenyegetődött. A Tigrisen, az Eufráteszen és más folyókon épülő török és iráni gátak hasonló haragot váltottak ki az aszályok sújtotta Irakban.

A tudósok lépéseket dolgoztak ki, amelyek segítségével az arab országok alkalmazkodni tudnának a klímaváltozáshoz. A mezőgazdasági termelést át lehetne állítani hőtűrő fajtákra. Követni lehetne Izrael példáját, amely víztakarékos, csepegtető öntözési rendszert használ. A városokat át lehetne alakítani, hogy csökkenjen a „városi hősziget-hatás”, amely az épületekből és autókból kiáramló hő miatt melegebbé teszi a városokat a környező vidéki területeknél. Mindezek kipróbálására az arab kormányok – amelyeket gyakran más gondok foglalkoztatnak – kevés erőfeszítést tettek. Musza elmondta, hogy a kurd hatóságokat, amelyeknél próbálkozik valamit elérni, lefoglalja az Iszlám Állam elleni harc, egy kudarcba fulladt, függetlenségről szóló népszavazás, illetve jelenleg a kapcsolatok rendezése Irak központi kormányával Bagdadban. A politika gyakran útjában áll a problémák megoldásának. Az országok csak ritkán képesek egyezségre jutni abban, hogy miként osztozzanak a

folyók és víztartó rétegek kincsén. Gázában, ahol betegségekkel fenyeget, hogy tengervíz és szennyvíz szivárog be egy túlhasznált víztartó rétegbe, az Izrael és Egyiptom által emelt blokádnak megnehezíti a sótalánító üzemek építését és működtetését. Libanonban nem sok remény van arra, hogy a pártellentétek miatt széthúzó kormány bármit is tenni fog, hogy elébe menjen a csökkenő vízellátás – környezetvédelmi minisztérium által is megjósolt – problémájának. Az olyan országoknak, mint Irak és Szíria, ahol a háború tönkretette az infrastruktúrát, nagy megpróbáltatást fog jelenteni egy szárazabb és forróbb jövőre való felkészülés.

Néhány ország legalább kísérletet tesz az üvegházhatású gázok kibocsátásának mérséklésére. Marokkó gigantikus méretű naperőművet épít a sivatagban, hasonlóan az Egyesült Arab Emírségekben lévő Dubajhoz. Szaúd-Arábia nem fog leállni az olajexporttal, de tervezi egy olyan naperőmű megépítését, amely körülbelül kétszázszorosa lesz méretében a jelenleg üzemelő legnagyobb ilyen létesítménynek. A térség más napszitta országaihoz hasonlóan a napenergiát költségkímélő megoldásnak tekinti, amivel növelhető a villamosenergia-ellátás, és csökkenthető az energiaforrások támogatása. „Amikor először belefogtam, az emberek úgy néztek a környezetvédőkre, mint a fák elvakult védelmezőire.” – meséli Szafa al-Dzsajusszi, a Független Aktivisták Ligája (IndyAct) nevű bejrúti természetvédő civil szervezet vezetője. – Jelenleg úgy gondolom, hogy a legfontosabbak a gazdasági érvek.” A közel-keleti és észak-afrikai államok keveset tudnak tenni önmagukban a klímaváltozás hatásainak mérséklésére. Elkerülhetetlen lesz azonban, hogy alkalmazkodjanak hozzá. Eddig nyomasztóan kevés történt az ügy érdekében. „Néha úgy érzem, mintha taposómalomban örlődnék” – vallja be Nabil Musza.

(The Economist)

1 Tree-hugger: az angol kifejezés azokra a környezetvédőkre utal, akik a fák kivágása ellen akár úgy is tiltakoznak, hogy azokat a testükkel védelmezik. A cikkben a libanoni kultúra és örökség szerves részét képező cédrusok védőire utal.

John Butler

„A föníciaiak nyomában”
Josephine Quinntól

Josephine Quinn: *A föníciaiak nyomában (In Search of the Phoenicians, Princeton University Press, 2017. december, 360 oldal) című könyvének recenziója*

Föníciaiak nem léteztek, ezért nem is fogjuk megtalálni őket. Egyszerűen fogalmazva ezt az állítást akarja bebizonyítani Josephine Quinn ebben az úttörő tanulmányban. „Annak tisztázásával szeretném kezdeni – írja a szerző –, hogy a föníciaiak nem léteztek egy öntudatra ébredt nép vagy közösség formájában.” Néhányan valóban így hívták magukat, a görögök pedig föníciaiakként utaltak Földközi-tengeri hajósok és kereskedők egy szinte legendás keverékére, de tényleges kilétüket illetően tévedésben voltak.

A „föníciai” kifejezés végül mindenkire vagy senkire sem vonatkozott; a történelem előrehaladtával nemzeti jellegű kreálmánnyá váltak, akiket olyan különböző népek vallottak ösükknek, mint a libanoniak és az írek. Quinn az utóbbiakkal kezdi könyvét: a cselekmény azonban nem a kékkellő mediterrán partokon, hanem egy Baile Beag (‘Kisváros’) nevű helyen bontakozik ki; ezen a képzeletbeli helyszínen játszódik Brian Friel – az „ír Csehov” – *Translations (‘Fordítások’)* című, 1980-ban írt darabja. Hugh O’Donnell, egy idős iskolamester Vergilius *Aeneis*éből idézi azt a részt, ahol a költő a hódítók nyelvén siratja az ősi Karthágó pusztulását. Hugh írre fordítja ezt, de érezhető az ironia, mivel Friel darabjának nyelve angol. Karthágót föníciai városnak tekintették, és a 19. század elején néhány ír tudós nyilvánvalóan azt hitte, hogy valamikor a távoli múltban volt egy föníciai település Írországbán, sőt még az ír nyelv is az ősi föníciaiból fejlődött ki! Hasonlóképpen Quinn a „Nincsenek tevék Libanonban” tréfás címet adja első fejezetének, jelezvén, hogy a libanoniak nem tekintik magukat arabnak, mert az ősi föníciaiaktól eredeztetik magukat.

Meglepő ötlet ez egy olyan kihívó elmélet előterjesztéséhez, amely alapvetően azt sugallja, hogy a föníciai nép más emberek nacionalizmusának

köszönhető elmeszülemény, és olyan tágabb kérdések megfontolásához vezet el bennünket, mint például magának a nemzeti hovatartozásnak és identitásnak a mibenléte. Ez az a pont, ahol Quinn, az oxfordi történész igazából rátalál a saját hangjára, és lebilincseli az olvasó figyelmét. A föníciaiakat sokszínű embercsoportnak tartja, akik közt fennállhatott némi kötelék, de soha nem alkottak egy országot vagy „közösséget”. Köteléknek számított többek között például a Héraklész megfelelőjének számító Melkart [az egyes helyeken Baállal azonos] isten tisztelete, akinek a kultusza Türoszból eredt (a város a Fönixet tartotta alapítójának), és terjedt el a mediterrán térségben, de Quinn más közös elemeket is felfedez a pénzverés, a költészet, a dráma, a művészet, a nyelv és a régészeti leletek, valamint a tengerjárás, az építészet és a felfedezések együttes tevékenységeinek tanulmányozása során.

Mindenesetre emberek nem válnak egy néppé attól a ténytől, hogy közös tárgyak vagy tevékenységek kötik őket össze: Hérodotosz, aki valószínűleg a „föníciai” kifejezés megalkotója volt, róluk írva elmondta, hogy a Vörös-tenger vidékéről származtak, és a mediterrán térségben telepedtek le. Így azt mondhatjuk, hogy Hérodotosz talán amiatt „találta ki” a föníciaiakat, hogy megkülönböztesse őket a görögöktől és a többi néptől; a fönix – *phoenix* – szó görögül ténylegesen *pálmafát* jelent, és a legkülönfélébb országokban vannak pálmafák. Mint Quinntól megtudjuk, az „első föníciai” valószínűleg az emesai Héliodorosz volt (Kr. u. 3–4. évszázad), aki szerelmi regényében, az *Aithiopikában*² önmagát „Emesából való phoenixnek” nevezte. Ez valószínűleg a tébolyodott elméjű Heliogabalus császár (217–22) uralkodása alatt történt, aki Emesából származott, és akinek idején virágzott a „fönicianizmus”; még a római érmék előlapján is pálmafák díszeltek. Quinn következőképpen úgy tekint a föníciaiakra, mint kulturálisan különféle emberek szétágazó csoportjára (mint amilyenek maguk a görögök is), nem pedig egy nemzetre, és meggyőzően érvel amellett, hogy a föníciai „nemzet” leginkább a

² A regény magyarul *Sorsüldözött szerelmesek* címmel olvasható Szepegy Tibor fordításában.

19. és 20. századi nacionalista mozgalmak elmeszüleményének tekinthető, annak ellenére, hogy ez csak része annak, amit Peter van Dommelen régészprofesszor a „föníciai” szó „jelentésére ráakódott palimpszeszt” kifejezéssel illet.

Ugyanakkor úgy is olvashatnánk ezt, mint egyszerűen annak a szemléletmódnak egy részét, amellyel a 21. században szeretjük látni a dolgokat; a nacionalizmus egy ideje már leáldozóban van (kivéve néhány kelet-európai ország és napjainkban az Egyesült Államok esetében), és a mára a sokszínűség lett a büvszó. Quinn kezei közt a föníciaiak egy „olvasztótégely”-szerű csoport ellentétévé lesznek, a név pedig egyszerűen arra utal, hogy az embereket hajtja az azonosságkeresés vágya, legyen az akár a sajátjuk, akár másoké, mert segítségével könnyebb rendet rakni a dolgok között. Quinn sokat ír az azonosságkeresésről könyvében, ezért szerepelnek benne az írek és a libanoniak, ahogy az ősi Karthágó, az ókori Levante térsége, és a modern kori Tunézia is. Mintha valaki kijelentené: „most mindannyian föníciaiak vagyunk”.

A föníciaiak nyomában az identitás kérdésével foglalkozik. „Az igazság az – árulja el olvasóinak Quinn –, hogy jöllehet a történészek állandóan a halottakat vallatják, azonosságtudatuk után kutatva, nem tudjuk, hogy valójában hogyan vélekedtek magukról az emberek a múltban. Vajmi kevés bizonyítékunk van arra, hogy a föníciaiak egyetlen népként vagy nemzetként gondoltak volna magukra. Ha hihetünk a tanulmány írójának, az emberek úgy gondolkodtak az identitásról, mint a saját városukhoz tartozásról: szidóniak, türosziak vagy karthágóiak voltak, akik valamilyen általánosan elfogadott kulturális, gazdasági, vallási vagy társadalmi hagyományokat tettek magukévá. Idővel „kulturális és politikai eszköznek számított” föníciaiaknak lenni, de soha nem vált a mai értelemben vett „identitássá”. Quinn arra a következtetésre jut, hogy a modern nacionalizmus hozta létre a föníciaiakat, együtt az ősi mediterrán térségről alkotott modern elképzeléseink számos más hozadékával; ez a szemlélet a korai újkorból származik, a 19. századra nemzetelméletekké fejlődött, amelyekben egy mítosz állt az újraalkotott múlt középpontjában. Kiváló 19. századi példának bizonyul-

na Finnország (a nem létező „nemzet”) és rekonstruált „nemzeti” eposza, a *Kalevala*, amelyet Elias Lönnrot állított össze számos középkori forrásból. Az embereknek szükségük van a nemzeti eposzokra, és ha nincs nekik, akkor szerzhetnek egy kis történelmet vagy mitológiát újonnan feltámadt nemzeti büszkeségük táplálásához.

A könyv végén Quinn visszatér Írországba és Karthágó példájához, amely annak ellenére, hogy a rómaiak sóval hintették be, nem pusztult el. A szerző megmutatja, hogy az identitás fogalma képlekeny: a múltban ennek nemzeti oldala jóval kevesebbet jelentett, mint – csak hogy néhány példát említsünk – Melkart közös kultusza vagy az, hogy egy bizonyos földrajzi térségben az emberek előszeretettel hajóznak és kereskednek. Josephine Quinn elegánsan megírt és nagy kutatómunkáról tanúskodó könyve talán több kérdést vet fel, mint amennyit megválaszol, de mindenképpen arra szólítja fel az olvasót, hogy másképp lássa a „nemzeti lét” egész koncepcióját, és hogy megkérdőjelezze annak módját, ahogy emberi lények tekintenek egymásra és osztályozzák magukat. Végül is, lehet föníciai tényleg mindenki vagy éppen senki sem. *A föníciaiak nyomában* című könyv alapos forrásfeldolgozás eredménye; a sűrűn írt jegyzetek és a bibliográfia több mint száz oldalt foglalnak el, a jegyzetek közül pedig sokat tovább szaporítanak még hozzászólások, további idézetek és pontosítások. Így kell kinéznie egy tudományos kutatásnak; a szerző nem is ír olyasmiről, amit ne tudna megfelelő hivatkozásokkal alátámasztani. Szerzőlötti műveltséganyag van a könyv mögött, ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy Quinn azokkal az olvasókkal is megtalálja a hangot, akik nem szakértői a mediterrán civilizációnak. Szép befejezést ad a műnek, hogy Quinn visszatér Írországba James Joyce által (több más író társaságában), aki – mint a szerző kétségtelenül tudatában van – egy befejezetlen mondattal zárta le a *Finnegan ébredése* (*Finnegans Wake*) című regényét, ami újra elkezdődik az elején.

John Butler a kanadai University College of the North nyugalmazott professzora.

(Asian Review of Books)

A temetkezés tuti biznisz? Miért aggódnak a temetkezési vállalkozók?

A gyászolók – információk birtokában – már nem mindig teszik azt, amit mondanak nekik, vagy fizetnek annyit, amennyit csak elkérnek tőlük.

Percenként több mint száz ember hal meg. Ezek a halálesetek nemcsak bánatot okoznak egyes embereknek, hanem hasznot is hajtanak mások számára. Amerikában az évi 2,7 millió körüli halálozási szám 2017-ben 16 milliárd dollár (4513 milliárd forint) értékű ipart tart fenn, több mint 19 000 temetkezési szolgáltatónak és több mint 120 000 alkalmazottnak adva munkát. Franciaországban a temetkezési szektor becslések szerint 2,5 milliárd eurót (822 milliárd forintot) ér. A német temetkezési piac 2014-ben 1,5 milliárd eurót (493 milliárd forintot) ért, és közel 27 000 embert foglalkoztatott, akiknek egyhatoda temetkezési vállalkozó volt. Nagy-Britanniában a közel kétmilliárd font (741 milliárd forint) értékűre becsült ipar alkalmazásában több mint 20 000 ember áll, akiknek egyötöde temetkezési vállalkozó.

Az elkövetkező évtizedekben, ahogy a háború után született ún. „baby boom” generáció tagjai megöregednek, az 1000 emberre eső évi halálozási ráta 2050-ig Amerikában a mai 8,3-ról 10,2-re fog emelkedni, Olaszországban 10,6-ról 13,7-re, és Spanyolországban 9,1-ről 12,8-ra. A folyamatosan bővülő ügyfélkör láttán, a pénzügyi menedzserek – a kockázatkereső vállalkozásitöke-befektetőktől a jó öreg nyugdíjpénztárákig – egyre inkább beszállnak a halál-bizniszbe. 2017-ben az Ontario-i Tanárok Nyugdíjpénztára 117 millió fontért (közel 4 milliárd forintért) megvette Spanyolország egyik legnagyobb temetkezési vállalkozását a 3i Grouptól, egy brit magántöke társaságtól, és növelte annak részesedését egy hasonló francia cégben. A halottakra épülő üzlet rendkívül kiszámíthatónak tekinthető, más iparágak nincsenek rá befolyással, alacsony kockázattal jár, inflációkövető és magas jövedelmezőségű.

A világ némely részén azonban mélyreható változások tapasztalhatók a temetésekkel kapcsolatos igények terén. Ahogy Thomas Lynch költő és esszéista írta a *The Undertaking* (Temetkezési vállalkozás, 1997) című bölcs könyvében egy amerikai kisvárosban gyakorolt „komor mesterségéről”: „Minden évben eltemetnek pár százat városom lakóiból. További két vagy három tucatot elviszek a krematóriumba elégetni. Koporsókat, sírkamrákat és urnákat árulok. Melléküzletként sírkövekkel és síremlékekkel foglalkozom. Ha megbízás van rá, gondoskodom a virágokról.” A társadalmi, vallási és műszaki változások azzal fenyegetnek, hogy a feje tetejére áll ez a modell. Észak-Amerikában mindinkább az esemény tervezése válik napjaink temetkezési vállalkozójának feladatává, mondja Sherri Tovell, aki a kanadai Windsorban temetkezési vállalkozó. Az általa legutóbb rendezett temetéseken tiki kunyhó, margarita koktél, karaoke és pizzaszállítás szerepeltek a kívánalmak között. Némelyek papot akarnak hívni, hogy „az élet ünneplését” vezesse, mások tűzijátékkal szeretnének hamvakat lövellni az égbe. A régivágású vállalkozóknak igencsak nehezükre esik megtalálni helyüket az effajta bolondozásban. Egy másik – „közvetlen hamvasztásként” ismert – irányzat pedig egyáltalán nem szán nekik szerepet. Amellett, hogy az üzletágnak szélesebb palettán kell kínálnia szolgáltatásait, egyre erősödő versennyel néz szembe termékeit tekintve is. Mindez a koporsókészítés miatt van. „Régebben vettünk egy drága koporsót, és a temetés benne volt az árban” – emlékszik vissza Dan Isard temetkezési tanácsadó az Arizona állambeli Phoenixben. Az iratlan egyezmény úgy szólt, hogy a halottal méltó módon bánunk, a családok pedig nem kérdezik meg, hogy van-e más lehetőség az 1000 vagy 2000 dollárba (280 000, illetve 560 000 forintba) kerülő koporsó helyett, vagy hogy tényleg szükség van-e a balzsamozásra. Az üzlet mutat némi hasonlóságot a prostitúcióval, vélekedik Dominic Akyel, a Kölni Egyetem [szocioökonómiai magatartást vizsgáló] Reinhard Selten intézetének igazgatója. Nem tiltja a törvény (ahogy a prostitúciót sem egyes helyeken), de tabutémának számít, és

„természetesen nem illik megvitatni vagy alukodni róla”.

A vállalkozó régebben folyamatosan érkező ügyfelekre támaszkodhatott, akik kevés kérdést tettek fel, és akiktől (rendszerint férfiak voltak) ő maga is csak keveset kérdezett. Protestáns vagy katolikus? Nyitott vagy zárt koporsót óhajt? Vagy némely részén a világnak, temetést vagy hamvasztást szeretne? Az ügyfelek egy újabb generációja azonban már nem adja át halottait gondolkodás nélkül a legközelebbi temetkezés-rendezőnek. Más megoldások után néznek, legyen az egy új típusú vállalkozó, egy temetéseket „lebonyolító” szállodalánc, vagy akár az Amazon vagy a Walmart áruház koporsó vagy urnaválasztéka.

Kemény verseny

„Temetések zajlanak éttermekben, éjszakai szórakozóhelyeken, esküvők helyszínén, elegáns vidéki klubházakban, és ez nem sok jót ígér – mondta Bill McReavy minneapolis-i vállalkozó élénken bólogató társainak az Amerikai Temetkezési Vállalkozók Országos Szövetségének (NFDA) rendez évi összejövetelén 2017 őszén Bostonban. Az NFDA ügy számít, hogy az üzletág bevételei nem fognak emelkedni 2016 és 2021 között. Ennek egyik oka, hogy az emberek hosszú ideje előszeretettel választják a hamvasztást – nemcsak olcsóbb a temetésnél, hanem a szertartások szélesebb körét teszi lehetővé. „Két hamvasztásból jön be ugyanannyi, mint egy temetésből” – mondja David Nixon, illinois-i temetkezési vállalkozó. Ahogy a családok egyre jobban szétszóródnak, a rokonok kisebb valószínűséggel gondolják a sírokat szülővárosukban. S mivel az emberek egyre inkább nemcsak egy helyhez kötődnek, több helyszín után fogja el őket a vágy, ahol végső nyugalomra hajthatják fejüket.

A vallásos országokban még mindig az elhantolás van szokásban; Írország halottainak 82, Olaszország pedig 77 százalékát temeti így. Az amerikaiaknak viszont több mint a felét elhamvasztják; ez a szám 1960-ban kevesebb mint 4 százalék volt, 2035-re pedig várhatóan 79 százalékra fog emelkedni. Bostonba egy kínai küldöttség ingyenes „gyászenyhítő pirulák-

kal” állított be, de alapvetően azért jöttek, hogy a hamvasztásról tanuljanak, amely Kínában az 1995-ben mért 33 százalékról 2012-re 50 százalékra emelkedett. Japánban szinte általánosan elterjedt gyakorlat – itt megtisztulásként tekintik a következő élet előtt. A hamvasztásnak még lejjebb mehet az ára. Egy Amszterdamtól nyugatra fekvő ipari parkban egy alacsony épület számos olcsó online temetkezési szolgáltatás főhadiszállásának ad otthont, amelyek közül mindegyik ugyanahhoz a céghez, az Uitvaart24-hoz (Temetés24) tartozik, és közvetlen hamvasztást ajánlanak: egyszerű koporsót, szállítást, hűtést és égetést rokonok jelenléte nélkül, 1250 euró (400 000 forint) körüli áron. „Ügyfeleinknek vagy nincs pénze, vagy elég értelmesek ahhoz, hogy ne akarjanak költekezni” – mondja Jan-Jaap Palma, az egyik tulajdonos. Három éve fogtak vállalkozásukba, és jelenleg több mint 2600 temetést bonyolítanak le évente. Palma úr arra pályázik, hogy Hollandia legnagyobb temetkezési szolgáltatója legyen. Az emberek növekvő számban választják a közvetlen (temetési szertartás nélküli) hamvasztást – köztük valószínűleg a 2016-ban elhunyt David Bowie volt a legismertebb. Amerikában jelenleg ily módon történik a hamvasztások egyharmada. A Dignity (’Méltóság’), Nagy-Britannia egyetlen, tőzsdére bevezetett temetkezési szolgáltatója tavaly „Simplicity Cremations” (’Hamvasztás az egyszerűség jegyében’) néven kezdett el ajánlani temetkezési szolgáltatásokat. Simon Cox szóvivő úgy számol, hogy 2030-ra a brit hamvasztásos temetések 10 százaléka közvetlen hamvasztás lesz. Ennek nemcsak anyagi okai vannak. Sok gyászoló megemlékezik szeretettől, de ezt egyszerűen nem köti össze a test eltüntetésével, és nem látja indokoltnak, hogy a temetkezési vállalkozót is bevonja. Mivel nem kell aggódni a holttest miatt, a maguk választotta időben gondoskodhatnak saját rendezvényükről a helyi hotelben. A komor viktoriánus temetést lassan felváltják a vidámabb, személyes jellegű ünneplések” – mondja Simon Cox.

A bostoni gyűlésen a testnek és a szertartás elfajta szétválasztása aggasztó tendenciának tűnt. „Hol van a díszvendég? ... Nincs halottnézés, csak üres koporsó, nincs balzsamozás.

Mi értelme van? – kérdezi Michael Nikodemus virginiai temetkezési vállalkozó, kétségbeesésben égnek emelt kézzel, egy üres koporsóról készült diát mutatva. Az olyan tanfolyamok, mint a „Hamvasztással kapcsolatos hívások kezelése” megtanítják a résztvevő vállalkozókat, hogy miként fogadják a „mennyibe kerül a hamvasztás?” jellegű keresztkérdéseket. Amikor a magát ügyfélnek feltüntető hölgy megkérdezi, hogy hozhat-e urnát a Hobby Lobby kézművesboltból, akkor emlékeztetni kell, hogy azokat az urnákat nem hamvak tárolására tervezték. A „csak körbenézek” típusú vásárlóknak pedig ezt tanácsos mondani: „Csodálom az Ön kellő gondosságát”, és javasolni kell, hogy kérdezzék meg a kedvezményes árú hamvasztási szolgáltatókat arról, hogy miként lehetnek biztosak abban, hogy a földi maradványok tényleg szeretteiktől származnak.”

Zöldtemetés

A hamvasztás, akár közvetlen, akár más formájában nem egyedüli vetélytársa a hagyományos típusú elhantolásnak. Egy 2015-ben készült tanulmány szerint a negyvenes éveikben járó és ennél idősebb amerikaiak több mint 60 százaléka gondolkodik „zöldtemetésben” balzsamozás nélkül és biológiailag lebomló koporsóval, ha egyáltalán szóba jön a koporsó. Öt évvel ezelőtt ez az arány csak 40 százalék feletti volt. Jimmy Olson wisconsini vállalkozó, aki környezetbarát temetésekkel foglalkozik, következtetésnek tartja, ha „valakit, aki egész életében az újrahasznosítás híve volt, és üzemanyag-takarékos Toyota Priussal járt, mindezek után egy betonkriptába teszünk a föld alá, lezárt műanyag koporsóban, testét vegyszerekkel telepumpálva”. Az amerikaiak évente 70 000 köbméter keményfát temetnek el, amelyet nagyrészt az óriási haszonkulcs-csal dolgozó temetkezési vállalkozóktól szereznek be – ez elegendő lenne 2000 családi ház megépítéséhez. 1,6 millió tonna vasbetont használnak a kriptákhoz. A hamvasztás egyre elterjedtebb lesz, részben azért, mert kevésbé tűnik pazarlónak. Ugyanakkor a(z egyre nagyobb) testek elégetése energiát fogyaszt. Egy

hagyományos gáztüzelésű krematórium testenként 320 kilogramm szén-dioxidot küld a légkörbe (amennyit egy húszórás autót), továbbá 2-4 gramm fogtömegekből származó higanyt. Nagy-Britanniában jelenleg több mint 270 zöldtemető van, és a temetések 9 százaléka ökotemetés a Sunlife biztosítótársaság szerint. Az elgondolás nemcsak a takarékosága miatt bír vonzerővel. Gordon Tulley feleségével két temetkezési zöldparkot üzemeltet: egyet egy lincolnshire-i mezőn, egy másikat pedig Yorkshire-ben egy erdős területen. A balzsamozatlan testek egyszerű gyorsan nagy fűzfakoporsóban nem túl mélyre ázott sírokban nyugszanak a fák alatt. „A [másuttól] 180 cm túl mélyen van a testet bomlasztó baktériumok számára” – magyarázza Tulley úr. Sokkal kellemesebb parkokat látogatni, mint temetőket, akár a halál előtt, akár utána. Előre pontosan le lehet foglalni, ahol szeretnénk, hogy nyugalomra helyezzenek bennünket, tudjuk meg a Tulley-cég weboldaláról: „Nem sírsorokban temetünk, hanem bárhová, ahová Önnek vagy családjának leginkább megfelel.” Vannak halálos betegek, akik családi pikniket rendeznek a helyen, ahol majd pihenni fognak. Egy sírhely meglátogatása nem csekély jelentőséggel bír egy gyermek számára, ha boldog emlékeket őriz egy akkor még élő szülőről.

A „fogyasztók effajta izlésbeli” változásai elbizonytalanítják a temetkezési szolgáltatókat. Válaszaik a felháborodástól a változás elfogadásáig tartó skálán mozognak; a legtöbben struccpolitikát folytatnak. Mindezek a reakciók az NFDA összefüggésén is megmutatkoztak. Ott szinte szlogenként hangzott el a „Nem tudják, hogy mit nem tudnak”. Ez arra vonatkozik, hogy a szakma képviselőinek feltehetően „meg kell nevelni” az embereket a hagyományok, a megemlékezés és – legfőképpen – a temetkezési vállalkozók jelentőségével kapcsolatban. Azonban nem mindegyikük küzd a pánikeltés vagy az ujjal mutogatás módszerével a változás ellen. Néhányan látják ennek szükségességét. Az iparág egyik nagy öregje szerint az összefüggés – amely egyébként a Best Day Of My Life (‘Életem legjobb napja’) című dallal nyílt meg – „régebben csak a hardverről

szólt: halottaskocsikról, koporsókról és balzsamozáshoz használt szerekről, ma minden a szolgáltatások körül forog”, mondja ügyes fiatalok egy csoportjára mutatva, akik abban segédkeztek, hogy a vállalkozók felkerüljenek a Facebookra és az Instagramra. Vegyük például Olson urat. Zenetanárnak tanult, vásárolt Wisconsinban egy temetkezési céget, annak két kápolnája közül az egyiket étteremmé alakította, az NFDA-ban pedig ő lett az, akihez fordulni lehet zöldtemetés ügyében. Walker Posey, akinek a nagyapja asztalos volt, apjának pedig hagyományos temetkezési üzlete van Dél-Karolinában, egy nap a szeretné a családi vállalkozást „életet ünneplő” céggé változtatni, amely éppúgy rendez esküvőket és keresztelőket, mint temetéseket. Mark Musgrove Oregonban – hogy „elnyerje az újdonságot kedvelők tetszését” – urnahelyeket árul egy hippitémájú, átalakított Volkswagen buszban a temetőjében. „A gyászra való igény változatlan – mondja –, csak más módokat kell találnunk a kifejezésére. Egy kerti partiról készült kép némelyeknek többet jelenthet, mint egy halott test szemlélése.” Egyes vállalkozók – ahelyett, hogy csak igazodnának a fogyasztói igényekhez – ténylegesen a változás előmozdítóivá válnak. A mérnökök évtizedek óta kutattak az elhantolás vagy a hamvasztás társadalmilag elfogadható alternatívája után. Észak-Amerikában néhány krematórium manapság gyakran „zöld”, „folyékony” vagy „láng nélküli” hamvasztásnak is nevezett lúgos hidrolízist (alkaline hydrolysis) ajánl. Ha a vízügyi szakemberek le tudják győzni idegenkedésüket a szennyvíz-csatornában feloldott állapotban lévő holttestektől, akkor Nagy-Britannia is követi a példát. A folyamat lényege, hogy lúgos oldatban oldják fel a testet, majd porrá őrlik a csontokat. Átlagosan a hagyományos hamvasztásnál kibocsátott szén-dioxid hetedét termeli. Joe Wilson a lángmentes-hamvasztásra használt gépeket áruló Bio-Reponse Solutions cég vezetőjétől megtudjuk, hogy a családok környezetvédelmi okokból választják, de azért is, mert szelídebb módszernek tűnik a tűznél. A cég legújabb ajánlata a lángmentes kisállathamvasztó gép. Csaknem minden ötö-

dik amerikai temetkezési szolgáltatónak szerepel a listáján a halott kisállatok hamvasztása; a Mintel piackutató cég szerint minden negyedik brit kisállat-tulajdonos vagy már gondoskodott, vagy szeretne a jövőben gondoskodni valamiféle búcsúztatásról négy lábú barátai számára. Tulley úrnál kaphatók az úgynevezett „Összetartozás nyugvóhelyei”, ahol zöldtemetőjében újra együtt lehetnek a házi kedvencek és gazdáik, „ha majd eljön az idő”. A Bio-Response készülékben akár húsz kisállat számára is van egyszerre hely, mindegyiknek saját fülkével. De egyszerre csak egy viziló fér be – teszi hozzá érdekességként Wilson úr. Egy másik mód, hogy a hamvasztásból pénzt csináljanak, a hamvak további sorsával kapcsolatos. Az Ascension nevű brit startup vállalkozás a „világűr szélén” szórja szét őket – egy harminc kilométeres hőlégballonos emelkedés után – és az eseményről készített videófelvétel is az ajánlatok közt van. A kegyeleti iparágban dolgozó Lori Cronin fülbevalójára mutatva mondja: „Édesanyám mindig velem van; magammal viszem, bármerre megyek is, még úszok is vele.” A SecuriGene, egy kanadai biotechnológiai cég arra hívja az embereket, hogy „ünnepeljék az életet annak legtisztább formájában”: küldjenek vérmintát az elhunytból és 500 dollárt (kb. 140 000 forintot); cserébe a cég visszapostáz egy rozsdamentes acélból készült kis kapszulát, amely a kivont DNS-t tartalmazza.

Ahogy az előrelátó vállalkozók a szokatlan és újszerű irányába nyitnak, földhözragadtabb versenytársaik úgy látják, inkább költséghatékonyabbá teszik az alaptermékeket. Az Amazon, az Alibaba és a Walmart koporsók és urnák széles választékát kínálja az interneten. Eddig viszonylag kevés vásárló akadt, de ha a vásárlók idővel majd szembesülnek az árakkal, és észreveszik, hogy a temetkezési vállalkozók gyakran óriási haszonkulccsal dolgoznak. Amerikában az ilyen termékek eladásából származó bevétel, amely még mindig a vállalkozók jövedelmének közel egyharmadát jelenti, az utóbbi öt évben csökkenést mutat az NFDA adatai szerint. Ugyanez jellemző azokra az összegekre

(további 14 százalék), amelyek a testek ravatalra való előkészítéséből folynak be – ez a legfontosabb, amit a szakképzés során tanulnak.

A technika egyéb módon is tájékozottabbá teszi az ügyfeleket. Egyre megszokottabbá válnak a temetkezési szolgáltatókról szóló értékelések a Google-on vagy a Yelphez hasonló weboldalakon. Az amerikai Funerality weboldal segít az árak összehasonlításában. A Dignity cég vitában áll egy brit ár-összehasonlító oldallal, a Beyond-dal (kb. 'A túloldalon'), amely tavaly azt állította róla, hogy a piaci árnál jóval többet kér el ügyfeleitől. 2017 utolsó negyedévében a Dignity figyelmeztetései az új piaci szereplők okozta fokozódó versennyel kapcsolatban a részvényárak nagyfokú csökkenéséhez vezettek. A csökkenés ez év januárjában is folytatódott, amikor a Dignity arra kényszerült, hogy jócskán levigye az árait, piaci részesedését megőrzendő. „Tegyék fel magukat a Google-ra!” – harsogja az egyik oktató egy NFDA-szemináriumon, ahol az ezredfordulósokhoz (azaz Y-generációhoz) való hozzáállás volt a téma. „Vagy megváltoznak, vagy eltűnnek a süllyesztőben! – mondja egy másik. – Minden a hashtagról ('kettőskeresztől') szól.” Néha nem könnyű feladat a szakma képviselőibe belénevelni, hogy megfelelő módon használják a közösségi oldalakat, mondja Zachary Garbow, aki egy munkatársával együtt otthagytá az IBM-t, hogy Funeral Innovations ('Temetési Innovációk') nevű cégüket megalapítsák. Elmeséli, hogy olyan vállalkozóknak kell tanácsot adni, akik halottaskocsik és koporsók képeivel akarják elárasztani a Facebookot: „Kérem, ne tegyék ezt! Ne reklámozzák a halált!”

Egyre több gyászoló szeretné az interneten élőben közvetíteni (sztrímelni) a temetéseket: Nagy-Britanniában sok helyszínen lehetséges az ilyen virtuális jelenlét. Még inkább közkedveltek a gyakran online halottbúcsúztatók és temetési videók. Michiganben a FuneralOne cég olyan szoftvereket árul, amelynek segítségével évente több ezer készül. A bostoni összefüggés nélkül rokkantokhoz hasonló fekete öltözetet

viselő fiatalember egy drónt mutat, amelyel csapata az országot járja, hogy háttérrel filmezzen ezekhez a „személyre szabott búcsúztatókhoz”. A közelben ülők kezüket a fülükre tapasztják a prezentációját kísérő dübörgő zene hallatára.

A halottaknak két életük van, fejtette ki Robert Hertz szociológus 1907-ben egy tanulmányban: az egyik anyagként a természetben, a másik társadalmi lényként a kultúrában. Az internet nagyban kitágítja ezt a második tartományt, az üzleti vállalkozások pedig ugrásra készen állnak, hogy segítsenek „virtuális gyertyákkal” és QR-kódokkal, amely egy sirkőre ráragasztva kapcsolódik az elhunyt előtt online tisztelő oldalhoz. A Facebook ma már emlékdalt (Memorialised Accounts) kínál fel, hogy világossá tegye: a fiók használója meghalt. Sok profil évekkel felhasználója halála után is fennmarad és működik. Nem szeretné viszont Facebook-fiókját megszüntetni azoknak több mint egyharmada, akik a Cake oldalára regisztráltak – ez a startupvállalkozás arra próbálja rábírní az embereket, hogy osszák meg halál előtti kívánságaikat. Franklin Rooseveltnek talán tetszett volna a Cake. Családja csak pár nappal azután találta meg az utasításaival teleírt négy oldalt – egy „a lehető legegyszerűbb szertartásról”, dísztelen fakoporsóval, halottaskocsi és balzsamozás nélkül, nem betonozott vagy kikövezt sírhellyel –, amikor e kívánságok nagy részét már figyelmen kívül hagyták. Ez vezette Jessica Mitfordot 1963-ban a *The American Way of Death* (Halál amerikai módra) című könyv megírására: „Nagy az esélye, hogy a vállalkozó fogja eldönteni, milyen egy »megfelelő« temetés... Még akkor is, ha [az elhunyt] az Egyesült Államok elnöke.” Egy javított kiadásban, amely posztumusz jelent meg 1998-ban, Mitford csalódottan ír arról, hogy milyen kevéssé változtak a dolgok azóta: az árak egyfolytában emelkedtek, a vállalkozók pedig még mindig olyan szolgáltatásokat adtak el, amelyekről ügyfeleik nem tudták, hogy visszautasíthatják-e, illetve túlságosan zavarban voltak ahhoz, hogy azokat megkérdőjelezzék.

Nemes vállalkozás

Ha Mitfordnak lenne sírja, ahonnan feltámadna (nincs neki; hamvait a tengerbe szórták), örülhetne némely változásnak, amelyek lassan felrázzák a kegyeleti ipart, még ha hagynának is számára maguk után esztétikai szempontból kívánivalót. Thomas Lynch, aki 2013-ban társszerzőként még egy könyvet kiadott a *The Good Funeral* (A jó temetés) címmel, úgy véli, hogy az iparág önmaga legnagyobb ellensége. Az, hogy a hangsúlyt dolgok eladására helyezték, és így „helytelenül az anyagot tekintették fontosnak”, nyilvános bizalmatlanságot váltott ki. Ennek ellenére rendíthetetlen védelmezője a temetkezési vállalkozó szerepének annak lényegét illetően: „ez ígéretet jelent arra, hogy a halottak eljussanak a számukra kijelölt helyre.”

„Az embereknek jogosan óvakodnak attól, hogy dobozokat adnak el nekik – mondja. – Bárki nyélbe tud ütni egy ilyen üzletet egy katalógus és egy hitelkártyagép birtokában. A holttestnek nyújtott szolgáltatás miatt fordulunk temetkezési vállalkozóhoz.” Erre a szolgáltatásra mindig szükség lesz, vezessen akár közvetlen hamvasztáshoz, akár egy cseperedő fa alatti csendes bomláshoz, vagy végződjék az éjszakai eget megvilágító rakétában, és bármennyire szorosan kötődjék is az életről való megemlékezéshez, amely utána következik. Azoknak a temetkezési vállalkozóknak, akik megértették ezt, nincs mitől félniük.

(The Economist)

E SZÁMUNK SZERZŐI:

Csajághy György, zenetanár-népzene-kutató, történész, Pécs

Erdős Márton PhD-hallgató, Károli Gáspár Református Egyetem, Történelemtudományi Doktori Iskola, Budapest

Faragó Péter közvélemény-kutató, Budapest

Grebelyné Kiss Evelin biofizikus, gyógyszerfejlesztési projektmenedzser, Budapest

Kapronczay Károly történész, egyetemi tanár, Budapest

Dr. Makkos Nándor, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, doktorandusz

N. Szabó József professor emeritus, Nyíregyházi Egyetem

Szulovszky János történész-etnográfus, MTA BTK Történettudományi Intézet, Budapest

Dr. Tóth I. János, habilitált egyetemi docens, Szeged

Törő László Dávid (PhD), történész, Debrecen

Dr. Udvarvölgyi Zsolt történész, szociológus, főiskolai docens, Apor Vilmos Katolikus Főiskola, Vác

TARTALOMJEGYZÉK

Tóth I. János: Strukturális sokféleség vagy globalizáció 1

SZÁZADOK

Csajághy György: A hun-magyarok 33 ezer éves boszniai piramisa. 9

Udvarölygi Zsolt: Támogatás és hála

Források Antall József és Germanus Gyula kapcsolatáról. 20

N. Szabó József: A Magyar Kommunista Párt felfogása a

népi demokratikus útra „lépett” szomszédos országokkal kiépítendő

kulturális kapcsolatokról (1946 ősze – 1948) 27

Erdős Márton: Gróf Teleki Pál

és a második világháború kirobbanása (1939) 42

MŰHELY

Makkos Nándor – Grebelyné Kiss Evelin: Fenntartható fejlődés. 51

Törő László Dávid: Eckhart Ferenc jobbgáysággal kapcsolatos kutatásairól . . . 62

Szulovszky János: Az összehasonlító vallástudomány

egyik alapelveinek korrekciója. 70

Faragó Péter: A felsőoktatásban résztvevő hallgatók

általános kulturális háttérismereteiről – A gép okul, az ember butul 78

NAPLÓ

Kapronczay Károly: Francia menekültek

Magyarországon a második világháború éveiben 115

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOKBÓL

Kezelhetetlenül forró. A klímaváltozás még inkább megkeseríti az arab világ-

ban élők sorsát (119) *John Butler*: „A föníciaiak nyomában” Josephine Quinttól

(121) A temetkezés tuti biznisz? Miért aggódnak a temetkezési vállalkozók? (123)

KÉPEK

Károlyi András grafikái

Tisztelt Előfizetőink!

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat 1841-ben jött létre a tudományos ismeretek népszerűsítésére, a magyar társadalom tudásszintjének emelésére. Ennek szolgálatában indította el a Társulat sok évtizede ismeretterjesztő folyóiratait, melyek nélkülözhetetlenné váltak az utóbbi fél évszázad iskolai oktatásában, a tudományos igényű, korszerű ismeretközlésben. A természettudományi és társadalomtudományi tudás terjesztése céljából, mindent megteszünk annak érdekében, hogy lapjaink minél szélesebb közönséghez és minél kedvezőbb áron jussanak el. Ezt szolgálja 2018. évi akciónk, melynek keretén belül a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat által kiadott lapok – az Élet és Tudomány, a Természet Világa és a Valóság – együtt kedvezményesen fizethetők elő. Célunk, hogy Előfizetőink minél kisebb ráfordítással jussanak hozzá a tudomány legújabb eredményeihez, több lap együttes előfizetése csökkenti az Önök eddigi költségeit.

A következő előfizetői csomagokat ajánljuk:

Élet és Tudomány, Természet Világa és Valóság együttes előfizetés:

Egy évre: 32 640 Ft helyett 22 800 Ft
Fél évre: 16 860 Ft helyett 12 120 Ft

Élet és Tudomány és Természet Világa együttes előfizetés:

Egy évre: 24 240 Ft helyett 18 000 Ft
Fél évre: 12 660 Ft helyett 9660 Ft

Élet és Tudomány és Valóság együttes előfizetés:

Egy évre: 24 600 Ft helyett 18 240 Ft
Fél évre: 12 660 Ft helyett 9840 Ft

Természet Világa és Valóság együttes előfizetés:

Egy évre: 16 440 Ft helyett 10 920 Ft
Fél évre: 8400 Ft helyett 5760 Ft

Akciónk a 2018. évre szóló, egyéves és féléves előfizetésekre érvényes!

A TIT-lapok előfizethetők a Magyar Posta Zrt.-nél:

- személyesen a postahelyeken és a kézbesítőnél
 - telefonon: +36-1-767-8262
- e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu
 - interneten: eshop.posta.hu
- levélben: MP Zrt., 1900 Budapest